

Koettu ja kirjoitettu biseksuaalisuus
Biseksuaalisuuden määrittely lehtiteksteissä ja biseksuaalien haastatteluissa
vuosituhannenvaihteen Suomessa

Lisensiaatintutkimus
Kulttuuriantropologia
Oulun yliopisto
Taideaineiden ja
antropologian laitos
Syksy 2006
Jenny Kangasvuo

Sisällys

Kiitokset	4
1. Johdanto	5
2. Tutkimuksen lähtökohdat	7
2.1. Käsitteiden määrittelyä	7
2.1.1. Seksuaalisuus	7
2.1.2. Biseksuaalisuus	9
2.2. Biseksuaalisuus dikotomisessa sukupuolijärjestelmässä	11
2.3. Biseksuaalista identiteettiä etsimässä	18
2.3.1. Identiteetin käsite	18
2.3.2. Biseksuaalinen identiteetti	21
2.4. Seksuaalisuus ja postmoderni yhteiskunta	26
2.4.1. Vuosituhannen vaihteen seksuaalisuus	27
2.4.2. Biseksuaalisuus ja identiteetti postmodernissa yhteiskunnassa	29
2.5. Queer-teoria	33
3. Tutkimusprosessi	36
3.1. Tutkimusongelma	36
3.2. Tutkimusaineisto	36
3.2.1. Artikkelit	37
3.2.2. Haastattelut ja kenttätyö	39
3.2.3. Informantit	41
4. Seksuaalisuuden tutkimuksen historiaa	48
4.1. Seksuaalisuuden tutkimuksen juurilla	48
4.2. Seksuaalisuuden antropologisesta tutkimuksesta	51
4.3. Biseksuaalisuuden tutkimuksen historiasta	54
5. Teoreettinen viitekehys	61
5.1. Haastatteluaineiston analyysin teoreettinen tausta	61
5.1.1. Kulttuuri kognitiivisen antropologian näkökulmasta	62
5.1.2. Clifford Geertzin tulkitseva antropologia	64
5.1.3. Kulttuurinen malli	65
5.2. Tekstiaineiston analyysin teoreettinen tausta	69
5.2.1. Medioitunut todellisuus	69
5.2.2. Diskurssianalyysin lähtökohtia	71
5.2.3. Diskurssintutkimuksen suuntauksia	73
5.2.4. Kriittinen diskurssianalyysi	74
5.3. Kulttuurinen malli ja diskurssi rinnakkaisina käsitteinä	77
6. Biseksuaalisuus suomalaisessa lehdistössä	79
6.1. Seksuaaliset vähemmistöt mediassa	79
6.2. Lehtitekstien biseksuaalisuus	81
6.2.1. Seta-lehti: Epäluotettavat biseksuaalit? Määritelmää etsimässä	81
6.2.2. Kunto Plus: Älä huolestu, kaikilla on samaan sukupuoleen kohdistuvia fantasioita!	83
6.2.3. Helsingin Sanomat: Sekä että — biseksuaalit puhuvat ääneen	86
6.2.4. Turun ylioppilaslehti: Pervoa trendeilyä	89
6.2.5. Ilta-Sanomat: Trendikkäät tytöt leikkii biseksuaalisuudella	91
7. Biseksuaalisuuskirjoittelun näkökulmat	94
7.1. Selittävä näkökulma: Mitä on biseksuaalisuus?	94
7.2. Puolustava näkökulma: Unohtakaa typerät ennakkoluulot!	97
7.3. Vähättelevä näkökulma: Biseksuaalisuutta ei ole olemassakaan	100

7.4. Tirkistelevä näkökulma: Mutta mitä ne tekee sängyssä?	102
7.5. Näkökulmien mosaiikki	104
8. Elämää biseksuaalina	108
8.1. Biseksuaalisuus-sanaa selittämässä	108
8.1.1. "Mitä biseksuaalisuus tarkoittaa?"	108
8.1.2. Biseksuaalisuus kategorioiden kyseenalaistajana	113
8.1.3. Vapaa ja avoin? Biseksuaalisuuteen liitettyjä myönteisiä arvoja ja merkityksiä	117
8.2. Käsityksiä biseksuaalisesta identiteetistä	120
8.2.1. Biseksuaalisen identiteetin merkitys?	120
8.2.2. Identiteettikehitys	127
8.2.3. Haastateltavien identiteetikertomuksia	135
8.2.4. Sukupuoli ja biseksuaalinen identiteetti	137
8.3. Biseksuaalisuus ja parisuhteet	140
8.3.1. Parisuhde ja sukupuoli	141
8.3.2. Biseksuaalisuus parisuhteessa	148
8.3.3. Parisuhdeihannetta purkamassa	153
8.4. Kokemuksia lähiympäristön ja yhteiskunnan suhtautumisesta biseksuaalisuuteen	158
8.4.1. Kokemuksia ulostulosta ja näkyvyydestä	158
8.4.2. Perhe ja ulostulo	166
8.4.3. Biseksuaalisuus suomalaisessa yhteiskunnassa	171
8.4.4. Ennakkoluulojen kohtaaminen	175
8.4.5. Suvaitsevainen tulevaisuus toiveena	185
8.5. Biseksuaalisuus ja yhteisöllisyys	188
8.5.1. Biseksuaalit homo- ja lesboyhteisöissä	188
8.5.2. Biseksuaalit Setassa	193
8.5.3. Biyhteisön mahdollisuus?	195
9. Kulttuurinen malli biseksuaalisuuden määrittelyn selittäjänä	202
9.1. Informanttien ryhmittely	202
9.2. Biseksuaalisuuden määrittelyn kulttuurinen malli	206
9.2.1. Biseksuaalisuuden määrittelyn kulttuurisen mallin muodostaminen	206
9.2.2. Biseksuaalisuutta määrittelevät skeemat	210
9.2.3. Ennakkoluuloja tarkastelevat ja tulkitsevat skeemat	213
9.3. Mallin muodostumisen pisteitä	217
10. Biseksuaalisuuden määrittelyn kulttuurisen mallin ja biseksuaalisuuden diskurssien kosketuskohtia	220
Lähteet	225
Informantit	225
Kirjallisuus	227
Tutkimusaineisto	227
Painamattomat lähteet	227
Painetut lähteet	227
Liite 1. Teemahaastattelun runko	237
Liite 2. Lehti-ilmoitus	239

Kiitokset

Lisensiaatintutkimukseni työstöprosessi oli pitkä, ja monet ihmiset ovat auttaneet minua työskentelyni eri vaiheissa. Ohjaajani, kulttuuriantropologian professori Jukka Pennanen, tuki minua kärsivällisesti, vaikka lisensiaatintyöni valmistuminen venyi yli kahdella vuodella. Naistutkimuksen lehtori Vappu Sunnarilla oli oivaltavia näkökulmia juuri niinä hetkinä kuin tarvitsin. Tutkielmaseminaarissa opponenttinani toimi tutkija Kari Miettunen, jonka innostuneet kommentit saivat minut luottamaan siihen, että laajojakin muutoksia kannattaa tehdä. Kulttuuriantropologian väitöskirjapiiri kokoontumisineen tarjosi vertaistukea väsymisen hetkinä. Kaikkia mainittuja kiitän lämpimästi.

Epäsuorasti lisensiaatintyöni valmistumiseen vaikuttivat myös Suomen Akatemian rahoittamassa Pornoakademia-tutkimusprojektissa mukana olevat ihmiset ja Suomen Queer-tutkimuksen Seuran aktiivit, joiden avulla sain uskoa siihen, että elämää on myös lisensiaatintutkielman valmistumisen jälkeen — ja lisensiaatintutkielman keskeneräisyydestä huolimatta. Kiitokset myös heille! Tutkielmani kenttätyökuluihin taloudellista tukea tarjosi Seta-säätiö.

Suurimmat kiitokset kuuluvat kuitenkin haastateltavilleni. He olivat valmiita kertomaan kokemuksistaan, ajatuksistaan ja elämästään avoimesti vieraalle ihmiselle. Monet heistä avasivat minulle kotinsa oven, mutta myös oven omaan ajatteluuni. Ilman heitä tätä tutkimusta ei olisi olemassa.

1. Johdanto

Sen takia se on raskasta tai rasittavaa, et no hitsinvitsi, kun mun piti mennä tykkäämään tosta pojasta. Olis paljon helpompaa jos mä oisin lesbo, ni mä olisin vaan niinku tää [piirtää laatikon ilmaan, naurua] mä mahtuisin tähän lokeroon, mut nyt mä oon hajan hajan kaikkee mahdollista siellä täällä. (Anna, 1976.)

Mistä johtuvat ristiriitaiset ajatukset biseksuaalisuudesta? Miksi ennakkoluulot nousevat biseksuaalisuuden yhteydessä niin helposti esiin? Mitä biseksuaalisuus loppujen lopuksi merkitsee?

Nämä kysymykset olivat taustalla, kun aloin tutkia biseksuaalisuutta. Oma biseksuaalisuuteni oli saanut minut pohtimaan biseksuaalisuutta länsimaaisessa kulttuurissa ja sitä, kuinka biseksuaalisuutta representoidaan. Biseksuaalinen identiteettini on tärkeä positio tutkimuksessani, sillä henkilökohtainen kokemus biseksuaalisuudesta ohjasi tutkimusaiheen valintaani.

Lisensiaattitutkimukseni on pro gradu -tutkielmani (Kangasvuo 2001) pohjalta tehty laajennettu, täsmennetty ja täydennetty tutkielma. Pro gradu -tutkielmani tutkimusaiheena oli biseksuaalien itsensä käsitys biseksuaalisuudesta ja se, voiko tästä käsityksestä käyttää nimitystä kulttuurinen malli. Tutkin, kuinka biseksuaalisesti identifioituvat ihmiset määrittelevät biseksuaalisuuden käsitteenä ja millaisia ajatuksia ja arvoja he liittävät biseksuaalisuuteen. Käsittelin myös varsin laajasti haastateltavieni elämäkokemuksia, sillä halusin tietää, mitä on suomalainen biseksuaalisuus, keitä biseksuaalit Suomessa ovat ja miten he kokevat biseksuaalisuutensa. Tavoitteenani oli selvittää, vastaavatko biseksuaalien näkemykset biseksuaalisuudesta toisiaan.

Haastattelujen pohjalta rakensin biseksuaalisuuden määrittelyn kulttuurisen mallin, joka muodostuu sekä biseksuaalien itsensä tekemistä biseksuaalisuuden määrittelyistä että biseksuaalien reaktioista kohtaamiinsa ennakkoluuloihin. Ennakkoluuloja biseksuaalit käyttävät biseksuaalisuuden määrittelyssä ja rajaamisessa. Keskeisin biseksuaalisuuden määrittely on se, että biseksuaali voi tuntea eroottista, romanttista ja emotionaalista vetoa eri sukupuolta oleviin ihmisiin tai ihmisiin sukupuolista riippumatta. Tämä määritelmä onkin biseksuaalisuuden määrittelyn kulttuurisen mallin ydinskeema.

Graduni valmistuttua aloin pohtia, millainen on julkinen ja yleinen käsitys biseksuaalisuudesta. Yksi — joskaan ei ainoa — tila, jossa biseksuaalisuuden kuvaa luodaan, on media. Aikaisemman tutkimukseni haastateltavilla oli vahvoja näkemyksiä biseksuaalisuudesta, ja he halusivat keskustella myös siitä, millainen julkinen kuva

biseksuaalisuudella on ja millaisena biseksuaalisuus esitetään Suomessa. Media määriteltiin usein ennakkoluulojen ja stereotyyppien vahvistajaksi. Mutta mitä 'media' sanoo biseksuaalisuudesta? Mitkä diskurssit ovat vallitsevia?

Lisensiaatintyötäni varten tarkastelin viiden vuosien 1992-2000 aikana Suomessa ilmestyneen, biseksuaalisuutta käsittelevän lehtiartikkelin diskursseja. Määritin neljä erilaista näkökulmaa tai diskurssia, joiden kautta biseksuaalisuutta lehtiteksteissä käsitellään. Lehtiaineistosta esiin nostamani näkökulmat luovat taustaa tulkinnoilleni haastateltavieni ajatuksista biseksuaalisuudesta. Lehtiaineiston kautta tavoitan välähdyksen kulttuurissamme vaikuttavasta biseksuaalisuuskäsityksestä — suomalaisesta biseksuaalisuuden kulttuurisesta mallista. Artikkeliotokseni oli kuitenkin liian suppea, jotta sen perusteella voisi tehdä laajempia yleistyksiä suomalaisessa kulttuurissa vaikuttavasta biseksuaalisuuden kulttuurisesta mallista. Siten esittelemäni näkökulmat ja diskurssit toimivat heijastuspintana etnografiselle aineistolle eivätkä pyri antamaan tyhjentävää totuutta suomalaisesta biseksuaalisuudesta, tai edes suomalaisen lehdistön suhtautumisesta biseksuaalisuuteen. Diskurssianalyttinen tulkinta artikkeleista on haastatteluille rinnakkainen näkökulma tutkimusaiheeseeni, suomalaiseen biseksuaalisuuteen.

Subjektiiivisuuden ja objektiivisuuden suhde tutkimuksessani mietitytti minua pitkään ja pelkäsin että omat käsitykseni ja ajatukseni biseksuaalisuudesta pääsevät vaikuttamaan tutkimustuloksiini. Katson kuitenkin, että kaikessa tutkimuksessa tutkijan subjektiivinen positio on olennainen; täysin objektiivista humanistis-yhteiskuntatieteellistä tutkimusta on mahdotonta tehdä. Omat ajatukseni ja käsitykseni biseksuaalisuudesta eivät ole syntyneet tyhjiössä, vaan ne ovat osa laajempaa kulttuurista käsitystä biseksuaalisuudesta. Clifford Geertzin (1993 (1973), 15), yhden tutkimukseni kannalta keskeisen teoreetikon, mukaan tutkija on aina sidoksissa omaan kulttuuriinsa ja taustaansa, omiin mielikuviinsa tutkimuksen kohteesta. Tutkimukseni luotettavuuden kannalta on olennaista, että tiedostan ja tuon tietoisesti esiin sen position, mistä käsin tutkimustani teen. Itsereflektio on tutkimuksessani välttämätöntä.

Katson, että nimenomaan biseksuaalina minulla on paremmat mahdollisuudet tutkia biseksuaalisuutta ilmiönä kuin jos olisin hetero tai lesbo. Tiedän, mitä ovat ne kysymykset ja ongelmakohdat, jotka ovat biseksuaalisuuden kannalta tärkeitä. Tutkimukseni on siis lähtökohdiltaan emisististä tutkimusta, tutkittavan ihmisryhmän sisältä lähtevää tutkimusta eikä ulkopuolelta tarkkailevaa.

2. Tutkimuksen lähtökohdat

Tutkimukseni keskeiset lähtökohdat ovat olettamus suomalaisen sukupuolijärjestelmän dikotomisuudesta ja käsitys identiteetistä jatkumoluonteisena. Näistä peruslähtökohdista käsin tarkastelen biseksuaalisuutta käsittelevää aineistoani ja etsin identiteetin ja biseksuaalisuuden paikkaa postmodernissa yhteiskunnassa. Tutkimukseni taustavaikuttajana on myös queer-teoria, joka on pyrkinyt kyseenalaistamaan olemassaolevia sukupuolen ja seksuaalisuuden kategorioita.

Ennen kuin syvennyn näihin teemoihin, määrittelen kuitenkin kaksi tutkimukselleni keskeisintä käsitettä. Seksuaalisuus-käsitteen pohdinta pohjustaa tutkimukseni avainkäsitteen, biseksuaalisuuden, määrittelyä.

2.1. Käsitteiden määrittelyä

2.1.1. Seksuaalisuus

Tutkimuksessani seksuaalisuus on ensisijaisesti sosiaalinen ja kulttuurinen ilmiö. Noudattelen sosiologi Jeffrey Weeksin (1995, 19-41) luonnehdintaa seksuaalisuudesta sosiaalisena, sillä omassa työssäni on olennaista seksuaalisuus ja siihen liitetyt käsitykset nimenomaan sosiaalisessa ja kulttuurisessa kontekstissa. Seksuaalisuus ei tutkimuksessani tarkoita vain seksiaktia tai seksuaalisia toimintoja yleensä, vaan laajempaa kulttuurista ja sosiaalista ilmiökenttää. Seksuaalisuudessa sosiaalisena ilmiönä painottuvat paitsi ihmisten väliset suhteet, myös erilaiset ruumiilliseen mielihyvään ja sukupuolinormeihin liittyvät aspektit ja se, kuinka ne yhteisössä tulkitaan ja kuinka niitä käytetään kommunikaation ja maailmanhahmottamisen välineinä. (Bristow 1997, 1-11; Lappalainen 1996, 207-212.)

Seksuaalisuus on aina käsitteellisesti niveltyneenä sukupuoleen. Seksuaalisuus määrittää sukupuolta, sillä seksuaalisuuteen liitetyt normit kertovat myös siitä, millaisia ovat kulttuurisesti oikeanlainen mies ja nainen. Länsimaissa vastakkaisuus luonnehtii seksuaalisuutta: mies ja nainen nähdään vastapuolina ja seksuaalisuus näiden välissä tapahtuvana ilmiönä. Anatomiset erot ovat luoneet oletuksen myös seksuaalisuuden erilaisuudesta, ja biologiset erot on nähty välttämättöminä ja riittävinä selityksinä seksuaalisuudelle. Länsimaisessa seksuaalisuuden määrittelyssä keskeistä on, että miehen ja naisen seksuaalisuus on eroteltu kahdeksi erilaiseksi, vastakkaiseksi ja vastakohtaiseksikin

ilmiöksi. Miehen ja naisen seksuaalisuuden oletetaan eroavan toisistaan ja täydentävän toisiaan. (Weeks 1995, 11-41; Juvonen 1997, 277; Lehtonen 1997, 29.) Kuten homoseksuaalisuuden historiallista rakentumista tutkinut Tuula Juvonen toteaa: "Seksuaalisuus nimenomaan heteroyhdyntänä on keskeinen sukupuoliteknologia, jonka avulla oikea mieheys ja naiseus mitataan" (Juvonen 1997, 277).

Mies-nainen-vastakkainasettelua voidaan perustella — ja yleensä perustellaankin — lisääntymisellä seksuaalisuuden funktiona. Jotta seksuaalisuutta voisi ymmärtää sosiaalisena ja kulttuurisena ilmiönä, seksuaalisuus ja lisääntyminen on kuitenkin erotettava toisistaan. Seksuaalisuutta luonnehtii enemmän mielihyvä kuin lisääntyminen; suurin osa seksuaalisiksi mielletyistä asioista ei ole sidoksissa lisääntymiseen vaan nautintoon. Seksuaalisuus ei myöskään ole rajoittunut mies-nainen dikotomiaan, kuten homoseksuaalisuus ja masturbaatio osoittavat. Seksuaalisuudessa on myös muotoja, jotka eivät ole orgasmikeskeisiä, kuten esimerkiksi transvestismi, sadomasoksimi ja katsomisen tuottama mielihyvä. (Weeks 1995, 19-41; Lappalainen 1996, 207-212.)

Seksuaalisuudella ei olekaan täysin luonnollista, biologista pohjaa. Meillä on tietynlaiset geenit, tietynlainen ruumis, tietynlainen anatomia, tietynlaiset hormonit, mutta ne eivät määritä meidän seksuaalisuuttamme täydellisesti ja sinällään. Biologinen ruumiimme luo seksuaalisuudelle potentiaalin, jota eri kulttuureissa ja eri aikoina sovelletaan eri tavoin; biologian merkitystä ei pidä kieltää, mutta ei myöskään asettaa universaaliksi seksuaalisuuden selitykseksi. Se, miten tulkitsemme omaa ruumistamme ja anatomiaamme on omasta kulttuuristamme ja omasta sosialisatioistamme riippuvaa. Myös kieli rajaa sitä, miten seksuaalisuus hahmottuu. Seksuaalisuuden määrittely vaihtelee yhteisöstä ja kulttuurista toiseen, ja myös ihmisen ruumis ja tapa ajatella ruumiista vaihtelevat. Ruumista myös muokataan: sukuelinten silpominen on äärimmäinen esimerkki seksuaalisuuteen vaikuttavasta ruumiin manipuloinnista, jota tehdään kulttuurisista syistä. Universaalia, kaikille yhteistä, kaikkina historian aikoina ja kaikissa kulttuureissa pätevää seksuaalisuutta ei ole, vaan seksuaalisuus on samalla tavoin sosialisatian alainen kuin ruokakulttuuri, pukeutuminen tai uskonnollinen ajattelu. Se, mitä määritellään seksuaaliseksi, vaihtelee ajassa ja paikassa. (Weeks 1995, 9-10, 19-41.)

Nykyään tehtävässä seksuaalisuudentutkimuksessa tärkeä kysymys ei olekaan se, mitä seksuaalisuus on, vaan miten se muotoutuu tietyssä sosiaalisessa, poliittisessa ja kulttuurisessa kontekstissa. Miksi seksuaalisuus länsimaissa koetaan niin tärkeäksi ja miten se on saavuttanut niin merkittävän symbolisen aseman? Mikä on vallan ja seksuaalisuuden

suhde niin sukupuolten kuin etnisten ryhmien välillä? Se, miten seksuaalisuutta määritellään, ei itseasiassa kerro niinkään siitä, mitä seksuaalisuus on, vaan siitä, millaisessa ajassa ja kulttuurissa elämme.

2.1.2. Biseksuaalisuus

Biseksuaalisuus tarkoittaa ihmisen kykyä tuntea seksuaalisia, romanttisia ja/tai kiintymyksen tunteita eri sukupuolia olevia ihmisiä kohtaan ja/tai sukupuolesta riippumatta. Tutkimuksessani kuitenkin painottuu ihmisen itsemäärittelyn merkitys: ihminen, joka määrittelee olevansa biseksuaali eli identifioi itsensä biseksuaaliksi, on biseksuaali riippumatta siitä, miten hän itse rajaa käsitteen. Täten biseksuaalisuus tai biseksuaalina eläminen on sidoksissa ihmisen tunteisiin ja itsemäärittelyyn, mutta ei edellytä seksuaalisuhteita eri sukupuolten kanssa, tai suhteita kenenkään kanssa ylipäätään. Biseksuaalisuus käsitteenä ei työssäni myöskään viittaa mihinkään tiettyyn elämäntapaan.

Olen tarkoituksellisesti määritellyt sanan 'biseksuaalisuus' näin laajasti: tällä tavoin käsite sulkee pois mahdollisimman vähän erilaisia elämisen ja tuntemisen tapoja, jotka meidän kulttuurissamme voidaan tai halutaan määritellä biseksuaalisiksi. Painotan määritelmässä seksuaalisuuden merkitystä. Seksuaalisuuden merkityksen korostaminen määritelmässä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että yksittäisen biseksuaalin elämässä seksuaalisuus olisi korostuneen tärkeä asia.

Käytän tietoisesti määrittelyssäni nimenomaan ilmaisuja "eri sukupuolet" ja "useampi kuin yksi sukupuoli" "molempien sukupuolien" tai "kummankin sukupuolen" sijaan. Näillä ilmaisuilla haluan muistuttaa erilaisista sukupuolen ylittämisen keinoista. Viittaan sellaisiin jossain määrin yksilön valinnasta riippuviin ilmiöihin kuin genderblending¹ ja transvestismi,² sekä ilmiöihin, joihin yksilö itse ei voi vaikuttaa, kuten intersukupuolisuus³ ja

¹ Genderblending tarkoittaa tietoista sukupuolten ulkoisten tuntomerkkien sekoittamista. Genderblender voi joko hämärtää sukupuoltaan tai sotkea räikeästi erilaisia sukupuolituntomerkkejä: esimerkiksi parrakas ja lihaksikas mies voi meikata ja pukeutua hameeseen ja korkokenkiin. (Hekanaho 1993, 18-19; Lehtonen 1997, 18-29.)

² Transvestiitti haluaa joskus pukeutua eri sukupuolen vaatteisiin. Syitä ovat esimerkiksi hauskanpito, oman maskuliinisen tai feminiinisen puolen esilletuominen ja vaatteista kiihottuminen. Yleensä transvestiiteiksi määritellään naisten vaatteisiin pukeutuvat miehet; naisten pukeutumista miesten vaatteisiin ei yleensä luokitella transvestismiksi. (Denny — Green 1996, 85-88; Lehtonen 1997, 18-29.)

³ Intersukupuolisella yksilöllä on syntyessään epäselvä sukupuoli. Useimmiten sukupuolielimiä muokataan kirurgisesti jo vauvana. Intersukupuolisuus aiheuttaa myös terveydellisiä ongelmia, mutta yleensä leikkauksen syynä ovat epäselvän sukupuolen aiheuttamat sosiaaliset haitat eivätkä niinkään terveydelliset ongelmat. Intersukupuolisuudesta käytetään joskus myös termiä hermafroditismi. (Denny — Green 1996, 85-88; Lehtonen 1997, 18-29; ks. myös Geertz 1983, 80-84.)

transsukupuolisuus.⁴ Useimmiten biseksuaaleille on mahdollista, jopa todennäköisempää kuin muille, rakastua tai tuntea seksuaalista halua myös sukupuolen ylittäjiä kohtaan, eikä pelkästään tietyn kulttuurisen määrittelyn mukaisia miehiä ja naisia kohtaan, kuten yhdysvaltalaiset tutkijat Dallas Denny ja Jamison Green ovat tutkimuksessaan osoittaneet (Denny — Green 1996, 95). Haluan myös tietoisesti kyseenalaistaa kulttuurissamme vaikuttavan jaon kahteen sukupuoleen, kuitenkin tiedostaen sen paradoksin, jonka tämä aiheuttaa työlleni: viittaahan jo sana *biseksuaalisuus* nimenomaan kahtiajakoon.

Määrittelyssäni olen käyttänyt hyväksi psykologi Beth A. Firesteinin (1996a, xix-xx) ja bi-aktivisti Thomas Gellerin (1990, 106) määritelmiä biseksuaalisuudesta. Firestein määrittelee käsitteen "biseksuaali", "biseksuaalinen" tarkoittamaan eroottista, emotionaalista tai seksuaalista vetovoimaa, jota yksilö tuntee useampaa kuin yhtä sukupuolta kohtaan. Sanavalinnallaan Firestein haluaa tunnustaa erilaisten sukupuolenylittäjien olemassaolon. Firestein kuitenkin määrittelee biseksuaaliseksi myös ne henkilöt, joilla on kyky tuntea erilaisia tunteita eri sukupuolia kohtaan, mutta jotka identifioivat itsensä toisin; itse kuitenkin korostan yksilön valtaa määritellä oma identiteettinsä. Gellerin määritelmän mukaan biseksuaali on henkilö, joka tunnistaa itsessään mahdollisuuden seksuaaliseen läheisyyteen mies- ja naispuolisten (Geller käyttää käsitteitä *male* ja *female* käsitteiden *man* ja *woman* sijasta) ihmisten kanssa, toteutui tämä mahdollisuus tai ei. Firesteinin tapaan Geller mainitsee sukupuolen ylittäjät biseksuaalisuuden määrittelyssään. Toisin kuin Firestein, Geller myös huomauttaa, että ihminen on biseksuaali vain silloin, jos hän itse hyväksyy nimikkeen kuvaamaan itseään. Geller kuitenkin ottaa biseksuaalisuuden määritelmässään huomioon pelkästään seksuaaliset ja aistilliset tunteet eri sukupuolia kohtaan, mutta ei kiintymyksen tunteita, kuten Firestein. Geller myös korostaa, että käsite ei viittaa mihinkään tiettyyn elämäntapaan. Biseksuaalisuus ei siis Gellerin eikä Firesteinin määritelmässä edellytä tietynlaisia parisuhteita tai jäsenyyttä tiettyyn yhteisöön.

Olen ottanut biseksuaalisuuden määrittelyssäni vaikutteita myös informanttieni haastatteluista — nimenomaan informanttien haastattelut saivat minut vakuuttumaan, että seksuaalisilla tunteilla eri sukupuolia kohtaan on biseksuaalisuuden määrittelyssä merkittävä osa. Tutkimukseni analyysiosassa käsittelen tarkemmin informanttieni biseksuaalisuuden määrittelyä.

⁴ Transsukupuolinen kokee biologisen sukupuolensa vääräksi, ja useimmiten — mutta ei aina — haluaa muuttaa ruumiinsa vastaamaan kokemustaan omasta sukupuolestaan. Sukupuolenkorjausprosessi sisältää mahdollisen sukupuolenkorjausleikkauksen lisäksi myös hormonihoitoja ja psykoterapiaa. (Denny — Green 1996, 85-88; Lehtonen 1997, 18-29.)

Haastateltavieni ajatukset ja kokemukset osoittavat, että biseksuaalisuus on hyvin monimuotoista. Ihminen voi esimerkiksi rakastua ja tuntea seksuaalista vetoa yksilöön riippumatta sukupuolesta; rakastua pelkästään naisiin, mutta tuntea seksuaalista vetoa sekä miehiin että naisiin; rakastua mahdollisimman androgyynisiin ihmisiin; elää täysin monogaamisessa homo- tai heteroseksuaalisessa suhteessa, mutta myöntää itselleen myös omaa/eri sukupuolta kohtaan tunnetut tunteet; elää useissa rinnakkaisissa suhteissa; olla täysin selibaatissa. Biseksuaalisuus ilmiönä tuo esiin ihmisten väliset eroavaisuudet: kaikkia biseksuaalisena elämisen ja olemisen tapoja lienee mahdotonta luokitella. Toisaalta, myöskään kaikkia hetero- tai homoseksuaalisena elämisen ja olemisen tapoja ei voi luokitella, joten luokittelun yrittäminen ei olisi edes mielekäästä.

2.2. Biseksuaalisuus dikotomisessa sukupuolijärjestelmässä

Sukupuolijärjestelmä tarkoittaa yhteiskunnallis-kulttuurista valtarakennelmaa, joka määrittää sukupuolta ja seksuaalisuutta, ja jossa sukupuolta ja seksuaalisuutta rakennetaan ja uusinnetaan. *Dikotomisessa sukupuolijärjestelmässä* sukupuoli ja seksuaalisuus nähdään kaksijakoisina. Länsimainen sukupuolijärjestelmä perustuu olennaisesti kahden vastakkaisen sukupuolen, Miehen ja Naisen väliselle erolle ja niihin valtasuhteisiin, jotka ovat näiden kahden vastakkaisiksi mielletyn ihmisryhmän välillä. Mies ja Nainen ovat sukupuolijärjestelmässä käsitteellisiä ja symbolisia kategorioita, joihin elävät ja yksilölliset miehet ja naiset yrittävät sovittautua.

Seksuaalisuus määrittyy sukupuolijärjestelmässä Miehen ja Naisen väliseksi, ja seksuaalisuus sinällään luonnehtii Miehen ja Naisen välisiä (valta)suhteita. Sukupuolijärjestelmään kuuluu olennaisesti myös se, että järjestelmän osaset ovat hierarkisessa suhteessa toisiinsa. Seksuaalisuus jaetaan vastakkaisiin puoliskoihin: miehen seksuaalisuuteen ja naisen seksuaalisuuteen, homo- ja heteroseksuaalisuuteen, oikeaan ja väärään seksuaalisuuteen. Seksuaaliset dikotomiat rajaavat seksuaalisuudet tiukkoihin kategorioihin, jotka ovat olemassa vain toistensa vastinpareina. Miehen seksuaalisuutta ei ole olemassa ilman naisen seksuaalisuutta eikä homoseksuaalisuutta ilman heteroseksuaalisuutta — ja oikean ja väärän normit määrittelevät niiden väliset rajat. Toiset sukupuolen toteuttamisen muodot on arvotettu korkeammalle kuin toiset ja seksuaalisuuksista rakennetaan normatiivinen pino, jonka päällimmäisenä on hyväksytyin ja parhaaksi määritelty seksuaalisuus. (Juvonen 1993, 277; Fox 1996, 3-34; Liljeström 1996, 119-122.)

Dikotominen sukupuolijärjestelmä ei siis tarkoita vain jakoa miehiin ja naisiin, homoihin ja heteroihin, vaan myös oikeaan ja väärään seksuaalisuuteen: kärjistetyimmillään oikeaa seksuaalisuutta on vain miehen ja naisen välillä avioliitossa lasten hankkimiseksi tapahtuva seksi, väärää kaikki muu. Silloinkin, kun seksuaalisuuskäsitys on suhteellisen suvaitsevainen ja homoseksuaalisuutta ei suoraan sanota vääräksi, se koetaan ainakin kummallisena, normaalista seksuaalisuudesta poikkeavana. (Juvonen 1993, 277; Fox 1996, 3-34; Queen 1996, 103-121.) Antropologi Gayle Rubinin mukaan normaalin, luonnollisen, terveen, pyhän ja hyvän seksuaalisuuden alueelle sijoittuu heteroseksuaalinen, aviollinen, monogaaminen ja lisääntymiseen tähtäävä seksuaalisuus. Epänormaalin, pahan, luonnottoman, sairaan, synnillisen seksuaalisuuden alueelle sijoittuvat transvestiitit, transsukupuolisuus, fetisismi, sadomasokismi, sukupolvien välinen seksi, prostituutio. Kahden ääripään — vauvaa haluavan avioparin ja sadomasokistien — välillä on alue, joka kuvaa moraalikoodien muutosta. Välialueelle sijoittuvat esimerkiksi avoliitot, promiskuiteettiset heterot, masturbaatio ja vakiintuneessa parisuhteessa elävät homot ja lesbot. Osa seksuaalisuuden muodoista, kuten avoliitot, masturbaatio ja homo- ja lesboparit ovat siirtymässä kohti yleisesti hyväksyttyä. (Bristow 1997, 197-218 < Rubin 1984.)

Seksuaalisen käyttäytymisen normi on kuitenkin varsin kapea — mitä edemmäs kohti ei-hyväksyttävyyttä mennään, sitä laajempi on seksuaalisuuksien määrä. Kiinnostava onkin juuri normihierarkian välialue ja se, kuinka muutokset hyväksyttävän ja ei-hyväksyttävän rajalla kuvaavat seksuaalikulttuurin muutosta. Hyvän ja pahan seksuaalisuuden ääripäissä tuskin tapahtuu suuria muutoksia: pedofilia tai raiskaukset tuskin siirtyvät hyväksyttäviksi, sen enempää kuin heteroavioliitto siirtyy täysin ei-hyväksyttäväksi. Sen sijaan esim. suhtautuminen avoliittoihin on hyvin erilaista nykyään kuin kolmekymmentä vuotta sitten. Myös suhtautuminen homo- ja lesbopareihin tulee varmaan muuttumaan lähivuosikymmeninä parisuhdelain myötä.

Sukupuolijärjestelmät ovat siis olennaisesti aikaansa ja paikkaansa sidoksissa olevia rakenteita. Ne eivät ole pysyviä, vaan jatkuvasti muuttuvia. Niitä uusinnetaan, tuotetaan ja muutetaan jatkuvana prosessina. Sukupuolijärjestelmää ylläpitäviä mekanismeja ovat esimerkiksi sukupuolisidonnainen sosiaalistuminen, sukupuolinen syrjintä ja sukupuolta käsiteltäessä käytetyt puhetavat. Sukupuolijärjestelmän muutospotentialiaa on puolestaan niissä puhetavoissa ja käytännöissä, joissa sukupuolen ja seksuaalisuuden rajoja hämärretään. (Liljeström 1996, 127, 130-133.)

Sukupuolten määrittely kahdeksi vastakkaiseksi ja toisiaan täydentäväksi puoliskoksi ei kuitenkaan ole universaali tapa kuvata sukupuolta, vaan sukupuolta voidaan luokitella myös toisin. Sukupuolen ylittäjät eli ns. "kolmannet sukupuolet", kuten Intian niemimaan hijrat, Thaimaan kathoeyt tai navajojen nadleehit, ovat esimerkkejä siitä, kuinka sukupuolen ei tarvitse järjestyä kaksinapaisesti. (Geertz 1983, 80-84; Totman 2003; Weston 1993, 346, 353.) Myöskään biologia ei tue ajatusta kahdesta ehdottomasti toisistaan erotettavasta sukupuolesta, vaan biologinenkin sukupuoli on dynaaminen prosessi, johon vaikuttavat geenit, hormonit ja sopeutuminen ympäristöön yksilön koko elämän ajan hedelmöitymisestä kuolemaan (Worthman 1995, 603-610).

Sukupuolijärjestelmätutkimuksessa pyritään kyseenalaistamaan erilaisia itsestään selviksi oletettuja dikotomioita, joista perustavanlaatuisin on juuri Mies/Nainen-dikotomia. Oman työni kannalta toinen olennainen dikotomia on Hetero/Homo-dikotomia, mutta sukupuolijärjestelmätutkimuksessa on pohdittu myös muita dikotomioita, kuten ruumis/mieli, ihminen/eläin, henkisyys/tekniisyys tai luonto/kulttuuri. (Liljeström 1996, 115; esim. Bryld — Lykke 2000, 1-71.)

Judith Butler (1990, 1993) luonnehtii länsimaista seksuaalisuutta *heteroseksuaalisen hegemonian*⁵ käsitteellä. Hegemonian käsitettä on kehitellyt italialainen filosofi Antonio Gramsci (1979, 34-38, 129-130; 1982, 55), jonka mukaan hegemoniaa luonnehtii se, että valta on luonnollistunutta, ja että ihmiset kannattavat spontaanisti vallitsevaa ideologiaa. Hegemonialle on ominaista yhteisymmärrys valtaa pitävän ja vallankäytön kohteena olevan ryhmän välillä: valtasuhde esitetään järkeväksi ja itsestäänselväksi. Gramsci pohti luokkaeroja hegemonian käsitteen avulla, mutta hegemonisuus kuvaa myös sukupuolen ja seksuaalisuuden rakentumista. Butlerin heteroseksuaalisen hegemonian käsitteessä ei kuitenkaan ole selkeää erottelua valtaa pitävän ja vallankäytön kohteena olevan ihmisryhmän välillä.

Butlerin mukaan heteroseksuaalisuuden oletaminen luonnolliseksi ja normaaliksi pitää Mies-Nainen dikotomian vakaana. Kulttuurisen Miehen ja kulttuurisen Naisen kategorioiden sisäinen yhdenmukaisuus vaatii heteroseksuaalisuutta. Institutionalisoitunut heteroseksuaalisuus, tai Butlerin termin heteroseksuaalinen hegemonia, sekä tuottaa sukupuolikategoriat että vaatii niiden olemassaoloa. Sukpuolikategoriat sisältävät syy-seuraussuhteen anatomisesta ruumiista sukupuoleen ja seksuaaliseen haluun ja väittävät

⁵ Butler käyttää myös käsitettä heteroseksuaalinen matriisi, mutta mielestäni heteroseksuaalinen hegemonia tuo paremmin esiin sen, kuinka kyseessä ei ole vain luonnollistettu ja kaavamainen heteroseksuaalisuus, vaan rakennelma, joka ylläpitää valtasuhteita sukupuolten ja seksuaalisuuksien välillä.

että sukupuoli kuvaa halua ja halu sukupuolta. Siten vauva, jolla on syntyessään emätin ja munasarjat määritellään tytöksi, naiseksi, ja naisten oletetaan tuntevan halua miehiä kohtaan. Halu mieheen nähdään naiseutta ja feminiinisyyttä kuvaavaksi; naisen halu naiseen tarkoittaa naiseuden ja feminiinisyyden kyseenalaistamista. (Butler 1990, 147-149; Bristow 1997, 197-218; Liljeström 1996, 131.)

Homoseksuaalisuus rikkoo heteroseksuaalista hegemoniaa. Jos oikea nainen on passiivinen seksin vastaanottaja, mitä ihmettä kahden naisen välisessä seksissä tapahtuu? Ottaako toinen siinä miehen roolin? Homoseksuaalisuus on toisaalta osa länsimaista seksuaalisuuskäsitystä, toisaalta sen ulkopuolella oleva kummajainen — homoseksuaaliset ihmiset ryhmänä on stereotypisoitu tavallisista ihmisistä tyyten eroavaksi ryhmäksi. Kun homoseksuaalinen mies on hento, hihittävä hintti ja homoseksuaalinen nainen hikinainen ja möreä-ääninen lesbo, kuten folkloristiikan tutkija Markku Koski (1990, 72-77) summaa tutkimuksessaan homoseksuaalisuuteen liitetystä stereotypioista, he eivät luo uhkaa oikealle seksuaalisuudelle. Naiset, jotka haluavat naisia, on erotettu Naisen kulttuurisesta kategoriasta, joka vakiintuu tällä tavoin.

Butler kuvaa sukupuolta performatiivisena: sukupuoli rakennetaan jatkuvasti performatiivisissa toiminnoissa eli sukupuolta esitetään. Sukupuoli on enemmänkin sarja tekoja kuin olemuksellinen ominaisuus. Se on matkiva rakenne, joka vaatii tiettyjen ruumiillisten merkkien tuottamista ja toistamista. Naiseksi ja mieheksi opitaan. Performoiva minä, subjekti ei kuitenkaan ole rakenteen ulkopuolella, vaan sen sisällä. Sukupuolen kategorioiden vahvuus syntyy siitä, että sukupuolen performanssin oletetaan kuvaavan olemusta, aitoa sukupuolta. Drag ja butch/femme⁶ tuovat performanssin näkyväksi parodioimalla 'aitoa' sukupuolta. (Butler 1990, 147-149; Butler 1993, 107, 224-226; Bristow 1997, 197-218; Liljeström 1996, 134.) Tosin erityisesti drag voidaan nähdä myös olemuksellisen sukupuolikäsityksen vahvistajana, sillä se tekee sukupuolen ylittämisen koomiseksi speaktaakkeliksi (Morris 1995, 573, 582-584).

Butlerin mukaan myös ns. biologinen sukupuoli tuotetaan. Ruumista ja biologista sukupuolta ei voi koskaan nähdä irrallaan niihin liitetystä kulttuurisista merkityksistä. Siten

⁶ Drag viittaa länsimaiseen performanssiteatterin perinteeseen, jossa esiintyjä pukeutuu eri sukupuolta olevan ihmisen vaatteisiin ja ehostukseen esiintymislavalla. Dragissä eri sukupuolen merkkejä ylikorostetaan yleensä humoristisesti. Vaikka ristiinpukeutumisella on pitkä historia länsimaisessa teatteritaiteessa, drag on leimallisesti homomiesten estradikulttuuria, ja sille on ominaista feminiinisyyden liioittelu. Butch/femme puolestaan viittaa lesbokulttuurin perinteeseen, jossa osa naisista pukeutuu ja käyttäytyy maskuliinisesti ja osa korostetun feminiinisesti. Butch/femme-suhde toistaa heteronormatiivista parisuhdemallia toisin, ja myös korostaa sukupuoliroolien keinotekoisuutta. Butch/femme-kulttuuri kukoisti erityisesti ennen feminismiin toista aaltoa ja lesbofeminismin nousua. (ks. esim. Hekanaho 2006; Inness — Lloyd 1996)

biologisen sukupuolen voi tavoittaa vain sosiaalisen ja kulttuurisen sukupuolen kautta, sillä biologinen sukupuoli on kauttaaltaan kulttuuristen ja sosiaalisten merkitysten peittämä. Sukupuolittunut ruumis itsessään ei ole puhdas luonnontuote, vaan muovautuu ja merkityksellistyy kulttuurissa. (Butler 1990, 147-149; Butler 1993, 107; Bristow 1997, 197-218; Liljeström 1996, 119-120.)

On olemassa ristiriita siinä, että toisaalta maskuliinisuus ja feminiinisyys, Mies ja Nainen, ovat keinotekoisia, sosiaalisesti tuotettuja ja ylläpidettyjä kategorioita, mutta toisaalta valtasuhteet miesten ja naisten välillä ovat todellisia, vaikka kategoria sinällään olisi tuotettu. Dikotominen sukupuolijärjestelmä tuottaa erilaisia sosiaalisen käyttäytymisen muotoja ja sallii erilaisen moraalisen säännöstön miehille ja naisille. Parhaimmillaan dikotominen ajattelu merkitsee ajatusta, että miehet ja naiset ovat erilaisia mutta samanarvoisia — pahimmillaan ajatusta miesten ja naisten eroista käytetään sorron välineenä. (Weeks 1995, 45-66.) Dikotominen sukupuolijärjestelmä on kompleksinen ja erilaiset dikotomiat ovat kietoutuneet yhteen. Seksuaaliset dikotomiat kieltävät ja marginalisoivat transsukupuoliset identiteetit ja biseksuaalisuuden, mutta rajoittavat myös dikotomisiin kategorioihin sopivien ihmisten elämää ja kokemuksia.

Dikotominen sukupuolijärjestelmä ja Butlerin heteroseksuaalinen hegemonia ovat osittain päällekkäisiä käsitteitä. Olen kuitenkin päätenyt käyttämään pääasiassa termiä dikotominen sukupuolijärjestelmä sen vuoksi, että käsite heteroseksuaalinen hegemonia ei tuo kyllin selvästi esiin sitä, että sukupuolijärjestelmä perustuu kaksittaisuuden ja vastakkaisuuden ajatukselle. Käsite heteroseksuaalinen hegemonia korostaa heteroseksuaalisuuden olennaisuutta erilaisten dikotomioiden ylläpidossa, mutta heteroseksuaalisuuden käsite sinällään riittää pönkittämään dikotomioita ja tekemään dikotomioiden haastajat näkymättömiksi. Koska oman tarkasteluni keskiössä on biseksuaalisuus, katson, että käsite "dikotominen sukupuolijärjestelmä" tuo biseksuaalisuuden käsitteellisen haastavuuden paremmin esille kuin Butlerin käsite "heteroseksuaalinen hegemonia".

Miten sitten biseksuaalisuus sijoittuu dikotomiseen sukupuolijärjestelmään? Esitän taustaksi Zygmunt Baumanin (1996, 47-50, 66-72) teorian muukalaisuudesta. Baumanin mukaan vastakohtapari ystävä-vihollinen mahdollistaa yhteiskunnallistumisen: ystävä ja vihollinen määrittävät toisiaan, yhteisön sisäpuoli määrittää yhteisön ulkopuolta. Vastakohtaparin ulkopuolelle jää kuitenkin muukalaisuuden alue. Muukalaisuus tarkoittaa määrittelemättömyyttä: ei ole määriteltävissä, onko muukalainen ystävä vai vihollinen.

Muukalaisen tuoma uhka on vihollisen tuomaa uhkaa suurempi, sillä muukalainen hämärtää ystävän ja vihollisen välisen eron. Koska ystävän ja vihollisen välinen ero määrittää yhteisön, muukalainen uhkaa olemassaolollaan koko yhteisöä. Muukalaisuutta vastaan yhteisö taistelee assimilaation eli samankaltaistamisen kautta. Assimilaatio on vallankäytön muoto, jolla muukalaiset pyritään sulauttamaan yhteisöön ja määrittelemään selkeästi oikean ja väärän, arvokkaan ja arvottoman raja. Muukalaiset joko assimiloidaan ystäviin tai määritellään vihollisiksi.

Bauman (1996, 66-72) pitää assimilaatiota modernin kansallisvaltion vallankäyttötaktiikkana muukalaisia vastaan. Kansallisvaltioissa assimilaatio näyttäytyi — ja näyttäytyy — hyvin konkreettisina vallankäyttömuotoina. Bauman pohtii teoriassaan nimenomaan modernia kansallisvaltiota ja etnisten yhteisöjen asemaa niissä, mutta Baumanin muukalaisuus-ajatus kuvaa hyvin myös biseksuaalisuuden asemaa länsimaaisessa, dikotomisessa sukupuolijärjestelmässä. Assimilaatiota ei kuitenkaan biseksuaalisuudesta puhuttaessa voi käyttää konkreettisena terminä. Biseksuaalisuus assimiloidaan dikotomiseen sukupuolijärjestelmään binäärisen ajattelun kautta: biseksuaalit määritellään kuuluviksi joko homoseksuaalien tai heteroseksuaalien kategoriaan yleensä sen perusteella, kenen kanssa he kulloinkin seurustelevat. (Ochs 1996, 224-226; Rust 1996c, 80.) Kumppanin sukupuoli nähdään myös seksuaalisuuden määrittäjänä: naisen kanssa seurusteleva nainen nähdään lesbona, miehen kanssa seurusteleva puolestaan heterona. Baumanin termein biseksuaalit assimiloidaan joko homoihin tai heteroihin kuuluviksi.

Beth A. Firestein (1996b, 269-272) paikallistaakin biseksuaalisuuden näkymättömyyden ongelman länsimaaisessa seksuaalisuudessa ilmenevään dikotomisuuteen. Firestein on muodostanut seksuaalisen dikotomian malliksi kutsumansa ajattelutavan perusteella tiettyjä perusväitteitä, jotka luonnehtivat länsimaista suhtautumista biseksuaalisuuteen ja jotka liittyvät biseksuaalisuuden näkymättömyyteen. Näitä ovat oletus siitä, että biseksuaalisesti käyttäytyvä, identifioituva ja tunteva yksilö ei ole biseksuaali, vaan hetero- tai homoseksuaali, joka peittää tai kieltää todellisen seksuaalisen suuntautumisensa; että yksilöt, joilla on voimakkaita tunteita kumpaakin sukupuolta kohtaan tulkitsevat väärin omaa käyttäytymistään; että biseksuaaleja ei tarvitse tutkia omana ryhmänään, koska heitä ei oikeasti ole; että yksilön kulloisenkin kumppanin sukupuoli on olennainen yksilön seksuaalisen suuntautumisen määrittelyssä; että biseksuaalisuus on vain välivaihe; että seksuaalinen käytös ja identiteetti vastaavat aina toisiaan; ja lopulta, että seksuaaliset ryhmät ovat erillisiä, pysyviä ja ei-päällekkäisiä ryhmiä. Biseksuaalisuuden näkymättömyyden

vuoksi dikotominen jako homo- ja heteroseksuaalisuuteen, epänormaaliin ja normaaliin, säilyy. Näkymättömäksi tekemisen ja ennakkoluulojen avulla säilytetään länsimaisen seksuaalisuuskäsityksen status quo, jako oikeaan ja väärään. (Firestein 1996b, 269-272; Fox 1996, 3-34; Queen 1996, 103-121.)

Myös ruotsalaissosiologi Hanna Bertilsdotter (1999, 16-17) on tutkimuksessaan ruotsalaisista binaisista ja ruotsalaisesta biseksuaalisuudesta havainnut seksuaalisuuden dikotomisuuden olevan keskeinen biseksuaalisuuden näkymättömyyteen ja ennakkoluuloihin vaikuttava ilmiö. Bertilsdotter on rakentanut bifobiaa eli biseksuaalisuuden pelkoa ja monoseksismiä kuvaavan noidankehämallin.⁷ Mallissa erilaiset biseksuaalisuuden ennakkoluulot ja biseksuaalien todellisuutta kuvaavat asiat muodostavat loputtoman kehän, jossa jokainen asia vaikuttaa toiseen. Kehä alkaa valinnan pakolla, jatkuu monogaamisella parisuhdeihanteella, biseksuaalien eristyneisyydellä toisistaan, biseksuaalisuuden näkymättömyydellä, biseksuaalisuuden mitätöimisellä ja palaa jälleen valinnan pakkoon.

Noidankehämallissa valinnan pakko kuvaa länsimaisen seksuaalisuuden dikotomisuutta: biseksuaalin oletetaan — ja edellytetään — valitsevan homo- ja heteroidentiteetin ja homo- ja heteroyhteisön välillä, ja partnerin sukupuolen "valinta" samastuu identiteetin ja yhteisön valintaan. Monogaaminen parisuhdeihanne vaatii ihmistä elämään yhdessä yksiavioisessa parisuhteessa ja vahvistaa partnerin valinnan. Eristyneisyys tarkoittaa biyhteisön puuttumista: identiteettiä ei voi manifestoida yhteisöön kuulumalla. Biseksuaalisuus on näkymätön, kun biyhteisöä ei ole ja kun monogaamisessa parisuhteessa elävän ihmisen identiteetti määritellään kumppanin sukupuolen mukaan. Biseksuaalisuus mitätöidään eikä sitä oteta todesta. Ja jälleen palataan valinnan pakkoon: koska biseksuaalisuus on näkymätöntä, se mitätöidään ja yksilön edellytetään valitsevan homo- ja heteroidentiteetin välillä. (Bertilsdotter 1999, 16-17, 40-42.)

Biseksuaalisuus on länsimaiselle seksuaalisuuskäsitykselle suurempi uhka kuin homoseksuaalisuus: koska homoseksuaalisuus eroaa heteroseksuaalisuudesta selkeästi, se on voitu sulkea oikean ja normaalin seksuaalisuuden ulkopuolelle. Biseksuaalisuus rikkoo tätä jakoa homo- ja heteroseksuaalisuuteen. Jos joku voi tuntea seksuaalista halua kumpaakin sukupuoleen, syntyy se pelottava ajatus, että myös normaali, oikeaa heteroseksuaalisuutta toteuttava ihminen saattaisi tilaisuuden tullen poiketa normaalin ja oikean seksuaalisuuden polulta epänormaalin ja väärän seksuaalisuuden puolelle — ja kenties huomata, että selkeää

7 Bertilsdotterin monoseksismin ja bifobian noidankehämalli: Tvingas välja <-> monogami <-> isolation <-> osynliggörande <-> misstänkliggörande/att inte tas på allvar <-> tvingas välja (Bertilsdotter 1999, 40-42.)

jakoa oikeaan ja väärään, epänormaaliin ja normaaliin ei olekaan. Ihmiset, jotka haluavat sekä miehiä että naisia — tai kyseenalaistavat kategoriat sinällään — näyttävät uhkaavan dikotomista järjestelmää. (Firestein 1996b, 269-272; Fox 1996, 3-34; Queen 1996, 103-121; James 1996, 220-221.) Biseksuaalisuus sijoittuu siis olennaisesti Baumanin (1996, 47-50.) kuvaamalle muukalaisuuden alueelle, määrittelemättömiin ystävän ja vihollisen, heteron ja homon ulkopuolelle. Biseksuaalisuus luo uhkan erilaisille kategorioille pelkällä olemassaolollaan. Homon ja heteron kategorioiden luominen erillisiksi ja toisensa poissulkeviksi suojelee molempia kategorioita, niin homoseksuaalisen identiteetin mahdollistavaa homoseksuaalista kategoriaa kuin normaaliksi luokiteltua heteroseksuaalista kategoriaa.

Biseksuaalisuus on mielenkiintoisessa asemassa dikotomisessa sukupuolijärjestelmässä. Toisaalta biseksuaalisuus on näkymätöntä ja biseksuaalit samastetaan parisuhteiden perusteella joko homo- tai heteroseksuaaleihin, mutta toisaalta se olemassaolollaan kyseenalaistaa dikotomisen sukupuolijärjestelmän. Näkyvyyden saavuttamisen kautta biseksuaalisuudella on mahdollisuus tarjota vaihtoehtoinen näkökulma hegemoniselle sukupuoli- ja seksuaalisuuskäsitykselle. Biseksuaalisuuden tutkijat ovatkin huomauttaneet, että biseksuaalisuus sinällään voi toimia dikotomisen sukupuolijärjestelmän kyseenalaistajana. Queer-tutkija Elisabeth Däumer (1999 (1992), 159) toteaa, että biseksuaalisuutta ei tulisi nähdä identiteettinä, joka yhdistää hetero- ja homoseksuaalisuuden, vaan epistemologisena ja eettisenä näkökulmana, jonka kautta voidaan tarkastella ja dekonstruoida kahtiajakautunutta seksuaalisuuden ja sukupuolen viitekehystä.

2.3. Biseksuaalista identiteettiä etsimässä

Identiteettiä käsittelevä luku on kaksiosainen. Ensimmäisessä osassa pohdin identiteetin käsitettä. Toisessa osassa keskiöön nousee biseksuaalinen identiteetti ja se, millaiset mahdollisuudet yksilöllä on muodostaa biseksuaalinen identiteetti dikotomisessa sukupuolijärjestelmässä, jossa biseksuaalisuus ei ole selkeä identiteettivaihtoehto.

2.3.1. Identiteetin käsite

Identiteetti tarkoittaa karkeasti määriteltynä käsitystä itsestä, vastausta kysymykseen "kuka minä olen?". Identiteetti on toisaalta kognitiivinen rakenne, käsitys itsestä, toisaalta

psykologinen ja sosiaalinen prosessi, itsen määrittämistä. Identiteetti muodostuu ihmisen määrittellessä ja arvioidessa itseään, selittäessään menneisyytensä, nykyisyytensä ja tulevaisuudentoiveensa osana itseään. Identiteetin voi sanoa olevan yksilön keino luoda jatkuvuutta omiin elämäntapahtumiinsa: ihminen kokee olevansa sama minä eri elämäntilanteissa, vaikka identiteettiä prosessoidaan koko ajan. (Wager 1996, 91-93; Hall 1999, 15; Liebkind 1988, 63.)

Identiteettiä voidaan pohtia kahdesta eri näkökulmasta. Ensimmäisessä näkökulmassa identiteettin ajatellaan rakentuvan sen varaan, mitä ihminen on, jolloin identiteetti jaetaan objektiiviseen ja subjektiiviseen identiteettiin. Objektiivinen identiteetti tarkoittaa sitä, mitä "ihminen on" ja millaisena hän muille näyttäytyy, ja subjektiivinen identiteetti puolestaan tarkoittaa objektiiviseen identiteettiin nojaavaa käsitystä itsestä. Toisessa näkökulmassa tulkitaan identiteetin muodostuvan itsemäärittelyllä: ihminen on sitä, mitä sanoo olevansa. Identiteetikertomuksen kautta ihminen selittää itseään. Ihminen tuottaa omaa identiteettiään myös toiminnallaan. Näistä näkökulmista voidaan muokata synteesi, jossa identiteetti ei täysin pohjaa "olemassaolevaan", mutta toisaalta ei ole täysin "tyhjältä syntynyt". (Liebkind 1988, 64; Ronkainen 1997, 39-41; vrt. Whisman 1996.)

Määrittelenkin identiteetin prosessina ja jatkumona, joka voi sisältää erilaisia osia eri vaiheissa yksilön elämää. Identiteetti ei omassa tutkimuksessani ole olemuksellinen, vaan strateginen ja paikantunut käsite. Identiteetti ei ilmaise minän pysyvää ydintä, vaan on liukuva ja muuntuva prosessi, joka ei takaa muuttumatonta yhtenäisyyttä. Identiteetin määrittelyssäni nojaan brittiläisen kulttuurintutkija Stuart Hallin (1999, 15) ajatuksiin identiteeteistä. Stuart Hall kuvaa identiteettiä pirstoutuneeksi ja monisäröiseksi, ei yhtenäiseksi ja vakaaksi. Identiteetit muodostuvat erilaisista risteävistä ja ristiriitaisistakin puhetavoista, asemista ja käytännöistä. Kyse ei ole siitä, keitä me olemme, vaan siitä, "keitä meistä voi tulla, kuinka meidät on esitetty ja mikä kaikki vaikuttaa siihen, kuinka mahdollisesti esitämme itsemme" (Hall 1999, 250).

Hallin (1999, 22-23) mukaan yksilöllä voi olla useita identiteettejä, jotka voivat olla ristiriitaisia tai vastakkaisiakin. Fragmentoitunut identifikaatioprosessi tuottaa postmodernin subjektin, jolla ei nähdä olevan olemuksellista, kiinteää ja pysyvää identiteettiä, vaan identiteetti muuttuu jatkuvasti suhteessa siihen, kuinka subjekti representoidaan kulttuurisissa järjestelmissä. Yksilön identifikaatiot ja identiteetit ovat jatkuvassa liikkeessä. Ajatus yhtenäisestä ja pysyvästä minästä, identiteetistä on illuusio, jonka subjekti luo toistamalla oman identiteettinsä kertomusta. Identiteetikertomusten avulla ihminen tulkitsee

menneisyyttään ja asemoi itsensä suhteessa muihin. Vaikka identiteetin rakentumisen prosessi on jossain määrin fiktiivinen, sillä on konkreettisia, materiaalisia ja poliittisiakin vaikutuksia. Identiteetit toimivat identifikaation ja kiinnittymisen lähtökohtina siksi, että niiden avulla erottaudutaan toisista. Identiteettiä määrittää yhtä paljon se, mitä siihen ei kuulu kuin se, mitä siihen kuuluu. (Hall 1999, 251-252, 227; Whisman 1996, 102.)

Identiteetit ovat aina sosiaalisesti jaettu ja kulttuurisesti rakentuneita. Identiteetti ei ole solipsistinen rakenne, vaan paitsi yksilön käsitys omasta itsestään, myös yksilön käsitys paikastaan sosiaalisessa ympäristössään ja yksilön oletus siitä, millaisena toiset ihmiset näkevät hänet. Identiteetti syntyy suhteessa muihin. Ihminen käyttää sosiaalista ympäristöään identiteettinsä muodostamiseen identifioinnin eli samastumisen ja nimeämisen kautta. Nimeämällä ja samastumalla tarkastellaan sitä, mitä ollaan ja mitä halutaan olla: olennaista on sellaisen sosiaalisen kategorian olemassaolo, johon voidaan samastua ja joka voidaan nimetä. Identiteetin synnyttämisessä tarvitaan toimintaa, symbolisesti merkittäviä tekoja, joiden avulla ihminen liittyy itsensä osaksi nimettyä sosiaalista kategoriaa. Identiteetti syntyy myös oman ja muiden sosiaalisen kategorioiden välisellä rajanvedolla, suhteessa omaan sosiaaliseen ryhmään ja sosiaalisen ryhmän ulkopuolisiin. (Ronkainen 1997, 34-35; Wager 1996, 91-94; Woodward 1997, 11-12.)

Seksuaalinen identiteetti kuvaa yksilön paikkaa seksuaalisessa maisemassa — suhdetta toisiin ihmisiin, sosiaalisiin ryhmiin, instituutioihin. Seksuaalinen identiteetti ei ole staattinen, vaan dynaaminen kuvaus itsestä ja itsen suhteesta muihin. (Hall 1999, 15; Rust 1996c, 77-81.) Judith Butler kuvaa seksuaalista identiteettiä jatkuvasti muokkautuvaksi, pikemminkin prosessinomaiseksi ilmiöksi kuin pysyväksi tilaksi, johon pyritään, joka saavutetaan ja jossa pysytään. Ihminen tuottaa oman sukupuolisuutensa ja seksuaalisuutensa identiteettiperformanssissa: identiteetti muotoutuu sosiaalisessa tilassa diskursiivisesti ja performatiivisesti eli puhutavan ja esittämisen kautta. Butlerin mukaan identiteettejä rakennetaan jatkuvasti eri keinoin, mutta identiteetin muuttuminen ja muokkautuminen ei tarkoita sitä, että yksilö olisi jatkuvassa epävarmuuden tilassa oman identiteettinsä suhteen, vaan yksilö mieltää itsensä ja identiteettinsä pysyväksi. (Butler 1990, 16-18, 139-141, 147-149.)

Mielenkiintoinen kysymys onkin, miksi sukupuoli- ja seksuaali-identiteetit koetaan niin tärkeinä ja perustavanlaatuisina, vaikka ne ovat häilyviä ja muokkautuvia? Miksi ne ovat samalla perustavanlaatuisia myös (sosiaalisesti tuotetussa) todellisuudessa?

2.3.2. Biseksuaalinen identiteetti

Nykyistä länsimaista seksuaalikulttuuria luonnehtii kategorisoinnin pakko, jonka mukaan yksilön on sijoitettava itsensä johonkin seksuaalisuuden kategoriaan. (Rust 2001, 33-34; Berenson 2002, 13-14.) Suurimmalle osalle ihmisistä, jotka etsivät seksuaalista identiteettiään, tarjolla on ensisijaisesti kaksi vaihtoehtoa: homo- tai heteroseksuaalinen. Koska biseksuaalisuudella ei yleisessä diskurssissa edelleenkään ole paikkaa autenttisena seksuaalisuuden muotona, sitä ei havaita validina, pysyvänä mahdollisuutena. Siten identiteetin etsijän päämääräksi asettuu sen päättäminen, onko oma olemus homo- vai heteroseksuaalinen. Tästä seuraa se, että nekin ihmiset, joiden halut ja tunteet eivät asetu tähän dikotomiseen malliin, yrittävät siihen kuitenkin asettua. (Rust 1997, 47; Klein 1993, 169.)

Homo- ja heteroidentiteetit eivät kuitenkaan ole samanarvoisia vaihtoehtoja. Yksilöt kasvatetaan kulttuurissamme omaksumaan ensisijaisesti heteroseksuaalinen identiteetti. Siten ei-heteroseksuaalisen identiteetin rakentaminen vaatii aina sen ristiriidan havaitsemista, joka syntyy omien tunteiden ja heteronormatiivisen olettamuksen välille. (Rust 1997, 47; Juvonen 1997, 12-15.) Biseksuaalisen identiteetin rakentaminen vaatii tämän lisäksi sitä, että yksilö asettuu dikotomista sukupuolijärjestelmää vastaan ja kieltäytyy asettumasta hetero- tai homoseksuaaliseen kategoriaan.

Biseksuaalisen identiteetin muodostumista tutkinut psykologi Paula C. Rust (2001, 62-63) toteaa, että seksuaalisen identiteetin rakentaminen on haastavaa niille ihmisille, jotka eivät sovi dikotomisiin kategorioihin. Yksilön täytyy löytää tasapaino sen välillä, miten haluaa kuvata itseään ja miten muut voivat tämän kuvauksen ymmärtää. Dikotomisessa sukupuolijärjestelmässä, jossa homo- ja heteroseksuaalisuus ovat ymmärrettävimmät termit, joilla kuvata seksuaalisuutta, kategorioihin sopimattomalla yksilöllä voi olla vaikeuksia löytää termiä, joka sekä kuvaaisi itseä tarkasti että tulisi ymmärretyksi sosiaalisessa tilanteessa. Jotkut painottavat ymmärrettäväksi tulemistä ja kuvaavat itseään hetero- tai homoseksuaaliksi, vaikka kuvaus ei olisikaan täsmällinen. Toiset puolestaan haastavat identifioinnin pakon sinällään ja kieltäytyvät omaksumasta mitään seksuaalisuutta kuvaavaa termiä, vaikka se tarkoittaakin ongelmia sosiaalisissa tilanteissa. Suurin osa kuitenkin pyrkii löytämään tasapainon näiden kahden ääripään välille.

Suvi Ronkainen (1997, 38-39) esittää biseksuaalisen identiteetin muodostumisen kaksi ongelmaa: nimeämättömyyden ja näkymättömyyden. Homoseksuaalinen identiteetti

muodostuu paljolti toisten homoseksuaalien tuen ja homoalakulttuuriin samastumisen kautta; biseksuaaleilla ei kuitenkaan ole varsinaisesti omaa alakulttuuria ja biseksuaalit ovat yhteiskunnassa näkymättömiä. Biseksuaalisesti toimivat ihmiset eivät välttämättä nimeä itseään biseksuaaleiksi, vaan sanovat olevansa esimerkiksi joustavia: koska biseksuaalisuus on häilyvä, määrittelemätön ja kulttuurissa näkymätön ilmiö, biseksuaalista identiteettiä on vaikeaa rakentaa. (vrt. Rust 2001, 62-63.)

Biseksuaalinen identiteetti on kuitenkin mahdollinen, vaikka sen muodostaminen ei olekaan mutkatonta: voidakseen identifioida itsensä biseksuaaliksi, ihmisen on kyettävä ylittämään kulttuurissamme vaikuttava homo/hetero-dikotomia ja tunnistettava biseksuaalisuuden olemassaolo. Ihmisestä ei tee biseksuaalia se, että hänellä on kokemuksia tai eroottisia tuntemuksia eri sukupuolia kohtaan vaan se, miten hän nämä kokemukset ja tuntemukset määrittelee. Usein yksilön on helpompi muodostaa biseksuaalinen identiteetti, jos biseksuaalisuus on olemassa sosiaalisena kategoriana esimerkiksi biseksuaalien yhdistyksen tai tuttujen biseksuaalien kautta. Biseksuaalit eivät kuitenkaan ole yhtä vahva sosiaalinen kategoria kuin esimerkiksi homoseksuaalit: historiallisesti homoseksuaalit ovat nähtävissä omana kiinteänä ryhmänään, jolla on omat tapaamispaikkansa, aktiviteettinsä ja merkkinsä, jollaisia biseksuaaleilla ei ainakaan vielä ole. Omalla tavallaan tämä on hyvä asia, sillä häilyvänä kategoriana biseksuaalisuus horjuttaa homo/hetero-dikotomiaa; biseksuaalisen identiteetin muodostamista sosiaalisen kategorian puuttuminen kuitenkin voi haitata. Toisaalta, nimenomaan häilyvyys ja joustavuus voi myös toimia biseksuaalisen identiteetin pohjana. (Ronkainen 1997, 41-43, 45; Rust 2001, 62-63.)

On myös muistettava, että seksuaalisen identiteetin käsite on nimenomaan länsimainen käsite — ei yleispätevä ja yleisinhimillinen. Käsite toimii parhaiten länsimaisten, valkoisten ja keskiluokkaisten ihmisten seksuaalisuuden luonnehtijana. Homoseksuaalisuuden tutkimus ja myös seksuaaliterapia olettaa, että ihmisellä täytyy olla seksuaalinen identiteetti tai ainakin tarve kehittää sellainen. Kuitenkaan kaikissa kulttuureissa seksuaalisuutta ei pidetä identiteetin rakentamisessa olennaisena. Yksilön kieltäytyessä määrittelemästä itseään tai seksuaalista identiteettiään hänen on oletettu kärsivän sisäistetystä homo- tai bifobiasta ja kieltäytyvän hyväksymästä omaa seksuaalista identiteettiään. Käsite seksuaalinen identiteetti on kuitenkin sekä kulttuuri- että aikasidonnainen. (Rust 1996a, 55-57.)

Seksuaalisen identiteetin käsitettä on muovannut paitsi kehityspsykologia, myös homo- ja lesboyhteisöjen ajama identiteettipolitiikka. Sen avulla homot ja lesbot rakennetaan etnisluonteiseksi vähemmistöksi, jolle voidaan vaatia tasa-arvoista ja oikeudenmukaista

kohtelua maailmassa, jota heteroseksuaalinen enemmistö dominoi. Identiteettipolitiikassa seksuaalisuudesta tulee piirre, joka leimaa yksilön identiteettiä ja jonka avulla yksilö voi kiinnittyä seksuaalivähemmistöön kuuluvien yhteisöön. Identiteettipolitiikka on siis sekä yhteiskunnallisen vaikuttamisen keino, että tapa määrittää seksuaalisen identiteetin käsitettä. Se määrittää myös yksilön seksuaalisuutta erityisesti silloin, jos yksilö on aktiivisesti mukana homo- ja lesboyhteisöissä ja -politiikassa. (Udis-Kessler 1996, 52-58; Whisman 1996, 102-103; Roseneil 2000, 33-34; James 1996, 221-223.)

Homo- ja lesboyhteisöjen identiteettipolitiikan juuret ovat homoseksuaalisuuden kriminalisaation ja medikalisaation vastustamisessa; rikollisen ja sairaan homoseksualistin vastapainoksi pyrittiin luomaan positiivista homoseksuaalista identiteettiä. 1980-luvun lopulta alkaen länsimaissa — erityisesti Yhdysvalloissa — on ollut myös biseksuaalista identiteettipolitiikkaa, jonka avulla biseksuaalisuudelle on haettu näkyvyyttä ja ennakkoluuloja vastustettu paljolti samoin keinoin kuin homo- ja lesboliikkeen identiteettipolitiikassa. (Udis-Kessler 1996, 52-58; Whisman 1996, 102-103; Roseneil 2000, 33-34.) Homo- ja lesboliikkeen identiteettipolitiikka on siis vaikuttanut merkittävästi siihen, mitä ja miten seksuaalisista identiteeteistä puhutaan.

Martin Weinberg, Colin Williams ja Douglas Pryor ovat teoksessaan *Dual Attraction* (1994) esitelleet biseksuaalisen identiteetin kehitysmallin, joka pohjaa homoseksuaalisen identiteetin kehitysmalleihin. Weinbergin, Williamsin ja Pryorin biseksuaalisen identiteetin kehitysmalli on yksi harvoista nimenomaan biseksuaalista identiteettiä kuvaavista malleista. Mallia on kuitenkin kritisoitu siitä, että mallissa seksuaalisen identiteetin kehitys nähdään lineaarisena ja muut mahdolliset seksuaaliset identiteetit poissulkevana. Malli ei myöskään ota huomioon ikään, etniseen taustaan, uskontoon tai koulutustasoon liittyviä tekijöitä identiteettikehityksessä. (Fox 1996, 24.)

Katson kuitenkin, että Weinbergin ym. identiteetinkehitysmalli on hyödyllinen tarkasteltaessa biseksuaalista identiteettiä, kunhan muistetaan, että mallit ovat aina yksinkertaistuksia, eivätkä siten vastaa suoraan todellisuutta. Weinbergin ym. tekemässä tutkimuksessa on keskitytty kartoittamaan biseksuaalisen identiteettikehityksen merkkipaaluja. Omassa työssäni keskityn identiteetistä puhuttaessa kuitenkin siihen, miten haastateltavani määrittelevät biseksuaalisen identiteettinsä, millä tavoin he sitä kuvaavat ja minkä merkityksen he sille antavat, en siihen, millainen identiteetin kehityksen kaari informanteillani on.

Weinberg ym. ovat löytäneet homoseksuaalisen identiteetin kehitysmalleista kolme yhteistä piirrettä: identiteettikehityksen katsotaan alkavan hämmennyksestä, jatkuvan tutustumisella homoseksuaaleihin ja homoalakulttuuriin ja päättyvän siihen, kun homoseksuaalisuus hyväksytään ja integroidaan osaksi identiteettiä. Weinberg ym. ovat pohtineet, miten biseksuaalisen identiteetin muodostumiseen vaikuttaa se, ettei bi-alakulttuuria oikeastaan ole. Heidän mukaansa biseksuaalinen identiteetti kehittyy neljässä vaiheessa. (Weinberg — Williams — Pryor 1994, 26-27.)

Ensimmäisessä vaiheessa yksilö on hämmentynyt. Hänellä on tunteita eri sukupuolia kohtaan, mutta hän ei osaa jäsenellä ja määritellä niitä. Yksilöllä voi olla ennestään vahva homo- tai heteroseksuaalinen identiteetti, jota nämä tunteet horjuttavat. Yksilö ei välttämättä edes tiedä biseksuaalisuuden olemassaolosta ja yrittää kategorioida itsensä homo- tai heteroseksuaaliksi. Toisessa vaiheessa yksilö löytää biseksuaali-termin ja yhdistää sen tunteisiinsa ja itseensä. Nimenomaan termin löytäminen saattaa olla merkittävä käännekohta identiteetin muodostamisessa. Joillekin termin yhdistäminen itseen tapahtuu nimenomaan seksuaalisten tai emotionaalisten kokemusten kautta. Olennaista on, että yksilö kokee eri sukupuolia kohtaan tunnetut tunteet niin voimakkaiksi, että itsen määrittäminen homo- tai heteroseksuaaliksi on mahdotonta. (Weinberg — Williams — Pryor 1994, 27-31.)

Kolmantena vaiheena on asettuminen biseksuaaliseen identiteettiin. Ihminen hyväksyy halunsa eri sukupuolia kohtaan, eikä enää pidä biseksuaalisuutta hämmentävänä vaan kritisoi yhteiskunnan kaksijakoisuutta. Oman biseksuaalisuuden hyväksymiseen yksilö pääsee mm. tiedonhaun ja muihin biseksuaaleihin tutustumisen kautta. Viimeisenä biseksuaalisen identiteetin kehitysvaiheena on kuitenkin jatkuva epävarmuus: koska yhteiskunnassa ei ole selkeää biseksuaalin kategoriaa, biseksuaali joutuu kyseenalaistamaan identiteettiään aina aika ajoin. Weinbergin ym. haastattelemista biseksuaaleista lähes 40% vastasi, että he saattaisivat tulevaisuudessa määritellä itsensä hetero- tai homoseksuaaleiksi. Useimmiten mahdolliseksi syyksi mainittiin rakastuminen tai vakituinen parisuhde. Monille biseksuaaleille vahva sitoutuminen homoalakulttuuriin voi olla syynä biseksuaalisuuden kyseenalaistamiselle: homo- ja lesboyhteisöissä biseksuaalisuutta vähätellään, mikä vaikuttaa yksilöiden biseksuaaliseen identiteettiin. Myös biseksuaalisten roolimallien ja biseksuaaliyhteisön puuttuminen voi horjuttaa biseksuaalista identiteettiä. (Weinberg — Williams — Pryor 1994, 31-38.)

Weinbergin ym. ensimmäinen biseksuaalisuustutkimus tehtiin Yhdysvalloissa vuosina 1983 ja 1984-85; vuonna 1988 tehtiin seurantatutkimus. Täten biseksuaalisen identiteetin

kehitysmalli ei enää välttämättä toimi: biseksuaalisuus ei enää ole samalla tavalla näkymätöntä kuin 80-luvulla. Haastattelemini nuorten biseksuaalien käsitys omasta identiteetistään eroaakin selvästi vanhempien biseksuaalien käsityksestä. Nuoret haastattelemani biseksuaalit ovat yleensä varmoja biseksuaalisen identiteettinsä suhteen, eivätkä oleta, että heidän identiteettinsä muuttuisi ratkaisevasti, kuten Weinbergin ym. haastateltavat olettivat. Jo se, että kulttuurissamme ja yhteiskunnassamme kyseenalaistetaan homo-hetero ja mies-nainen -dikotomioita, on osoitus muutoksesta. Jukka Lehtosen (1998) haastattelemat nuoret ei-heteroseksuaaliset miehet kritisoivat dikotomioita ja kieltäyivät kategorioimasta itseään tarkasti: se, että Lehtonen puhuu nimenomaan ei-heteroseksuaalisista nuorista miehistä, eikä homo- ja biseksuaalisista nuorista miehistä kertoo paljon nuorten asenteista seksuaalisuuteen — tosin Lehtonen puhuu vielä nuorista *miehistä*, vaikka jotkut hänen informanttinsa kyseenalaistivat myös mies-kategorian.

Eri identiteeteille asetetaan erilaisia kulttuurisia vaatimuksia. Heteroseksuaalinen identiteetti edellyttää mieheltä ja naiselta tietynlaista norminmukaista käyttäytymistä, homo- tai lesboidentiteetin rakentaminen puolestaan merkitsee mukautumista toisenlaisiin normeihin, joita asettavat sekä homo- ja lesboyhteisö että heteroseksuaalinen valtakulttuuri. Biseksuaaliselle identiteetille asetetut kulttuuriset vaatimukset ovat varsin häilyvät, sillä biseksuaalisella identiteetillä ei ole yhtä selkeää kulttuurista tilaa kuin heteronormatiivisella identiteetillä ja sen negaatiolla, homoseksuaalisella identiteetillä. Biseksuaalisuus tulee konkreettisesti näkyväksi lähinnä vain silloin, kun yksilöllä on parisuhteita eri sukupuolia olevien ihmisten kanssa. Siten biseksuaalinen identiteetti joutuu toistuvasti kyseenalaistetuksi silloin, kun yksilöllä on suhde/suhteita vain yhtä sukupuolta olevien ihmisten kanssa. Vielä kyseenalaistettumaksi joutuu sellainen identiteetti, joka ei lukittaudu paikalleen, yksiselitteisesti luokiteltavaksi ja määriteltäväksi, vaan joka siirtyy ja häilyy useiden eri kategoriamahdollisuuksien ja nimikkeiden välillä.

Ronald C. Fox (1996, 21-22) on tehnyt yhteenvedon Yhdysvalloissa 1970-luvun lopulla tehdyistä vertailututkimuksista, joissa tutkittiin, miten ihmisten seksuaalinen identiteetti ja seksuaalinen käyttäytyminen vastaavat toisiaan. Tutkimuksissa todettiin, että ne eivät välttämättä vastaakaan: homo- tai heteroseksuaaleiksi identifioituvilla ihmisillä voi olla suhteita ja seksuaalisia kokemuksia kummankin sukupuolen kanssa ja biseksuaaleiksi identifioituvilla ihmisillä ei välttämättä ole ollenkaan suhteita ja seksuaalisia kokemuksia kummankin sukupuolen kanssa. Identiteettiin keskittyvät tutkimukset osoittivat, että ihmisen seksuaaliseen käyttäytymiseen ja identiteettiin voivat myös vaikuttaa lukuisat seikat, kuten

poliittiset syyt, lojaalisuus perheelle tai lesbo- ja homoyhteisölle, senhetkisen kumppanin seksuaalinen suuntautuneisuus jne. Tutkimukset osoittivat, että ihmisen seksuaalinen identiteetti ja käyttäytyminen ovat loppujen lopuksi häilyviä käsitteitä.

Biseksuaalisuus ei ole selkeä monoliittinen identiteetti, joka on rajattavissa ja määriteltävissä, vaan enemmänkin termi, joka paremman termin puutteessa liitetään itseen. Sekä omassa tutkimuksessani että muissa tutkimuksissa (esim. Rust 2001 60-62; Bower — Gurevich — Mathieson 2002, 35) on tullut ilmi, että monet itseään biseksuaaleiksi nimittävät ihmiset kokevat olemassaolevat termit riittämättömiksi. Siitä huolimatta, että he identifioivat itsensä biseksuaaleiksi, he silti kritisoivat itse termiä dikotomisena ja joko-tai-ajattelussa kiinni olevana. Tutkimuksissa kuvastuu hämmennys ja ärtymys termiä kohtaan. Biseksuaalisuuden termi kuitenkin koetaan parempana kuin muut tarjolla olevat termit — hetero ja lesbo ovat termeinä rajoittavampia kuin biseksuaali. Biseksuaaleiksi itsensä luokittelevat yrittävät etsiä rajat ylittäviä määritelmiä, jotka eivät olisi sidoksissa sukupuoli- ja seksuaalijakoon. Termin riittämättömyys saa aikaan sen, että eri termejä voidaan käyttää rinnakkaisina ja päällekkäisinä tai keksiä uusia termejä.

Toisaalta kulttuurissa, jossa seksuaalisuus on essentialisoitu ja seksuaalipolitiikka etnisoitunut, on olemassa paine luoda biseksuaalien ihmisryhmä, yhteisö, jonka oikeuksia voitaisiin ajaa. Tällainen identiteettipolitiikka kuitenkin määrittelee biseksuaalisuuden ja ei-biseksuaalisuuden rajat eli tarkemmin sanottuna määrittelee biseksuaalisuuden käsitettä. Tämä ei haasta kategorioihin sitoutunutta dikotomista sukupuolijärjestelmää sinänsä, vaan vain muodostaa seksuaalisen määrittelyn kentän uudelleen — trikotomisena. (Rust 2001, 66-67.)

Ehkäpä vankan biseksuaalisen identiteetin ja bi-yhteisöjen muodostaminen ei olekaan mielekästä, vaan mielekkäämpää olisi kategorioiden purkaminen biseksuaalisuuden kautta ja avulla?

2.4. Seksuaalisuus ja postmoderni yhteiskunta

Aloitan postmodernia yhteiskuntatilannetta käsittelevän luvun kuvaamalla 1900-luvulla tapahtuneita seksuaalisuuteen liittyviä muutoksia. Nämä muutokset ovat postmodernin yhteiskuntatilanteen taustalla. Toisessa alaluvussa etsin biseksuaalisuuden ja identiteetin paikkaa postmodernissa yhteiskunnassa Anthony Giddensin, Zygmunt Baumanin ja Merl Storrin ajatusten innostamana.

2.4.1. Vuosituhannen vaihteen seksuaalisuus

Länsimaisessa ajattelussa seksuaalisuus on tällä hetkellä erityisen korostetulla sijalla: totuutta itsestä etsitään seksuaalisuuden kautta. Seksuaalisuudesta on tullut tärkeä sosiaalinen, poliittinen ja moraalinen merkittäjä. Se luonnehtii perhenormeja, miesten ja naisten sekä lasten ja aikuisten välisiä suhteita, kaupallistumista, kulutusta. Vuosituhannen vaihteessa seksuaalisuus on monimuotoistunut. Erilaiset ja erikoistuneet seksuaaliset vähemmistöt ovat saaneet ääntään esille ja seksuaalisuutta voidaan kuvata lukuisin tavoin. Seksuaalisen monimuotoisuuden korostaminen on osa laajempaa postmodernistista yhteiskunnallista ja kulttuurista trendiä. (Weeks 1995, 19-41; Bristow 1997, 219-228.)

Seksuaalisuus on politisoitunut 1900-luvulla, ja siitä on tullut tärkeä teema monissa yhteiskunnallisissa liikkeissä kuten naisasialiikkeessä ja homoseksuaalien vapautusliikkeessä. Seksuaalisuus on aiheuttanut paljon debattia myös tiedemaailmassa. Seksuaalisen identiteetin, ja varsinkin politisoituneen seksuaalisen identiteetin syntyminen ja seksuaalisten alakulttuurien ja yhteisöjen synty ajoittuu 1900-luvulle. 1960-luvulta lähtien on ollut varsinaista seksuaalipolitiikkaa, jolla olisi ollut laajempaa merkitystä. Paitsi ns. seksuaalivallankumouksessa, seksuaalisuutta käytetään aseena myös muussa politiikassa, esimerkiksi oikeisto vastaan vasemmisto. Seksuaalisuuden politisoitumisen taustalla on monia tekijöitä: luokkarajojen sortuminen, taloudellinen kasvu ja sen jälkeen lama, perhesuhteiden ja sukupuolten välisten suhteiden muutos, hyvinvointiyhteiskunta ja sen murros, vanhojen poliittisten lähtökohtien, kuten rotu ja luokka, merkityksen vähentyminen. Politisoitumista tapahtunut myös muilla rajautuneilla aloilla. Esimerkkejä tästä ovat esimerkiksi ympäristöliike, globalisaation vastainen liike, rauhanliike. (Weeks 1995, 11-18, 89-109; Stålström 1997, 218-225.)

On joitakin seksuaalikulttuurin alueita, joilla muutos on ollut 1900-luvulla erittäin nopea. Seuraavassa mukailen Jeffrey Weeksin (1995, 89-109) hahmottelemia seksuaalikulttuurin muutoksen suuntia. Ensinnäkin seksuaalisuus on *maallistunut*. Seksuaalisuuden normit ovat suurelta osin irroittautuneet uskonnosta ja seksuaalisuudesta on tullut pääosin ei-uskonnollisten asiantuntijoiden aluetta. Asiantuntijuutta jakavat niin lääketiede, psykiatria, kasvatustieteet kuin erilaiset popularistiset asiantuntijat, kuten Mars ja Venus -parisuhdeoppaistaan tunnettu John Gray tai vaikkapa Cosmopolitanin tapaiset naistenlehdet.

Seksuaalisuus on myös *kaupallistunut*. Kaupallistumisen näkyvin merkki on pornoteollisuuden nopea kasvu ja pornon arkipäiväistyminen. Myös seurustelua ja romantiikkaa on tietoisesti kaupallistettu luomalla uusia kulutuskohteita, kuten esimerkiksi Ystävänpäivä. Naisen seksuaalisuutta käytetään markkinoinnin välineenä mainoskuvastossa ja muodissa. Seksuaalisuuteen liittyviä uusia teknologioita kehitetään ja uusia markkinoita luodaan seksuaalisuuteen liittyville tuotteille, kuten asuille, seksivälineille, lääkkeille. Kärjistyneimmillään seksuaalisuuden kaupallistuminen näkyy prostituution ja ihmiskaupan laajenemisena ja häikäilemättömänä eksploitaationa.

Seksuaalisuus on *liberalisoitunut*. Valtaosassa länsimaita on neutraalit asenteet esiaviolliseen seksiin, aborttiin, avioeroihin, seksuaalisiin vähemmistöihin. Mitään näistä ei luokitella enää lainvastaisiksi tai sairaiksi, ja yhteiskunnan yleinen asenne on salliva. Seksuaalisuudesta puhutaan avoimesti yhteiskunnan eri tasoilla — niin julkisesti eri medioissa kuin yksityisesti ihmisten kesken. Naisen seksuaalisuus hyväksytään ja naisia kannustetaan oman seksuaalisuutensa ilmaisemiseen. On kuitenkin huomautettava, että naisen seksuaalisuuden ilmaiseminen on usein tapahduttava miesten hyödyksi ja miesten ehdoilla, ja seksuaalisuuden ilmaiseminen esimerkiksi pukeutumalla on naiselle hyväksyttävämpää kuin vaikkapa lesboaktivismi.

Myös seksuaalinen *käyttäytyminen on muuttunut*. Esiaviollinen ja ulkoaviollinen seksi on aiempaa yleisempää, seksiä aletaan harrastaa nuorempana. Normien höltyessä on myös seksuaalinen käyttäytyminen monimuotoistunut. Erilaiset seksuaaliset kokeilut ovat hyväksyttäviä, jopa toivottavia. Näyttääkin siltä, että Weeks (1995) luonnehtimat länsimaisen seksuaalisuusajattelun perusolettamukset, eli oletus sukupuolten välisestä selkeästä erosta, oletus seksuaalisuudesta luonnollisena viettinä ja erottelu oikeaan ja väärään, epänormaaliin ja normaaliin seksuaalisuuteen, ovat hajoamassa.

Joidenkin kommentojien mukaan seksuaalinen monimuotoisuus kuvaa kapitalistisen yhteiskunnan kasvavaa individualismia, jossa tuotetaan jatkuvasti uusia markkinoita erikoistuneille kuluttajille. Hyvänä puolena on valinnan mahdollisuus, mutta ongelmana se, että yksilön tyytyväisyys on seksuaalietiikan mitta. Toisaalta valinnanvapaus painottaa yksilön oikeutta ilmaista seksuaalinen identiteettinsä ja toteuttaa sitä, toisaalta se voidaan tulkita siten, että yksilön haluja voidaan toteuttaa toisten ihmisten kustannuksella. (ks. Bristow 1997, 219-228.)

Toisaalta on muistutettava, että seksuaalisuuden muutokset vaikuttavat eri tavoin eri maissa ja eri yhteiskunnan alueilla. Muutoksilla on myös vastatendenssejä, kuten

uskonnollisen fundamentalismin nousu. Osa muutoksisista, kuten liberalisoituminen ja maallistuminen, ovat myös leimallisen urbaaneja, eivätkä vaikuta samalla tavoin kaikissa yhteiskuntaluokissa ja ikäryhmissä. Kulttuurissamme on yhtäaikaan läsnä erilaisia sukupuolen ja seksuaalisuuden tendenssejä, joiden kanssa yksilö joutuu käymään neuvotteluja. Toisaalla vaikuttaa postmoderni, valinnanvapautta ja yksilöllisyyttä korostava tendenssi, jossa kategorioita kyseenalaistetaan (Giddens 1995, 83-83, 92-95, 133; Giddens 1993, 15, 30, 75; Hall 1999, 22-23). Toisaalla taas vaikuttaa dikotominen sukupuolijako ja myös vanhakantaisempi agraarinen seksuaalisuuden malli (vrt. Löfström 1999). Lisäksi homo- ja lesboalakulttuurien identiteettiä korostava tendenssi vaikuttaa voimakkaasti alakulttuurien jäsenten elämässä (Weeks 1995, 69-86; Löfström 1993, 285-292).

2.4.2. Biseksuaalisuus ja identiteetti postmodernissa yhteiskunnassa

Tutkimukselleni tärkeänä taustana on kulttuuri- ja yhteiskuntatieteissä 1980- ja 1990-luvuilla noussut ajatus postmodernista yhteiskuntatilanteesta, jota pidän Merl Storrin (1999b) tapaan keskeisenä syynä sille, että biseksuaalisuus nimenomaan 1990-luvulla tuli sekä tutkimuksellisen kiinnostuksen kohteeksi että mahdolliseksi identiteetiksi. Sana postmoderni voidaan kääntää myös jälkimoderniksi tai myöhäismoderniksi (esim. Heiskala 1996, 147-148). Käytän puolalais-brittiläisen sosiologin Zygmunt Baumanin ajatuksia postmodernista ja brittiläisen sosiologin Anthony Giddensin (1995, 83) kuvausta jälkitraditionaalisesta yhteiskunnasta hyväkseni paikantaessani biseksuaalisuuden asemaa dikotomisessa sukupuolijärjestelmässä. Tarkoitukseni ei kuitenkaan ole esittää tyhjentävää selvitystä postmoderneista yhteiskuntateorioista, vaan esitellä Giddensin ja Baumanin ajatuksia niiltä osin, kuin biseksuaalisuuden tarkastelun kannalta on tarpeellista. Giddensin jälkitraditionaalinen yhteiskunta ja Baumanin postmoderni yhteiskunta ovat rinnakkaisia käsitteitä, joten olen selvyiden vuoksi käyttänyt pääasiallisesti termiä postmoderni yhteiskunta.

Biseksuaalisuutta on alettu kulttuuri- ja yhteiskuntatieteiden piirissä tutkia varsinaisesti vasta 1990-luvulla. Biseksuaalisuuden tutkimuksen nousu voidaankin liittää kulttuuri- ja yhteiskuntatieteissä tarkastelun kohteena olevaan postmodernismiin. Merl Storr (1999b) pohtii artikkelissaan Postmodern Bisexuality syitä sille miksi biseksuaalisuus on tullut tutkimuskohteeksi vasta 1990-luvulla, siitä huolimatta, että esimerkiksi yhdysvaltalainen bi-liike on ollut olemassa 70-luvun lopulta ja vaikka biseksuaalisuutta kohtaan on ollut

olemassa akateemista kiinnostusta Freudin päivistä lähtien. Storr selittääkin kiinnostuksen biseksuaalisuuteen postmodernistuvalla yhteiskunnalla.

Sosiologi Zygmunt Bauman (1996, 27, 191-197) luonnehtii postmodernia yhteiskuntaa olennaisesti määrittelemättömäksi ja liikkuvaksi. Moderni yhteiskunta nojautui järjestyksen ja yhdenmukaisuuden ihanteisiin, jotka konkretisoituivat kansallisvaltiossa. Modernin yhteiskunnan suuret totuudet, kuten kansallisvaltio, ovat kuitenkin murtuneet; modernin yhteiskunnan on korvannut häilyvämpi postmoderni yhteiskunta. Baumanin (1996, 22) mukaan postmodernissa yhteiskuntatilanteessa ei ole olemassa tasapainoista yhteiskuntakokonaisuutta, totaliteettia, joka olisi sisäisesti yhtenäinen ja hallittavissa. Postmoderni yhteiskunta rakentuu itsenäisistä osasista ja kokonaisuus syntyy vuorovaikutuksen hetkellisenä ja sattumanvaraisena seurauksena. Postmodernia käsitteenä luonnehtii destruktiivisuus, kaiken kyseenalaistaminen.

Anthony Giddensin (1995, 83-83, 92-95, 133; Giddens 1991, 5, 14-23, 145) kuvailemaa jälkitraditionaalista yhteiskuntaa leimaa erityisesti yksilön valinnanvapaus. Giddens toteaa, että modernissa, länsimaisessa yhteiskunnassa on ollut pysyviä ja jähmeitä traditioita, kuten esimerkiksi perhe, sukupuolijako ja seksuaalinen identiteetti. Tradition Giddens määrittää kaavalliseksi totuudeksi, jonka yhtenä tarkoituksena on organisoida kollektiivista muistia ja joka perustuu toistolle. Traditioilla on myös moraalinen ja normatiivinen sisältö. Kuljetus- ja kommunikaatiovälineiden kehitys on kuitenkin johtanut tilanteeseen, jossa rinnakkain elää useita erilaisia ja vastakkaisia traditioita, jolloin yhtä oikeaa traditioita ei ole eikä voi olla. Tällaista jälkitraditionaalista tilaa luonnehtii valinnan mahdollisuus ja valinnan pakko. (Heiskala 1996, 170-171.)

Baumanin (1996, 200-204) mukaan postmodernissa maailmassa yksilön identiteetti rakentuu jatkuvasti toiminnan kautta. Mitään identiteettimallia ei voida pitää oikeana, sillä identiteettiä luonnehtii muuttuvuus ja liikkuvuus. Identiteetin muodostaminen ei myöskään ole pelkästään rakentamista, vaan myös purkamista. Identiteettiä ei tällöin voi kuvata kehittyväksi, vaikka se on muuttuva. Identiteetin muodostamisella, Baumanin sanoin minän koostamisella, ei ole varsinaisesti päämäärää tai tavoitetta, josta käsin prosessin etenemistä voisi tarkastella. Judith Butlerin (1993, 12-16, 224-226) ajatus sukupuoli-identiteetin performatiivisuudesta on rinnastettavissa Baumanin ajatukseen minän koostamisesta toiminnan kautta.

Myös Giddens (1993, 15, 30, 75; 1991, 3-5, 162-164) pohtii identiteetin rakentamista jälkitraditionaalisessa yhteiskunnassa. Seksuaalisuus jälkimodernissa yhteiskunnassa on

Giddensin mukaan yksi keino, jolla identiteettiä määritetään. Seksuaalisuus ei enää ole luonnollinen tila, joka täytyy vain hyväksyä, vaan mielihyvän ja itsetuntemuksen rakentamisen väline. Lisääntyminen ei ole seksuaalisuudessa olennaista, vaan läheisyys. Identiteetti kokonaisuudessaan on Giddensin mukaan refleksiivinen, jatkuva projekti, jossa yksilö pohtii menneisyyttään, nykyisyyttään ja tulevaisuuttaan. Identiteettiä rakennetaan narratiivisesti, kertomisen kautta.

Giddensin (1991, 88-98; 1993, 49-64) mukaan intiimeissä suhteissa on tapahtumassa muutos. Tämä muutos näyttäytyy selvimmin suhtautumisessa avioliittoinstituutioon. Avioliitto ei enää ole elämänikäinen, lisääntymistarkoituksessa tehty taloudellis-sosiaalinen sopimus, jossa nainen on alisteinen miehelle, vaan tasaveroinen ihmissuhde, joka perustuu tunteenomaiseen sitoutumiseen. Giddens kuvaa tällaista tunteeseen ja tasa-arvoon perustuvaa suhdetta puhtaaksi suhteeksi. Puhdas suhde ei ole riippuvainen sosiaalisen ja taloudellisen elämän olosuhteista, vaan sen keskeisin tavoite on tuottaa emotionaalista tyydytystä. Sitoutuminen, luottamus ja läheisyys ovat puhtaan suhteen edellytyksiä. Puhtaan suhteen voi nähdä myös jatkuvana projektina, joka linkittyy minäkuvan rakentamiseen. Giddens ei rajoita puhtaan suhteen määritelmää pelkästään parisuhteisiin, vaan laajentaa sen tarkoittamaan kaikenlaisia tasaveroisia ihmissuhteita.

Merl Storrin (1999b, 309-316) mukaan biseksuaalisuutta ja biseksuaalisia identiteettejä kuvaavat monet postmoderneiksi määritellyt piirteet. Storrin mukaan biseksuaalisuutta luonnehtii keskeisesti monimuotoisuus ja luokittelemattomuus. Biseksuaalisuudesta ei myöskään oleteta olevan mitään lopullista totuutta, ydintä, joka voitaisiin paljastaa. Biseksuaalinen identiteetti ei ole monoliittinen vaan joustava. Biseksuaalisen identiteetin muovautuvuudesta kertovat identiteettimuutokset esimerkiksi lesboidentiteetistä bi-identiteettiin. Storr kuvaa biseksuaalisuutta rakenteita kyseenalaistavaksi.⁸ Storrin mukaan biseksuaalisuudesta on tullut mahdollinen identiteetti 1900-luvun loppupuolella sen vuoksi, että biseksuaalisuus on olennaisesti postmoderni ilmiö.

Storrin ajatus biseksuaalisuudesta postmodernina on kuitenkin saanut myös kritiikkiä. Jonathan Dollimore (2001, 22-36) kritisoi sitä, että biseksuaalisuus nähdään rakenteita kyseenalaistavana ja huomauttaa, että monimuotoisuuden ihanne ei toteudu todellisuudessa, jossa ihmiset rakentavat identiteettejään eron ja samastumisen kautta. Dollimoren mukaan ajatus siitä, että identiteetin häilyvyys olisi tavoiteltavaa — tai edes mahdollista — on vahvasti kyseenalainen. Dollimoren mukaan biseksuaalisuuden teoreetikot syyttävät

8 Storr käyttää käsitettä destabilizing, jonka olen kääntänyt sanaparilla "rakenteita kyseenalaistava".

biseksuaalien kokemista ongelmista yhteisön ennakkoluuloja ja määrittelevät biseksuaalisuuden muuten ongelmattomaksi identiteetiksi. Dollimore sanoo, että nämä teoreetikot näkevät biseksuaalisuuden ihanteellisena seksuaalisuuden muotona, joka on vapaa rajoitteista ja johon sisältyy mahdollisuus erilaisiin haluihin. Dollimore huomauttaa, että tällä tavoin määriteltynä biseksuaalisuus häivyttää erot eikä tunnusta eron merkitystä halulle. Dollimore kritisoi myös sitä, että tällaisessa biseksuaalisuuden määrittelyssä ei oteta huomioon sitä, kuinka biseksuaalisuus käsitteenä ei ole irrallinen siitä, miten biseksuaalinen identiteetti rakentuu eletyssä elämässä, sosio-historiallisessa yhteydessä. Dollimoren kritiikki kuitenkin kohdistuu enemmän siihen, kuinka biseksuaalisuuden käsite asettuu osaksi postmodernia seksuaalisuuden tutkimusta ja teoriaa kuin siihen, mistä lähtökohdista käsin tutkitaan biseksuaalisuutta elettyinä kokemuksena ja biseksuaaleja ihmisryhmänä, joka elää postmodernissa yhteiskunnassa.

Storrin mukaan biseksuaalisuus onkin angloamerikkalaisissa maissa noussut tarkastelun kohteeksi nimenomaan siksi, että biseksuaalisuus kuvastaa postmodernia yhteiskuntatilannetta. Biseksuaalisuuden ja postmodernin yhteys ei kuitenkaan Storrin mukaan ole yhteyttä biseksuaalisuuden ja postmodernin teorian välillä, vaan yhteys biseksuaalisuuden ja postmodernin sosiaalisen todellisuuden välillä. Biseksuaalisuus ei ole akateemisena kiinnostuksen kohteena siksi, että se soveltuu postmodernin teorian avulla tarkasteltavaksi, vaan siksi, että biseksuaalinen identiteetti on tullut postmodernissa yhteiskunnassa validiksi identiteetiksi — kaikessa luokittelemattomuudessaankin. (Storr 1999b, 311, 320-321.)

Mutta jos biseksuaalisuus on luokittelematon, postmoderni ja monimuotoinen ilmiö, niin onko sitä edes mahdollista tutkia? Kiinnostavaa onkin, että vaikka haastateltavani korostavat monimuotoisuutta ja kategoriattomuutta Storrin tapaan, haastattelujen perusteella syntyi tarpeeksi yhtenäinen määrittely biseksuaalisuudesta, jotta sitä voidaan kutsua biseksuaalisuuden määrittelyn kulttuuriseksi malliksi. Biseksuaalisuus ilmiönä näyttäytyi haastatteluissa varsin yhtenäisenä, vaikka haastateltavien elämäntilanteet, kokemukset ja taustat vaihtelivatkin.

2.5. Queer-teoria

Queer-teoria on verrattain epäyhtenäinen teoria- ja tutkimussuuntaus, joka on pyrkinyt irrottautumaan lukkiutuneista seksuaalisuuden ja sukupuolen käsitteistä ja etsimään vaihtoehtoja hegemoniselle käsitykselle seksuaalisuudesta ja sukupuolesta. Queer-teoria korostaa sitä, että sukupuolet ja seksuaalisuudet ovat diskursiivisia rakennelmia, ja siten näennäisestä monoliittisuudestaan huolimatta häilyviä ja muuttuvia. Queer-teoria ei ole niinkään selkeä teoriarakennelma, vaan enemmänkin näkökanta, joka haastaa olemassaolevat seksuaalisuuden ja sukupuolen kategoriat ja selitysmallit, ja joka pyrkii etsimään uusia paradigmoja seksuaalisuuden ja sukupuolen tutkimukseen.

Englanninkielinen sana 'queer' tarkoittaa outoa, kummallista, omituista, mutta slangissa myös homoseksuaalia. Queer on alunperin ollut negatiivissävytteinen haukkumasana, joka on kuitenkin 1990-luvulla otettu käyttöön merkitsemään erilaisia, yleensä ei-heteroseksuaalisia, identiteettejä. Queer-termin ytimessä on kuitenkin erilaisten kategorioiden ja lukittuneiden identiteettien kritiikki: siten queer ei ole vain sateenvarjokäsite, joka kokoaisi alleen kaikki seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt, kuten termiä on myös käytetty.⁹ Queerin näkökulmasta normatiivinen sukupuoli ja seksuaalisuus ovat yhtä outoja ja kummastelua vaativia kuin normista poikkeavat sukupuolet ja seksuaalisuudet. (Kaskisaari 1996, 114-120; Juvonen 1993, 283; Tierney 1997, 28-29; Sorainen 1999, 63-64.) Queer-termin käyttöönottoa teoreettiseksi seksuaalisuuden ja sukupuolen tarkastelun välineeksi ehdotti ensimmäisenä Teresa de Lauretis (1991).

Suomessa termin 'queer' käännöksiksi on tarjottu sanoja 'pervo' ja 'kyseenalainen' (Sivenius 1993, 40; Juvonen 1993). Myös sanaa 'kiero' ja 'kumma' (Rossi 2003) on ehdotettu. 'Pervo'-sanaa on Suomessa käytetty enemmän provosoivana tai poliittisena nimikkeenä, ja sanaa 'queer' käytetään teoreettisena terminä.¹⁰ Kirjallisuudentutkija Lasse Kekki (2006) tosin puolustaa nimenomaan 'pervoa' 'queerin' suomennoksena sen vuoksi, että sana 'queer' voi jäädä suomalaisessa kontekstissa etäiseksi tai jopa tyhjäksi, kun taas tunnistettavaan sanaan

9 Erityisesti seksuaalivähemmistöjen yhdistyksissä ja toiminnassa queer on lähinnä yksi termi muiden rinnalla. Akronyymiin LGBTQ niputetaan lesbot, homot, biseksuaalit, trans-ihmiset — ja queerit. Toinen vaihtoehto on tehdä queerista synonyymi ei-heteroseksuaalisuudelle, jottei tarvitsisi toistaa litaniaa "lesbot, homot, biseksuaalit, transsukupuoliset ynnä muut".

10 Esimerkiksi Turun valtakunnallinen lesbo-, homo- ja queer-tutkimusseminaari on ottanut sanan 'pervo' seminaarin yläotsikoksi: vuonna 2004 pidettiin Pervot pidot, vuonna 2005 Pervot puheet ja vuonna 2006 vietettiin Pervoja aikoja. Vuoden 2004 seminaarissa julkaistiin myös Pervot pidot -niminen artikkelikokoelma (Kekki — Ilmonen 2004). Kirjan alaotsikkona oli Homo-, lesbo- ja queer-näkökulmia kirjallisuudentutkimukseen. Täten sanaa 'pervo' käytetään huomion herättäjänä ja sanaa 'queer' luonnehdittaessa teoreettista näkökulmaa.

'pervo' sisältyy normatiivisuuksia horjuttavaa potentiaalia. Lisäksi sanan perverssi johdannaisena 'pervo' muistuttaa seksologian ja psykoanalyysin historiasta. Käytän työssäni kuitenkin pelkästään termiä 'queer', koska termille ei laajasta ja monitahoisesta keskustelusta huolimatta ole vakiintunut suomenkielistä käännöstä.

Yksi queer-teorian perusajatuksia on se, että seksuaali-identiteetit ovat pysyvän minäkäsityksen sijaan jatkumoluonteisia, ja ne vaativat ylläpitoa ja rakentamista. Queer-teoria on irroittautunut seksuaalisen identiteetin ajatuksesta, joka on vaikuttanut seksuaalisuusajattelussa 1860-luvulta tähän päivään. Se korostaa identiteettikategorioiden sisäistä epäyhtenäisyyttä ja nostaa esiin erilaisia seksuaalisuuksia. Queer-teoria pyrkii myös problematisoimaan heteroseksuaalisuuden eikä näe sitä pelkästään homoseksuaalisuuden polariteettina. (Roseneil 2000, 29-30; Bristow 1997, 219-228; de Lauretis 1991, iv-v, x.) Queer-teoriassa painotetaan sekä seksuaalisuuden että sukupuolen performatiivisuutta, ja kyseenalaistetaan kategorioita tutkimalla totutut rajat ylittäviä sukupuolia ja seksuaalisuuksia. (Sorainen 1996, 15-24; Kaskisaari 1996, 114-121; Sullivan 2003.)

Queer-tutkimuksen voi sanoa olevan homo- ja lesbotutkimuksen ja naistutkimuksen yksi haara tai jälkeläinen.¹¹ Queer-tutkimuksessa sukupuolta kuitenkin teoretisoidaan eri lähtökohdista kuin perinteisessä naistutkimuksessa ja homo- ja lesbotutkimuksessa. Perinteisen homo- ja lesbotutkimuksen näkökulmasta homot ja lesbot voidaan nähdä selkeästi erottuvana ja muuttumattomana vähemmistönä, joka on verrattavissa etnisiin vähemmistöihin. Queer-teoria pyrkii haastamaan tämän näkökulman ja painottaa seksuaalisuuden ja sukupuolen konstruktivisuutta ja sidoksisuutta paikkaan ja aikaan. Queer-teoria haastaa erityisesti dikotomisen homo/hetero-jaon, mutta myös muut dikotomiat. Queer-teorian mukaan homo- tai lesboidentiteetin yhtenäisyyden korostaminen tarkoittaa samalla hierarkkisen homo/hetero-jaon vahvistamista. (Roseneil 2000, 29-30; de Lauretis 1991, vi-x.)

Queer-tutkimuksen ja -teorian ytimessä on ajatus siitä, että erilaiset sukupuolten ja seksuaalisuuksien kategoriat ovat kulttuurisesti rakentuneita, ja etteivät dikotomiat Nainen/Mies, tai Homo/Hetero, ole biologisia, essentiaalisia kategorioita, vaan kulttuurisesti ja historiallisesti muotoutuneita ja ylläpidettyjä. Queer-tutkimus tutkii näitä kategorioita ja dikotomioita eri kulttuureissa ja historiallisina aikoina pyrkien samalla dekonstruoimaan omassa ajassamme ja kulttuurissamme vaikuttavia dikotomioita ja kategorioita. (Löfström 1993, 290; Sorainen 1996, 15; Sorainen 1999, 63-64; Tierney 1997, 28-29, 35.)

11 Lesbotutkimuksen suomalaisia nykylinjoja on kuvaillut mm. Kati Mustola (1997).

Toisaalta queer-termin ongelma on se, että vaikka se kyseenalaistaa erilaisten sukupuoli- ja seksuaalidikotomioiden ja -kategorioiden pysyvyyden ja luonnollisuuden, se voi myös muodostua omaksi kategoriakseen ja yksiselitteisesti samastua ei-heteroseksuaalisuuteen (ks. Mizilienska 2006).¹² Queer pitäisikin nähdä kokonaisvaltaisena tietoisuutena kategorioista ja dikotomioista. Tässä on paitsi queerin vahvuus, myös sen heikkous. Liian laajana käsitteenä queer saattaa muotoutua tyhjäksi ja merkityksettömäksi käsitteeksi, joka toimii ainoastaan abstraktiotasolla. Toisaalta vaarana on, että queer-käsitteestä häviää ajatus sukupuolisuuden ja seksuaalisuuden monimuotoisuudesta, ja että queer peittää eroja — olivat erot sitten seksuaalisuuteen ja sukupuolisuuteen tai vaikkapa etniseen taustaan, luokkaan ja luonteenpiirteisiin liittyviä. Lisäksi queerin liputtama rajojen ylittäminen on vain rajatun ihmisryhmän saavutettavissa. (Juvonen 1993, 281-282; Kaskisaari 1996, 118-119; Löfström 1993, 290-291.)

Jotkut kriitikot kuvaavat queeria vain yhdeksi merkiksi siitä, kuinka halu ja kapitalismi on yhdistetty. Queerin kritisoijien mukaan eroottinen monimuotoisuus kuvaa kulutusyhteiskunnan kasvavaa individualismia, jossa tuotetaan jatkuvasti uusia markkinoita erikoistuneille kuluttajille, ja jossa kulutusvalinnoista tulee identiteetin ja elämäntavan määrittäjiä. Hyvänä puolena on valinnan mahdollisuus, mutta ongelmana se, että yksilön tyytyväisyys on seksuaalietiikan mitta. Toisaalta valinnanvapaus painottaa yksilön oikeutta ilmaista seksuaalinen identiteettinsä ja toteuttaa sitä, toisaalta se voidaan tulkita siten, että yksilön haluja voidaan toteuttaa toisten ihmisten kustannuksella. Kriitikkojen mukaan queer muotoutuu vapaiden markkinoiden periaatteiden mukaan, konsumeristisella asenteella. Heidän mukaansa queer keskittyy merkkeihin, representaatioihin ja symboleihin ja ohittaa materiaalsen ja arkisen todellisuuden. (ks. Bristow 1997, 219-228; Storr 1999b, 317-320.)

Pyrinkin työssäni pohtimaan, mitä queer-teorian ajatus sukupuoli-identiteettien ja sukupuolikategorioiden kyseenalaistamisesta tarkoittaa ihmisten arjessa. Biseksuaalisuus sinällään voidaan nähdä sekä kategorioiden haastajana, että niiden lujittajana. Monet biseksuaalit kuitenkin korostavat biseksuaalisuuden perimmäistä luokittumattomuutta, ja omalla elämällään vahvistavat queer-teoreettisia ajatuksia häilyvistä ja muuttuvista seksuaalisuuksista ja identiteeteistä.

¹² Puolalaitutkija Joanna Mizilienska (2006) on tutkinut suomalaisten queer-tutkijoiden ajatuksia. Mizilienska huomautti erään haastateltavansa kritisoineen sitä, että heteroseksuaalit tekevät queer-tutkimusta. Tällainen kritiikki on mielestäni suorastaan queer-teorian vastaista: queer-teorian ajatuksenahan on nimenomaan erilaisten luokitusten rapauttaminen! Jos queerista tulee pelkkä synonyymi homoseksuaalisuudelle, sen teoreettinen potentiaali menetetään.

3. Tutkimusprosessi

3.1. Tutkimusongelma

Tutkimukseni kohteena on biseksuaalisuus kulttuurisena ilmiönä Suomessa vuosituhanen vaihteessa. Pro gradu -tutkielmassani (Kangasvuo 2001) perehdyin siihen, miten suomalaiset biseksuaalisesti identifioituvat ihmiset määrittelivät biseksuaalisuutta. Tavoitteenani oli myös kuvata biseksuaalisuutta ilmiönä ja tarkastella sitä, miten biseksuaalisuus vaikuttaa biseksuaalien arjessa. Julkisissa teksteissä rakentuva biseksuaalisuus ei kuitenkaan ole sama asia kuin koettu ja eletty biseksuaalisuus. Millaiseksi biseksuaalisuus siis suurelle, ei-biseksuaaliseksi oletetulle yleisölle tarkoitetuissa teksteissä muodostuu?

Lisensiaatintyöni *ensimmäisenä tutkimusongelmana* on selvittää, millaisia näkökulmia ja diskursseja käyttäen biseksuaalisuudesta on kirjoitettu julkisissa, suurelle yleisölle tarkoitetuissa lehtiteksteissä, jotka on julkaistu 1990-luvulla Suomessa. Koska artikkeliotokseni on pieni, en vedä analyysissäni koko kulttuuria koskevia johtopäätöksiä biseksuaalisuuden kulttuurisesta mallista. Keskityn tutkimuksessani aineistoni teksteissä läsnä oleviin näkökulmiin ja siihen, millaisena heijastuspintana ne toimivat haastateltavieni ajatuksille.

Toisena tutkimusongelmana on pohtia, miten biseksuaalisesti identifioituvat ihmiset määrittelevät biseksuaalisuuden, millaisia käsityksiä heillä itsellään on biseksuaalisuudesta ja millaisina he pitävät kulttuurissamme vallitsevia käsityksiä biseksuaalisuudesta. Mistä osasista biseksuaalisuuden määrittelyn kulttuurinen malli muodostuu vuosituhanen vaihteen Suomessa?

Kolmantena tutkimusongelmana on pohtia biseksuaalisuuden käsitettä määrittävää kulttuurista mallia rinnakkain niiden diskurssien kanssa, joita lehdistössä käytetään biseksuaalisuudesta puhuttaessa. Diskurssianalyysin ja kulttuurimallin käsitteen liittymäpisteitä kuvaan teoreettista viitekehystä kuvaavassa luvussa.

3.2. Tutkimusaineisto

Tutkimusaineistoni koostuu viidestä biseksuaalisuutta käsittelevästä lehtiartikkelista, jotka ovat ilmestyneet vuosina 1992-2000, sekä biseksuaaleiksi itsensä määrittävien ihmisten haastatteluista, jotka tein kevään ja kesän 1999 aikana.

3.2.1. Artikkelit

Biseksuaalisuutta käsittelevät lehtijutut voidaan nähdä osana biseksuaalisuudesta käytyä julkista keskustelua, jonka avulla biseksuaalisuutta määritellään, ja jonka kautta biseksuaalisuus asetetaan osaksi länsimaista, dikotomista sukupuolijärjestelmää. Siten tarkastelemani artikkelit ovat omalta osalta muokkaamassa biseksuaalisuuden asemaa suomalaisessa sukupuolijärjestelmässä.

Olen valinnut tarkasteltavaksi viisi artikkelia, jotka on julkaistu vuosina 1992-2000. Valitsemalla artikkelit hyvin erityyppisistä lehdistä pyrin saamaan selville, miten yhtenäisesti biseksuaalisuudesta kirjoitetaan lehtityyppien yli.

Valitsin tarkasteltavaksi artikkeleita, joiden pääteemana on biseksuaalisuus, ja jotka keskittyvät biseksuaalisuuden pohtimiseen, kuvaamiseen ja selittämiseen. Biseksuaalisuutta voidaan lehtiteksteissä sivuta myös muuten, esimerkiksi henkilöhaastatteluissa, kirja- tai elokuva-arvosteluissa tai silloin kun seksuaalisia vähemmistöjä käsitellään ryhmänä. Tällaiset biseksuaalisuuden kuvaukset jätin tarkasteluni ulkopuolelle ja keskittyä niihin teksteihin, joiden pääteema on pelkästään biseksuaalisuus.

Valitsin artikkelit lehdistä Seta-lehti, Kunto Plus, Helsingin Sanomien Kuukausiliite, Turun ylioppilaslehti ja Ilta-Sanomat. Pyrin valitsemaan artikkelit eri tyyppisistä lehdistä, joilla on potentiaalisesti laaja yleisö. Rajasin tarkastelun ulkopuolelle tieteelliset julkaisut ja ammattilehdet.¹³ Rajasin ulkopuolelle myös saman lehden eri numeroissa julkaistut biseksuaalisuutta käsittelevät jutut. Biseksuaalisuudesta kirjoitettiin 1990-luvulla suomalaisessa lehdistössä varsin vähän, joten viisi tarkastelemaani artikkelia ovat varsin kattava otos suomalaisista biseksuaalisuutta käsittelevistä lehtiartikkeleista.

Seta-lehti oli Seksuaalinen Tasavertaisuus (Seta) ry:n julkaisema aikakauslehti, ja jota julkaistaan nykyään nimellä Z. Seta-lehden tärkein yleisö on Seta ry:n jäsenistö. Setan jäsenistä merkittävä osa kuuluu seksuaalisiin vähemmistöihin, ja Seta-lehti/Z onkin tärkein ja suurin suomalainen lehti, jonka kautta voidaan tavoittaa nimenomaan seksuaalisiin vähemmistöihin kuuluvia lukijoita valtakunnallisesti. Tarkasteltavanani on numerossa 2/1992 ilmestynyt sivun mittainen artikkeli, jonka otsikko on "Epäluotettavat biseksuaalit". Seta-lehdessä ilmestyi tarkasteluaikana myös muita biseksuaalisuutta käsitteleviä juttuja,

13 Esimerkiksi Suomen Mielenterveysseuran julkaiseman Mielenterveys-lehden numerossa 3/96 julkaistiin artikkeli, jonka otsikko oli "Biseksuaali etsii itseään". Jätin artikkelin tarkasteluni ulkopuolelle, sillä katsoin, että ammattilehden luonteinen mielenterveyteen keskittyvä erikoisaikakauslehti käsittelee biseksuaalisuutta eri lähtökohdista kuin muut analysoimani artikkelit. Mielenterveys-lehden lukijakunta on myös rajatumpi ja suppeampi kuin muiden aineistoni lehtien.

jotka kuitenkin päätin rajata aineistoni ulkopuolelle, sillä en halunnut Seta-lehden näkökulman painottuvan liikaa aineistossani. "Epäluotettavat biseksuaalit" -artikkelin valintaperusteena oli jutun pamflettimainen luonne: muut ilmestyneet jutut käsittelivät biseksuaalisuutta ulkokohtaisemmin.

Kunto Plus on terveys- ja urheilulehti, jossa käsitellään myös seksiä ja ihmissuhdepsykologiaa. Lehteä julkaisee Bonniers Publishing, ja se ilmestyy Suomen lisäksi Ruotsissa, Norjassa ja Tanskassa. Valitsin analyysini kohteeksi kesänumerossa 7/1993 ilmestyneen artikkelin "Kaikilla on omaan sukupuoleen liittyviä fantasioita: Seksiä puolin toisin." On varsin mahdollista, että sama artikkeli julkaistiin kaikissa Skandinavian maissa yhtä aikaa. Artikkelin kirjoittajaa ei mainittu lehden yhteydessä, mutta kirjoittaja ei liene suomalainen.

Helsingin Sanomien Kuukausiliite on suomen suurimman sanomalehden, Helsingin Sanomien mukana kuukausittain ilmestyvä yleisaikakauslehti. Tammikuun 21. 1997 ilmestyneessä numerossa julkaistiin artikkeli "Sekä että", joka käsittelee biseksuaalisuutta sekä tutkijoiden että biseksuaalien haastattelujen kautta. Helsingin Sanomilla on Suomessa lähes kansallissanomalehden asema, joten lehdellä on varsin suuri valta muokata lukijoidensa maailmankuvaa ja käsityksiä. Helsingin Sanomien lukijakunta on kuitenkin suurelta osin kaupunkilaista.

Turun ylioppilaslehti julkaisi 7.5.1999 ilmestyneessä numerossaan biseksuaalisuutta käsittelevän kolumnin, jonka otsikko oli "Wanna be bi?" Kolumni julkaistiin lehden vakiokolumnina, jonka teema on Trendistä toiseen. Turun ylioppilaslehden keskeisimpänä yleisönä ovat Turun yliopiston opiskelijat. Turun ylioppilaslehdellä on tärkeä paikallinen merkitys, mutta varsinaista valtakunnallista merkitystä sillä ei ole. Se on ainoa paikallinen julkaisu, josta olen valinnut artikkelin analysoitavaksi.

Ilta-Sanomat käsitteli biseksuaalisuutta 21.1.2000 ilmestyneessä viikonloppulehdessään otsikolla "Sama maa, sama valuutta? Nuoret tytöt kokeilevat rajojaan ja esittävät vaikkapa biseksuaalia". Ilta-Sanomat on toinen Suomessa ilmestyvistä iltapäivälehdistä. Iltapäivälehtien tila ja asema poikkeavat päivälehtien tilasta ja asemasta: ne ovat luonteeltaan viihteellisempiä ja räväkämpää eivätkä pyri yhtä selkeästi objektiivisuuteen, informatiivisuuteen ja neutraaliuteen kuin päivälehdet. Siten biseksuaalisuus asemoituu Ilta-Sanomien artikkelissa nimenomaan lukijaa viihdyttäväksi ilmiöksi. Artikkelin on mielenkiintoinen vertailupiste Helsingin Sanomissa julkaistulle artikkelille.

Olen valinnut otteita artikkeleista kuvittamaan analyysiäni. Otteet olen valinnut sillä perusteella, että niissä käsitys biseksuaalisuudesta on tuotu esiin ytimekkäästi, värikkäästi ja selkeästi. Valitsemissani otteissa pelkistyvät ne näkökulmat joita käyttäen biseksuaalisuudesta kirjoitetaan.

3.2.2. Haastattelut ja kenttätyö

Hain haastateltavia lehti-ilmoituksella, joka julkaistiin keväällä 1999 viidessä lehdessä (Z-lehti, Pohjolan Sanomat, Ilkka, Keskisuomalainen ja Savon Sanomat). (Liite 2.) Olin lähettänyt ilmoituksen kahteentoista suurimpaan sanomalehteen, joista neljä julkaisi ilmoitukseni. Ilmoitin myös kymmenkunnassa Internetin uutisryhmässä ja neljällä Setan postituslistalla. Lisäksi pyysin joitakin biseksuaaleiksi tietämiäni ystäviäni ja tuttaviani informanteiksi. Aineistonrajaukseni on varsin avoin, sillä olen haastatellut lähes kaikkia, jotka ottivat yhteyttä tutkimukseni johdosta, ellei se ole maantieteellisistä etäisyyksistä johtuen ollut mahdotonta. Yli puolet haastateltavista oli saanut haastattelupyynnön Setan kautta — joko postituslistoilta tai Setan julkaisemasta Z-lehdestä.

Haastattelin kaikenkaikkiaan 40:ää informanttia vuoden 1999 aikana. Haastattelut olivat teemahaastatteluja, joita varten rakensin itselleni teemahaastattelurungon. (Liite 1.) Rungossa on kaksi keskeistä kokonaisuutta eli kysymyksiä haastateltavan omista henkilökohtaisista kokemuksista biseksuaalisuudesta ja kysymyksiä hänen ajatuksistaan biseksuaalisuudesta yhteiskunnallisena ilmiönä. Korostettakoon, että kysymyslista oli muistiavuste, enkä käynyt kysymyksiä samassa järjestyksessä läpi kaikissa haastatteluissa. Haastattelussa annoin haastateltavan ohjata haastattelutilannetta ja puhua niistä asioista, jotka haastateltava itse koki tärkeiksi biseksuaalisuuden kannalta. Kaikissa haastatteluissa en myöskään kysynyt kaikkia kysymyksiä ja useimmissa haastatteluissa tein myös rungon ulkopuolisia lisäkysymyksiä. Eri haastatteluissa painottuivat erilaiset asiat. Joissakin haastatteluissa kävi niinkin, että en olisi välttämättä tarvinnut haastattelurunkoa ollenkaan sen vuoksi, että haastateltava oli jo etukäteen tarkasti miettinyt, mitä haluaa biseksuaalisuudesta kertoa.

Haastatteluista kuusi tein pääosin sähköpostitse, kaksi pelkästään postitse ja loput henkilökohtaisin haastatteluin, jotka nauhoitin. Lisäksi yksi henkilökohtaisesti haastattelemani informantti halusi vastata haastatteluuni myös kirjallisesti. Henkilökohtaiset haastattelut kestivät keskimäärin hieman alle tunnin, lyhin haastattelu kesti noin kaksikymmentä minuuttia, pisin puolestaan noin kaksi ja puoli tuntia. Haastattelunauhoja

kertyi yhteensä 28 tuntia. Käytössäni on myös joitakin informanttien tekemiä kirjoitelmia, jotka eivät perustu tekemiini kysymyksiin. Nämä kirjoitelmat ovat yleensä ilmoitukseeni tulleita vastauksia, joissa kirjoittajat luonnehtivat itseään, biseksuaalisuutta ja syytä sille, miksi he ovat kiinnostuneita tutkimuksestani ja miksi haluavat tulla haastateltaviksi.

Muotoilin ilmoitukseni niin, että se salli myös ei-biseksuaalien vastaavan ilmoitukseeni ja kertovan käsityksiään biseksuaaleista ja biseksuaalisuudesta, mutta sain vain kolme vakavasti otettavaa vastausta ei-biseksuaalisilta henkilöiltä. Biseksuaaleilta sain noin 50 vastausta. Pyysin lähes kaikkia minulle vastanneita biseksuaaleja haastateltaviksi. Valtaosa myöskin haastattelupyyntöni suostui. Täten aineistoni on rajautunut siten, että haastateltavikseni valikoitui ihmisiä, jotka olivat valmiita, jopa halukkaita puhumaan omasta biseksuaalisuudestaan avoimesti. Avoimuudesta kertoo sekin, että osa henkilökohtaisesti haastattelemistani informanteista oli valmiita tulemaan haastateltavaksi julkisessa tilassa, kuten kahvilassa, puistossa tai ravintolassa, jossa periaatteessa voi olla ihmisiä kuuntelemaan haastattelua. Julkista tilaa haastattelupaikaksi ehdottivat haastateltavat itse tai minä.

Henkilökohtaiset haastattelut tein rauhallisissa tiloissa Tampereen ja Oulun yliopistoilla, informanttien kotona, minun kotonani sekä kahviloissa, ravintoloissa ja puistossa. Yleensä henkilökohtaiset haastattelut tehdään kahdestaan informantin kanssa, mutta minulla oli tilaisuus haastatella myös neljää pariskuntaa, joiden kumpikin osapuoli määrittelee itsensä biseksuaaliksi. Pariskunnista kaksi oli mies-nainen-pareja ja kaksi nainen-nainen-pareja. Nämä parihaastattelut osoittautuivat kenties koko haastattelumateriaalin antoisimmiksi haastatteluiksi, ehkä siksi, että pariskunnat tunsivat olonsa rentoutuneemmiksi yhdessä verrattuna siihen, että he olisivat tulleet yksin haastateltavakseni. Parihaastatteluista tuli myös selkeästi keskustelumaisempia kuin yhden informantin haastatteluista — jopa siinä määrin, että pariskunnat keskustelivat pitkään biseksuaalisuuteen liittyvistä teemoista keskenään minun juuri tarvitsematta edes kysyä mitään. En usko, että pariskuntien haastatteleminen yhdessä millään tavalla vähensi informanttien avoimuutta tai innokkuutta kertoa henkilökohtaisista ajatuksistaan tai tunteistaan, vaan pikemminkin lisäsi sitä.

Jotkut informanteistani mainitsivat, että tekemäni haastattelun vuoksi he olivat tulleet pohtineeksi omaa biseksuaalisuuttaan tarkemmin ja syvällisemmin kuin aikaisemmin. Siten biseksuaalisuutta käsittelevään haastatteluun osallistuminen voidaan nähdä myös omaa biseksuaalista identiteettiä vahvistavana toimintana. Biseksuaalinen identiteetti rakentui myös haastattelukerronnan avulla.

Haastatteluaineiston kannalta on ongelmallista se, että ilmoitukseeni vastasivat nimenomaan ne ihmiset, joille oma biseksuaalisuus oli selvää ja jotka pitivät biseksuaalisuuden pohtimista tärkeänä. Niinpä tutkimuksessani jäivät varjoon niiden biseksuaalien kokemukset, jotka eivät ole yhtä valmiita puhumaan biseksuaalisuudesta, ja joille biseksuaalisuus saattaa olla ongelmallinen tai hämmentävä asia.

Kenttätöni alkuvaiheessa huolenaiheenani oli se, kuinka paljon omat ajatukseni ja käsitykseni biseksuaalisuudesta pääsevät vaikuttamaan haastateltaviini — pidän omaa biseksuaalista identiteettiäni varsin vahvana, ja pelkäsin tietämättäni manipuloivani haasteltaviani. Kenttätöni edetessä huoleni kuitenkin laimeni. Haastateltavilla oli jo olemassa vahva näkemys biseksuaalisuudesta ja varsinkin omasta biseksuaalisuudestaan, joihin minun kysymykseni eivät vaikuttaneet. Joskus koin, että olin täsmälleen samaa mieltä haastateltavani kanssa biseksuaalisuudesta — joskus taas kokemuksemme ja ajatuksemme olivat hyvin kaukana toisistaan. Haastateltavat tulkitsivat kysymykseni kukin omalla tavallaan, ja usein kysymykseni olivat vain alkusysäys biseksuaalisuutta käsittelevälle keskustelulle ja joskus jopa haastateltavan monologille. Haastateltavat olivat hyvin innokkaita kertomaan omista ajatuksistaan ja kokemuksistaan. Joskus tuntui jopa siltä, että kysymyksiä ei olisi edes tarvittu, vaan pelkästään nauhurin käynnistäminen olisi riittänyt.

Kenttätöni aikana kohtasin neljäkymmentä erilaista ihmistä, jotka nimittivät itseään biseksuaaleiksi. Neljäkymmenen ihmisen ajatuksista ja puheista löytyi yhteinen punainen lanka, yhteinen käsitys biseksuaalisuudesta ja yhteinen kokemus biseksuaalina elämisestä. Joillekin käsitys oli enemmän yhteinen kuin muille ja ihmisillä oli täysin päinvastaisiakin ajatuksia ja kokemuksia biseksuaalisuudesta. Olen kuitenkin yrittänyt antaa tilaa erilaisille kokemuksille ja ajatuksille, ja kiinnittänyt huomiota tilan antamiseen varsinkin silloin, kun kokemukset ja ajatukset ovat eronneet muiden haastateltavien kokemuksista ja ajatuksista. Olen työssäni käyttänyt varsin paljon sitaatteja haastateltavilta, sillä olen halunnut antaa heidän kokemuksilleen ja ajatuksilleen äänen.

3.2.3. Informantit

Haastateltavat ovat suhteellisen yhtenäinen ryhmä monessa suhteessa. He ovat varsin nuoria, yli puolet heistä on syntynyt 1970-luvulla. Kolme neljäsosaa oli naisia. Maantieteellisesti haastateltavat olivat eri puolilta Suomea, joskin pääkaupunkiseudulla asui haastatteluhetkellä noin puolet haastateltavista. Vain harva oli kuitenkin alkuaan pääkaupunkiseudulta kotoisin;

pääkaupunkiseudulle oli muutettu joko työn tai opiskelujen perässä eri puolilta Suomea kuten esimerkiksi Rovaniemeltä, Lappeenrannasta ja Joensuusta. Pääkaupunkiseudun jälkeen eniten haastateltavia oli Oulusta ja Tampereelta. Muita kaupunkeja, joista sain haastateltavia, olivat Jyväskylä, Lahti, Kuopio ja Vaasa. Aineistoni ihmisistä valtaosa kuuluu omaan sukupolveeni: 40:stä haastateltavasta 26 on syntynyt 70-luvulla, neljä 80-luvulla ja kuusi 60-luvulla. Neljä haastateltavaa oli syntynyt 50-luvulla. Haastatteluista 9 on tehty miehille. (Taulukko 1.)

Taulukko 1. Informanttien syntymävuodet

syntymävuosi		1955-1959	1960-1969	1970-1974	1975-1979	1980-1981
naisia	31	3	5	7	14	2
miehiä	9	1	1	3	2	2
Yhteensä	40	4	6	10	16	4

Syntymävuosipainotus 1970-luvulle johtuu ainakin osittain siitä, että 70-luvulla syntyneet ovat eläneet ilmapiirissä, joka on homoseksuaalisuuden suhteen suvaitsevaisempi kuin aiemmat vuosikymmenet: homoseksuaalisuushan poistettiin rikoslaista vuonna 1971 ja sairausmäärittelylistalta vuonna 1981. Täten 70-luvulla syntyneiden on helpompi tunnistaa ja tunnustaa biseksuaaliset tunteensa ja myöskin määritellä itsensä biseksuaaliksi kuin vaikkapa 50-luvulla syntyneiden. Vanhemmat, 50-luvulla ja 60-luvun alussa syntyneet haastateltavat suhtautuivat biseksuaalisuuteensa myös useammin ongelmana kuin nuoremmat, 70- ja 80-luvuilla syntyneet haastateltavat.

On myös mahdollista, että Internetin käyttö yhtenä informanttien etsintäkanavana on vinouttanut jonkin verran tulosta, sillä Internetin käyttäjät ovat yleensä nuoria. Noin puolet haastateltavista ilmoitti saaneensa haastattelupyyntöni Internetin kautta, mutta näistä osa oli lukenut ilmoitukseni myös lehdestä. Olen myös ehkä saanut Internetin kautta enemmän informantteja kuin olisin saanut, jos olisin postituslistojen ja uutisryhmien sijaan ilmoittanut pelkästään lehdistä.

Sukupuolivivon selityksenä saattaa olla se, että miehen on ehkä naista vaikeampaa määritellä itseään biseksuaaliksi tai tunnustaa olevansa biseksuaali; miehen biseksuaalisuus samastetaan usein homoseksuaalisuuteen, ja yhä edelleen homoseksuaalisuus nähdään

maskuliinisuutta uhkaavana asiana. Toinen selitys voi olla se, että bimiehet ovat saattaneet kokea vaikeaksi kertoa biseksuaalisuudestaan naispuoliselle haastattelijalle.

Haastateltavat olivat kaikenkaikkiaan varsin koulutettuja. Viisitoista haastateltavaa joko opiskeli parhaillaan tai oli suorittanut tutkinnon yliopistossa tai korkeakoulussa, ja kolme haastateltavaa opiskeli sosiaaliajaa ammattikorkeakoulussa. Yliopistossa ja korkeakoulussa opiskeltiin useimmin teknistä alaa, mutta joukkoon mahtui myös esimerkiksi taiteen maisteri, oikeustieteen ylioppilas ja kieltenopiskelijoita. Lähes kaikilla haastateltavilla oli jonkinlainen koulutus. Nuorimmat haastateltavat olivat joko lukiossa tai ylioppilastutkinnon suorittaneita. Työssäkäyvien ammattialat vaihtelivat vaatturista graafiseen suunnittelijaan ja uusmedia-alalta kirjastotyöhön. (Taulukko 2.)

Taulukko 2. Informanttien koulutustasot

Yliopisto-opiskelija tai tutkinnon suorittanut	15
Lukio-opiskelija tai ylioppilastutkinto	6
Sosiaali- ja terveydenhuoltoalan opiskelija tai tutkinnon suorittanut	6
Graafisen alan tutkinto	2
Alempi teknisen alan tutkinto	2
Alempi kaupallisen alan tutkinto	2
Muut	7
Yhteensä	40

Haastateltavien koulutustaso ei kuitenkaan välttämättä tarkoita sitä, että suomalaiset biseksuaalit olisivat yleensä keskimääräistä koulutetumpia kuin muu väestö. Koulutetuilla on yleisesti ottaen paremmat mahdollisuudet ja taidot käyttää esimerkiksi Internetiä, jonka kautta noin puolet haastateltavista oli saanut tiedon tutkimuksestani. Oletettavasti koulutetut ihmiset ovat myös halukkaampia vastaamaan tutkimushaastatteluihin.

Toisaalta myös muissa biseksuaalisuutta koskevissa tutkimuksissa (esim. Rust 2001, 36; Bower — Gurevich — Mathieson 2002, 29) biseksuaalisuus näyttäytyy nimenomaan nuorille, koulutetuille naisille ominaisena identiteettinä, jolloin nämä naiset ovat keskeisessä roolissa siinä, miten biseksuaalisuus määritellään. Osalle naisista biseksuaalisuus on selkeä poliittinen

ja ideologinen valinta, jatkoa heidän käsityksilleen sukupuolista ja seksuaalisuudesta. Osalle puolestaan biseksuaalisuus on keino etäännyttää oma seksuaalisuus dikotomisista kategorioista.

Haastateltavien uskonnollinen tausta oli vaihteleva, joskin joukossa oli poikkeuksellisen paljon ihmisiä, jotka ilmoittivat olevansa uskonnottomia. Uskonnottomiksi itsensä ilmoitti 15 haastateltavaa, joista kaksi nimitti itseään ateistiksi. Yleensä uskonnottomuus tarkoitti kirkkoon kuulumattomuutta ja vieraantumista uskonnollisuudesta. Joukossa oli myös kaksi uskonnottomaksi evankelisluterilaiseksi itsensä ilmoittavaa. He kuuluivat edelleen kirkkoon, mutta eivät olleet kirkon kanssa missään tekemisissä. Kaksikymmentä haastateltavaa ilmoitti uskonnolliseksi taustakseen evankelisluterilaisuuden — näistä kolme sanoi olevansa vakaumuksellisia kristittyjä. Muille evankelisluterilaisuus oli tapakristillisyyttä, tai omalla uskonnollisuudella ja kirkkoonkuulumisella ei koettu olevan kovin suurta merkitystä. Joukossa oli myös kolme ortodoksia, joille ortodoksisuus oli merkitsi enemmän etnistä ja kulttuurista taustaa kuin uskonnollisuutta. Muutaman haastateltavan lapsuudenkoti oli ollut uskonnollinen, mutta uskonnollisesta lapsuuskodista olevilla ei kuitenkaan ollut omaa uskonnollista vakaumusta. Lapsuuskodin uskonnollisen ilmapiirin ei koettu vaikuttaneen omaan biseksuaalisuuteen tai suhtautumiseen seksuaalisuuteen yleensä — lapsuuskotien uskonnollisuus ei ollut ahdasmielistä vaan yleensä varsin suvaitsevaa. (Taulukko 3.)

Taulukko 3. Informanttien uskonnollinen tausta

Uskonnottomia		15
Evankelisluterilaisia, joista		22
	tapakristittyjä	7
	uskonnollisia evankelisluterilaisia	3
	uskonnottomia evankelisluterilaisia	2
Ortodokseja		3
Yhteensä		40

Kaikki kolme uskonnolliseksi evankelisluterilaiseksi tunnustautuvaa haastateltavaa sanoivat tulkitsevansa kirkon opetusta omalla tavallaan ja olevansa monessa suhteessa eri mieltä kirkon virallisen kannan kanssa. Kukaan heistä ei sanonut, että kristillisen uskon ja biseksuaalisuuden välillä olisi ollut ristiriitaa, vaan kaikki kritisoivat voimakkaasti

valtionkirkon näkemystä, jonka mukaan homoseksuaaliset suhteet ovat syntiä. Kirkon toiminnassa aktiivisesti mukana olevat pyrkivät vaikuttamaan kirkon suhtautumiseen seksuaalisiin vähemmistöihin myös seurakunnan ja kirkon sisältäpäin.

Taulukko 4. Informanttien parisuhdetilanne

naiset		31
sinkkuja		6
parisuhde naisen kanssa, joista		11
	avoliittoja	4
parisuhde miehen kanssa, joista		13
	avioliittoja	6
	avoliittoja	3
	parinvaihtoharrastus miehen kanssa	3
	miessuhteen lisäksi toive naissuhteesta	2
ei tietoa		1
miehet		9
sinkkuja		5
parisuhde naisen kanssa, joista		4
	avioliittoja	1
	avoliittoja	1
	naissuhteen ulkopuolisia miessuhteita	1

Haastateltavien parisuhdetilanne vaihteli. Parisuhteessa eläviä naisia oli 24, joista 11 eli lähes puolet eli parisuhteessa naisen kanssa. Aoliittoja näistä oli neljä. 13 naista oli parisuhteessa miehen kanssa, ja yhdeksässä tapauksessa pariskunta asui yhdessä — kuusi naista oli avoliitossa miehen kanssa. On mahdollista, että heteroparisuhteen virallinen asema yhteiskunnassamme on vaikuttanut siihen, että miehen ja naisen parisuhde on helpompi vakinaistaa yhdessäasumisen avulla kuin kahden naisen välinen suhde. Kaksi miehen kanssa suhteessa olevista naisista sanoi etsivänsä myös suhteita naisten kanssa, ja kolme miehen

kanssa suhteessa olevista naisista sanoi harrastavansa miehensä kanssa ajoittain ryhmäseksiä ja parinvaihtoa. Tällöin parisuhteen miesosapuoli salli naiskumppanilleen seksin tai parisuhteen ulkopuoliset suhteet naisten kanssa miehen ollessa läsnä. Naisista kuusi oli sinkkuja eli ei haastatteluhetkellä seurustellut kenenkään kanssa vakituisesti. Miehistä noin puolet oli sinkkuja eli viisi yhdeksästä. Muut neljä seurustelivat tai asuivat naisen kanssa. Yhdellä miehistä oli naissuhteen ulkopuolisia suhteita miehiin, mutta naiskumppani ei ollut tietoinen niistä. (Taulukko 4.)

Käytän tutkimustekstissäni runsaasti haastatteluotteita. Viittaan haastatteluihin haastateltavien peitenimellä ja heidän syntymävuodellaan. Silloin, kun puhun yleisesti "haastateltavista" viittaamatta haastateltavien nimiin, kyseessä on aihe, teema tai asia, jonka seitsemän tai useampi informantti on haastattelussa maininnut. Tällöin katson aiheen olevan laajemmin yleistettävissä koskemaan haastateltavien näkemyksiä ja biseksuaalisuutta.

Olen perannut haastatteluotteet poistamalla toistoja ja tilkesanoja kuten "niinku", "tota" ja "sillai". Muutamia sanoja pitemmät poistot olen merkinnyt hakasulkeilla ja kolmella pisteellä: tällaiset poistot johtuvat yleensä haastattelun rönsyilystä käsiteltävän teeman ulkopuolelle. Olen kuitenkin pyrkinyt säilyttämään haastatteluotteen luonteen, eli jos toistot ja tilkesanat kuvaavat esimerkiksi haastateltavan tunnetilaa tai tapaa kertoa käsillä olevasta asiasta, olen säilyttänyt niistä osan. Olen myös pilkkonut puheen erillisiksi virkkeiksi isoilla alkukirjaimilla ja pisteellä lukemisen helpottamiseksi.

Olen valinnut sitaatit siten, että ne kuvaavat kiteytetysti ja napakasti käsillä olevaa teemaa. Otteet värittävät käsittelemiäni teemoja, mutta ne myös antavat haastateltavien oman äänen näkyä tekstissäni. Biseksuaalisuutta on Suomessa tutkittu varsin vähän, joten haastatteluotteet palvelevat myös antamalla biseksuaaleille mahdollisuuden kertoa biseksuaalisuudesta omin sanoin. Valitsin haastatteluotteet siten, että niistä muodostuu monisärmäinen kuva biseksuaalisuudesta. Olen halunnut tuoda haastateltavien erilaisia ja osin ristiriitaisiakin näkökulmia esiin, enkä ole pyrkinyt luomaan yhtenäistä kuvaa biseksuaalisuudesta karsimalla epäjohdonmukaisuuksia. Joissakin kohdin olen käyttänyt jopa kolmea haastatteluotetta kuvittamaan samaa asiaa. Tällöin otteet kuvaavat käsiteltävää aihetta eri näkökulmista ja luovat värikkäämmän ja aidomman kuvan aiheesta kuin haastatteluotteiden referointi. Haastatteluotteilla ei siten ole pelkästään omaa analyysiäni tukeva merkitys, vaan niiden arvo on siinä, että biseksuaalien kokemukset välittyvät niiden kautta. Tavoitteenani ei ole pelkästään analysoida haastatteluja, ja muodostaa niiden pohjalta

yleistys eli kulttuurimalli, vaan myös tarjota haastateltavilleni mahdollisuus omaan ääneen haastatteluotteiden kautta. Tulkintani ja haastatteluotteet kulkevat rinnakkain.

4. Seksuaalisuuden tutkimuksen historiaa

Pidän tarpeellisenä jäljittää niitä seksuaalisuuden tutkimuksen virstanpylväitä, jotka ovat ohjanneet seksuaalisuuden tutkimuksen suuntaa, ja jotka vaikuttavat haamuina omankin tutkimukseni taustalla. Aluksi pohdin seksuaalisuuden tutkimuksen tieteenhistoriaa seksologian kehityksen näkökulmasta keskittyen erityisesti homoseksuaalisuuden termin ja dikotomisen seksuaalisuuskäsityksen syntymiseen. Sitten kuvaan antropologisen seksuaalisuuden tutkimuksen historiaa ja erityisesti sitä, miten samaa sukupuolta olevien ihmisten välistä seksuaalisuutta on tutkittu ja selitetty. Lopuksi käsittelen biseksuaalisuuden tutkimuksen — ja sen selittämisen — historiaa muutaman biseksuaalisuutta käsitelleen tutkijan kautta. Biseksuaalisuus oli pitkään tutkimuksen marginaalissa, mutta erityisesti 1990-luvun jälkeen tutkimusten ja julkaisujen määrä on kasvanut valtavasti. Siten biseksuaalisuuden tutkimuksen historiaa kuvatessani jäljitänkin biseksuaalisuuden käsitteen muodostumisen historiaa, en niinkään listaa biseksuaalisuustutkimuksia.

4.1. Seksuaalisuuden tutkimuksen juurilla

Seksuaalisuuden tutkimuksen historiassa voidaan erottaa kaksi peruslähestymistapaa seksuaalisuuteen. *Essentialistisen* seksuaalisuuskäsityksen mukaan seksuaalisuus on ihmisen synnynnäinen ominaisuus, vaisto, johon oppiminen ja ympäristö ei paljoakaan vaikuta. *Konstruktionistinen* käsityksen mukaan seksuaalisuus on puolestaan sosiaalinen ja kulttuurinen konstruktio. Essentialistinen ja konstruktionistinen lähestymistapa ovat kuitenkin osin päällekkäisiä, ja varsinkaan seksuaalisuuden psykologiset selitykset eivät välttämättä ole yksiselitteisesti luokiteltavissa essentialistisiksi tai konstruktionistisiksi. Seksuaalisuutta ei voi selittää puhtaasti essentialistiselta tai konstruktionistiselta pohjalta. (Löfström 1992, 13-14, 23-26.)

Essentialistinen seksuaalisuuskäsitys oli pitkään keskeinen länsimaisessa tieteessä, myös yhteiskunnallis-humanistisissa tieteissä. Sillä on suuri merkitys yhä edelleen esimerkiksi lääketieteessä, mutta yhteiskunnallis-humanistisissa tieteissä essentialismi on suurimmalta osin jäänyt syrjään. Konstruktionistinen lähestymistapa on humanistis-yhteiskunnallisissa tieteissä vallitseva paitsi seksuaalisuuden tutkimuksessa myös muuten: konstruktionistisen näkökulman mukaan ilmiöt nähdään sosiaalisesti, kulttuurisesti ja kielellisesti tuotettuina,

jolloin ihminen pystyy tavoittamaan faktat ja ilmiöt vain kielen ja kulttuuristen rakenteiden kautta.

Nykyisessä seksuaalitutkimuksessa on useita eri paradigmoja, joiden kautta seksuaalisuutta selitetään. Michel Foucaultin (1998) ajatukset diskursseista seksuaalisuuden muovaajana ovat vaikuttaneet voimakkaasti seksuaalitutkimukseen, samoin kuin Judith Butlerin (1990) kuvaus sukupuolesta performatiivisena. Lisäksi sukupuolta ja seksuaalisuutta on yhä enenevässä määrin alettu tutkia ruumiillisuudesta ja kokemuksellisuudesta käsin (ks. esim. Palin 1996; Grosz 1998). Seksuaalitutkimuksessa pyritäänkin synteisiin, joka yhdistäisi ruumiin materiaalisuuden, diskursiivis-performatiivisen näkemyksen ja sosiaalisen konstruktivismiin. Seksuaalisuuden selittämisessä onkin mielekästä pyrkiä ylittämään erilaisia paradigmarajoja eikä jumittua yhteen ainoaan selitystapaan. (Karkulehto 2006.)

Historiallisesti kristinuskon ja kirkon instituutiona ovat olleet avainasemassa länsimaisen seksuaalisuusajattelun rakentumisessa. Kristillisessä maailmankuvassa seksuaalisuus on ollut tiukasti yhteydessä hyveen ja synnin käsitteisiin. Esimerkiksi käsitteellä 'perisynti' on selkeä seksuaalinen sisältö. Kristinuskon kontekstissa seksuaalisuutta on luonnehdittu ensisijaisesti moraalisin käsittein: seksuaalisuudessa on kyse oikean ja väärän välillä tasapainoilusta. (Nissinen 1992, 180-184; Nissinen 1994, 175, 182.) Kristinuskon toimikin vuosisatoja seksuaalisuuden ensisijaisena sääntelijänä Euroopassa. Vasta Valistuksen ajan jälkeen seksuaalisuuden uskonnollisesta sääntelystä siirryttiin lääketieteelliseen, psykologiseen ja kasvatukselliseen sääntelyyn. Lääketiede otti varsinkin 1800-luvulla normaalia määrittelevän roolin. Seksuaalisuutta ei enää määriteltä synniksi, vaan epänormaalin ja normaalin käsitteiden kautta. Dualistinen jako hyväksyttävään ja ei-hyväksyttävään seksuaalisuuteen kuitenkin säilyi. (Bristow 1997, 12-46; Weeks 1995, 19-41; Foucault 1998, 32-42.)

Kun seksuaalisuudesta tuli tutkimuskohde, se myös laajeni. Asioita, joita ei aiemmin ollut yhdistetty seksuaalisuuteen — kuten yksilönkehityksen vaiheet, imetys, suolen toiminta — voitiin määritellä seksuaalisiksi. Seksologia alkoikin seksuaalisuuden muotojen tyypittelynä. Perversioiksi luokiteltiin asioita, jotka aiemmin oli luokiteltu rikoksiksi, synneiksi tai paheiksi. Perversio on termi, joka kuvaa seksuaalista hierarkiaa normaalista epänormaaliin ja oikeasta väärään. Tieteestä tuli auktoriteetti myös seksuaalietiikassa. (Weeks 1995, 69-86; Foucault 1998, 32-42.) Seksologian kehitys ja luokittelu oli myös osa sosiaalista sääntelyä. Seksologit 'keksivät' laajan seksuaalisuuden kirjon, joita periaatteessa yksilön oli mahdollista käyttää ja kuluttaa — ja samalla vaativat sen kirjon sääntelemistä. (Bristow 1997, 56-61; Stålström 1997, 51-52.)

Luokittelun kääntöpuolena on se, että normaalin määritelmä jähmettyi, mutta normaalista ei keskusteltu. Varhainen seksologia oli voimakkaan etnosentristä, ja viktoriaaniset, kristilliset ja porvarilliset normit asetettiin universaaleiksi seksuaalisuuden normeiksi. Seksologian pioneereilla kuten Sigmund Freudilla, Magnus Hirschfeldilla, Richard von Krafft-Ebingillä ja Havelock Ellisillä oli tarve etsiä 'lopullinen totuus' seksuaalisuudesta, mutta heidän kulttuuritaustansa vaikutti heidän käsitykseensä siitä, millainen 'lopullisen totuuden' tulisi olla. (Weeks 1995, 11-18, 69-86; Katz 1996, 40-41.)

Termi biseksuaalisuus luotiin seksuaalisuuden luokittelun välineeksi samoihin aikoihin homo- ja heteroseksuaalisuuden termien kanssa, mutta sitä ei seksologian alkuvaiheessa teoretisoitu paljoakaan. Käsitys homoseksuaalisuudesta sen sijaan lujittui ja vahvistui seksologisen tutkimuksen myötä. (James 1996, 218-219; Storr 1999a, 4-5, 15-16, 20-22.) Eve Kosofsky Sedgwickin (1990, 2, 11) mukaan homoseksuaalisuuden luokan rakentuminen tarkoitti sitä, että ihmiset voitiin jakaa yhden ominaisuuden perusteella kahteen luokkaan, homo- ja heteroseksuaaleiksi. Sedgwickin mukaan jako homo- ja heteroseksuaaleihin on yhteiskunnallisesti läsnä paljon laajemmalla alueella kuin pelkästään yksilön seksuaalisuuden tasolla. Tämä jako vaikuttaa olennaisesti länsimaiseen käsitykseen seksuaalisuudesta, identiteetistä ja sosiaalisista suhteista, ja leimaa myös muita jakoja, kuten maskuliininen/feminiininen, sairas/terve, yksityinen/julkinen ja luonnollinen/luonnoton. Sedgwick keskittyy pohtimaan erityisesti jakoa salattu/paljastettu käsitellessään sitä, miten homoseksuaalisuudesta on puhuttu ja kirjoitettu 1900-luvulla.

Homoseksuaalisuuden luokkaan liittyy myös oletus siitä, että homoseksuaalisuus luonnehtii ihmistä kokonaisuudessaan — ei pelkästään hänen seksuaalisuuttaan. Homoseksuaalisuuteen yhdistettiin paitsi seksuaalinen halu, myös tietynlainen ulkonäkö, luonne, elämäntapa ja käyttäytyminen. Homoseksuaalista tuli ihmistyyppi, joka erosi luonnolliseksi ja normaaliksi oletetusta heteroseksuaalista. Homoseksuaalisuuden luokan määrittely antoi avaimet myös identiteettityöhön ja oikeuksien vaatimiseen. Seksuaalisen identiteetin syntyminen mahdollisti seksuaalisten alakulttuurien ja yhteisöjen synnyn. Seksuaalinen identiteetti politisoitui ja siitä tuli yhteiskunnallisen vaikuttamisen väline. Homoseksuaalin ihmisen tyypittelyn historia onkin siirtymä sodomiitista homoseksuaalin kautta gayhin. Sodomiitin termissä korostuu samaa sukupuolta olevien ihmisten välinen seksuaalisuus tekona — paheena, syntinä tai rikoksena. Homoseksuaali-termi puolestaan viittaa henkilöön ja tämän ominaisuuteen ja laajemmin ihmistyyppiin, luokiteltuun kategoriaan. Englanninkielinen termi gay puolestaan viittaa itsemäärittelyyn ja identiteettiin

— gay ei ole diagnoosi tai synnin kuvaus, vaan itse valittu termi. (Weeks 1995, 69-86; Foucault 1999, 37; vrt. Löfström 1993.)

Homoseksuaalisuuden luokan syntyminen kuitenkin oli osaltaan muokkaamassa nykyistä dikotomista käsitystä seksuaalisuudesta ja sukupuolesta. Sen jälkeen, kun samaa sukupuolta olevien ihmisten välinen seksuaalisuus ei ollut enää pelkkä teko — ilmensi se sitten syntiä tai sairautta — vaan ihmistä olemuksellisesti luonnehtiva asia, homo- ja heteroseksuaalisuus erkaantuivat toisistaan vastakohtapareiksi. Biseksuaalisuuden mahdollisuus katosi, kun homo- ja heteroseksuaalisuutta alettiin selittää toistensa kautta.

4.2. Seksuaalisuuden antropologisesta tutkimuksesta

Antropologisessa seksuaalisuuden tutkimuksessa samaa sukupuolta olevien ihmisten välinen seksuaalisuus tuottaa käsitteellisen ongelman. Käsitteet homo- ja heteroseksuaalisuus ovat länsimaisessa seksologiassa syntyneitä ja arkikieleen vakiintuneita, mutta niitä on käytetty kuvaamaan myös ei-länsimaisia seksuaalisuuksia. Biseksuaalisuuden käsitettä ei antropologiassa ole juurikaan käytetty. Seuraavassa käytän sanaa homoseksuaalisuus viittaamaan siis asianomaisen tutkijan käyttämiin käsitteisiin, enkä niinkään samaa sukupuolta olevien väliseen seksuaalisuuteen sinänsä.

Jan Löfström (1992, 13) erottaa antropologisessa seksuaalisuustutkimuksessa kolme suuntautuneisuutta: biologiasuuntautuneisuuden, psykologiasuuntautuneisuuden ja kulttuurisuuntautuneisuuden. Näistä biologiasuuntautuneisuus on selkeimmin essentialistinen ja kulttuurisuuntautuneisuus selkeimmin konstruktivistinen — psykologiasuuntautuneisuus jää essentialistisen ja konstruktivistisen näkökulman väliin.

Biologissuuntautuneista tutkijoista Löfström nostaa esiin Bronislaw Malinowskin. Malinowskille seksuaalisuus oli ihmisen voimakkain biologinen vaisto, jonka kontrolloimiseksi tarvitaan erilaisia normeja, tabuja ja instituutioita. Malinowski piti ihmisen seksuaalisuutta luonnostaan heteroseksuaalisena, ja monogaamista avioliittoa ja perhettä itsestäänselvästi kaikkiin kulttuureihin liittyvänä mekanismina, jonka tarkoituksena on kontrolloida seksuaalista vaistoa. Homoseksuaalisuuden Malinowski selitti poikkeamaksi, joka johtuu epäsuotuisista tekijöistä yksilön psykoseksuaalisessa kehityksessä tai seksuaalisen vaiston purkautumiseksi tilanteessa, jossa vastakkaista sukupuolta olevaa seksikumppania ei ole saatavilla. (Löfström 1992, 15-18; Malinowski 1932, xlv-xlvi, 396-399.)

Margaret Mead on Löfströmillä esimerkkinä psykologissuuntautuneesta antropologista. Mead piti seksuaalisuutta ihmisen sisäänrakennettuna ominaisuutena, johon kuitenkin kulttuuriympäristöllä ja psykologisella kehityksellä on suuri merkitys. Mead käytti hyväkseen Sigmund Freudin psykoanalyysiä selittäessään ihmisen seksuaalista käyttäytymistä. Mead sitoi seksuaalisuuden ja sukupuolen toisiinsa ja selitti homoseksuaalisuutta sopeutumattomuudella tietyn kulttuurin sukupuolinormistoihin. Meadin mukaan niissä kulttuureissa, joissa sukupuoliroolit eivät ole eriytyneet, esiintyy vähemmän tai ei ollenkaan homoseksuaalisuutta verrattuna niihin kulttuureihin, joissa sukupuoliroolit ovat tiukasti eriytyneet. (Löfström 1992, 18-20; Mead 1953, 197-209.)

Kulttuurissuuntautuneista tutkijoista Löfström esittelee Sherry B. Ortnerin ja Harriet Whiteheadin, joiden toimittaman kirjan *Sexual Meanings, The Cultural Construction of Gender and Sexuality* ensimmäinen painos ilmestyi 1981. Kirjassaan Ortner ja Whitehead kehittivät symbolisen antropologian teorioista johdettua lähestymistapaa seksuaalisuuteen. Heidän keskeinen teesinsä on se, että seksuaalisuus ja sukupuoli ovat symboleita, joita tulee tutkia omassa kulttuurisessa kontekstissaan. Seksuaalisuudella ja sukupuolella symboleina on kuitenkin myös sosiaaliset ulottuvuutensa. (Löfström 1992, 20; Ortner — Whitehead 1983, 1-26.)

Samaa sukupuolta olevien ihmisten välistä seksuaalisuutta on antropologiassa kuitenkin tutkittu suhteellisen vähän, poikkeuksena Edward Westermarckin tutkimukset. Varsinaiseksi tutkimusaiheeksi homoseksuaalisuus nousi vasta 1960-luvulla. Tähän vaikuttivat paitsi Yhdysvalloissa syntynyt homoseksuaalien vapautusliike, myös sosiaalis-konstruktivistinen koulukunta, johon Michel Foucaultin (1998) ajatukset seksuaalisuuden historiasta vaikuttivat voimakkaasti. 1960-luvun jälkeen tehtiin paljon tutkimuksia homoseksuaalisuudesta eri kulttuureissa ja kerättyä etnografista aineistoa on pyritty käyttämään myös vertailevaan tutkimukseen. (Weston 1993, 339-341; Sorainen 1996, 15-18.)

Don Kulickin (1993, 64-69) mukaan antropologiassa eri kulttuurien homoseksuaalisia käytäntöjä on selitetty kolmen erilaisen näkökulman kautta. Funktionalistisessa näkökulmassa homoseksuaalisten käytäntöjen taustalla nähdään olevan jokin käytännöllinen syy: nuorten miesten välisiä homoseksuaalisia suhteita selitetään esimerkiksi sillä, että nuorilla miehillä ei ole mahdollisuutta naissuhteisiin, jos vanhemmilla miehillä on useita vaimoja. Psykologisoivassa näkökulmassa homoseksuaalisia käytäntöjä selitetään traumojen ja kompleksien kautta: miesten välisiä seksuaalisuhteita sisältävät rituaalit nähdään esimerkiksi

varhaisen äidistä erottamisen tai kohtukateuden seurauksina. Lokero-selityksessä¹⁴ ajatellaan, että kaikissa kulttuureissa on tietty määrä homoseksuaaleja, ja osassa kulttuureista homoseksuaaleilla on olemassa oma kulttuurinen lokeronsa.

Kulick (1993, 69-73) kritisoi selitysmalleja toteamalla, että ne perustuvat siihen oletukseen, että heteroseksuaalisuus on normaalia ja homoseksuaalisuus poikkeama, joka vaatii selittämistä. Oletuksen pohjana on länsimainen näkemys siitä, että seksuaalisuus voidaan jakaa hetero- ja homoseksuaalisuuteen ja ihmiset homoihin ja heteroihin. Lisäksi homoseksuaalisia näkemyksissä keskitytään nimenomaan seksuaalisuuteen, eikä pohdita homoseksuaalisten käytäntöjen merkitystä kulttuurissa. Kulick muistuttaa, että vaikka kaikissa kulttuureissa esiintyy homoseksuaalisia käytäntöjä, kyse ei ole *homoseksuaalisuudesta* niinkuin käsite länsimaissa ymmärretään.

Antropologisessa homoseksuaalisuustutkimuksessa yhtenä ongelmana onkin ollut yhtenäisen käsitteistön ja teorian puute. Yritykset tehdä homoseksuaalisuutta koskevia yleistyksiä vertailevan aineiston perusteella ovat usein kaatuneet siihen, että länsimainen tapa määritellä homoseksuaalisuus yksilön ominaisuudeksi ei luonnehdi ei-länsimaisia homoseksuaalisuuksia. Homoseksuaalisuuden tutkimusta on leimannut etnosentrismi ja heteroseksismi. Homoseksuaalisuuden antropologisessa tutkimuksessa on myös yleensä keskitytty nimenomaan miesten välisiin suhteisiin, kun naisten väliset suhteet ovat jääneet lähes tutkimatta. (Weston 1993, 341-348; Sorainen 1996, 17; Kulick 1993, 61-63; ks. myös Davis — Whitten 1987.)

Keskeinen teorian- ja käsitteenmuodostusta häiritsevä asia on länsimaisen seksuaalisuuden — ja seksuaalitermistön — dikotomisuus. Länsimainen seksuaalitermistö kuvaa kyllä länsimaista seksuaalisuutta, mutta vaikeuttaa ei-länsimaisissa kulttuureissa ilmenevien seksuaalisten ilmiöiden määrittelyä. Termi homoseksuaalisuus painottaa nimenomaan seksuaalista halua ja seksisuhdetta hämärtäen samansukupuolisten suhteiden muita funktioita, kuten sosiaalisia tai rituaalisia funktioita. Yksi tapa ratkaista termiongelma on käyttää niitä käsitteitä, joita tutkittava yhteisö käyttää ja välttää länsimaista, seksuaalisuutta kuvaavaa käsitteistöä. (Weston 1993, 341-348.)

Seksuaalisuus on voimakkaasti kulttuuri- ja historiasidonnainen asia, eikä mitään tyhjentävää, universaalia väitettä tai tietoa seksuaalisuudesta ole olemassa. Länsimainen seksuaalisuus ja seksuaalikäsitykset ovat usein niin lähellä meitä, niin itsestäänselviksi koettuja, että niitä on vaikea kyseenalaistaa. Ei-länsimaiset seksuaalisuuden ilmiöt voivat

14 Olen suomentanut Kulickin termin "nisch"-teori sanalla "lokeroseleitys".

näyttäytyä naurettavina, mahdottomina tai jopa luonnottomina. Antropologisessa seksuaalisuuden tutkimuksessa queer-teorian länsimaisia dikotomisii kategorioita kyseenalaistava näkökulma voikin tarjota paremman lähtökohdan tutkimukselle kuin jumittuminen ajatuksiin biologisesta sukupuolesta ja homoseksuaalisuudesta olemuksellisenä piirteenä. (Sorainen 1996, 24; Weston 1993, 359-360.)

4.3. Biseksuaalisuuden tutkimuksen historiasta

Biseksuaalisuuden tutkimuksella on verrattain lyhyt historia, ja se kietoutuu tiukasti seksuaalisuuden ja varsinkin homoseksuaalisuuden tutkimukseen yleensä. Biseksuaalisuuden tutkimuksessa on kuitenkin havaittavissa tieteen tradition muutos biseksuaalisuuden syitä etsivästä ja sitä selittävistä tutkimuksesta biseksuaalisuutta kuvailevaan ja biseksuaalista identiteettiä vahvistavaan suuntaan. Osalla biseksuaalisuustutkimuksia on selvästi emansipatorinen ja poliittinen tavoite tehdä biseksuaalisuutta näkyvämmäksi ja edistää suvaitsevaisuutta. (esim. Garber 1997; Firestein 1996a.) Suuri osa biseksuaalisuutta 1990-luvulla ja sen jälkeen tutkineista ihmisistä onkin itse biseksuaaleja. (esim. Udis-Kessler 1996; Ochs 1996.) Kuvaan tätä muutosta muutamien biseksuaalisuutta tutkineiden ja sitä teoretisoineiden tutkijoiden kautta. Katson oman työni nimenomaan kuvailevan biseksuaalisuutta ja tarkastelevan biseksuaalisuutta kulttuurisena ilmiönä, enkä selittävän biseksuaalisuuden syitä tai muuten psykologisoivan biseksuaalisuutta.

Esittelen aluksi Havelock Ellisin, Sigmund Freudin sekä Alfred Kinseyn työryhmän ajatuksia biseksuaalisuudesta katsauksena biseksuaalisuuden tutkimuksen historiaan. Näistä Ellis ja Freud pyrkivät psykologisesti selittämään biseksuaalisuuden syitä, Kinseyn työryhmä puolestaan teki tilastollista tutkimusta seksuaalisuudesta yleensä ja pyrki määrittelemään erilaisten seksuaalisten käyttäytymismuotojen levinneisyyttä ja yhteyksiä muihin tekijöihin. Sitten luotaan hiukan biseksuaalisuuden tutkimuksen suuntausta, jossa biseksuaalisuutta pyritään kuvaamaan ja vahvistamaan. Uutta tutkimussuuntaa pohjusti erityisesti psykiatri Fritz Kleinin elämäntyö. Lopuksi summaan biseksuaalisuutta käsitteleviä viime aikojen tutkimuksia.

Havelock Ellis julkaisi teoksensa *Sexual Inversion* ensin saksaksi vuonna 1896 ja englanniksi vuonna 1901. Ellis halusi osoittaa seksuaalisuuteen kohdistuvien asenteiden kulttuurisidonnaisuuden ja esitteli teoksessaan seksuaalisen poikkeavuuden historiaa eri kansojen ja yhteiskuntaluokkien parissa. Ellis etsi myös syitä erilaisille seksuaalisuuden

muodoille. Ellisin tavoitteena oli saada yhteiskunta sietämään erilaisuutta, sillä seksuaaliset poikkeavuudet olivat Ellisin mukaan ihmisen pysyviä ominaisuuksia. (Hapuli 1989, 36-39; Stålström 1997, 150.) Ellisille termi 'biseksuaalisuus' tarkoitti toisaalta ilmiötä, jossa laji jakautuu kahteen sukupuoleen ja toisaalta eri sukupuolten piirteiden ilmenemistä samassa yksilössä eli nykytermein interseksuaalisuutta. Biseksuaalisuudesta, seksuaalisesta halusta kumpaankin sukupuoleen, Ellis käytti aluksi termiä 'psykoseksuaalinen hermafroditismi'. Sitten Ellis siirtyi käyttämään termiä 'biseksuaalisuus' myös seksuaalisesta halusta molempiin sukupuoliin. (Fox 1996, 5; Storr 1999a, 15-16.)

Ellis (1999 (1897 ja 1915), 16-19) lähti selittämään biseksuaalisuutta ihmisen biologisen yksilökehityksen kautta. Varhaisimmassa kehitysvaiheessaan ihmisalkiolla on potentiaali kehittyä mies- tai naispuoliseksi, sukupuolielimet kehittyvät samasta kudoksesta joko siittimeksi ja kiveksiksi tai kohduksi, emättimeksi ja munasarjoiksi. Ellis ajatteli, että ihmisen alkionkehitys kuvaa myös hänen seksuaalista kehitystään ja ihminen on syntyjään biseksuaalinen, jolta pohjalta kasvetaan eri suuntiin. Biseksuaalisuus oli siis Ellisille eräänlainen kehityspysähtymä. Ellis piti kuitenkin biseksuaalien määrää merkittävän pienenä verrattuna homoseksuaalien määrään — heteroseksuaalien määrästä puhumattakaan.

Sigmund Freud julkaisi seksuaaliteoreettisen pääteoksensa *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie* vuonna 1905. Teoksessaan Freud tarkasteli seksuaalisuutta psyykkisenä ilmiönä. Freud ei kannattanut aikakaudellaan ja yhä edelleenkin yleistä ajatusta siitä, että heteroseksuaalisuus on ihmisen synnynnäinen ja luonnollinen seksuaalisuuden muoto. Freudin mukaan ihmisillä on syntymässään perimän antamat valmiudet erilaisiin seksuaalisuuden muotoihin eli perversioihin, jolloin ihmisen kehitys ja ulkoiset tekijät määräävät, millaiseksi ihmisen seksuaalisuus lopulta muodostuu. Freudin mukaan vain optimaalisissa olosuhteissa ihmisen seksuaalisuus muodostuu normaaliksi sukupuolielämäksi, joka käytännössä tarkoittaa heteroseksuaalista yksiavioisuutta. On sanottu, että Freud piti ihmisen perusluonnetta biseksuaalisena; perusluonteen pohjalta ihminen saattaa kehittyä eri suuntiin — käsitettä 'biseksuaalisuus' on jopa pidetty Freudin seksuaaliteorian kulmakivenä (Storr 1999a, 20; Stålström 1997, 71; Honkamäkilä 2000, 79-80, 84-85). Freud kylläkin piti heteroseksuaalista yksiavioisuutta ihmisen seksuaalisen kehityksen päämääränä ja siten homoseksuaalisuutta ja muita seksuaalisia poikkeavuuksia ihmisen seksuaalisen kehityksen pysähtymänä. (Freud 1971 (1905), 61-70, 88-89; Stålström 1997, 65, 147.)

Freud (1971 (1905), 62) käytti homoseksuaalisuudesta nimitystä *inversio* eli kääntymä tarkoittaen, että homoseksuaalisen yksilön sukupuolivietti on kääntynyt pois vastakkaisesta

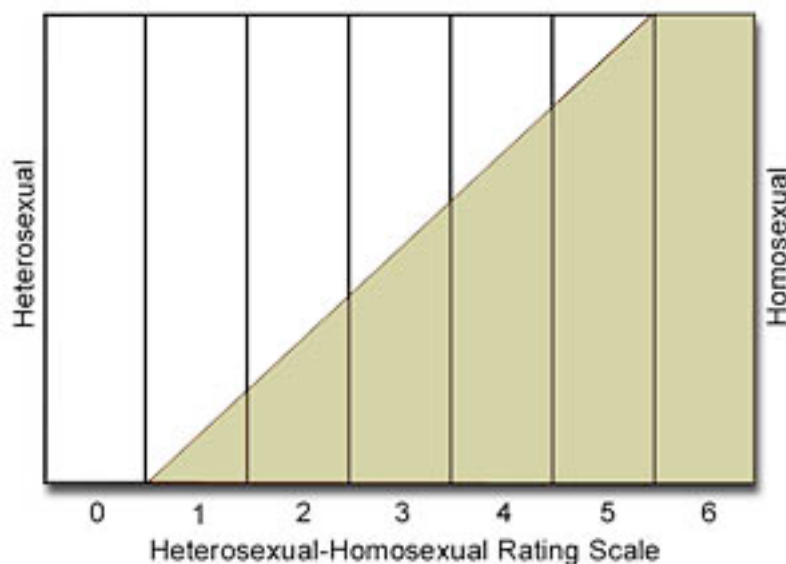
sukupuolesta. Freud jaotteli invertit kolmeen eri ryhmään: absoluuttisesti invertoituneet valitsevat sukupuolisen kohteensa aina saman sukupuolen edustajista eivätkä pidä vastakkaista sukupuolta sukupuolista kiinnostusta herättävänä; amfigeeniset invertit valitsevat sukupuolisen kohteensa joskus saman, joskus vastakkaisen sukupuolen edustajista; satunnaisesti invertoituneet puolestaan valitsevat kohteensa samaa sukupuolta olevista, jos vastakkaista sukupuolta ei ole tarjolla.

Huolimatta siitä, että biseksuaalisuus on Freudin seksuaaliteoriassa keskeinen käsite, Freud kirjoitti biseksuaalisuudesta vain lyhyen luvun verran Seksuaaliteoriassaan. Freudille biseksuaalisuus oli ensisijaisesti maskuliinisuuden ja feminiinisyiden sekoitus, ei niinkään hetero- ja homoseksuaalisuuden välillä oleva seksuaalisuuden muoto, siitäkin huolimatta, että uransa aikana hän ei onnistunut pitävästi määrittelemään, mitä feminiinisyys ja maskuliinisuus loppujen lopuksi tarkoittavat. (Storr 1999a, 20-22; Freud 1971 (1905), 66-69; Honkamäkilä 2000, 79-80, 84-85, 91.) Freud käsittelee seuraavassa sitaatissa miehen biseksuaalisuutta: "[S]eksuaalikohteena ei siis ole oma sukupuoli vaan molempien sukupuolten ja niille luonteenomaisten piirteiden yhdistelmä. Vietin suunta taas on kuin yhteistulos toisaalta mieheen, toisaalta naiseen kohdistuvista pyrkimyksistä, ja vaatimuksena on oikeastaan vain, että kohteen kehollisesti (sukuelimiltään) on oltava miehen. Toisin sanoen kohteen valinta heijastelee valitsijan omaa biseksuaaliutta" (Freud 1971 (1905), 69). Freud siis määritteli biseksuaalisuuden toisaalta maskuliinisuuden ja feminiinisyiden välimuodoksi tai sekoitukseksi, ja biseksuaalisen henkilön halun hän oletti kohdistuvan sekä feminiinisillä että maskuliinisilla piirteillä varustettuun henkilöön.

Alfred Kinseyn johtama työryhmä teki ensimmäisen merkittävän tilastollisen tutkimuksen, jossa tutkittiin ihmisen seksuaalisuutta hyvin laajan aineiston avulla. Miesten seksuaalista käyttäytymistä kuvaava tutkimusraportti *Sexual Behavior in Human Male* julkaistiin vuonna 1948 ja naista koskeva *Sexual Behavior in Human Female* ilmestyi vuonna 1953. Kinseyn työryhmän mukaan ihmisillä on biologinen kyky stimuloitua seksuaalisesti, ja stimulaation kohde riippuu kulttuurista ja sosiaalisesta ympäristöstä. Kinsey työtovereineen tutki yli 11 000 valkoista yhdysvaltalaisista ihmistä eri osavaltioista ja eri yhteiskuntaluokista. Kinseyn työryhmä havaitsi tutkimuksessaan, että 37% yhdysvaltalaisista valkoisista miehistä oli aikuisiässä kokenut orgasmiin johtavan homoseksuaalisen kontaktin. 4% miehistä oli ollut yksinomaan homoseksuaalisissa suhteissa koko elämänsä. Kinseyn tutkimusraportin mukaan noin 46% väestöstä on joskus ollut seksuaalisessa kontaktissa sekä mieheen että naiseen. Raportissa ei kuitenkaan haluttu käyttää tästä ryhmästä nimitystä 'biseksuaalit', sillä nimitys

häivyttää ryhmän sisäiset erot. Lisäksi käsitteen 'biseksuaalisuus' painolastina pidettiin sitä, että käsitettä käytetään merkitsemään myös kaksineuvoisia eläimiä. (Kinsey ym. 1948, 636-50, 656-657; Kinsey ym. 1954; Storr 1999a, 31-32; Stålström 1997, 151-155.)

Kinseyn työryhmä vastusti näkemystä, jonka mukaan ihmiset jakaantuvat yksioikoisesti homoseksuaaleihin ja heteroseksuaaleihin ja toi esiin näiden kategorioiden välillä olevan harmaan, määrittelemättömän alueen. Kinsey työryhmineen loikin seitsenportaisen ns. Kinseyn asteikon, jonka ääripäissä ovat puhdas homoseksuaalisuus ja puhdas heteroseksuaalisuus ja välissä ihmiset, jotka tuntevat eriasteisesti seksuaalista halua kumpaakin sukupuolta kohtaan. Kinseyn luokittelussa merkittäviä ovat yksilöiden psykologiset reaktiot kumpaakin sukupuolta kohtaan ja seksuaaliset kokemukset kummankin sukupuolen kanssa, ei niinkään ihmisen itsemäärittely. Asteikon tulkinnassa korostetaan ihmisen seksuaalisuuden jatkumoluonteisuutta ja moniselitteisyyttä ja muistutetaan, että sama henkilö voi sijoittua asteikolle eri tavoin eri elämänvaiheissaan. Kinseyn työryhmän tutkimus oli merkittävä mielipiteenmuokkaaja siitä huolimatta, että sitä kritisoitiin ilmestymisaikanaan varsinkin psykoanalyttikkojen piirissä rajusti ja vaikka Kinseyn ryhmän tutkimusmenetelmät on myöhemmin kyseenalaistettu. (Kinsey ym. 1948, 636-50, 656-657; Kinsey ym. 1954; Storr 1999a, 31-32; Stålström 1997, 151-155.) (Kaavio 1.)

Kaavio 1. Kinseyn asteikko (Kinsey ym. 1948, 638.)

Psykiatri Fritz Kleinin teos *Bisexual Option: A Concept of One Hundred Percent Intimacy* ilmestyi vuonna 1978 Yhdysvalloissa ja oli aikanaan käännteentekevä teos. Teoksen taustalla vaikuttivat useat tekijät. Yhdysvalloissa oli muodostumassa biseksuaalien yhteisö, jonka piirissä heränneitä ajatuksia kirja kuvasi. Toisaalta vielä 70-luvun lopulla

biseksuaalisuutta pidettiin yleisesti myyttinä ja harhana. Varsinkin psykiatrian ja psykoterapian piirissä biseksuaalisuutta pidettiin jopa haitallisena käsitteenä, joka estää potilasta hyväksymästä homoseksuaalisuuttaan. Myös radikaali homo- ja lesboliike piti biseksuaaleiksi identifioituvia ihmisiä epälojaaleina, liikkeen pettureina. (Klein 1993, 5-11, 29-37; Storr 1999a, 38-39.)

Klein kyseenalaisti teoksessaan ihmisen seksuaalisuuden jakoa joko/tai-periaatteella homo- ja heteroseksuaalisuuteen, mutta toisaalta myös kategoriointia yleensä. Klein pyrki teoksessaan purkamaan biseksuaalisuuteen liitettyjä myyttejä, kuten ajatusta siitä, että biseksuaaliksi itseään sanova ei uskalla kohdata omaa homoseksuaalisuuttaan, ja ajatusta siitä, että biseksuaalit pettävät homo- ja lesboliikkeen. Klein myös korosti, että jokaisella ihmisellä on tarve fyysiseen läheisyyteen, jolle homofobia (kuin myös heterofobia) on uhka. Kleinin mukaan nimenomaan biseksuaaleilla on kaikkein suurimmat mahdollisuudet fyysiseen läheisyyteen. Kleinin mukaan biseksuaalit voivat sallia itselleen läheisyyden sekä omaa että eri sukupuolta olevien ihmisten kanssa ilman pelkoa identiteetin menettämisestä. (Klein 1993, 5-11, 29-37; Storr 1999a, 38-39.)

Vuonna 1985 Klein esitteli oman seksuaalisen suuntautumisen luokitteluasteikkonsa (Klein Sexual Orientation Grid so. KSOG), joka nojasi pitkälti Kinseyn asteikkoon. Klein piti Kinseyn asteikkoa hyödyllisenä, mutta liian suppeana määrittämään ihmisen seksuaalista identiteettiä kunnolla. Klein käytti omassa asteikossaan seitsenjakoja Kinseyn tapaan siten, että numero yksi kuvaa puhdasta heteroseksuaalisuutta ja numero seitsemän puhdasta homoseksuaalisuutta. Klein sisällytti omaan asteikkoonsa kolme ajallista ulottuvuutta — menneisyyden, nykyisyyden ja ideaalin. Seksuaalisen suuntautumisen hän jakoi seitsemään alalohkoon, joita ovat seksuaalinen halu, seksuaalinen käyttäytyminen, seksuaaliset fantasiat, emotionaalinen preferenssi, sosiaalinen preferenssi, elämäntapa ja itsemäärittely. Kyselylomakkeen muotoon puetun luokitteluasteikon avulla henkilö voi miettiä esim. seksuaalista käyttäytymistään, sen historiaa ja seksuaalisuuteen liittyviä toiveitaan. Moniulotteisuudessaan luokitteluasteikko antaa paremmat mahdollisuudet seksuaalisen identiteetin hahmottamiseen kuin Kinseyn asteikko. Kleinille KSOG oli ensisijaisesti apuväline ihmisen identiteetin hahmottamiseen ja määrittelemiseen eikä niinkään teoreettinen työkalu, joka kuvaisi identiteetin rakennuspalikoita. (Klein 1993, 14-20; Udis-Kessler 1999, 53-55.) (Kaavio 2.)

VARIABLE	PAST	PRESENT	IDEAL
A. Sexual Attraction			
B. Sexual Behavior			
C. Sexual Fantasies			
D. Emotional Preference			
E. Social Preference			
F. Het/Homo. Lifestyle			
G. Self-Identification			

People rate themselves on a 7-point scale from 1 to 7 as follows:

For variables A to E.:

1. = Other sex only
2. = Other sex mostly
3. = Other sex somewhat more
4. = Both sexes equally
5. = Same sex somewhat more
6. = Same sex mostly
7. = Same sex only

For variables F. and G.:

1. = Hetero only
2. = Hetero mostly
3. = Hetero somewhat more
4. = Hetero/gay-Lesb. equally
5. = Gay-Lesb. somewhat more
6. = Gay-Lesb. mostly
7. = Gay-Lesb. only

Kaavio 2. KSOG-asteikko. (Klein 1993, 19.)

Kleinin tutkimuksen jälkeen biseksuaalisuuden tutkimus on ollut ensisijaisesti biseksuaalisuutta kuvailevaa ja biseksuaalista identiteettiä vahvistavaa, mutta myös erilaisia biseksuaalisuuksia ja biseksuaalisuuden ilmenemismuotoja tarkastelevaa. (ks. esim. Bertilsdotter 2001 ja 2003; Firestein 1996b; Rust 1996a, 1997 ja 2001; Hemmings 1997 ja 2002.)¹⁵ Biseksuaalisuuden syiden pohtiminen tai biseksuaalisesti käyttäytyvien ihmisten lukumäärien tai väestöosuuksien jäljittäminen on jäänyt syrjään, ja keskiöön on nostettu biseksuaalisesti identifioituvien ihmisten kokemukset. Täydellisten, yksiselitteisten totuuksien etsimisen mielekkyys on kyseenalaistettu, ja niiden sijaan pyritty esittelemään

¹⁵ Teema on saanut jopa oman tieteellisen aikakausjulkaisunsa, Haworth Pressin julkaiseman *The Journal of Bisexualityn*, jossa biseksuaalisuuden tematiikkaa on käsitelty lukuisista eri näkökulmista psykologiasta ja historiasta kirjallisuus- ja kasvatustieteeseen. Angloamerikkalaisissa maissa biseksuaalisuutta on tutkittu paljon erityisesti naistutkimuksen ja kulttuuritutkimuksen näkökulmista. (ks. esim. Nathanson 2002; Queen 2002; Taub 2002.) Pohjoismaissa biseksuaalisuuden tutkimuksen saralla tärkeä tapaus oli vuonna 2001 julkaistu *Lambda Nordica*, *Tidskrift för homosexuellforskningin* biseksuaalisuus-erikoisnumero *Både och / och / varken eller*. Suomessa biseksuaalisuuden tutkimus on kuitenkin vielä varsin vähäistä. Biseksuaalisuutta kirjallisuudentutkimuksen näkökulmasta on tutkinut Pauliina Haasjoki (2003), biseksuaalisia parisuhteita puolestaan Annukka Lahti (2006).

biseksuaalisuutta monimuotoisena. Monelle tutkijalle nimenomaan biseksuaalisuuden vaikeastimäätettävyyden ja joustavuus ovat olennaisia ja kategorioiden kyseenalaistaminen teoreettisesti perusteltua. Joillakin tutkimuksilla on myös selkeä poliittinen tavoite vastustaa seksuaalisuuden ja identiteetin lukitsemista tarkkoihin ja rajattuihin kategorioihin. (Storr 1999a, 138; Garber 1997, 89-90, 159-161; James 1996.)

Biseksuaalisuudesta on tullut myös keino kehittää sukupuolta ja seksuaalisuutta käsitteleviä teorioita eteenpäin. Biseksuaalisuudesta on tullut positio, josta käsin kommentoida vallitsevaa sukupuolijärjestelmää, ei pelkästään ongelma, jonka syyt pitäisi selvittää. (James 1996, 215.) Clare Hemmings (1997, 30; 2002, 1-14) luonnehtii biseksuaalisuutta olemuksellisesti monitulkintaiseksi ja epäyhtenäiseksi, ja korostaa, että biseksuaalisuuden ristiriitaisuus on hedelmällinen lähtökohta tarkastella seksuaalisuutta yleensä. Hemmingsille biseksuaalisuus on käsitteellinen työkalu, jota voi käyttää länsimaisen seksuaalikäsityksen haastajana. Siten biseksuaalisuus ei ole pelkästään tutkimuskohde, vaan myös sukupuolijärjestelmän analyysin käsitteellinen väline.

Biseksuaalisuuden käsitteen avulla voikin monipuolistaa seksuaalisuuden ja sukupuolen teoreettista tarkastelua. Biseksuaalisuuden paikan tutkiminen sukupuolijärjestelmässä, Christopher Jamesin sanoin (1996, 223) biseksuaalisuuden epistemologia, mahdollistaa heteroseksuaalisen hegemonian tarkemman analyysin ja sukupuolen ja seksuaalisuuden dikotomioiden dekonstruoinnin.

5. Teoreettinen viitekehys

Teoreettinen viitekehykseni koostuu kahdesta osasta. Haastatteluaineiston tulkinnassa olen soveltanut kulttuurimallin käsitettä ja tekstin tulkinnassa olen käyttänyt lähtökohtana diskurssianalyysiä. Tekstiaineistoni on varsin rajattu, joten kulttuurimallin käsitteen käyttö tekstiaineiston tulkinnassa ei ollut luontevaa. Rajatustakin tekstiaineistosta voi kuitenkin saada diskurssianalyysin avulla esiin tärkeitä näkökulmia.

Diskurssianalyysiä voidaan käyttää metodisena työkaluna myös kulttuurimallien jäljittämiseen, joten diskurssianalyysi ja kulttuurimallin käsite sopivat hyvin käytettäväksi yhdessä. Tällöin kuitenkin analysoitavan tekstiaineiston tulee olla kyllin laaja. (Strauss — Quinn 1999, 156-160; Quinn — Holland 2000 (1987) 17.) Artikkeliaineistoni suppeuden vuoksi olen pidättäytynyt yleisen biseksuaalisuuden kulttuurisen mallin suodattamisesta analysoimistani artikkeleista. Toivon väitöskirjassani voivani palata jäljittämään koko kulttuurissa vaikuttavia biseksuaalisuuden kulttuurisia malleja laajemman aineiston avulla.

5.1. Haastatteluaineiston analyysin teoreettinen tausta

Haastattelujen analyysissä pyrin yhdistämään kognitiivisen antropologian käsityksen kulttuurista ja sen piirissä syntyneen kulttuurimallin käsitteen tulkitsevan antropologian tapaan käsitellä tutkimusaineistoa. Teoreettinen viitekehykseni on väline haastattelemieni biseksuaalien kokemusten ja ajatusten tarkasteluun ja analysointiin.

Roger Keesing (2000 (1987), 376) esittää, että geertziläinen symbolinen antropologia ja kognitiivinen antropologia ovat teoreettisesti ja metodisesti hyvin erilaisia. Kognitiivisen antropologian piirissä onkin usein kritisoitu Clifford Geertzin kirjoituksia ja tapaa kirjoittaa (esim. Strauss — Quinn 1999, 13-23; Strauss 1997, 5-7), ja Geertz (1993 (1973), 12) puolestaan on itse suhtautunut varsin nihkeästi kognitiivisen antropologian käsitykseen kulttuurista matemaattis-loogisesti tutkittavana ilmiönä. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteikö kognitiivisen antropologian kulttuurikäsitystä ja Clifford Geertzin ajatuksia aineiston tulkinnasta voisi soveltaa samaan työhön.

Käytän siis kognitiivisen antropologian käsitteistöä ja sovellan kognitiivisen antropologian käsitystä kulttuurista, mutta pyrin välttämään kognitiivisen antropologian formalistista tapaa tulkita kenttätyömateriaalia ja hyödynnän omaa kenttätyömateriaaliani

tulkitsevan antropologian periaatteiden mukaisesti. Tässä tukeudun varsinkin Clifford Geertzin ajatuksiin kulttuuriantropologisen kenttätöyömaterialin tulkinnasta.

5.1.1. Kulttuuri kognitiivisen antropologian näkökulmasta

Kognitiotieteen, tai ehkä paremminkin monen eri tieteenalan sisällä vaikuttavan kognitiivisen paradigman, tutkimuskohteena ovat kognitiiviset järjestelmät ja niihin yhteydessä olevat symbolijärjestelmät. Kognitiiviseksi järjestelmäksi voidaan nimittää kaikkia järjestelmiä, jotka käsittelevät tietoa. Siten tutkimuskohteena voi olla niin ihminen, tietokone kuin yhteiskunta kokonaisuudessaankin. Kognitiotieteet ovat kiinnostuneita kognitiivisten järjestelmien toiminnasta ja tavoista, joilla järjestelmä käsittelee tietoa. Usein tiedon käsittelemisen tapa on symbolinen, eli oletettu todellisuus koodataan symboleiksi, kuten esimerkiksi kieleksi ja kulttuurimalleiksi ihmisen kohdalla tai binääriseksi bittivirraksi tietokoneen kohdalla. Pertti Saariluoma (1988, 15-17) tiivistää kognitiotieteiden tutkimuskohteeksi symbolista informaatiota prosessoivan systeemin. Kognitiivinen paradigma vaikuttaa lukuisten eri tieteenalojen sisällä, joista mainittakoon esimerkkeinä filosofia, tietojenkäsittelytiede, lingvistiikka, psykologia ja tekoälytutkimus. (Hakala 1997, 31; Kamppinen 1994, 11, 27; Saariluoma 2001, 27, 41-48.) Oman tutkimukseni kannalta relevantein kognitiivista paradigmaa hyväksikäyttävä tiede on tietenkin antropologia.

Kognitiivisessa antropologiassa kulttuuri nähdään kognitiivisena systeeminä, jaettuna merkitysjärjestelmänä, jonka avulla kulttuurin jäsenet ymmärtävät ympäristöään ja toisiaan. Kulttuuri toimii kulttuurin jäsenten tunnistamien symbolien avulla. Näitä symboleita ovat esimerkiksi kieli, yhteisön jakamat merkitykset ja käsitteet, tavat ja säännöt. Kuten kognitiivista näkökulmaa soveltanut kansanperinteen tutkija Mari Hatakka (1996, 67) toteaa: "Kulttuuri on jaettua tietoa, jota ihmiset oppivat, omaksuvat ja jäsentävät". Kulttuuri merkitysjärjestelmänä tekee myös ihmisten välisen kommunikaation mahdolliseksi. Merkitysjärjestelmän sisäisiä merkityksiä, joista voidaan käyttää esimerkiksi käsitettä kulttuurinen malli, yhteisössä toimivat yksilöt käyttävät kommunikaation välineinä. (Quinn — Holland 2000 (1987), 4; Järvinen 1994, 13.)

Yhteisö jakaa merkitysjärjestelmän, mutta yhteisön kaikki yksilöt eivät ymmärrä kaikkia kulttuurissa esiintyviä merkityksiä samalla tavalla. Yhteisö ja yksilöt yhteisön osasina konstruoivat ja prosessoivat jatkuvasti kulttuurin, merkitysjärjestelmän osia. Siten kulttuuri merkitysjärjestelmänä ei ole staattinen, vaan jatkuvassa muutostilassa. Kulttuuri

merkitysjärjestelmänä ei myöskään ole johdonmukainen, vaan se sisältää ristiriitaisuuksia ja päällekkäisiä merkityksiä. (Strauss — Quinn 1999, 6-7, 122; Keesing — Strathern 1998, 16-18, 327-330.) Näkemystä kulttuurista pelkästään merkitysten järjestelmänä on kuitenkin myös kritisoitu. Kognitiivinen antropologi Roy D'Andrade (2001) huomauttaa, että kulttuurinen ajattelu on aina sidoksissa ympäröivään materiaaliseen todellisuuteen eikä muodostu pelkästään merkityksistä, ja ettei merkityksiin keskittyvän tutkimuksen tulisi sivuuttaa sitä.

Kognitiivinen antropologia on kiinnostunut kulttuurin ja yksilön ajattelun suhteesta. Kognitiivisessa antropologiassa pyritään ymmärtämään, miten ihminen hahmottaa kulttuurista todellisuuttaan ja miten kulttuuri kognitiivisena järjestelmänä muodostuu. Keskeistä on kysyä myös miksi, eikä pelkästään miten, erilaiset kulttuurin osarakenteet syntyvät. (Strauss — Quinn 1999, 6-7; Hakala 1997, 32-33; Keesing — Strathern 1998, 16-18, 327-330.)

Kognitiivisen antropologian mielenkiinnon kohteena voi olla sekä ihmisyksilö että kulttuuri kognitiivisena järjestelmänä. Matti Kamppinen (1989, 17; 1994, 27) määrittelee kognitiivisen antropologian kiinnostuksen kohteeksi nimenomaan kulttuurista informaatiota käyttävät kognitiiviset järjestelmät eikä niinkään kulttuuria kognitiivisena järjestelmänä; Kamppinen näkee ihmisen kognitiivisena järjestelmänä, joka käyttää tietoa. Informaatiotutkija Juha Hakalan (1997, 33) mukaan Kamppisen määrittelyssä kognitiivisen antropologian kiinnostuksen kohteista korostuu nimenomaan kognitiivinen järjestelmä eikä niinkään kulttuuri.

Kognitiivinen antropologia käyttää tehokkaasti formaalisia menetelmiä, ja tutkimuksissa on yleensä pyrkimys löytää kenttätyömateriaalin pohjalta universaali malli, joka voidaan formuloida joskus jopa matemaattisen kaavan muotoon, yleensä ainakin jonkinlaisen kaavion muotoon. (Kamppinen — Jokinen — Saarimaa 2001, 177) Itse kuitenkin vierastan kognitiivisen antropologian formalistisuutta, sillä en usko että ihmisen kulttuurista toimintaa tai ajattelua voidaan jakaa tyhjentävästi alkutekijöihinsä ja asettaa kaavioon. Myöskin aineistoni luonne estää minua soveltamasta kognitiivista antropologiaa puhtaasti, sillä haastatteluja tehdessäni en pyrkinyt kontrolloituun ja strukturoituun aineistonkeruuseen, jota kognitiivisessa antropologiassa pidetään ihanteena (Kamppinen — Jokinen — Saarimaa 2001, 176), vaan haastateltavien oman äänen kuuluville päästämiseen.

Katson kuitenkin, että kognitiivisen antropologian tapa määritellä ihminen tietoa käsittelevänä järjestelmänä ja kulttuuri erilaisten merkitysten rakenteena, on hyödyllinen

oman työni kannalta. Myös kulttuurisen mallin käsite on työni kannalta olennainen ja helpottaa tutkimusaineistoni analyysiä. Muodostamalla biseksuaalisuuden määrittelyn kulttuurisen mallin en kuitenkaan väitä antavani täydellisen kattavaa kuvaa biseksuaalisuudesta. Hyödynnänkin aineistoni tulkinnassa kulttuurimallin käsitteen lisäksi tulkitsevan antropologian keskeisimmän teoreetikon Clifford Geertzin ajatuksia tulkinnan relatiivisuudesta ja sidonnaisuudesta tulkitsijan maailmankuvaan.

Työni käyttää hyväkseen kognitiivisen antropologian käsitteistöä, mutta ei ole kognitiivista antropologiaa siinä mielessä, että pohtisin suoraan niitä kognitiivisia prosesseja, joiden avulla tietoa biseksuaalisuudesta — tai seksuaalisuudesta yleensä — jäsennetään. Tarkoitukseni on kuvata biseksuaalisuuden käsitteen muodostumista, mutta enemmänkin kulttuurisena, diskursiivisena ja geertziläisessä mielessä symbolisena kuin kognitiivisena prosessina.

5.1.2. Clifford Geertzin tulkitseva antropologia

Tärkeimpiä tulkitsevan antropologian teoreetikkoja on Clifford Geertz. Geertz näkee kulttuurin jaettuna ja historiallisesti välittyvänä merkitysjärjestelmänä. Täten Geertzin käsitys kulttuurista on pitkälti samanlainen kuin kognitiivisessa antropologiassa. Geertzille kulttuuri on kuitenkin ennen kaikkea julkista ja manifestoituu julkisten symbolien kautta. Kognitiivisessa antropologiassa myös yksityinen on ollut tutkimuksen kohteena, ja kognitiivista paradigmaa kannattavat antropologit ovatkin kritisoineet Geertzin ajatusta kulttuurista pelkästään julkisina symboleina. (Geertz 1994 (1977), 91-92; Geertz 1993 (1973), 33-54; Ruohonen — Laitila 1997, 119-127; Strauss 1997, 5-7.)

Geertzin mukaan kulttuurisia järjestelmiä käytetään maailman hahmottamiseen, maailman ymmärtämiseen. Erilaisia hahmottamisen tapoja on Geertzin mukaan useita, mutta keskeisimmät maailman hahmottamisen tavat ovat arkijärkinen, tieteellinen, esteettinen ja uskonnollinen. Arkijärkistä hahmottamistapaa luonnehtii käytännöllisyys ja maailman hyväksyminen sellaisena kuin se näyttää olevan; tieteellisessä hahmottamistavassa olennaista on tietoinen epäily, systemaattinen kysely ja pyrkimys puolueettomuuteen. Esteettinen asennoituminen ei ole kiinnostunut käytännöllisyydestä, vaan kiinnittää enemmän huomiota asioihin niiden itsensä takia. Uskonnollinen hahmottamistapa puolestaan korostaa uskoa ilman epäilyä ja olettaa nojaavansa pyhiin totuuksiin. (Geertz 1983, 73-77, 94-102, 118-120; Geertz 1994 (1977), 91-92, 116-118, 133; Geertz 1993 (1973), 33-54.)

Geertz näkee ihmisen olennaisena ominaisuutena kyvyn luoda ja välittää ajatusrakennelmia. Ihmisen ajattelun perustana on kyky havaita yhdenmukaisuutta eri asioiden välillä ja muodostaa niistä kokonaisuuksia. Ajattelu on kuitenkin mahdollista vain aistihavaintojen jäsentelyn ja niiden merkityksellistämisen kautta. Havaintoja luokitellaan ja vertaillaan aiempaan tietoon jatkuvasti: aiemmat ajatusrakennelmat myös suodattavat ja määrittelevät havaintoja. Ihmisen ajatusrakennelmat eivät ole pelkästään tietoisesti ja itsenäisesti luotuja, vaan ne syntyvät kulttuurisessa ympäristössä ja sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. (Geertz 1994 (1977), 98, 133; Geertz 1993 (1973), 87-90; Moore J. 1997, 246.)

Ihminen on myös aina ajatusrakennelmiensa vanki: ihminen ei voi tavoittaa todellisuutta muuten kuin omien ajatusrakennelmiensa kautta. Siten tutkijakin havainnoi tutkimuskohdettaan aina omassa kulttuurisessa ja sosiaalisessa ympäristössään muodostuneiden omien ajatusrakennelmiensa kautta, jolloin täydellinen tieteellinen objektiivisuus on mahdotonta. Geertzin mukaan kulttuuria ei tulekaan pelkästään kuvata etnografian keinoin, vaan myös tulkita. Tärkeää ei olekaan selittää tutkittavaa yhteisöä tyhjentävästi, vaan pyrkiä löytämään niitä merkityksiä ja tulkintoja, joita yhteisö itse antaa eri asioille elämänpiirissään. Tulkitseminen ei kuitenkaan voi olla koskaan täysin riippumatonta, vaan myös tulkitsija tulkitsee symbolista järjestelmää aina omien lähtökohtiensa kautta, joista on mahdotonta irrottautua. (Geertz 1994 (1977), 98, 133; Geertz 1993 (1973), 87-90; Moore J. 1997, 246; Ruohonen — Laitila 1997, 119-127.)

Tämän tutkimuksen kannalta keskeisintä onkin Geertzin ajatus siitä, että pohjimmiltaan kenttätymateriaalin analyysi on aina tulkintaa. Vaikka käytänkin metodisena työkaluna kognitiivisen antropologian käsitettä kulttuurisesta mallista, haluan korostaa, että muodostan biseksuaalisuuden määrittelyn kulttuurisen mallin nimenomaan haastattelujen tulkinnan pohjalta.

5.1.3. Kulttuurinen malli

Erilaisten kategorioiden muodostaminen on ihmiselle jossain määrin luontainen ja perustavanlaatuinen kognitiivinen prosessi, jonka avulla asioita erotetaan toisistaan. Pystyäkseen toimimaan maailmassa, ihmismielen on kyettävä erottamaan erilaisia ärsykeitä toisistaan ja myös reagoimaan niihin asianmukaisella tavalla. Kategorisaatio yksinkertaistaa havaintoja. (Lakoff 1987, 5-11; Pälli 2003, 39-41) Kategoriat sinällään eivät kuitenkaan ole

luontaisia ja universaaleja, vaan kategorisoinnin lait ovat muuttuvia ja kulttuurisidonnaisia (Lakoff 1987, xiv-xv, 9, 370-373).

Olennaista onkin se, että kategorisaatio ei ole pelkästään yksilön ajattelua luonnehtiva tapa järjestää tietoa, vaan kategoriat ovat kulttuurisesti jaettuja ja tuotettuja. Kulttuurisen mallin käsitteen avulla voi kuvata kategorisaation prosessia ja lopputulosta. Kulttuurinen malli tarkoittaa yleistä, kollektiivista käsitystä jostakin asiasta tietyn kulttuurin sisällä. Kulttuuriset mallit ovat tietyssä aikana tietyssä ihmisryhmässä vallitsevia yhteisiä ja jaettuja käsityksiä, itsestäänselvinä pidettyjä oletuksia. Kulttuuristen mallien avulla hahmotetaan maailmaa ja toimitaan kulttuurisessa ympäristössä: ne ovat kehyksiä kulttuurisen tiedon käytölle. Ne ovat ajattelun syvärakenteita, joiden avulla ihminen selittää asioita. Yleensä niitä ei kyseenalaisteta, vaan ne nähdään niin luonnollisina, ettei vaihtoehtoisia malleja välttämättä edes havaita. (Quinn — Holland 2000 (1987), 4, 11, 14; Strauss — Quinn 1999, 48-50; Hakala 1997, 31-45; Keesing 2000 (1987), 380; Kamppinen 1989, 37-38; Kamppinen — Jokinen — Saarimaa 2001, 173-176.)

Yksilö ei kuitenkaan ajattelussaan nojaa pelkästään kulttuuriin malleihin, vaan niitä tulkitsemalla luo itselleen oman käsityksensä todellisuudesta eli mentaalisen mallin. Mentaaliset mallit muodostuvat osin kulttuuristen mallien kautta, osin yksilön omista lähtökohdista. Mentaalinen malli on yksilön koko elämänkaaren kestävä kulttuurisen oppimisen tulos. Yksilön mentaalinen malli jostakin asiasta voi myös olla ristiriidassa vallitsevan kulttuurisen mallin kanssa. Kulttuurinen malli muodostuu silloin, kun kulttuurissa elävien yksilöiden mentaaliset mallit, yksilöiden omat käsitykset asioista, ovat jossain määrin yhteneväisiä. Kulttuuriset mallit ja yksilöiden mentaaliset mallit ovat jatkuvassa vuorovaikutuksessa keskenään. Valtaosasta asioista on olemassa jonkinlaiset kulttuuriset mallit. (Strauss — Quinn 1999, 48-50; Hakala 1997, 31-45; Keesing 2000 (1987), 377-378; Järvinen 1994, 12; Kamppinen 1989, 37-38.) Kulttuurisen mallin kanssa rinnakkaisia käsitteitä ovat esimerkiksi kulttuurinen skeema ja kulttuurinen kaava. (Strauss — Quinn 1999, 49; Geertz 1994 (1977), 97.)

Kulttuuriset skeemat ovat yleensä kulttuurista mallia yksinkertaisempia, mutta skeemoilla on samoja tehtäviä kuin kulttuurisilla malleilla (Strauss — Quinn 1999, 48-50). Juha Hakala määrittelee skeeman näin: "Skeema on mukautuva, ei täysin ennalta asetettu tietoa organisoiva järjestelmä, joka saa sisältönsä ja rakenteensa tällä hetkellä eletävästä ja jo eletystä elämästä. Elettävä elämä sisältää itsessään kulttuurin ja kontekstin" (Hakala 1997, 36). Kulttuurinen skeema on tietorakenne, jonka avulla jäsennetään tietoa. Yksittäinen, laaja

skeema voi muodostaa yksinään kulttuurimallin, mutta toisaalta yksinkertaisemmat skeemat voidaan liittää laajempiin skeemoihin — skeemat voivat siis muodostua hierarkkisesti. Kulttuurimallit muodostuvat yleensä useammista skeemoista. Toisaalta myös kulttuurimallit voivat muodostua laajemmaksi mallijärjestelmäksi. Hakala käyttää esimerkkinä maatilaa: on olemassa maatilan kulttuurimalli, mutta toisaalta on olemassa myös maatilan eri eläimiä koskevat kulttuurimallit. (Strauss — Quinn 1999, 48-50; Hakala 1997, 31-45; Quinn — Holland 2000 (1987) 25, 33-35.) Samalla tavoin voi olettaa, että on olemassa länsimainen seksuaalisuuden kulttuurimalli, joka muodostuu esimerkiksi sukupuolijaon kulttuurimallista, heteroseksuaalisuuden kulttuurimallista, homoseksuaalisuuden kulttuurimallista ja biseksuaalisuuden kulttuurimallista. Biseksuaalisuuden kulttuurimalli puolestaan voisi muodostua esimerkiksi monimuotoisuuden, kategorioiden kyseenalaistamisen ja yliseksuaalisuus-ennakkoluulon skeemoista.

Samasta asiasta voi olla myös useita kulttuurisia malleja, jotka vaikuttavat kulttuurissa yhtä aikaa. Kulttuuriset mallit voivat olla ristiriidassa keskenään. Kulttuuriset mallit eivät myöskään ole yhtenäisiä ja johdonmukaisia tietokokonaisuuksia, vaan voivat olla ristiriitaisia myös sisäisesti. Kulttuuriset mallit eivät muodostakaan koherenttia kulttuurisen tiedon järjestelmää, vaan ne ovat dynaamisia rakennelmia, jotka vaikuttavat toisiinsa ja nivoutuvat yhteen. (Quinn — Holland 2000 (1987), 4, 9-10; Geertz 1994 (1977), 96; Järvinen 1994, 12; Kamppinen 1989, 39; Kamppinen — Jokinen — Saarimaa 2001, 193-198.)

Kulttuuriset mallit ovat osaksi tiedostamattomia, osaksi tiedostettuja: siten kulttuurinen malli ei ole vain ulkoa annettu koodi jonka mukaan yksilö käyttäytyy, vaan pikemminkin toiminnan, käyttäytymisen ja kommunikaation kehys, joka jättää tilaa myös yksilön omille valinnoille ja kyseenalaistuksille. Tietoiset ja tiedostetut mallit ja mallien osat eivät myöskään ole selkeästi erotettavissa toisistaan. Yleensä yksilö omaksuu sosialisatioprosessin kautta kulttuuriset mallit osaksi omia mentaalisia mallejaan. Sosialisatioprosessi ei kuitenkaan ole samanlainen kaikille yhteisön ja kulttuurin yksilöille. (Quinn — Holland 2000 (1987), 7-12; Geertz 1993, 44-45; Järvinen 1994, 13; Kamppinen 1994, 26.)

Kulttuurisen mallin käsitettä on käytetty varsinkin kognitiivisessa antropologiassa, mutta myös Clifford Geertz on käyttänyt kulttuurisen mallin käsitteeseen verrattavia käsitteitä omissa teksteissään. Geertz on kirjoittanut mm. kulttuurisista systeemeistä ja kulttuurisista kaavoista jotka ovat käsitteinä kulttuurisen mallin kanssa rinnakkaisia (Geertz 1994 (1977), 97; Geertz 1993 (1973), 44-46). Tarkoitukseni on tulkita kulttuurisen mallin käsitettä Geertzin

tapaan väljätkösti, pikemminkin ajattelun kehyksenä kuin formaalisena mallina, johon ilmiöt olisivat sijoitettavissa ja joka olisi laajemmin yleistettävissä.

Geertzin (1994, 103-106) mukaan ihminen on täysin riippuvainen ajatteluun rakenteellistavista merkityksistä ja kulttuurimalleista. Merkitykset ja kulttuurimallit jäsentävät todellisuutta, sillä ihmisen on mahdotonta toimia kaaoksessa. Ihminen pyrkii selittämään asioita oman maailmankuvansa, omassa kulttuurissaan vaikuttavien kulttuurimallien avulla. Ihmisellä on tarve sovittaa epätavalliset ja omituiset asiat osaksi maailmankuvaansa — täysin käsittämättömät ja selittämättömissä olevat asiat uhkaavat ajatusrakennelmia. Jo jonkin asian nimittäminen epätavalliseksi on tapa sovittaa asia osaksi maailmankuvaa. Myös Zygmunt Baumanin (1996, 47-50) ajatus ystävistä, vihollisista ja muukalaisista kuvaa ihmisen tarvetta selittää ja luokitella asioita.

Kulttuurimalleja pohdittaessa on otettava huomioon myös se, että kulttuurimalli on sekä malli 'jollekin', että malli 'jostakin'. Toisaalta kulttuurimalli ohjaa ajatteluamme, kommunikaatiotamme, toimintaamme kulttuurissa; toisaalta se muodostuu ajattelumme, kommunikaatiomme, kulttuurisen toimintamme kautta. Kulttuuriset mallit muuttuvat ajan kuluessa nimenomaan yksilöiden toiminnan ja ajattelun avulla. (Geertz 1994 (1977), 96-98.)

Kulttuurimallin käsitteen avulla on tutkittu monia erilaisia kulttuurisia ilmiöitä. Clifford Geertz tutkii itse erityisesti itäaasialaisia uskontoja. Suomessa on tutkittu esimerkiksi sairauden kulttuurista mallia, äitiyden kulttuurisia malleja, poltergeist-kokemuksissa vaikuttavaa kulttuurista mallia, romanttisen rakkauden kulttuurista mallia ja itsemurhaselitysten kulttuurista mallia. (Geertz 1994 (1977); Hatakka 1996; Järvinen 1994; Kamppinen 1989; Lausas 1996; Klemettinen 1997.)

Roger Keesing (2000 (1987), 380-381) huomauttaa, että marginaaliset, epätyypilliset ja kategorioiden rajoilla häilyvät ilmiöt ovat kognitiivisessa antropologiassa saaneet varsin vähän huomiota, ja tutkimuksen keskiössä ovat olleet ne mallit, jotka asettuvat kulttuurisiksi itsestäänselvyyksiksi. Tästä näkökulmasta biseksuaalisuus onkin erityisen mielenkiintoinen tutkimuskohde, sillä biseksuaalisuus sinällään asettuu vastakkaiseksi kulttuurissamme ja yhteiskunnassamme vallitsevan yleisten ja luonnollistettujen sukupuolen ja seksuaalisuuden mallien kanssa. Biseksuaalien kokemusten kautta onkin mahdollista pohtia sitä, millaiset kokemukset ja ajatukset mahdollistavat vallitsevien kulttuuristen mallien kyseenalaistamisen. Jos vallitsevia kulttuurisia malleja ei yleensä kyseenalaisteta, miten biseksuaalit ovat onnistuneet luomaan oman käsityksensä biseksuaalisuudesta, ja vieläpä niin yhtenäisesti, että

vallitseville malleille vaihtoehtoinen biseksuaalisuuden määrittelyn kulttuurinen malli on jäljitettävissä?

5.2. Tekstiaineiston analyysin teoreettinen tausta

5.2.1. Medioitunut todellisuus

Mediat ovat vahvasti läsnä länsimaisen ihmisen arkipäivässä, ja ne vaikuttavat ihmisten tulkintoihin todellisuudesta. Media ei pelkästään kuvaa tai esittele todellisuutta, vaan aktiivisesti tuottaa käsityksiä maailmasta. Media on paitsi osa todellisuutta, myös todellisuuden luoja tuottaessaan informaatioita, kertomuksia ja fantasioita. (Fairclough 1997, 29-30, 264; Herkman 2002, 20, 218.)

Mediasta on tullut yhä tärkeämpi sitä kulttuurista prosessia, jolla maailmaa merkityksellistetään eli kulttuuri on vahvasti medioitunut. Medioituminen tarkoittaa sitä, että media on kulttuurissamme jatkuvasti läsnä. Media osallistuu kulttuurin tuottamiseen, ja sitä käytetään myös itsen ja toisen määrittämiseen. (Herkman 2002, 18.) Mediakulttuurista on tullut paikka, jossa ja jonka avulla muotoillaan ja määritellään identiteettejä. Sukupuoleen, seksuaalisuuteen, kansallisuuteen ja muihin ilmiöihin liittyviä identiteettejä ja niiden merkityksiä tuotetaan ja muokataan yhä enemmän juuri mediakulttuurin kautta. (Fairclough 1997, 29-30, 264; Herkman 2002, 21.) Esimerkiksi biseksuaalisuutta voidaan määritellä ja kuvata musiikkiteollisuuden biseksuaalisiksi tunnustautuvien tähtien kautta joko heihin samastumalla tai heistä erottautumalla.

Globalisaatio on vaikuttanut myös identiteetteihin. Identiteetit ovat moninaistuneet, eikä identiteetin muovautuminen seksuaalisen suuntautumisen, kansallisuuden tai etnisen ryhmän perusteella ole yhtä itsestäänselvää kuin aiemmin. Mediakulttuurin representaatioiden moninaisuus tarjoaa lukuisia identiteetin rakentamisen lähtökohtia. Sukupuolen ja seksuaalisuuden roolit ovat vähemmän selkeitä ja kiinteitä kuin aiemmin. (Herkman 2002, 232.) "Identiteettejä on rakennettu aina ympäristöä peilaamalla, mutta *medioituneessa kulttuurissa identiteettien rakentamisen paikaksi on tullut mediatodellisuus reaalityodellisuuden rinnalle* — jopa niin että näitä kahta voi olla vaikea erottaa toisistaan" (Herkman 2002, 233, kurssiivi Herkmanin).

Siten ei ole yhdentekevää, miten biseksuaalisuudesta kirjoitetaan ja millaisena se esitetään. Biseksuaalisuuden julkisten esitysten kautta biseksuaalisuus määritellään ja

merkityksellistetään. Julkisten esitysten kautta biseksuaalisesti identifioituvat ihmiset määrittelevät myös itseään ja merkityksellistävät omaa seksuaalisuuttaan ja identiteettiään. Medioitumisen merkitys näkyy myös biseksuaalien elämässä. Monet haastattelemistani biseksuaaleista korostivat Internetin merkitystä oman biseksuaalisuuden löytämisessä ja määrittelyssä. Internet tarjosi myös biseksuaaleille mahdollisuuksia yhteisöllisyyden kokemuksiin. Toisaalta haastateltavat mainitsivat biseksuaalisia elokuvatähtiä ja musiikintekijöitä, joiden biseksuaalisuuden kautta omaa biseksuaalisuutta voitiin määrittää. Media oli tärkeässä asemassa seksuaalisen identiteetin määrittelyssä.

Tiedotusvälineet ja niiden sisältämät ja tuottamat diskurssit ovat tärkeitä myös tutkittaessa yhteiskunnallisia ja kulttuurisia muutoksia sekä yhteiskunnan ja kulttuurin valtasuhteita. Nykyisessä mediakielessä on selvä jännite toisaalta informaation ja viihteen välillä ja toisaalta julkisen ja yksityisen välillä. Julkisia asioita käsittelevä media muuttuu viihteellisemmäksi ja kaupallistuu. Media toimii osana vapaa-aikateollisuutta, ei pelkästään informaatiota tuottavana ja levittävänä välineenä. Yleisöt nähdään yhä enenevässä määrin nimenomaan mediatuotteiden kuluttajina. (Fairclough 1997, 20-21; Herkman 2002, 208-211, 218.)

Mediatekstejä tulkittaessa tulisi kiinnittää huomiota siihen, millaisia kulttuurisia arvoja tiedotusvälineet painottavat ja millaisia ideologioita ne välittävät. Ideologiat ovat tekstin alkuoletuksia, itsestäänselvyyksiksi miellettyjä väittämiä, jotka käyvät tekstistä ilmi epäsuorasti. Ideologioita ei tuoda esiin suorasanaisesti vaan ne vaikuttavat tekstin taustalla. Yleensä ne edistävät erilaisten valtasuhteiden muodostumista ja ylläpitoa. Ideologioiden läsnäolo teksteissä kuitenkin vaihtelee, eivätkä kaikki tekstit ole itsestäänselvästi ideologisesti ladattuja. (Fairclough 1997, 25-30, 264; Fairclough — Wodak 1997, 275-276.) Mediatekstit ja niiden tarjoama tieto toimivat ideologisesti erityisesti silloin, kun tekstissä esiintyvät representaatiot vahvistavat ja uusintavat yhteiskunnan valtasuhteita. Ideologioita ei tarvitse vahvistaa teksteissä retorisesti, sillä ideologiat ovat tekstissä itsestäänselvyksiä, joita ei tarvitse edes mainita. (Fairclough 1997, 63-64.) Esimerkiksi seksuaalisuutta käsittelevissä teksteissä yksi vallitseva alkuoletus voi olla heteroseksuaalisuuden ja mies-nainen-jaon luonnollisuus, jolloin ei-heteroseksuaalisuus esitetään poikkeamana. Tämä ideologia on niin vallitseva, että se voidaan määritellä omaksi heteronormatiivisuuden ideologiakseen, tai Judith Butlerin (1990, 1993) termin heteroseksuaaliseksi hegemoniaksi.

5.2.2. Diskurssianalyysin lähtökohtia

Emme pelkästään kuvaa, vaan luomme maailmaa puhumalla ja kirjoittamalla. Me merkityksellistämme ja määrittelemme asiat, joista puhumme ja kirjoitamme. Kun asiat saavat merkityksen, ne saavat samalla tietyn muodon mielissämme. Todellisuus ei koostu pelkästään merkityksistä, mutta emme voi havainnoida ja tutkia asioita antamatta niille samalla merkityksiä. 'Todellisuus' on monitahoinen ja epävarma merkityskenttä, jossa on useita samanaikaisia, mutta erilaisia ja kilpailevia merkitysjärjestelmiä. (Jokinen — Juhila — Suoninen 2000, 18-24.)

Kieli on sosiaalisen ja yhteiskunnallisen toiminnan muoto, joka vaihtelee ajallisesti ja paikallisesti. Se on yhteiskunnallisesti muovautunut, mutta myös yhteiskunnallisesti vaikuttava. Kielenkäyttö rakentaa, uusintaa ja uudistaa sosiaalisia identiteettejä ja suhteita, sekä tieto- ja uskomusjärjestelmiä. (Fairclough 1997, 75-76.) Kieli on myös pääomaa, jota pyritään kontrolloimaan ja manipuloimaan. Se on poliittinen tapahtumapaikka, jossa tapahtumia ja toimijoita merkityksellistetään tai toisarvoistetaan. Kieli on vallan väline, ja sen medioitua luonnetta pohdittaessa täytyy ottaa huomioon myös laajempia globalisoitumisen prosesseja. (Pietikäinen 2000, 191.)

Käsite "diskurssi" tarkoittaa merkitysten ja merkitysten välisten suhteiden järjestelmää, joka rakentuu ja jota rakennetaan sosiaalisissa käytännöissä ja vuorovaikutussuhteissa. Diskurssi tarkoittaa kirjoitettua ja puhuttua kieltä, mutta myös muuta merkitysten tuottamista, kuten kuvia, ääntä ja nonverbaalista viestintää. Diskurssin käsitteessä korostuu kielenkäytön sosiaalinen konteksti: se ei ole pelkkää kieltä tai tekstiä, vaan ihmisten välistä toimintaa. Diskurssi ei ole staattinen ja pysyvä järjestelmä, vaan joustava ja muuttuva. (Jokinen — Juhila — Suoninen 2000, 27, 89; Jokinen — Juhila — Suoninen 1999, 67, 71; Wood — Kroger 2000, 19-20; Phillips — Jørgensen 2002, 1, 61-62; Fairclough 1997, 31, 75-76; Pälli 2003, 22; van Dijk 1997c, 2.)

Konteksti tarkoittaa kaikkia sosiaalisten tilanteen ominaisuuksia, jotka osallistuvat diskurssin tuottamiseen tai vastaanottamiseen. Mikrotasolla kontekstiin sisältyy aika, paikka, olosuhteet, vuorovaikutukseen osallistujat ja heidän roolinsa ja vaikutteensa; makrotasolla kulttuuri, yhteisö, valtaapitävät organisaatiot ja instituutiot. Konteksti ei vain vaikuta diskurssiin, vaan diskurssi vaikuttaa myös kontekstiin. Sosiaaliset kontekstit eivät olekaan staattisia, vaan diskurssilla ja diskurssin käyttäjillä on dialektinen suhde kontekstiinsa, ja diskurssin avulla voidaan konstruoida ja muuttaa kontekstia. (van Dijk 1997c, 20-21)

Käsitys diskurssin konstruktiivisesta luonteesta on alkujaan Michel Foucaultin ajatus. Diskurssin konstruktiivinen luonne tarkoittaa sitä, että diskurssilla on vaikutuksia niihin asioihin, joista puhutaan ja kirjoitetaan. Toisaalta konteksti vaikuttaa siihen miten ja mitä diskursseja käytetään. Usein samasta asiasta on olemassa erilaisia näkemyksiä, jotka manifestoituvat erilaisessa kielenkäytössä. Tällöin samaan asiaan liittyvät erilaiset diskurssit asettuvat kilpaileviksi. (Pietikäinen 2000, 192; Fairclough — Wodak 1997, 258-259.)

Toisaalta diskurssit ovat malleja, joiden avulla tuotetaan ja tulkitaan maailmaa. Diskurssit eivät välttämättä ole tietoisesti tuotettuja ja tulkittuja, mutta olennaista on, että diskurssit ovat yhteisön jäsenten tunnistettavissa. Diskursseihin viittaamalla ja niitä käyttämällä yksilöt ja tekstit paikantuvat sosiokulttuurisessa kentässä. Diskurssien avulla ihminen myös muokkaa omaa identiteettiään. (Fairclough 1997, 103; Väliaverron 2003, 25.) Esimerkiksi sanomalla olevansa biseksuaali ihminen paikantuu hetero- ja homoseksuaalisuuden ulkopuolelle ja viestintätilanteesta riippuen puhuttu biseksuaalisuus voi määrittyä trendiksi, synkäksi salaisuudeksi, geneettiseksi faktaksi tai vaikkapa vitsiksi.

Diskurssin käsite on erityisen hyödyllinen tarkasteltaessa valtasuhteita ja institutionalisoituneita sosiaalisia käytäntöjä. Diskurssianalyysin tärkeimmät teoreettiset taustaoletukset ovatkin oletus kielestä sosiaalisen todellisuuden muokkaajana ja oletus useiden yhtäaikaisten ja kilpailevien merkitysjärjestelmien olemassaolosta. Merkitysjärjestelmien käytöllä on tietty kontekstinsa, mutta myös kontekstin ulkopuolelle ulottuvia seurauksia, jotka ovat yhteydessä sosiaalisiin valtasuhteisiin. (Jokinen — Juhila — Suoninen 2000 (1993), 9-10, 17-18, 27, 89; Wood — Kroger 2000, 3-7, 19-20; Väliaverron 2003, 25, 33; Fairclough — Wodak 1997, 258-259.)

Kontekstin ulkopuolelle ulottuvista seurauksista käy esimerkiksi kouluopetus. Jos kouluopetuksen kontekstissa seksuaalisista vähemmistöistä puhutaan käyttäen ennakko-oletusta, jonka mukaan kukaan oppilaista ei kuulu seksuaalisiin vähemmistöihin, vaikeutetaan seksuaalisiin vähemmistöihin kuuluvien oppilaiden identiteettityötä ja vahvistetaan heteroseksuaalista hegemoniaa. Seksuaalivähemmistöjä marginalisoivan diskurssin rinnalla on kuitenkin myös muita kilpailevia diskursseja, kuten vaikkapa homoliikkeen diskurssi, pornon diskurssi ja lääketieteen diskurssi.

5.2.3. Diskurssintutkimuksen suuntauksia

Diskurssintutkimus on monitieteinen tutkimusala, joka pyrkii selittämään kielenkäytön, sosiaalisen vuorovaikutuksen ja tiedon välisiä suhteita. Diskurssintutkimuksessa voidaan käyttää hyväksi niin kielitieteellisiä, psykologisia kuin kulttuurintutkimuksellisiakin lähestymistapoja. Diskurssintutkimuksen analyysin kohteena ovat ensisijaisesti kielenkäytön muodot eli käytännössä puhe ja tekstit, mutta myös nonverbaalista viestintää, kuvia ja merkkejä on tutkittu diskurssianalyttisesti. Tärkeää on tutkia nimenomaan diskursseja konteksteissaan, eli tutkimuksessa otetaan huomioon niin viestintätilanne kuin yhteiskunnassa ja kulttuurissa vallitsevat olettamukset, ideologiat ja valtasuhteet. (van Dijk 1997c, 2-3, 6-7.)

Diskurssianalyysi tutkii sitä, kuinka diskurssit tulevat todeksi erilaisissa sosiaalisissa käytännöissä, ja millä tavoin niitä käytetään. Diskurssianalyysille olennainen kysymys on se, mitä kirjoittaja tai puhuja tekee ja tuottaa lausunnoillaan. Merkitysjärjestelmissä toiset diskurssit saavat enemmän luotettavuutta kuin toiset ja muovautuvat kyseenalaistamattomiksi tosiasioiksi. Diskurssianalyysi pohtii, kuinka joistakin diskursseista tulee totuuksia ja millaisia valta-asetelmia diskursseilla tuotetaan. (Jokinen — Juhila — Suoninen 2000 (1993), 28-29, 75, 89; Jokinen — Juhila — Suoninen, 1999, 23-25; Pietikäinen 2000, 199.)

Moderni diskurssianalyysi syntyi 1960-luvulla. Strukturalismilla oli tärkeä merkitys sen kehitykselle, sillä strukturalismi tarjosi laajan viitekehyksen narratiivin, myyttien, kirjallisuuden ja muiden semioottisten käytäntöjen tutkimukselle. Strukturalistisissa näkökulmissa ei kuitenkaan yleensä otettu huomioon sosiaalisia rakenteita ja vuorovaikutusta tai kognitiivisia prosesseja. Samoihin aikoihin kielitieteen piirissä syntyi diskursiivinen kieliopintutkimus, jossa tutkimuksen kohteena ei ollut pelkkä kielioppi, vaan myös lauseiden välisten semanttisten ja funktionaalisten suhteiden analyysi. Näkökulma ei kuitenkaan pohtinut todellista kielenkäyttöä ja diskurssin sosiaalisia ulottuvuuksia, joiden pohtimiseksi kehittyivät sosiolingvistiikan ja pragmatiikan tutkimussuunnat. (van Dijk 1997c, 25-26.) Vaikka diskurssianalyysillä onkin vahva kielitieteellinen tausta, diskurssianalyysiin itseensä sisältyy ajatus siitä, että sosiaalinen ja kulttuurinen konteksti ovat olennaisia kielenkäytön kannalta. Tämä ajatus mahdollistaa diskurssien tutkimisen myös muilla kuin kielitieteellisillä analyysimenetelmillä.

Diskurssintutkimuksessa on erotettavissa tiettyjä tyyppejä. Kolme päälinjaa diskurssintutkimuksessa ovat 1) diskurssiin itseensä keskittyminen, jolloin tutkitaan tekstin

tai puheen rakenteita; 2) diskurssin ja kommunikaation tutkimus kognitiivisesti; ja 3) sosiaalisten rakenteiden ja kulttuurin tutkimus diskurssin kautta. (van Dijk 1997c, 23-25.)

Lingvistinen diskurssintutkimus keskittyy kielen rakenteisiin äännetasolta lauserakenteisiin. Traditionaalisesta kielitieteestä diskurssintutkimus eroaa siinä mielessä, että diskurssintutkimuksessa kiinnitetään huomiota siihen, miten konteksti vaikuttaa analysoitavaan tekstiin. Lingvistinen diskurssintutkimus pohtii myös kielenkäytön funktioita ja sitä, miten diskurssit välittävät tietoa, ja millaisia ennakko-olettamuksia teksteihin sisältyy. Kognitiivinen psykologia on keskittynyt kielenkäytön mentaaliin ulottuvuuksiin pohtimalla, millaisia ajatusprosesseja kielenkäyttöön liittyy. Tutkimuksen kohteena on se, miten kielenkäyttäjät tuottavat ja ymmärtävät diskursseja, eli ne strategiset prosessit, joiden kautta diskursseja ymmärretään ja tuotetaan tietoisesti tai tiedostamattomasti. Sosiaalitieteellisessä ja kulttuurintutkimuksellisessa diskurssintutkimuksessa keskiössä on ollut kielellisen toiminnan ja vuorovaikutuksen tutkiminen. Diskurssit eivät nimittäin muodostu vain äänteistä tai visuaalisista symboleista, kieliopista ja merkityksistä, vaan myös kielen käyttäjät, sosiaaliset tilanteet ja kulttuuri vaikuttavat niihin. (van Dijk 1997c, 13-17.) Oma tutkimukseni sijoittuukin diskurssintutkimuksen kulttuuriin keskittyvään kenttään.

Diskurssintutkimus alkoi lingvistisenä tutkimuksena, mutta on kehityksensä aikana muuttunut vahvasti monitieteiseksi tutkimusalaksi. Diskurssintutkimuksessa diskurssin nähdään sisältävän kolme pääulottuvuutta eli kielenkäytön, kognition ja sosiaalisen vuorovaikutuksen. Diskurssianalyysi voi tutkia näitä kolmea ulottuvuutta monella eri tasolla. (van Dijk 1997c, 31-32.)

Diskurssianalyysi ei ole suoraviivainen prosessi, vaan vahvasti riippuvainen siitä, millaisia tulkintoja tutkija tekee. On tärkeää muistaa, että tulkinnat ovat aina yksinkertaistuksia, jotka voivat jättää huomiotta mahdollisia merkityksiä. Diskurssianalyysissä tutkimustulosten ei katsota olevan lopullinen totuus tai täydellinen todellisuuden kuvaus, vaan yksi puheenvuoro, yksi tulkinta. (Jokinen — Juhila — Suoninen 2000 (1993), 106, 231; Jokinen — Juhila — Suoninen, 1999, 41, 85-87; Valtonen 2003, 99.)

5.2.4. Kriittinen diskurssianalyysi

Miten siis kirjoitetaan biseksuaalisuudesta suomalaisessa lehdistössä vuosituhaten vaihteen tienoilla? Pohdin diskurssianalyysin avulla tapaa, jolla biseksuaalisuus esitetään julkisissa teksteissä. Analyysini taustalla ovat kriittisen diskurssianalyysin kehittäjän Norman

Faircloughin (1997) ajatukset tekstien ideologioista ja valtasuhteista. Valta on yhteiskunnassa epätasaisesti jakautunut, ja diskurssit uusintavat tätä valtaa. Kriittinen diskurssianalyysi on kiinnostunut siitä, kuinka valtaa uusinnetaan. Kriittinen diskurssianalyysi ei pelkästään tee neutraalia analyysiä, vaan myös aktiivisesti pyrkii kommentoimaan, kuinka erilaiset valtasuhteet rakentuvat kielellisissä ja sosiaalisissa käytännöissä ja kuinka näitä valtasuhteita ylläpidetään ja oikeutetaan. (Jokinen — Juhila — Suoninen 1999, 85-87; Valtonen 2003, 99, 104-105; Pietikäinen 2000, 193.)

Kriittinen diskurssianalyysi siirtyy pois objektiivisen tiedon tuottamisen ihanteesta ja kommentoi suoraan tutkimuksensa kohteena olevaa vallan väärinkäyttöä ja epätasa-arvoa, joita tutkitut diskurssit tuottavat. Kriittinen diskurssianalyysi ei väitä olevansa puolueetonta, vaan sen pohjana on vaikuttaminen epätasa-arvoisiin valtasuhteisiin tutkimuksen kautta. Kriittinen diskurssianalyysi ottaa kantaa sosiaaliin ongelmiin ja pyrkii sosiaaliseen ja poliittiseen muutokseen. Kriittinen diskurssianalyysi myöntää avoimesti emansipatorisen lähtökohtansa. (van Dijk 1997c, 22-23; Fairclough — Wodak 1997, 258-259.)

Valtasuhteita kritisoiava lähtökohta on tärkeä omalle tutkimukselleni: analysoimalla suomalaisia, biseksuaalisuutta käsitteleviä lehtitekstejä pyrin tuomaan näkyville sitä, miten biseksuaalisuutta kuvataan, ja miten biseksuaalisuuden kuvaamisen tapa joko vahvistaa tai murtaa dikotomista sukupuolijärjestelmää. Kommentoin biseksuaalisuuden diskursseja myös ennakkoluulojen näkökulmasta, sillä ennakkoluulojen diskurssiivisella uusintamisella — tai purkamisella — on konkreettisia vaikutuksia biseksuaalien elämään, minkä haastateltavieni kokemukset osoittavat. Tutkimukseni näkökulmasta mediatekstit ja niissä käytetyt diskurssit voivat toimia sekä heteronormatiivisuuden purkajina että sen vahvistajana.

Kriittinen diskurssianalyysi korostaa sitä, että sosiaaliset valtasuhteet ovat luonteeltaan kielellisiä ja diskurssiivisia. Kriittinen diskurssianalyysi ei kiinnitä huomiota vain valtasuhteiden uusintamiseen, vaan myös valtasuhteiden purkamisen diskurssiivisiin aspekteihin. Diskurssi voi sekä ylläpitää olemassaolevaa tilannetta että järkyttää sitä. Diskurssilla on aina ideologisia vaikutuksia, sillä diskurssit voivat tuottaa ja vahvistaa epätasa-arvoisia valtasuhteita. Kriittinen diskurssianalyysi tekee näkyväksi näitä piilossa olevia diskurssin аспекteja. (Fairclough — Wodak 1997, 258, 272-273.)

Kriittinen diskurssianalyysi on saanut vaikutteita länsimaisesta marxismista, jossa on painotettu sitä, että pelkästään talous ei ylläpidä kapitalismia, vaan myös kulttuuri ja ideologiat. Tätä ajatusta kehittivät esimerkiksi Antonio Gramsci (1979 (1975); 1982 (1975)), Louis Althusser ja ns. Frankfurtin koulukunta. Gramsci käytti hegemonian käsitettä

kuvaamaan vallan uusintamista yhteisymmärryksen avulla, ja Althusser teoretisoi ideologian käsitettä. Michel Foucaultin diskurssia koskeva teoretisointi suuntautui marxismia ja ideologiateorioita vastaan. Foucaultille diskurssit ovat tietojärjestelmiä, joita käytetään vallan ja valtaa käyttävien instituutioiden ja organisaatioiden rakentamiseen ja ylläpitämiseen. Diskurssit todentuvat kielenkäytössä, mutta myös muilla tavoin, kuten vankila- ja koulusuunnittelussa. Foucaultin ajatukset diskurssista ovat kohtuullisen abstrakteja, eivätkä helposti sovellettavissa suoraan analyttisenä työkaluna. Foucaultin ajatukset diskurssista toimivatkin teoreettisena taustana diskurssin käsitteelle, eivät niinkään analyysimetodina. (Fairclough — Wodak 1997, 261.)

Kriittisellä diskurssianalyysillä on useita tutkimussuuntauksia. Ranskalainen diskurssianalyysi perustuu Althusserin ideologia-ajatuksille ja Foucaultin diskurssin teorialle, brittiläinen kriittinen lingvistiikka kiinnittää huomiota kieliopillisten muotojen ideologiseen analyysiin ja sosiaalinen semiotiikka pohtii tekstien monitulkintaisuutta ja kuvien ja kielen suhdetta. (Fairclough — Wodak 1997, 262-264.) Kriittistä diskurssianalyysiä on käytetty erityisesti mediatekstien analyysiin, sillä media määrittelee yhä enenevässä määrin sosiaalista ja poliittista toimintaa. Diskurssien tulkinnasta ja kommentoinnista on tullut myös osa ihmisten arkipäiväistä elämää — kriittinen tietoisuus diskursseista muovaa myös identiteettejä. (Fairclough — Wodak 1997, 259-260.) Omat haastateltavani olivat hyvin tietoisia siitä, millä tavoin biseksuaalisuudesta puhutaan, ja millaisen tilan se teksteissä ja puheissa saa — näiden diskurssien kommentointi oli osa heidän identiteettityötään.

Pelkästään tekstin analysointi ei kuitenkaan sinällään riitä, vaan analyysissä tulee pohtia myös sitä, mitä tekstistä puuttuu. (Fairclough 1997, 139-140, 78-86.) Varsinkin ideologisesti vahvasti ladatuissa teksteissä tekstin vastaanottaja johdatellaan omaksumaan tietty tekstin tulkintatapa. Usein kyseessä on arkijärkeen vetoava ideologinen malli, jota tekstissä vahvistetaan. Esimerkiksi seksuaalisuutta ja parisuhdetta käsittelevissä mediateksteissä on tyypillistä, että seksuaalisuus ja parisuhde määrittyvät alkuoletuksena miehen ja naisen väliseksi, eikä sitä tarvitse erikseen mainita. Ei-heteroseksuaalisuus määrittyy poissaolevaksi ja epätyypillinen maskuliinisuus ja feminiinisyys (kuten vammaisten tai etnisten vähemmistöjen maskuliinisuus ja feminiinisyys) toissijaisiksi. Toistuvasti käytettyinä nämä mallit vaikuttavat yhteiskunnallisiin ja kulttuurisiin arvoihin, tietoihin ja uskomuksiin. Mediatekstit eivät siten pelkästään heijasta todellisuutta, vaan luovat todellisuudesta muunnelmia, jotka vaihtelevat tekstin tuottajan lähtökohtien mukaan. (Fairclough 1997, 162-163, 136.)

Diskurssit eivät kuitenkaan ole ennalta annettuja totuuksia. Diskurssien vallitsevuudesta huolimatta yksittäisillä ihmisilläkin on kielenkäyttövalinnoillaan mahdollisuus purkaa hegemonisia diskursseja. Jokainen viestintätilanne on mahdollinen diskurssien uusintamis- tai murtamispiste. (Fairclough — Wodak 1997, 273-275; Phillips — Jørgensen 2002, 89-91.)

5.3. Kulttuurinen malli ja diskurssi rinnakkaisina käsitteinä

Kulttuurimallin ja diskurssin käsitteiden taustalla olevat peruslähtökohdat ovat rinnakkaisia: kummassakin painottuu kulttuurin merkitysvälitteisyys ja kummassakin mielletään todellisuus sosiaalisissa ja kulttuurisissa käytännöissä rakentuvana. Sekä kulttuurimalli että diskurssi ovat ihmisen ajattelua rakenteistavia tieto- ja merkitysjärjestelmiä, jotka auttavat toimimaan mielekkäästi tietyssä kulttuurisessa ja sosiaalisessa ympäristössä. Sekä kulttuurimallin että diskurssin määrittelyssä korostuu, että kyse on yhteisestä, jaetusta merkitysjärjestelmästä, joka sijoittuu tiettyyn yhteisöön ja tiettyyn aikaan.

Molemmat sekä rakentuvat merkityksistä että välittävät merkityksiä. Molemmat muotoutuvat sosiaalisissa käytännöissä, ja molempien nähdään olevan sekä sosiaalisen todellisuuden tuotteita, että sen muokkaajia. Molemmat määritellään tietoa järjesteleviksi rakenteiksi, jotka helpottavat ihmisten sosiaalista toimintaa. Sekä diskurssi että kulttuurimalli antavat ihmiselle kehyksen, jonka mukaan toimia, ohjeita kulttuurisesti hyväksyttävästä toiminnasta ja puhetavasta. Kulttuurimalli on kuitenkin käsitteenä laajempi, ja sisältää kielellisen toiminnan lisäksi myös muun kulttuurisen toiminnan. Kulttuurimalli kertoo ihmisen ajattelutavoista, siitä, kuinka tietyn kulttuurin jäsen jäsentelee ja järjestee tietoa.

Diskurssin ja kulttuurimallin kautta voidaan tavoittaa arvoja, asenteita ja merkityksiä ja pohtia, miten ne ovat jaettu ja millaiseksi kokonaisuudeksi — merkitysjärjestelmäksi — ne rakentuvat. Kulttuurimallin käsitteeseen ei kuitenkaan liity mallien välisten valtasuhteiden kommentointia. Krittinen diskurssianalyysi kuitenkin mahdollistaa myös sen havaitsemisen, kuinka diskurssien kautta käytetään valtaa ja millaista sosiaalista todellisuutta diskurssien kautta tuotetaan.

Diskurssianalyysin ja kognitiivisen antropologian juuret ovat kielentutkimuksessa, ja molemmissa korostuu kielen merkitys kulttuurisen tiedon kantajana. Diskurssianalyysia onkin käytetty myös kulttuurimallien jäljittämiseen kognitiivisessa antropologiassa — ja toisaalta kognitiivista psykologiaa on hyödynnetty diskurssintutkimuksessa. (Quinn — Holland 2000 (1987), 9, 17, 24; van Dijk 1997c 16-17, 20, 25-26.) Ollakseen antropologisesti

relevanttia, diskurssianalyysin tulee kuitenkin ottaa huomioon kulttuurinen konteksti, historia, valtakysymykset ja toimijuus. Antropologisen diskurssianalyysin ei tulisi typistyä pelkästään lingvistiseen analyysiin tai tekstin kuvailuun, vaan pohtia diskurssin merkitystä kulttuurisella tasolla. (Bucholtz 2001, 181-182; Fairclough 1997, 50-51.)

Kulttuurimallin ja diskurssin käsitteiden rinnakkaisuudesta ja osittaisesta päällekkäisyydestä huolimatta käytän kulttuurimallin ja diskurssin käsitteitä eri tarkoituksiin. Haastattelujen analyysissä keskityin siihen, miten haastateltavani määrittelevät ja kuvailevat biseksuaalisuutta, mitä asioita he kokivat tärkeiksi sanoa ääneen biseksuaalisuudesta puhuttaessa ja mitkä biseksuaalisuuteen liitetyt asiat he halusivat kiistää. Ne puhuvat, tai diskurssit, joilla he biseksuaalisuutta kuvasivat, jäivät analyysissäni syrjään keskittyessäni nimenomaan biseksuaalisuuden käsitteeseen haastateltavien näkökulmasta.

Artikkelien analyysissä puolestaan en pohtinut niinkään sitä, miten biseksuaalisuus käsitteenä määriteltiin teksteissä kuin sitä, mitkä olivat ne näkökulmat, joista käsin biseksuaalisuudesta kirjoitettiin. Vaikka artikkeleissa määriteltiin biseksuaalisuuden termiä ja käsitettä, näin olennaisempaa analyysin kohteena sen, miten biseksuaalisuudesta puhutaan ja miten sitä kuvaillaan. Ne näkökulmat, joita biseksuaalisuuden kuvailussa käytetään, kertovat jotain olennaista myös siitä, mikä on biseksuaalisuuden paikka muiden seksuaalisuuksien rinnalla.

Kulttuurimallin käsite antoi mahdollisuuden avata sitä, kuinka biseksuaalit määrittelevät omalle identiteetilleen olennaista käsitettä ja miten biseksuaalisuuden käsite rakentuu. Diskurssin käsite puolestaan tarjosi työkalun pohtia sitä, miten biseksuaalisuutta tuotetaan julkisessa puheessa. Analyysini fokus oli erilainen haastatteluissa ja artikkeleissa: haastatteluissa tarkastelun keskiössä oli biseksuaalisuus henkilökohtaisesti koettuna ja kuvattuna; artikkeleissa puolestaan niissä valtasuhteissa, joita biseksuaalisuutta käsittelevät tekstit tuottavat.

6. Biseksuaalisuus suomalaisessa lehdistössä

6.1. Seksuaaliset vähemmistöt mediassa

Seksuaalisista vähemmistöistä on 1990-2000-lukujen aikana tullut aihe, josta on sopivaa puhua julkisuudessa. Seksuaalivähemmistöihin suoraan liittyvät poliittiset mediatapahtumat, kuten laki parisuhteen rekisteröinnistä ja hedelmöityshoitoja sääntelevään lakiin liittyvä keskustelu, ovat lisänneet seksuaalivähemmistöjen näkyvyyttä lehdistössä (Charpentier 2001; Juvonen 2004). Vielä 1980-luvulla ns. kehotuskieltolaki¹⁶ vaikutti voimakkaasti siihen, miten seksuaalisista vähemmistöistä kirjoitettiin. Tiedotusvälineissä vallitsi voimakas itsesensuuri, joka esti kirjoittamasta seksuaalivähemmistöistä myönteiseen tai edes neutraaliin sävyyn. (Stålström 1997, 252-258; Månsson 1984, 337, 340-343.)

1990-luvulla itsesensuuri kuitenkin höltyi. Vuoteen 1999 mennessä, jolloin kehotuskieltopykälä lopulta poistui rikoslaista, seksuaalivähemmistöistä kirjoittelu oli jossain määrin vapautunut. Itsesensuurin perinne näkyy kuitenkin edelleen siinä, että vaikka seksuaalivähemmistöistä voidaan kirjoittaa ilmiönä, seksuaalivähemmistöjen kuvaamiselle ei ole luontevaa tapaa, kun kyse on seksuaalivähemmistöihin kuuluvista ihmisistä yksilöinä. (Juvonen 2004, 46.)

Seksuaalivähemmistöjä koskeva kirjoittelu on kuitenkin ollut pääasiassa nimenomaan homomiehiä ja vähäisemmässä määrin lesboja käsittelevää kirjoittelua. Kun seksuaalivähemmistöistä kertovien lehtitekstien määrä on kasvanut yleensä, on myös biseksuaalisuudesta alettu kirjoittaa enemmän. Homoseksuaalisuuden käsittelyyn verrattuna biseksuaalisuudesta kirjoitetaan kuitenkin hyvin vähän. Esimerkiksi uutisoitaessa laista parisuhteen rekisteröinnistä nimitettiin lakia "homoliittolaiksi", mikä marginalisoi biseksuaalit, joille lailla on myös tärkeä merkitys.

Biseksuaalisuus esitetään yleensä kuriositeettina, ei relevanttina identiteettinä tai ihmisryhmänä homoseksuaalisuuden tapaan. Biseksuaalisuus on teema, joka on sopivasti yleisöä viihdyttävä ja kiinnostava. Tuula Juvonen (2004) havaitsi tutkimuksessaan Helsingin Sanomien homoseksuaalisuus-kirjoittelusta, että homoseksuaalisuudesta kirjoitettiin pääasiassa lehden politiikka- ja kulttuuripalstoilla. Biseksuaalisuus puolestaan soveltuu teemaksi lehden trendi- tai viikonloppupalstalle, politiikka-palstalle sillä ei ole asiaa.

¹⁶ Kehotuskieltolaki oli vuonna 1971 säädetty laki, jonka mukaan "kehottaminen homoseksuaalisuuteen" oli kiellettyä. Laki säädettiin samassa yhteydessä, kun samansukupuolinen haureus poistui rikoslaista.

Seksuaalisista vähemmistöistä on tullut aihe joka kiinnostaa heteronormatiivista valtayleisöäkin. Erilaisuus on yleisöjen ja median kiinnostuksen kohde, se on myyvää ja viihdyttävää (Herkman 2002, 233-234). Seksuaalisista vähemmistöistä ei mediassa puhuta pelkästään yleisön informoimisen vuoksi tai suvaitsevaisuuden lisäämiseksi, vaan myös siksi, että kuluttajat ja yleisöt ovat kiinnostuneita niistä ja seksuaalisten vähemmistöjen avulla voidaan herättää kuluttajien ja yleisöjen huomio. (Rossi 2003, 152-153.) Biseksuaalisuudestakin kirjoitetaan yleensä nimenomaan ei-biseksuaalisiksi oletettujen lukijoiden viihdyttämiseksi.

Kulttuurintutkija Sanna Karkulehto (2004, 54-59) huomauttaakin, että ei-heteroseksuaalisuuksia käsitellään mediassa aina heteronormatiivisuuden ehdoin. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt esitetään eksoottisina ja mielenkiintoisina, mutta normaalista poikkeavina, jolloin heteroseksuaalisuus saa normin aseman, eikä heteronormatiivisuutta kyseenalaisteta. Toisaalta normia purkavat seksuaalisuudet ja sukupuolet voidaan kesyttää esittämällä ne niin, että muut normit eivät horju. Mediassa keskiverto ei-heteroseksuaali onkin valkoinen, keskiluokkainen ja kaupunkilainen nuorehko homomies, joka on joko täysin aseksuaalinen tai parisuhdeihanteen mukaisessa yksiavioisessa suhteessa. Ei-heteroseksuaalisuuksia käsitellään mediassa aina niin, että heteroseksuaaliseksi oletetun yleisön on helppo ne sulattaa.

Pauliina Haasjoki (2003, 31, 42) on tutkinut biseksuaalisen narratiivin mahdollisuutta suomalaisessa kirjallisuudessa ja huomauttaa, että biseksuaalinen narratiivi on jätetty sekä heteronormatiivisen kirjallisuustutkimuksen että lesbonäkökulmaisen kirjallisuustutkimuksen ulkopuolelle. Biseksuaalisuus ei ole olemassa omalla nimellään sen enempää puheessa kuin kirjallisuudessakaan. Haasjoen mukaan ei voida luottaa siihen, että tekstin vastaanottaja ymmärtää biseksuaalisuutta. Jos länsimainen (ja tarkemmin: suomalainen) sukupuolijärjestelmä on vahvasti dikotominen ja painottaa seksuaalisia ja sukupuolisia eroja, kuinka on mahdollista puhua biseksuaalisuudesta? Tarkoittaako biseksuaalisuudesta puhuminen aina hegemonista seksuaalisuuden dikotomisuuutta vastaan asettumista?

6.2. Lehtitekstien biseksuaalisuus

Kuvaan kutakin viidestä artikkelista omassa alaluvussaan. Selostan artikkelin sisällön ja elävöitän selostusta sitaateilla artikkelista. Sitaatit olen valinnut sen mukaan, että ne kuvaavat artikkelissa käytettyä biseksuaalisuuden näkökulmaa. Kunkin artikkelin aiheen ja näkökulman olen kiteyttänyt artikkelia käsittelevän luvun otsikkoon.

Tarkastelen tekstejä biseksuaalisuutta käsittelevinä selostuksina. En tee tekstin sisäistä kritiikkiä, vaan etsin tekstin paikkaa kulttuurissa ja sosiaalisessa todellisuudessa. Siten en varsinaisesti ota kantaa siihen, pitävätkö tekstien esittämät väitteet paikkansa, vaan tarkastelen sitä, kuinka biseksuaalisuus on tekstissä kuvattu.

Lähiluvussani tarkastelen sitä, miten biseksuaalisuutta kuvataan ja määritellään sekä pohdin, mitkä ovat keskeisimpiä artikkelissa käsiteltyjä teemoja. Osassa artikkeleista on vain yksi keskeinen tema, josta käsin biseksuaalisuutta käsitellään: Seta-lehden artikkelissa kritisoidaan biseksuaalisuuteen liitettyjä ennakkoluuloja ja etsitään biseksuaalisuuden määritelmää ja Ilta-Sanomien ja Turun ylioppilaslehden artikkeleissa keskitytään kuvaamaan biseksuaalisuuden trendiä. Muut artikkelit puolestaan ovat teemoiltaan laajempia ja ne käsittelevät biseksuaalisuutta eri näkökulmista. Sekä Kunto Plus-lehden että Helsingin Sanomien kuukausiliitteen artikkeleissa biseksuaalisuus on laaja ilmiö ja artikkeleissa solmiutuvat haastateltavien henkilökohtaiset kokemukset, eri tutkijoiden näkemykset ja kulttuuriset viittaukset.

6.2.1. Seta-lehti: Epäluotettavat biseksuaalit? Määritelmää etsimässä

Ensimmäinen analysoimani artikkeli julkaistiin Seta-lehdessä. Vuonna 1992 julkaistun artikkelin otsikko oli 'Epäluotettavat biseksuaalit'. Otsikko on ironinen haaste lesbo- ja homoyhteisölle, joka artikkelin mukaan näki biseksuaalisuuden epäluotettavuutena. Artikkelin on ilmeisesti kahden (nuoren?) biseksuaalisen naisen kirjoittama, ja se on noin sivun mittainen. Artikkelin oli yksi ensimmäisiä Seta-lehdessä julkaistuja biseksuaalisuutta käsitteleviä artikkeleita, ja se oli todennäköisesti kirjoittajien lesbo- ja homoyhteisössä kohtaamien ennakkoluulojen kirvoittama.

Artikkelin perussävy on ärtynyt. Homo- ja lesboyhteisö määritellään ennakkoluuloisiksi ja kirjoittajat haluavat todistaa ennakkoluulot vääriksi. Artikkelin päätarkoitus on määritellä biseksuaalisuus ja esitellä määritelmä homo- ja lesboyhteisölle. Artikkelin alkaa

vanhakantaisella biseksuaalisuuden määritelmällä, jossa biseksuaalisuutta määritellään seksuaalisen halun kautta:

Yleensä biseksuaali määritellään henkilöksi, jolla on eroottisia ja seksuaalisia tunteita sekä miehiä että naisia kohtaan. Määritelmästä jätetään siis kokonaan pois tunteiden osuus. (Lähtenmäki — Vasama 1992, 23.)

Seksuaalikeskeisen määritelmän jälkeen artikkeli kuvailee joitakin yleisimpiä biseksuaalisuuteen liitettyjä ennakkoluuloja. Se kuvaa lääketieteellisen kirjallisuuden käsitystä biseksuaalisuudesta vaiheena kohti tervettä, kypsää ja aikuista seksuaalista identiteettiä ja muistuttaa, että käsitys on vahva myös homoyhteisössä. Toinen käsitys, jonka artikkeli kuvaa homoyhteisössä yleiseksi, on se, että biseksuaalisuus olisi helppoa, koska biseksuaalit voivat naamioitua heteroiksi heteroyhteisössä ja päinvastoin homoyhteisössä. Ennakkoluulojen herättämä kiukku on selkeästi ilmaistu tekstissä.

Ironisoitu ennakkoluulo kyltymättömästä seksuaalisuudesta oli artikkelissa keskeinen. Ennakkoluuloa pilkattiin kahdessa eri kappaleessa — aivan artikkelin ensimmäisessä kappaleessa ja myöhemmin tekstin keskivaiheilla. Jopa artikkelin otsikko heijastelee tätä ennakkoluuloa, joskin 'epäluotettavuus' voi viitata myös biseksuaalisen identiteetin monitulkintaisuuteen homo- ja heteroseksuaalisuuden välillä.

Kyltymättömyyden ennakkoluuloon keskittyminen alkaa heti artikkelin alussa:

Määritelmä mahdollistaa myös sellaisen ajatuksen, että kuka tahansa nainen tai mies aina ja kaikkialla kiinnostaa biseksuaalia. Yllättävää kyllä, biseksuaalin kiinnostuksen herääminen ei ole sen itsestään selvempää kuin kenenkään muunkaan. Se, ettei kiinnostuksen kohteen sukupuolella ole välttämättä merkitystä ei valitettavasti lisää eroottisesti mielenkiintoisten ihmisten määrää maailmassa. (Lähtenmäki — Vasama 1992, 23.)

Ennakkoluulo kuitenkin todistetaan vääräksi toiseksi viimeisessä kappaleessa:

Kaksi yhtäkaista suhdetta ei tuntuisi olevan biseksuaalisuuteen luonnostaan ja erottamattomasti liittyvä tarve. (Lähtenmäki — Vasama 1992, 23.)

Ironisoiva sävy on muuttunut toteavaksi — kirjoittajat ovat pilkanneet ennakkoluuloa tarpeeksi ja kertovat nyt kuinka asiat 'oikeasti ovat'. He käyttävät omaa kokemustaan todisteena ja tyrmäävät ennakkoluulon. Artikkelin päättyy uuteen, paranneltuun biseksuaalisuuden määritelmään, jossa biseksuaalisuus määritellään kyvyksi tuntea eroottista, seksuaalista, emotionaalista ja/tai sosiaalista vetoa eri sukupuoliin.

Artikkelin keskeinen aihe on kritisoida seksuaalisuuteen keskittyvää biseksuaalisuuden määritelmää ja tarjota uusi, laajennettu määritelmä, joka kertoo eri sukupuoliin kohdistuvan

seksuaalisen halun lisäksi laajemmasta tunnekirjosta, joka voidaan nimetä biseksuaaliseksi. Artikkelilla on pamfletin luonne. Vaikka se esittää joitakin tosiasioita biseksuaalisuudesta ja biseksuaaleista, se ei tee sitä neutraalisti vaan näkökulma on selkeästi biseksuaalien ennakkoluuloisiksi määriteltyjen homo- ja lesboyhteisön asettuessa valistuksen tarpeessa oleviksi. Ärtymys ennakkoluuloja kohtaan osoitetaan avoimesti. Artikkelin pohjaa myös vahvasti kirjoittajien omiin kokemuksiin ja näkemyksiin. Seksuaalisuuden asiantuntijoita — Setaa ja lääketiedettä — moititaan epäpäteviksi määrittelemään biseksuaalisuutta.

6.2.2. Kunto Plus: Älä huolestu, kaikilla on samaan sukupuoleen kohdistuvia fantasioita!

Kunto Plus -lehti julkaisi vuoden 1993 kesänumerossaan artikkelin biseksuaalisuudesta. Artikkelin otsikko on 'Kaikilla on omaan sukupuoleen liittyviä fantasioita: Seksiä puolin toisin. Biseksuaaliset fantasiat ja todellisuus'. Artikkelin yleisöksi oletetaan urheilusta ja terveydestä kiinnostunut, heteroseksuaali, aikuinen lukija, joka pitää seksuaalisia vähemmistöjä kiehtovina.

Artikkeli keskittyy löytämään vastausta kysymykseen 'mitä on biseksuaalisuus'. Artikkelin kuvitus luo kuitenkin eroottisen ja intiimin ilmapiirin. Artikkelin on kahden aukeman mittainen ja siinä on kaksi suurta kuvaa, joista ensimmäisessä kaksi alastonta naista hyväilee toisiaan. Toisessa kuvassa on alaston mies ja nainen. (Kuva 1.)

Artikkelin ingressi luo konfliktin:

Biseksuaalisuus on käsite joka jakaa asiantuntijoiden mielipiteet kahtia. Jotkut sanovat, että me kaikki olemme biseksuaalisia. Toiset taas väittävät, että biseksuaalisuutta ei ole olemassa. Yksi on varmaa: kumpaankin sukupuoleen liittyvät fantasiat ovat hyvin yleisiä. (Kunto Plus 1993, 32.)

Artikkeli esittää biseksuaalisuuden tuntemattomana ilmiönä, jota edes tutkijat eivät ymmärrä. Biseksuaalisuutta kuvataan piilossaolevaksi ja peiteltyksi ilmiöksi, josta vaietaan. Freudin idea polymorfisesta perverssyydestä ja Kinseyn seksuaalisen suuntautumisen asteikko esitetään todisteina käsitykselle, jonka mukaan kaikki ovat biseksuaalisia. Tanskalaisen seksologi Preben Hertoftin ajatukset biseksuaalisuuden olemattomuudesta puolestaan annetaan esimerkiksi mielipiteiden toisesta äärelaidasta.

Tutkijat ovat siitä [Sigmund Freudin seksuaalitutkimuksesta] lähtien olleet yhtä mieltä, että suurella osalla meistä on sekä miehiin että naisiin liittyviä fantasioita, ja kenties kokemuksiakin. Mutta kaikesta muusta he ovat kiihkeän erimielisiä. (Kunto Plus 1993, 32.)

Kuva 1. Kunto Plus -lehden artikkelissa biseksuaalisuuden teemaa kuvitetaan alastomuuden ja erotiikan avulla. - Kuvaaja Kennet Havgard.

Esitettyään kaksi vastakkaista näkemystä artikkeli alkaa uuden kappaleen:

Biseksuaaliksi ei tulla yhden kokemuksen kautta (Alaotsikko.) (Kunto Plus 1993, 34.)

Artikkeli huomauttaa, että biseksuaalinen toiminta ei välttämättä tarkoita varsinaista biseksuaalisuutta. Yksittäinen seksuaalinen kontakti samaa sukupuolta olevan ihmisen kanssa ei välttämättä tarkoita biseksuaalisuutta, mutta toistuvat kontaktit tarkoittavat. Esimerkkeinä annetaan kertomus kahdesta yksinäisestä ja humalaisesta sotilaasta kaukana tyttöystävistä; ja kertomus naimisissa olevasta miehestä, joka etsii miesprostituutioita rautatieasemalta. Esimerkeissä sotilaat eivät ole biseksuaaleja, mutta naimisissa oleva mies on. On kiintoisaa,

että esimerkiksi biseksuaalista annetaan nimenomaan naimisissa oleva mies, joka ostaa seksiä.

Seuraava kappale keskittyy seksuaalifantasioihin ja niiden merkitykseen. Preben Hertoftin jatkaessa biseksuaalisuus-termin tarpeen kyseenalaistamista, artikkeli esittelee uuden auktoriteetin, amerikkalaispsykologi Anne Evansin, biseksuaalisuuden puolustajana. Fantasiat kuvataan ihmisen seksuaalisuuden osana, ja niiden turvallisuutta alleviivataan.

Ei ole mitään syytä elää mielikuvien mukaan, jos siihen ei ole suoranaista halua tai sisäistä pakkoa. Ihmisellä voi olla fantasioita ja hän voi silti elää tyydyttävässä, yksiavioisessa suhteessa partneriinsa, jos hän niin haluaa. (Kunto Plus 1993, 35.)

Toiseksi viimeisellä kappaleella on alaotsikko 'Aktiiviset biseksuaalit peittelevät kaksoiselämänsä' ja se keskittyy AIDSiin ja biseksuaalisesti aktiivisten ihmisten rooliin sen levittäjänä. Biseksuaalien sanotaan olevan suuremmassa vaarassa saada AIDS, koska he elävät kaksoiselämää eivätkä halua olla tekemisissä homoille suunnattujen tiedotuskampanjoiden kanssa.

Artikkeli päättyy kappaleeseen, jonka alaotsikko on 'Pitkäkestoisempaa seksiä saman sukupuolen kanssa'. Kappale alkaa antamalla nimettömän äänen homo- ja biseksuaaleille:

Monet homo- ja biseksuaalit sanovat, että he eivät tunne varsinaisesti eroavansa muista ihmisistä. (Kunto Plus 1993, 35.)

Artikkeli viittaa jälleen asiantuntijoihin, tällä kertaa Mastersiin ja Johnsoniin, joiden tutkimuksen sanotaan osoittaneen, että homoseksuaalisesti aktiiviset miehet ja naiset saavat enemmän tyydytystä seksistä. Artikkeli päättyy positiiviseen kuvaukseen homoseksuaalien seksuaalisista taidoista:

Tutkimuksen mukaan homoseksuaaliset miehet ovat parempia pitkittämään nautintoa ja taitavampia kiihottamaan toisiaan. Tutkimukset lesbojen keskuudessa osoittivat, että he saivat suhteissaan 90-100-prosenttisesti orgasmin, kun naimisissa olevista naisista vain 40 prosenttia koki viiden avioliittovuoden jälkeen yhtä suurta tyydytystä. (Kunto Plus 1993, 35.)

Vaikka artikkeli pyrkii antamaan hyvin objektiivisen ja neutraalin kuvan biseksuaalisuudesta ja biseksuaaleista viittaamalla erilaisiin akateemisiin auktoriteetteihin ja erilaisiin näkökulmiin, se luo silti vahvan kuvan biseksuaaleista kaksoiselämää viettävinä ihmisinä, jotka piiloutuvat avioliittoon. Kuva vahvistuu siinä, että artikkelissa asiantuntijoiden näkemykset korostuvat biseksuaalien subjektiivisten kokemusten puuttuessa lähes täysin. Artikkelissa viitataan kaikkiaan kuuteen eri asiantuntijaan (Hertoft, Freud, Kinsey, Evans, Masters ja Johnson). Seksuaaliset tunteet ja toiminnot esitetään

biseksuaalisuuden olennaisina määrittäjinä — biseksuaalisuutta ei kuvata identiteettinä, vaan erilaisten seksuaalisten toimintojen sarjana.

On myös selvää, että biseksuaalit, joista artikkelissa puhutaan, ovat miehiä — huolimatta pehmpornotunnelmaisesta naisparikuvasta. Kaikki esimerkit biseksuaalisuudesta ovat esimerkkejä miesten kokemuksista, myös AIDSia käsiteltäessä. Biseksuaalisuuden miespuolisuus on erityisen näkyvä viimeisessä kappaleessa (joka on myös ainoa kohta, jossa viitataan biseksuaalien kokemuksiin ja ajatuksiin biseksuaalisuudesta):

Biseksuaalinen mies tuo usein esiin sen, että naisten kanssa hän toimii tyypillisen miehen roolin mukaan suorituspainotteisesti, vaikka se ei välttämättä olisikaan naisen toive. Hän voi sitä vastoin rentoutua ja päästä eroon paineista ollessaan seksuaalisessa kontaktissa mieheen. (Kunto Plus 1993, 35.)

6.2.3. Helsingin Sanomat: Sekä että — biseksuaalit puhuvat ääneen

Kolmannen artikkelin julkaisi Helsingin Sanomien kuukausiliite otsikolla 'Sekä että' tammikuussa 1997. Otsikon sanoista toinen on painettu punaisella ja toinen sinisellä. Artikkelissa on kolme haastattelua itsensä biseksuaaleiksi identifioivista ihmisistä. Artikkeliki myös pyrkii määrittelemään biseksuaalisuutta. Yleisöksi oletetaan tavallinen Helsingin Sanomien lukija, koulutettu, suvaitsevainen ja kaupunkilainen, mutta kuitenkin ei-biseksuaali.

Artikkeli on kuusisivuinen ja siinä on kolme kokosivun värikuvaa haastatelluista biseksuaaleista. Se on ainoa käsittelemistäni artikkeleista, jossa biseksuaalit esiintyvät omilla nimillään ja kasvoillaan. (Kuva 2.)

Kuva 2. Helsingin Sanomien kuukausiliitteen kuvitus korostaa haastateltavien tavallisuutta. - Kuvaaja Kari Soinio.

Artikkeli alkaa human interest -tarinalla Miasta ja Timosta, jotka rakastuivat toisiinsa huolimatta Mian lesbosuhteesta.

Vaikeinta tilanteessa oli, että Mia oli lesbo. Hän oli elänyt jo vuosia tyttöystävänsä kanssa, ja taistellut aikoinaan pitkään hyväksyäkseen tunteensa naisia kohtaan. Nyt Mia tunsi itsensä petturiksi, huonoksi lesboksi. Ja jos hän ei ollut selvästi lesbo eikä hetero, mitä hän oli? Hän oli vuosia aikaisemmin tavannut naisen, joka kertoi olevansa biseksuaali. Mia oli ajatellut, että tuota kohtaloa hän ei itselleen haluaisi. "Ajattelin, että biseksuaalinen ajelehtii, ei osaa päättää mitä haluaa. Hän ei ole lainkaan kurinalainen." (Hiltunen — Lähteenmäki 1997, 51.)

Artikkeli pohtii biseksuaalisuuden määritelmää hyvin neutraaliin sävyyn. Se huomauttaa, että biseksuaalisuus voi vaikuttaa kelluvalta sellaisen ihmisen näkökulmasta, joka tuntee vetoa vain miehiin tai naisiin, mutta muistuttaa, että biseksuaaliset tunteet ovat hyvin tavallisia. Artikkeli erottaa toisistaan biseksuaaliset tunteet ja biseksuaalisen identiteetin.

Biseksuaalisuutta kuvataan hyvin tuntemattomaksi alueeksi, joka on tutkijoillekin vaikea ymmärtää. Artikkeli viittaa erilaisiin psykologisiin ja biologisiin tutkimuksiin, jotka kaikki näyttävät jättävän biseksuaalisuuden teorioiden ulkopuolelle. Tutkimusten puutteesta huolimatta artikkeli ottaa selkeän näkökannan:

Mutta biseksuaalisuus ei ole vain yhdistelmä hetero- ja homotunteita, vaan myös oma näkökulmansa. (Hiltunen — Lähteenmäki 1997, 51-52.)

Artikkeli jatkuu Mian ja Timon elämän esittelyllä. Timon epävarmuutta kuvataan myötätuntoisesti:

Timo halusi olla joko homo tai hetero, mutta kumpikaan ei tuntunut oikealta. Omat tunteet olivat tyhjän päällä ja niin epämääräisiä, että itketti. (Hiltunen — Lähteenmäki 1997, 52.)

Sitten artikkeli kääntyy käsittelemään seksuaalisuuden historiaa. Tekstissä muistutetaan kreikkalaisen legendan androgyynisistä olennoista ja kreikkalaisesta pederastisesta yhteiskunnasta, jossa miehillä oli sekä vaimo että poikarakastaja. Biseksuaalisen elämäntavan mainitaan olleen yleistä Lontoossa ja Pariisissa 1900-luvun alkuvuosikymmeninä. Sigmund Freudin ja C.G. Jungin ajatukset biseksuaalisuudesta mainitaan, samoin Alfred Kinseyn kuuluisa mittari.

Seksitutkimukset poikivat laajalle levinneen hokeman: "Kaikkihan ovat biseksuaaleja". Se ärsyttää monia ihmisiä, joiden viisari värähtää vain miehiin tai naisiin. (Hiltunen — Lähteenmäki 1997, 55.)

Esiteltyään aiempien tutkimusten tuloksia, artikkeli kertoo biseksuaalisuuden nykytutkijoista Suvi Ronkaisesta ja amerikkalaisesta Fritz Kleinista. Heidän näkemyksensä

mukaan biseksuaalisuus on oma identiteettinsä. Kumpikin tutkija asettaa biseksuaalisuuden kaavamaisen heteroseksuaali-homoseksuaali -skaalan ulkopuolelle.

Seuraava kappale kertoo 45-vuotiaasta Kirstistä, joka on elänyt aikana, jolloin samaa sukupuolta olevien ihmisten välinen seksuaalisuus oli rikollista. Kriminalisoinnista huolimatta Kirsti tunsi vetoa feminiinisiä naisia kohtaan jo hyvin nuorena. Veto ei johtanut suhteisiin naisten kanssa, vaan Kirsti avioitui 70-luvulla ja sai lapsia. Myöhemmin avioliitto päättyi osittain siksi, että Kirstillä oli suhde naisen kanssa. Tällä hetkellä Kirstin sanotaan elävän miehen kanssa, joka hyväksyy hänen suhteensa naisiin.

Kirstin tarinan jälkeen artikkeli pohtii biseksuaalisuuteen liitettyjä ennakkoluuloja ja mielleyhtymiä. Ennakkoluulot useista rinnakkaisista suhteista, kaksoiselämästä, kyltymättömyydestä mainitaan tavalla, joka korostaa sitä, että kyseessä ovat ennakkoluulot, eivät faktat.

Ulkopuolisesta voi tuntua, että biseksuaalisuus jo olemassaolollaan vihjaa, että seksuaalisuus ei ole luonteeltaan pysyvää, vaan muuttuvaa, ehkä laajenevaa. (Hiltunen — Lähtenmäki 1997, 56.)

Viimeinen haastateltava esitellään toiseksi viimeisessä kappaleessa. Janne on 25-vuotias insinööri, jonka mukaan Internet oli tärkeä kanava oman identiteetin löytämisessä. Jannen sanotaan eläneen aikana, jolloin biseksuaalisuus — ja muut seksuaalisuudet — eivät ole yhtä erikoisia kuin ennen.

Janne on löytänyt identiteettinsä aikana, jolloin elokuvissa jo näkee lesbosuudelmia. Ensimmäiset kohtaamiset homojen kanssa eivät myöskään enää ole yhtä dramaattisia törmäyksiä kuin aiemmin. Kun Janne meni Helsinkiin muutettuaan käymään Setan tapaamisessa, hän hämmästeli, missä homot ovat. Kaikki olivat niin tavallisen näköisiä. (Hiltunen — Lähtenmäki 1997, 56.)

Janne myös korostaa identiteetin luonnetta nimeämisenä:

"Biseksuaalisuus oli vain sitä, että tiedostaa sen, ja kirjoittaa sen, naputtelee: bee-ii, bi. Bi bi bi. Mietti, että mitähän tämä tarkoittaa ja sitten yhdistää sen itseensä." (Hiltunen — Lähtenmäki 1997, 56.)

Artikkeli päättyy 1990-luvun luonnehdintaan aikakautena, jolloin arkipäivä erotisoituu ja samaa sukupuolta olevien väliset ystävyydet saavat seksuaalisia sävyjä. Tässä ilmapiirissä biseksuaalisuudesta tulee trendi.

Pop-videot, mainokset ja muotilehdet tulvivat paljaita naisten ja miesten vartaloita. Ne kutsuvat katsomaan kaikkea ja kaikkia eroottisesti. Sukupuolirajan ylittäminen voi vielä lisätä katselijan tuntemaa kielletyn hedelmän makua ja korostaa kuvan eroottisuutta. Yhdysvalloissa, Britanniassa ja Saksassa puhutaan uudesta biseksuaalisuuden trendistä. Biseksuaalien oikeuksia ajavia järjestöjä syntyy ripeässä tahdissa. Jenkkiyliopistojen kampuksilla ja teknobileissä on cool olla bi. (Hiltunen — Lähtenmäki 1997, 56.)

Artikkeli pyrkii selittämään biseksuaalisuutta suurelle yleisölle neutraaliin ja kasvattavaan sävyyn. Biseksuaalisuus kuvataan tuntemattomaksi, mutta homo- ja heteroseksuaalisuuden rinnakkaiseksi seksuaalisuudeksi ja vaatii, että biseksuaalisuuden pitäisi voida olla olemassa ilman samastusta homo- tai heteroseksuaalisuuteen. Artikkelin viittaa viiteen eri asiantuntijaan (Freud, Jung, Kinsey, Klein ja Ronkainen) kuvatessaan biseksuaalisuutta. Asiantuntijoiden rooli ei ole yhtä vahva kuin Kunto Plus -lehden artikkelissa, mutta historialliset auktoriteetit, Freud ja Kinsey, mainitaan.

Suomalaista biseksuaalisuutta kuvataan näkymättömäksi ja tuntemattomaksi verrattuna Yhdysvaltojen ja Keski-Euroopan tilanteeseen.

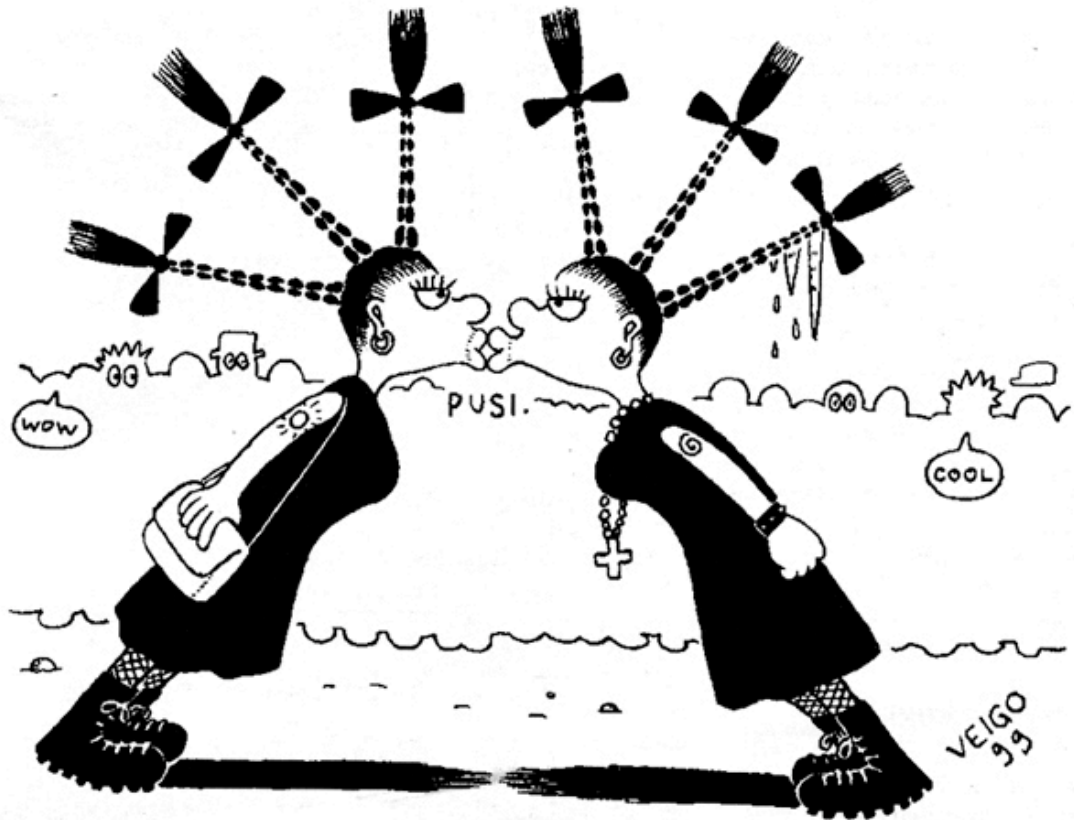
Yhdysvaltojen 1960-luvussa oli pieni biseksuaalinen väre. Oli pariskuntia, jotka etsivät uusia seksikokemuksia toisten pariskuntien kanssa. Feministisen liikkeen taistoissa osa naisista löysi myös eroottisen yhteyden naisiin. Suomen sänkykamareissa tuskin edes tunnettiin sanaa biseksuaalisuus. Homosuhteet olivat lainvastaisiakin vuoteen 1971 asti. (Hiltunen — Lähtenmäki 1997, 56.)

Piirtäessään selkeää kuvaa biseksuaalisuudesta identiteettinä ja biseksuaaleista seksuaalisena vähemmistönä, se myös kategorisoi biseksuaalisuuden. Artikkelin kuitenkin esittää identiteetin muovaantuvana ja seksuaalisuuden monitulkintaisena. Nämä ajatukset olisivat olleet käsittämättömiä aiempina vuosikymmeninä — ja kenties jopa 90-luvun alussa.

6.2.4. Turun ylioppilaslehti: Pervoa trendeilyä

Seuraava artikkeli julkaistiin Turun ylioppilaslehdessä otsikolla 'Wanna be bi?' 7.5.1999 ilmestyneen lehden vakiokolumnina. Vakiokolumnin nimi on Trendistä toiseen, ja se käsittelee erilaisia trendejä. Keväällä 1999 käsiteltävänä trendinä oli biseksuaalisuus ja yleisemmin kiinnostus erilaisiin seksuaalisiin vähemmistöihin. Artikkelin kohdeyleisönä ovat ensisijaisesti Turun yliopiston opiskelijat, joita puhutellaan suoraan ja jotka määritellään vapaamielisiksi ja seksuaalisista vähemmistöistä kiinnostuneiksi.

Artikkeli on noin sivun mittainen ja siinä on mustavalkoinen kuva. Kuvassa kaksi pilakuvamaisesti piirrettyä lettipäistä tyttöä suukottaa toisiaan taustalla olevan väkijoukon katsoessa. Väkijoukosta on piirretty näkyviin vain silmiä. Kuvassa on tehostesanoina suukosta kuuluva 'pusi' ja yleisön kommentit suukosta: 'wow' ja 'cool'. Jutussa on haastatteluotteita, mutta haastateltavien nimet on muutettu. (Kuva 3.)

Kuva 3. Turun ylioppilaslehden kuvituksessa biseksuaalisuus muotoutuu humoristiseksi näytökseksi. - Piirtäjä nimimerkki "Veigo".

Artikkeli alkaa kysymysten sarjalla:

Oletko harrastanut seksiä saman sukupuolen edustajan kanssa? Oletko edes haaveillut siitä? Entä onko tuttavapiirissäsi homoja? Jos vastasit jokaiseen kysymykseen kieltävästi, olet ajastasi jäljessä. (Lager 1999, 21.)

Artikkeli kuvaa opiskelijat vapaamieliseksi ja seksuaalisista vähemmistöistä kiinnostuneeksi ryhmäksi, joka on myös valmis kokeilemaan erilaisia seksuaalisuuden muotoja, jos ei muusta syystä niin ainakin siksi, että tapahtumasta voisi kertoa myöhemmin. Artikkeli väittää opiskelijoiden vastustavan valtavirtakulttuurin konservatiivisuutta ja pitävän trendikkäänä kaikkea valtavirran ulkopuolista.

Jokainen meistä on varmasti nähnyt toisiaan hipelöiviä ja suutelevia tyttöjä baareissa tai opiskelijabileissä. Poikien kohdalla bisekstailu ei ole niin julkista, vaan vitsin varjolla ja hyvässä humalassa päädytään kokeilemaan, miltä tuntuu ottaa suihin parhaalta kaverilta jatkobileissä. Kokeiluissa ei sinänsä ole mitään uutta, vaan olennaista on se, että niitä ei tyydytä pitämään vain omana tietonaan häpeän ja syyllisyyden tunteiden kourissa, vaan ne kerrotaan ulkomailmalle tietoisena omasta trendikkydestä. (Lager 1999, 21.)

Artikkeli jatkuu haastatteluotteilla. Nuori mies kertoo suihinottokokemuksestaan viinanhöyryisessä saunaillassa ja myöntää, että on kehuskellut jutulla. Nuori nainen kertoo samantapaisista kokemuksista tyttökaverin kanssa.

Seuraavalla kappaleella on alaotsikko 'Ei bileitä ilman homoa'. Homomies kertoo kokemuksistaan ainoana homona ystäväpiirissä olosta. Hän väittää, että homoystävillä todistellaan omaa suvaitsevaisuutta ja eksotisoidaan homoseksuaalisuutta. Biseksuaalisuuden glorifioinnilla on samat syyt.

Viimeinen kappale alkaa määrittämällä biseksuaalisuuden trendikkääksi ja ehdottaa, että biseksuaalisuutta käytetään vapaamielisyyden ja suvaitsevuuden korostamiseen. Myös kokeilunhalua ja 70-luku-nostalgiaa ehdotetaan biseksuaalisuuden trendikkyuden syiksi. Artikkelin huomauttaa, että nyky-yhteiskunnassa seksuaalisuus voi olla pelkkä tyyli, rooli tai pelkkää leikkittelyä pukeutumisen, ruokavalion tai musiikkimaun tapaan. Artikkelin päättyy biseksuaalisuuden trendin kyseenalaistamiseen ja kysyy, mitä tapahtuu kun trendi on ohi:

Äkkipäätä ajateltuna biseksuaalisuuden trendikkäänä pitäminen voisi johtaa suvaitsevaisempaan, erilaisia seksuaalisuuksia sallivaan yhteiskuntaan. Mutta jos sitä käytetään vain tyylikeinona, muuttaako se asenteita todella? Vai unohtuuko sallivuus jossain vaiheessa kaappiin kuin leveä, muodista mennyt kravatti? (Lager 1999, 21.)

Artikkelin lukijoiden oletetaan olevan heteroseksuaalisia — mutta pääasiassa suvaitsevaisia tai jopa wanna be bi -heteroseksuaaleja. Biseksuaalisuus esitetään pääasiassa opiskelijatrendinä, jota noudattavat varsinkin tytöt. Artikkelin kuitenkin erottaa 'oikean biseksuaalisuuden' ja wanna be -biseksuaalisuuden, jota käytetään vain oman trendikkyuden vahvistamiseen. Artikkelin sekä tekee naurunalaiseksi trendikkäitä wanna be -biseksuaaleja että on huolestunut 'oikeista biseksuaaleista', jotka voivat kärsiä, kun trendi on ohi. Teksti ei kuitenkaan selitä, kuinka erottaa 'oikeat biseksuaalit' wanna beistä.

6.2.5. Ilta-Sanomat: Trendikkäät tytöt leikkii biseksuaalisuudella

Viimeinen artikkeli julkaistiin vuoden 2000 alussa Ilta-Sanomien Meno-Helsinki -palstalla, joka listaa pääkaupungin yö- ja klubi-elämän tapahtumia ja trendejä. Artikkelin otsikko on 'Nuoret tytöt kokeilevat rajojaan ja esittävät vaikkapa biseksuaalia. Sama maa, sama valuutta? Tutkija: biseksuaalisuus on trendi'. Ilta-Sanomat on ajanviete- ja viihdelehti, joka tarjoaa enemmän viihdettä kuin informaatiota. Ilta-Sanomien kirjoitustyyli on räväkkää ja korostaa viihteellisyyttä. Lukijakunta on taustoiltaan vaihtelevaa, ja siten Ilta-Sanomien artikkelit ovat

usein suoraviivaisia, kepeitä ja skandaalinomaisia. Tässä artikkelissa lukijakunta oletetaan heteroseksuaaliseksi, mutta muita selkeitä lukijakuntaoletuksia ei ole.

Artikkelissa on piirretty värikuva tytöistä suutelemassa baarissa ja pojista katsomassa heitä virnistellen. Kuva ei ole pilakuvamainen, kuten Turun ylioppilaslehden jutussa, vaan hivenen eroottissävyinen. Naishahmot on piirretty hoikiksi ja sieviksi. Juttu on yhden aukeaman mittainen. (Kuva 4.)

Kuva 4. *Ilta-Sanomien* artikkelin kuvan naishahmot ovat nuoria ja kauniita, ja yleinen tunnelma on eroottinen. - Piirtäjä Maria Taari.

Artikkelissa on kaksi osaa: laajemmassa osassa haastatellaan nuoria tyttöjä, jotka esiintyvät peitenimillä, ja sen kainalojutussa haastatellaan Sexpo Säätiön seksuaaliterapeuttia. Terapeutti kertoo amerikkalaisesta tutkimuksesta, jonka mukaan 80% college-opiskelijoista oli masturboinut ja hyväillyt samaa sukupuolta olevien kumppaneiden kanssa. Haastateltava sanoo huomanneensa, että biseksuaalisuus on trendi nuorten tyttöjen keskuudessa.

Homobaareissa bailaaminen ja tyttöystävien kanssa suuteleminen kuvataan osiksi samaa ilmiötä: seksuaalisia vähemmistöjä trendinä.

Jenni, 21, sanoo sen ääneen: - Biseksuaalisuus on trendi, mutta useimpien kohdalla se ei ole totta. (Kolsi 2000, 25.)

Artikkelin haastatteluosuus alkaa sitaattien sarjalla, joissa trendikkyys mainitaan kaksi kertaa samassa kappaleessa. Haastattelu jatkuu tyttöjen kokemuksilla biseksuaalisuuden esittämisestä. Haastateltavat kertovat, että "[l]esbonäytelmät olivat rajuimmillaan 16-18-vuotiaana", lukioiässä. Tyttöjen sanotaan imitoivan mainoksia ja elokuvia, joissa biseksuaalisuutta ja lesboutta kuvataan. Biseksuaalisuuden ja lesbouden selitetään olevan osa murrosikäisen kapinaa:

Kahden pojan ja yhden tyttären äiti Erja, 47, on huomannut, että teini-ikäiset pojat heittävät homovitsejä. 17-vuotias tytär puolestaan puhuu hyvin vakavaan sävyyn homo- ja lesbosuhteista. -Suuttuessaan tyttö on pari kertaa ilmoittanut olevansa lesbo, mutta ainakin toistaiseksi hän tuntuu viihtyvän varsin hyvin poikaystävänsä kanssa. Ehkä hän kuvittelee voivansa shokeerata vanhempiaan tällaisella mahdollisuudella, Erja pohtii. (Kolsi 2000, 25.)

Kiinnostavaa kyllä, artikkeli ei pyri selittämään, mitä biseksuaalisuus tarkoittaa tai määrittellä termiä. Termin määrittelyä ei pidetä artikkelissa merkityksellisenä. Biseksuaalisuuden ja lesbouden eroa ei tehdä selväksi. Biseksuaalisuus mainitaan artikkelin otsikossa, mutta sanoja lesbo ja biseksuaali käytetään synonyymeinä joissakin osissa artikkelia:

Yksi mun kaveri on oikeasti lesbo, muut ovat ainoastaan esittäneet sitä. Saara, 19, on huomannut, että hyvin trendikäs puheenaihe tyttöjen keskuudessa on: "Olenko mä lesbo?"
- Tytöt ottavat mallia elokuvista ja mainoksista. Monissa vaatemainoksissahan on selvää lesbofiilistä.
- Ehkä bi-jutut ovat tapa hätkähdyttää. (Kolsi 2000, 25.)

Biseksuaalisuus esitetään ilmiönä, joka on yleisin nuorten tyttöjen keskuudessa, ja joka on luonteeltaan itsetehostusta ja jännityksen etsintää. Se esitetään vaiheena, joka kuuluu teini-ikään ja liittyy tyttöjen läheisiin ystävyysuhteisiin toisten tyttöjen kanssa. Sanat 'trendi' ja 'trendikäs' ovat yleisimmät sanat jotka liitetään biseksuaalisuuteen. Lause 'biseksuaalisuus on trendi' esiintyy ensimmäisenä artikkelin otsikossa, ja ajatus biseksuaalisuuden trendikyydestä esitetään artikkelissa viisi kertaa. Kuudennen kerran sana trendikkyys yhdistetään oman lesbouden pohtimiseen, mikä on nähtävillä edellisessä sitaatissa.

7. Biseksuaalisuuskirjoittelun näkökulmat

Artikkelien analyysissä etsin niitä näkökulmia, joista käsin biseksuaalisuudesta kirjoitetaan. Yksi yleisimpiä näkökulmia on biseksuaalisuuden merkityksen selittäminen ja termin määrittely. Toinen näkökulma keskittyy biseksuaalisuuteen liitettyihin ennakkoluuloihin ja stereotyyppeihin ja väittää niitä vääriksi. Tämä näkökulma ilmenee useimmiten biseksuaalien haastatteluotteissa, mutta myös muualla. Usein biseksuaalisuuden selittäminen ja ennakkoluulojen torjuminen ovat yhteenliittyneitä: ennakkoluulojen kieltämistä käytetään biseksuaalisuuden määrittelyyn. Kolmas näkökulma on biseksuaalisuuden vähättely identiteettinä tai jopa sen olemassaolon kiistäminen. Biseksuaalisuutta voidaan väittää trendiksi tai vaiheeksi ja samalla biseksuaalisuuden merkitys yksilön identiteettinä kielletään.

Aluksi vaikutti siltä, että selittävä, puolustava ja vähättelevä näkökulma ovat artikkeleiden selkeimmin rajattavat näkökulmat. Artikkeleissa ilmeni kuitenkin neljäskin näkökulma, joka toistui harvakseltaan, mutta on selvästi erotettavissa edellämainituista. Joissakin osissa artikkeleita biseksuaalisuutta eksotisoidaan ja erotisoidaan. Biseksuaalisuuden eksotisointi ei ole varsinaisesti biseksuaalisuuden merkityksen kieltämistä, vaan enemmänkin seksuaalisuuden merkityksen korostamista biseksuaalisuudessa tietyllä tirkistelevällä tavalla. Biseksuaalisuuden eksotisointi ei myöskään pyri stereotyyppien purkamiseen, vaan pikemminkin vahvistaa niitä. Siten neljänneksi näkökulmaksi nousee biseksuaalisuuden tarkastelu erotisoiden eli tirkistelevä näkökulma.

Nämä neljä näkökulmaa ovat diskursiivisia rakenteita, joiden avulla biseksuaalisuutta määritellään ja merkityksellistetään lehtiteksteissä. Analyysini tarkoituksena ei ollut määritellä selkeärajaista "biseksuaalisuuden diskurssia", vaan kimppu näkökulmia, jotka ristiriitaisuudessaan ja lomittaisuudessaan muodostavat biseksuaalisuudesta lehtiteksteissä käytetyt diskurssit. Näkökulmien risteytymistä ja yhdistelmistä muotoutuvat ne diskurssit, joita käyttämällä biseksuaalisuudesta kirjoitetaan.

7.1. Selittävä näkökulma: Mitä on biseksuaalisuus?

Selittävää näkökulmaa luonnehtii neutraali sävy: biseksuaalisuus esitetään ilmiönä, joka vaatii selittämistä ja objektiivista määrittämistä, jopa tieteellistä tutkimusta. Näkökulmaan sisältyy oletus, että tietoa tästä ilmiöstä, biseksuaalisuudesta, täytyy levittää. Näkökulmassa

viitataan sekä biseksuaalisuustutkimukseen että biseksuaalien kokemuksiin. Biseksuaalien ja tutkijoiden haastattelut alleviivaavat objektiivisuuden tuottamista.

Näkökulma luo objektiivisen ja neutraalin tunteen. Subjektiiiviset kokemukset esitetään yleensä yleistysten yhteydessä. Yleisimpiä ennakkoluuloja käsitellään kiihkottomasti, ilman ironisointia tai naurettavaksi tekevää sävyä. Ennakkoluuloja pohditaan, mutta niiden osoittaminen vääräksi ei ole välttämätöntä. Pikemminkin näkökulma luo monimuotoista biseksuaalisuutta, jossa ennakkoluulot eivät ole olennaisia.

Vaikka näkökulma vaikuttaa luovan neutraalin ja objektiivisen kuvan biseksuaalisuudesta, se ei kyseenalaista selittämisen tarvetta. Tarve biseksuaalisuuden selittämiseksi ja määrittämiseksi on itsestäänselvää. Biseksuaalisuus nähdään uutena ja tuntemattomana ilmiönä, jota täytyy selittää ja esitellä suurelle yleisölle. Lukijan ei oleteta tuntevan termiä "biseksuaalisuus" — tai oletetaan ainakin olevan epätietoinen siitä, mitä biseksuaalisuus "oikeasti" on.

Näkökulma kategorisoi biseksuaalisuutta varsin voimakkaasti. Tässä näkökulmassa biseksuaalisuus — ja biseksuaalinen identiteetti — kuvataan selkeinä, ja tämä selkeä ja vahva biseksuaalisuuden kategoria ei salli identiteetin ja seksuaalisuuden epäselvyyttä, vaikka biseksuaalisuuden häilyvyyttä voidaan muuten sivuta.

Aineistossa näkökulma on esillä erityisesti silloin kun biseksuaalisuutta kuvataan ja määritellään. *Seta-lehden* artikkelin tavoitteena on biseksuaalisuuden määrittely ja kuvaaminen sekä yleisimpien ennakkoluulojen hälventäminen. Siten selittävä näkökulma on artikkelissa hyvin näkyvä.

Toivomme, että keskustelu biseksuaalisuudesta siirtyisi jo pikkuhiljaa asiallisemmille linjoille. [...] Jatkossa keskustelun pohjana voisi olla uudempi, ehkä parempikin määritelmä biseksuaalisuudesta. Tarjoamme sellaiseksi väitettä, että *biseksuaali on henkilö, joka voi tuntea eroottista, seksuaalista, emotionaalista ja/tai sosiaalista vetoa kumpaa tahansa sukupuolta kohtaan*. (Kursiivi kirjoittajien.) (Lähtenmäki — Vasama 1992, 23.)

Kunto Plus -lehden perusteema on biseksuaalisuuden selittäminen, mutta selittävä näkökulma on jossain määrin epäyhtenäinen. Artikkelit esittää kaksi ääripään näkemystä biseksuaalisuudesta: joko kaikki ovat biseksuaaleja, tai sitten biseksuaalisuutta ei ole olemassakaan. Seksologian asiantuntijoita käytetään kummankin näkemyksen puoltamiseen, mutta biseksuaalisuus esitetään vaikeana ja monimutkaisena asiana, jota on kenties mahdoton selittää.

Seksuaalisuus on monimutkainen asia. Se on sekoitus halua, mielikuvia, rakkautta, uskoa ja estoja, sekä opittuja käsityksiä, lisänä ripaus perimää. Useimmat tutkijat ovat viime aikoihin asti pitäneet homoseksuaalisuutta ja biseksuaalisuutta sairautena. (Kunto Plus 1993, 32.)

Biseksuaalisuudelle annetaan useita erilaisia selitysmalleja, mutta mitään niistä ei nosteta muita olennaisemmaksi. Sekä aivo- että perinnöllisyystutkimukseen viitataan yhtenä mahdollisena homo- ja biseksuaalisuuden selittäjänä. Mutta:

Monet seksologit torjuvat kiukustuneina ajatuksen, että tietyt tunnusmerkit tekisivät ihmisistä homo- tai biseksuaaleja. Jotkut homoseksuaalit ovat äärimäisiä, toiset taas "machompia" kuin useimmat heteroseksuaaliset miehet. Seksologien mukaan pelkästään se, että on olemassa monenlaatuista homoseksuaalisuutta — ja biseksuaalisuutta — todistaa, että poikkeavuus on hyvin inhimillistä. (Kunto Plus 1993, 32.)

Artikkeli ei anna suoraa vastausta kysymykseen "mitä biseksuaalisuus on", vaan viittaa useisiin eri auktoriteetteihin, pääasiassa seksologeihin, ja antaa lukijan löytää oman vastauksensa. Siten selittävä näkökulma ei ole yhtenäinen. Joka tapauksessa toistuvat viittaukset akateemisiin auktoriteetteihin alleviivaavat biseksuaalisuuden selittämisen ja määrittämisen tarvetta.

Helsingin Sanomien Kuukausiliitteessä ilmestyneessä artikkelissa selittävä näkökulma on hyvin vahva, ja näkyy sekä leipätekstissä että otteissa haastateltavilta. Artikkelin pohtii biseksuaalisuuden määritelmää neutraaliin sävyyn. Se huomauttaa, että biseksuaalisuus voi vaikuttaa kyllä sellaisen ihmisen näkökulmasta, joka tuntee vetoa vain miehiin tai naisiin, mutta muistuttaa, että biseksuaaliset tunteet ovat hyvin tavallisia. Artikkelin erottaa biseksuaaliset tunteet ja biseksuaalisen identiteetin:

Jos ihminen tuntee, että mahdollisuus haluta sekä miestä että naista on pysyvä osa hänen elämäänsä ja persoonansa, hänellä on biseksuaalinen identiteetti. (Hiltunen — Lähtenmäki 1997, 51.)

Tutkijahaastattelut vahvistavat selittävää näkökulmaa.

"Homous ja heterous rakentuvat samanlaisista tavoista luokitella halun kohteet. Vaikka ne ovat tavallaan vastakkaisia, molemmissa seksuaalisuus on ymmärretty juuri sukupuolen kautta. Bi-ihmisellekin kumppanin sukupuoli on tärkeä, mutta se ei ole keskeinen asia siinä miten hän määrittelee itsensä", sanoo Suvi Ronkainen, sosiaalipsykologi ja seksuaalisuuden tutkija Tampereen yliopistosta. (Hiltunen — Lähtenmäki 1997, 55.)

Turun ylioppilaslehden kolumnissa selittävää näkökulmaa käytetään varsin vähän. Kolumni kuitenkin huomioi erilaisten seksuaalisten identiteettien ja roolien joustavuuden. Vaikka tutkijoita ei nimetä, vaikuttaa siltä, että Judith Butlerin ajatukset sukupuolen performatiivisuudesta ovat taustalla:

Joidenkin tutkijoiden mukaan nyky-yhteiskunnassa sukupuolinen suuntautuneisuus ja seksuaalisuuskin ovat kuitenkin vain pelkkiä rooleja, sellaisia identiteetin määrittäjiä, joilla voidaan leikitellä ja joita voidaan vaihtaa tilanteen mukaan. Wanna be -biseksuaalisuudessa ei kyse ole kuitenkaan aina edes leikittelystä

seksuaalisella suuntautuneisuudella. Seksuaalisuudesta on tehty tyylikeino siinä missä pukeutumisesta, musiikkimausta tai ruokavaliostakin. (Lager 1999, 21.)

Kolumnissa merkitään biseksuaalisuus ensisijaisesti trendiksi ja vasta toissijaisesti identiteetiksi. Vaikka biseksuaalisuutta selitetään seksuaalisuuden joustavuuden kautta, trendikkyuden tavoittelu on kolumnissa tärkeämpi biseksuaalisuuden selitystapa.

Ilta-Sanomien artikkelissa selittävää näkökulmaa käytetään varsin vähän. Ensisijaisesti se näkyy pääjutun kainalojutussa, jossa on haastateltu seksitutkijaa. Biseksuaalisuus selittyy kuitenkin yksinkertaisesti trendikkyytensä tai vaiheena seksuaalisuuden kehityksessä. Siten selittävä näkökulma on artikkelissa läsnä asiantuntijan kautta, mutta selittävyys typistyy kuitenkin vähätteleväksi näkökulmaksi, jossa biseksuaalisuus onkin vaihe tai trendi, ei aito identiteetti.

Anu Suomela on havainnut, että myös suomalaiset tytöt ovat alkaneet pitää biseksuaalisuutta jonkinlaisena trendinä. Miksi?

— Nuoret voivat kokea biseksuaalisuuden jännittävänä lisänä omaan persoonallisuuteen. Tytöille on tyypillistä jo murkkuiässä, että heillä on yksi bestis. Näissä kavereussuhteissa voi olla myös seksuaalisia piirteitä.

— Usein kyse on kuitenkin enemmän pelkästä trendistä. Onkohan siitä sitten mitään haittaakaan, Suomela heittää. (Kolsi 2000, 24.)

Terapeutti huomauttaa, että nuorten ihmisten on hyvä nähdä, että erilaiset seksuaalisuudet ovat mahdollisia. Nämä "nuoret ihmiset" ovat kuitenkin ilmiselvästi heteroseksuaalisia.

7.2. Puolustava näkökulma: Unohtakaa typerät ennakkoluulot!

Puolustava näkökulma keskittyy biseksuaalien ja biseksuaalisuuden puolustamiseen sekä todistelemaan ennakkoluuloja ja stereotypioita vääriksi. Näkökulmassa voi olla aggressiivinen sävy. Biseksuaalisuus ja biseksuaalit esitetään ennakkoluulojen uhreina, ja ennakkoluulojen vääräksi todistaminen nähdään olennaisena. Puolustava näkökulma pyrkii myös aktiivisesti luomaan positiivista biseksuaalista identiteettiä ennakkoluulojen vastapainoksi.

Näkökulma ei väitä olevansa objektiivinen eikä varsinaisesti pyri objektiivisuuteen: se voi käyttää ironisoivaa, naurettavaksi tekevää tai jotain muuta retorista tekniikkaa puolustaakseen biseksuaaleja vihamielistä maailmaa vastaan. Näkökulmassa käytetään usein tunteenomaista kielenkäyttöä ja kiukun, turhautumisen ja huvittumisen tunteet tuodaan selvästi esiin. Tunteenomainen kielenkäyttö on väline, jolla pyritään vaikuttamaan lukijaan ja

saamaan hänet tuntemaan sympatiaa biseksuaaleja kohtaan. Myös välimerkkejä ja tekstityylejä voidaan käyttää ennakkoluulojen naurettavuuden korostamiseen. Näitä ovat esimerkiksi lainausmerkit, huutomerkkit ja kursiivi.

Puolustava näkökulma on näkyvin silloin, kun kirjoittaja/haastateltava on biseksuaali tai jos näkökulma tekstissä on biseksuaalin sekä silloin, kun ennakkoluuloista puhutaan. Biseksuaalit esitetään ennakkoluulojen kanssa kamppailevina ja ei-biseksuaalit useimmiten automaattisesti ennakkoluuloisina.

Puolustava näkökulma vaikuttaa kategorisoivan biseksuaalisuutta, esittävän sen homo- ja heteroseksuaalisuudesta erillisenä identiteettinä. Ennakkoluuloja murskataan, eikä diskurssissa ole tilaa biseksuaaleille, jotka voisivat toimia stereotyyppien tai ennakkoluulojen mukaan. Puolustava näkökulma piirtää biseksuaalit yksiavioisiksi, uskollisiksi ja suvaitsevaisiksi, ja vähättelee seksuaalisuuden merkitystä biseksuaalisuudessa.

Seta-lehdessä julkaistun artikkelin perusnäkökulma on puolustava, sävyltään jopa vihainen. Kirjoittajat haluavat paljastaa ennakkoluulot ja tuhota ne ironisoimalla niitä. Ironinen sävy on erityisen selvä seuraavassa sitaatissa:

Suhde biseksuaalin kanssa on raastava, ehkä peräti mahdoton, koska hän on joka hetki raivokkaiden viettiensä vallassa sekä kyvytön minkäänlaiseen uskollisuuteen. Hän on jatkuvasti vaaravyöhykkeessä, kun lähellä on joku 37:n celsiusasteen lämpöinen liikkuva olento. (Lähtenmäki — Vasama 1992, 23.)

Artikkelin yleissävy on ironisoiva — objektiivisuus ja neutraalisuus eivät ole olennaisia. Ennakkoluulojen ja syrjinnän aiheuttama kiukku on selvästi näkyvissä ja kiukkuä käytetään yhtenä puolustavan näkökulman korostajana:

Tässä vaiheessa viimeistään alkaa harmittaa. On aika vaikea olettaa tulewansa vakavasti otetuksi, jos oma identiteetti on muiden silmissä epäkypsä ja häilyvä. (Lähtenmäki — Vasama 1992, 23.)

Sävy kuitenkin muuttuu neutraalimmaksi ja objektiivisemmaksi kun uusi biseksuaalisuuden määritelmä esitellään. Selittävä näkökulma otetaan käyttöön artikkelin loppukappaleissa, joissa kuvataan biseksuaalien kokemuksia ja uutta määritelmää. Artikkelä käyttää puolustavaa näkökulmaa saadakseen lukijan suhtautumaan biseksuaaleihin myötätuntoisesti ja valistaa sitten lukijaa biseksuaalisuuden "todellisesta luonteesta" selittävää näkökulmaa käyttäen.

Kunto Plus -lehdessä sekä puolustava että vähättelevä näkökulma ovat läsnä. Artikkelä ei kuitenkaan painota kumpaakaan näkökulmaa. Psykologi Anne Evansin ajatukset

heijastelevat puolustavaa näkökulmaa. Seuraavassa sitaatissa puolustava näkökulma on kaikkein selvin:

Monesti niiden ihmisten, jotka tuntevat olevansa biseksuaaleja, on vielä vaikeampi kertoa ympäristölle rakkauselämästään kuin homoseksuaalien. Biseksuaalisuus närkästyttää luultavasti eniten siksi, että kyseisiä henkilöitä pidetään irrallisten suhteiden harrastajina — ihmiset siis kuvittelevat, että biseksuaali voi kiinnostua kenestä hyvänsä, sanoo amerikkalainen psykologi Anne Evans. (Kunto Plus 1993, 35.)

Sitaatissa biseksuaalit esitetään ennakkoluulojen uhreina ja sanavalinnalla "ihmiset siis kuvittelevat, että biseksuaali voi kiinnostua kenestä hyvänsä" painotetaan sitä että kyse on pelkästä stereotyyppisestä kuvitelmasta, eikä biseksuaalien todellisesta käyttäytymistavasta.

Helsingin Sanomien artikkelissa puolustavaa näkökulmaa käytetään silloin, kun ennakkoluuloja käsitellään, mutta artikkelin perussävy on niin neutraali, että puolustavan näkökulman säikeet ovat kietoutuneet selittävään näkökulmaan. Puolustava näkökulma on näkyvissä joissakin kohdin lainausmerkkien käytössä:

Tuon ajan psykologit pitivät bi- ja homoseksuaalisuutta sinänsä luonnollisina piirteinä, mutta katsoivat niiden olevan vain vaiheita matkalla "kypsään" tunne-elämään, heteroseksuaalisuuteen. (Lähteenmäki — Hiltunen 1997, 52.)

Myös jotkut haastatteluotteet käyttävät puolustavaa diskurssia. Sitaatti Fritz Kleinilta kuvaa biseksuaalit suvaitsevaisempina ja monimuotoisuutta hyväksyvämpinä kuin homo- ja heteroseksuaalit, mikä on merkki pyrkimyksestä luoda positiivista biseksuaalista identiteettiä.

Bi-ihmisille kehittyy usein tavallista parempi monimielisyyden, moniselitteisyyden taju, Fritz Klein sanoo. "Bi-ihmiset antavat helpommin tilaa erilaisuudelle, kaikenlaisille ihmisille, toisin kuin heterot ja homot. Bi-piireissä saa olla *sekä että* ja vielä *muuttuvainen*." (Lähteenmäki — Hiltunen 1997, 55, kursivi kirjoittajien.)

Turun ylioppilaslehden kolumni on kiinnostava sekoitus vähättelevää ja puolustavaa näkökulmaa. Kolumni väittää biseksuaalisuuden olevan trendikästä — biseksuaalisuuden trendikkyys on artikkelin pääteema. Trendikkyuden korostaminen on selkeästi osa vähättelevää näkökulmaa, jossa biseksuaalisuuden merkitys mitätöidään pelkäksi trendiksi ja biseksuaalisuus identiteettinä kielletään.

Kolumni kuitenkin päättyy huoleen "oikean biseksuaalisuuden" puolesta. "Oikean biseksuaalisuuden" pelätään artikkelissa kärsivän trendin päättyessä. Kolumni tekee eron "oikean biseksuaalisuuden" ja "wanna be -biseksuaalisuuden" välille, muttei määrittele eroa selkeästi — ellei sitten ero ole määritettävissä seksuaalisiksi teoiksi, kuten voisi päätellä seuraavasta sitaatista:

Olkoon biseksuaalisuuden muodikkouden syy mikä tahansa, wanna be -biseksuaalisuudella ja "oikealla" biseksuaalisuudella ei tuntuisi olevan paljoakaan tekemistä toistensa kanssa. Kaikki biseksuaalilta näyttävät tai niin toimivat eivät ole edes aikeissa mennä sänkyyn saman sukupuolen kanssa, saati seurustella. (Lager 1999, 21.)

Kiinnostavaa kyllä, puolustava näkökulma keskittyy artikkelissa trendikkyiden ennakkoluuloon. Aluksi kolumni esittää biseksuaalisuuden opiskelijatrendinä toistaen ennakkoluuloa, jonka mukaan biseksuaalisuus on pelkkä trendi; myöhemmin kolumnissa kuitenkin mietitään "oikeiden biseksuaalien" kohtaloa, kun trendi on ohi.

7.3. Vähättelevä näkökulma: Biseksuaalisuutta ei ole olemassakaan

Vähättelevä näkökulma vähättelee biseksuaalisuuden merkitystä ja selittää sen seksuaalisen kehityksen vaiheeksi, trendiksi, kokeiluksi — jopa olemattomaksi. Tässä näkökulmassa biseksuaalisuutta ei nähdä seksuaalisena identiteettinä, vaan muotisanana, joka on otettu käyttöön. Näkökulma tukee seksuaalisuuden ja sukupuolen dikotomista mallia, jossa homo- ja heteroseksuaalisuuden, mieheyden ja naiseuden väliset rajat ovat selvät.

Näkökulma on selkein silloin, kun esitetään konservatiivisia näkemyksiä seksuaalisuudesta kaksinapaisena järjestelmänä, jossa biseksuaalisuudelle ei ole tilaa. Näkökulma on läsnä myös näkemyksissä, joissa biseksuaalisuutta luonnehditaan trendiksi. Erityisesti 90-luvun lopulle ajoittuvissa artikkeleissa biseksuaalisuuden trendikkyyttä korostetaan. Ajatus biseksuaalisuudesta trendinä ei kuitenkaan välttämättä sisällä samaa perusolettamusta biseksuaalisuuden olemattomuudesta kuin konservatiiviset dikotomiset näkemykset. Vähättelevää näkökulmaa voidaan käyttää biseksuaalisuuden trendikkyyttä kuvatessa niin, että biseksuaalisuuden olemassaolo myönnetään, mutta vähätellään sitä trendiluonteisena.

Vähättelevä näkökulma voi käyttää naurettavaksi tekevää tai aggressiivista sävyä tai jopa kevyttä ja humoristista sävyä. Biseksuaalisuuden olemattomuutta voidaan painottaa vahvastikin. Näkökulmassa kuitenkin pyritään objektiiviseen sävyyn, sillä objektiivisuus vahvistaa keskeisen ajatuksen biseksuaalisuudesta olemattomana tai epäuskottavana ilmiönä. Vähättelevä näkökulma ei anna biseksuaaleille mahdollisuutta omaan ääneen — biseksuaalisuuden olemassaolon kieltäminen myös kieltää biseksuaalien äänen.

Kunto Plus -lehden artikkelissa vähättelevä ja puolustava näkökulma vuorottelevat. Vähättelevä näkökulma on viiltävän selkeä tanskalainen seksologi Preben Hertoftin ajatuksissa biseksuaalisuudesta:

Biseksuaalisuudesta on tullut muotisana. En usko että olen koskaan tavannut todella biseksuaalista ihmistä. Kokemukseni osoittaa, että riittävän tiedon avulla on mahdollista määrittää, onko ihminen homo- vai heteroseksuaalinen. Biseksuaalisuus on sen tähden tarpeeton käsite, sanoo Preben Hertoft. (Kunto Plus 1993, 32.)

Hertoftin ajatus biseksuaalisuudesta tarpeettomana käsitteenä on aineistoni ehdottomin osoitus vähättelevästä näkökulmasta.

Turun ylioppilaslehden kolumni kuvaa opiskelijat ihmisinä, jotka ihailevat seksuaalisia vähemmistöjä ja venyttävät seksuaalisia rajojaan. Seksuaaliset kokemukset samaa sukupuolta olevan kanssa esitetään trendikkäänä juttuna, josta voi kertoa kavereille todistaakseen omaa erikoisuuttaan. Samalla biseksuaalisuus pelkistyy trendiksi, erikoisuudentavoitteluksi, kokeilunhaluksi ja oman suvaitsevaisuuden todisteluksi.

Miksi biseksuaalisuus on sitten jälleen trendikästä? Osasyynä saattaa löytyä 70-luku -retroilusta, mutta se tuskin riittää koko selitykseksi. Yksi syy saattaa löytyä juuri vallitsevan kulttuurin suvaitsemattomuudesta ja konservatiivisuudesta, josta halutaan erottua. Biseksuaalisuuden avulla voidaan korostaa omaa vapaamielisyyttä ja seksuaalista suvaitsevaisuutta. Janne puolestaan uskoo syyn löytyvän kokeilunhalusta. (Lager 1999, 21.)

Kolumnin näkökulma on kuitenkin heittelevä. Toisaalta biseksuaalisuudesta kirjoitetaan vähätellen ja leimataan se opiskelijatrendiksi — toisaalta esitetään huoli "oikeasta biseksuaalisuudesta", joka saattaa kärsiä trendistä. Tekstissä on selvä ristiriita sen suhteen, että biseksuaalisuus kuvataan pääosin trendinä, mutta muistetaan myös biseksuaalisuus mahdollisena identiteettinä. Ristiriita on tarkoituksellinen, eikä sitä pyritä tekstissä purkamaan.

Iltä-Sanomien artikkelissa vähättelevä näkökulma on kaikkein selkein. Biseksuaalisuus esitetään trendinä, seksuaalisen kehityksen vaiheena tai seikkailunhaluna. Biseksuaaliset kokemukset esitetään myönteisinä, mutta biseksuaalisuuden merkitystä identiteettinä vähätellään. Biseksuaalisuuden trendikkyyttä toistellaan artikkelissa uudelleen ja uudelleen. Trendikkyys merkitsee myös ohimenevyyttä: trendit vaihtuvat kaiken aikaa ja siten biseksuaalisuuttakaan ei voida nähdä todellisena identiteettinä.

Tyttöjen haastattelut korostavat trendikkyyttä.

— BAILUISSA tytöt halailevat ja pussailevat keskenään, jotta muut luulisivat, että siinä on jotakin sellaista, Anni, 17, kertoo. Biseksuaalisuus on monien tyttöjen mielestä trendikästä, vaikkei se oikeasti kolahtaisi. [...]
— Jotkut kokeilevat ihan oikeasti lesboilua, mutta useimmat vain puhuvat siitä. Miksi ihmeessä?
— Se nyt vain on trendikästä, vähän niinkuin homoravintoloissa bailaaminen, Anni vastaa. (Korostus alkuperäisessä, ensimmäinen sana haastattelusuuden alku.) (Kolsi 2000, 25.)

Myös seksuaaliterapeutin haastattelussa biseksuaalisuuden merkitystä vähätellään. Se selitetään trendiksi ja nuorten tyttöjen kehitysvaiheeksi. Biseksuaalisuus leimataan merkityksettömäksi asiantuntijalausunnon avulla.

7.4. Tirkistelevä näkökulma: Mutta mitä ne tekee sängyssä?

Tirkistelevä näkökulma eksotisoi ja erotisoi biseksuaalisuutta ja biseksuaaleja ja kuvaa biseksuaalit ja biseksuaalisuuden jännittävänä ja kiihottavana. Tirkistelevä näkökulma myös antaa biseksuaalisuudelle intiimin ja tabunomaisen sävyn — kuin pelkkä biseksuaalisuudesta puhuminen olisi rohkeaa ja hieman sensaatiomaista. Biseksuaalisuus kuvataan jännittävänä seikkailuna.

Tirkistelevä näkökulma katsoo biseksuaalisuutta etäältä, eikä pohdi biseksuaalien arkielämää tai biseksuaalina elämisen kokemusta. Tirkistelevä näkökulma korostaa seksuaalisuuden osuutta biseksuaalisuudessa. Näkökulma on näkyvin silloin, kun biseksuaalien seksielämää kuvaillaan tai pohditaan. Identiteettikysymyksiä ei näkökulmassa käsitellä lainkaan.

Näkökulma myös painottaa näkyvyyden merkitystä biseksuaalisuudessa. Tirkistelevästä näkökulmasta katsottuna biseksuaalisuus on näytös, joka on tarkoitettu nähtäväksi. Biseksuaalisuudella ei ole merkitystä, jos sitä ei nähdä. Lukijan — jonka oletetaan olevan heteroseksuaalinen — viihdyttäminen on tärkein päämäärä; näkökulma käyttää biseksuaalisuutta tuottaakseen mielihyvää lukijalle.

Kunto Plus -lehden artikkelissa tirkistelevä näkökulma on vahvasti läsnä, ja pehmoeroottinen kuvitus korostaa tirkistelevää näkökulmaa. Vaikka artikkeli yrittääkin selittää biseksuaalisuutta neutraalisti ja objektiivisesti eri näkökulmista, se myös kuvailee biseksuaalisuuden kiihottavaksi tabuksi ja biseksuaalit kaksoiselämää viettäviksi seikkailijoiksi. Biseksuaalina eläminen esitetään vaikeana, mutta biseksuaaliset fantasiat kuvataan tavallisen heteroseksuaalisen elämän jännittävinä mausteina. Artikkelin väittää, että suurimmalla osalla ihmisiä on fantasioita omasta sukupuolesta ja todistaa, että ne ovat yleisiä ja tavallisia, jopa kiihottavia, jos niitä käytetään järkevästi. Kuvilla alastomista naisista yhdessä ja miehen kanssa artikkeli jopa tarjoaa valmiin fantasian lukijoiden käytettäväksi.

Artikkeli esittää biseksuaalisuuden vaikeana ilmiönä, jota eivät kunnolla ymmärrä tutkijat sen enempää kuin biseksuaalit itsekään. Biseksuaalisuus esitetään tabuna, joka on sekä jännittävä että hieman pelottava.

Oletko joskus eroottisen unen nähtyäsi herännyt yllättyneenä, koska partnerisi olikin toista sukupuolta kuin ne henkilöt joihin tavallisesti ihastut? Se on aivan tavallista eikä se ole välttämättä merkki biseksuaalisuudesta. [...] Biseksuaalisuus on tähän asti ollut jyrkkä tabu ihmisten keskuudessa. Heteroseksuaalit ovat pitäneet biseksuaaleja hillittöminä, poikkeavina ihmisinä ja homoseksuaalit puolestaan petturimaisina homoina, jotka eivät uskalla täysin elää luontonsa mukaan. (Kunto Plus 1993, 32.)

Myös *Turun ylioppilaslehden* kolumnissa jälkiä tirkistelevästä näkökulmasta, mutta nämä jäljet eivät ole selkeitä. Kahdessa haastattelusitaatissa biseksuaalisuus kuvataan ilmiönä, jolla täytyy olla katsojia — ilmiönä, joka on enemmän näytös kuin identiteetti.

— Multa ja mun parhaalta kaverilta on usein tultu kysymään, että seurustellaanko me, sillä meistä on mukava pussailla ja kaulailla baareissa. En mä oikein tiedä, mistä siinä lääppimisessä on kysymys. Kai se on sekä omien että toisten rajojen testaamista. Ehkä se on myös yksi tapa shokeerata baarissa. Ja nimenomaan se tapahtuu aina julkisesti, ei me koskaan kahdestaan ruveta hipelöimään toisiamme, Ulla tunnustaa. (Lager 1997, 21.)

Myös kolumnin kuva, jossa kaksi tyttöä pussaa tuijottavan yleisön edessä, heijastaa tirkistelevää näkökulmaa. Nämä viittaukset antavat biseksuaalisuudelle ekshibitionistisen luonteen, mutta tirkistelevä näkökulma ei ole muuten selkeästi näkyvillä.

Iltä-Sanomien artikkelissa on vahva tirkistelevä näkökulma. Biseksuaalisesti käyttäytyvien nuorten tyttöjen sanotaan etsivän seikkailua ja jännitystä elämäänsä. Biseksuaalisuus esitetään ilmiönä, joka herättää huomiota. Artikkelissa käytetty kuva alleviivaa tätä: kaksi suutelevaa tyttöä tarjoavat fantasioitavaa heitä katsoville pojille.

Biseksuaalisuus on artikkelissa jotakin, jonka täytyy näkyä. Tytöt suutelevat toisiaan baareissa ja juhlissa ja käyvät homoyökerhoissa tullakseen nähdyiksi. Biseksuaalisuus kuvataan artikkelissa näytelmäksi, jossa näyttelevät nuoret trendikkäät tytöt ja jonka katsojina ovat pojat ja muut (vähemmän trendikkäät?) tytöt. Artikkelissa biseksuaalisuutta ei ole, ellei sitä esitetä.

—Koulussa jotkut tytöt väittävät olevansa biseksuaaleja, mutta eivät ne sitä oikeasti olleet. Jos joku huomaa olevansa erilainen, tuskinpa se siitä puhuu. (Kolsi 2000, 24.)

On kuitenkin muistettava, että *Iltä-Sanomien* on muutenkin linjaltaan viihteellinen sanomalehti, ja tirkistelevä diskurssi voi korostua tämän vuoksi. *Iltä-Sanomien* ei pyri olemaan neutraali ja objektiivinen tiedonlähde, vaan nimenomaan viihdyke. Siten tirkistelevän diskurssin painottuminen tässä artikkelissa johtuu osittain lehden luonteesta.

7.5. Näkökulmien mosaiikki

Biseksuaalisuus määrittyy teksteissä niin tuntemattomaksi ilmiöksi, että sen selittäminen on välttämätöntä. Lukijan ei oleteta ymmärtävän biseksuaalisuutta ilman selityksiä. Kolmen ensimmäisen otokseni artikkelin pääteemana onkin nimenomaan biseksuaalisuuden selittäminen ja määrittely. Vaikuttaa siltä, että biseksuaalisuus koetaan edelleen niin monitahoisena ja epämääräisenä ilmiönä, että selittämisen ja määrittelyn tarve on itsestäänselvää. Olen koonnut määrittelemäni näkökulmat Taulukkoon 5, jossa esitän tiivistetysti näkökulmat ja niitä luonnehtivat piirteet.

Taulukko 5. Yhteenvedo lehtiteksteistä esiin nousseista näkökulmista

Selittävä näkökulma: Mitä on biseksuaalisuus?

- neutraali ja objektiivinen sävy
- viittauksia seksuaalisuustutkimuksiin
- viittauksia biseksuaalien kokemuksiin
- tarve määritellä ja selittää on itsestäänselvä
- lukijan valistaminen

Puolustava näkökulma: Unohtakaa typerät ennakkoluulot!

- ennakkoluulojen ja stereotyyppien kritiikki
- tunteenomainen sävy: vihainen, ironisoiva, puolustava
- biseksuaalisuuden luokittelu erilliseksi identiteetiksi
- typografiset piirteet: lainausmerkkien, huutomerkkien ja kursiiivin käyttö

Vähättelevä näkökulma: Biseksuaalisuutta ei ole olemassakaan.

- biseksuaalisuuden/biseksuaalisen identiteetin olemassaolon/merkityksen kieltäminen
- biseksuaalisuuden luokittelu trendikkääksi, ohimeneväksi vaiheeksi tms.
- biseksuaalisuuden naurunalaiseksi tekeminen

Tirkistelevä näkökulma: Mutta mitä ne tekee sängyssä?

- biseksuaalisuuden eksotisointi ja erotisointi
- seksuaalisuuden korostaminen biseksuaalisuudessa
- biseksuaalisuus olemassa vain silloin kun sitä katsotaan
- lukijan viihdyttäminen

Biseksuaalisuuden ei voi olettaa olevan tuttu ilmiö suurelle yleisölle. Sen vuoksi artikkeleissa on välttämätöntä selittää ja määrittää biseksuaalisuutta ennen kuin biseksuaalisuutta käsitellään yleisemmin. Selittävän näkökulman fragmentteja on nähtävissä kaikissa artikkeleissa — jotkut artikkelit painottavat tätä näkökulmaa voimakkaasti.

Puolustava ja vähättelevä näkökulma ovat kaikkein vastakkaisimmat näkökulmat ja niissä valtarakennelmat ovat selkeimmin nähtävissä. Jos vähättelevä näkökulma saa tilaa, biseksuaalisuuden ja biseksuaalisen identiteetin merkitystä vähätellään tai jopa kielletään. Ajatuksia biseksuaalisuudesta trendinä tai vaiheena korostetaan. Toisaalta, puolustava näkökulma keskittyy ennakkoluulojen murskaamiseen, mutta ei biseksuaalien arkielämään ja elämäntilanteisiin. Jos vaihtuvat seksikumppanit ja biseksuaalisuus trendinä kuvataan murskattaviksi ennakkoluuloiksi, "oikeiden biseksuaalien" ollessa monogaamisia ja identiteetiltään vahvoja, se myös rajoittaa ihmisten kokemusmaailmaa. Vähättelevä ja puolustava näkökulma näyttävät olevan saman kolikon kääntöpuolia: vähättelevä näkökulma luo puolustavaa asennetta, joka puolestaan voi vahvistaa vähättelevää sävyä.

Näkökulmat rinnastuvat kanadalaisen sosiologi Carol Berensonin (2002, 14) tutkimustuloksiin siitä, millaisilla diskursseilla ja vastadiskursseilla biseksuaalisuutta kuvataan. Berenson ottaa esimerkikseen aitametaforan: dominoivissa diskursseissa biseksuaalit nähdään aidoilla istujina, kun taas biseksuaalit näkevät itsensä aitojen ja muurien kaatajina ja huomauttavat, että on mahdotonta istua aidalla, jota ei ole. Aidallaistumisen metafora delegitimoi biseksuaalit, kun taas pyrkimys kaataa aidat voidaan nähdä vastaliikkeenä dominoivan diskurssin murtamiseksi. Nämä vastakkaiset diskurssit voidaan nähdä vastakkaisina poliittisina strategioina.

Tirkistelevä näkökulma on muista näkökulmista erillinen näkökulmansa siinä mielessä, että se keskittyy tuottamaan lukijalleen mielihyvää. Siinä missä selittävä, puolustava ja vähättelevä näkökulma keskittyvät biseksuaalisuuden sijoittamiseen osaksi seksuaalisuuden kenttää joko selittämällä ja puolustamalla sitä tai kieltämällä sen olemassaolo, tirkistelevässä näkökulmassa ei ole olennaista se, mitä biseksuaalisuus tarkoittaa. Tirkistelevässä näkökulmassa biseksuaalisuuden keskeinen tehtävä on olla kutkuttava teema tekstissä. Tirkistelevä näkökulma ei ole kiinnostunut biseksuaalisuudesta itsestään, vaan lukijan mielihyvästä. Siten biseksuaalisuus määrittyy toisarvoiseksi lukijan mielihyvän rinnalla, eikä biseksuaalisuuden totuudenmukaisella kuvaamisella ole merkitystä.

Artikkeleiden kuvituksissa painottuu naisten välinen läheisyys — neljästä kuvitetusta artikkelista kolmeen on kuvitukseksi valittu naispari suutelemassa tai hyväilemässä toisiaan.

Visuaalisesti biseksuaalisuuden kuvitus siis toistaa pornografista kuvastoa, jossa ei-heteroseksuaalisuus saa näyttäytyä naisten välisenä läheisyytenä, mutta jossa miesten välinen seksuaalisuus on näkymätöntä.

Artikkelit toistavat joitakin keskeisiä biseksuaalisuuteen liitettyjä ennakkoluuloja, kuten ennakkoluuloa biseksuaalisuudesta vaiheena tai muoti-ilmiönä (Kangasvuo 2001). Merkilläpantavinta artikkeleissa on kuitenkin se, että pyrkimys selittää biseksuaalisuutta on hyvin voimakas. Selittämisen tarve heijastaakin sitä hämmennystä, jota seksuaalisten dikotomioiden ulkopuolelle asettuva biseksuaalisuus aiheuttaa. Selittämisen kautta biseksuaalisuus asetetaan osaksi suomalaista sukupuolijärjestelmää ja tehdään siitä ymmärrettävää.

Millaisia valtasuhteita kuvailemani diskursiiviset rakenteet sitten tuottavat? Biseksuaalisuudesta käyty keskustelu kommentoi väistämättä samalla myös dikotomista sukupuolijärjestelmää. Vaikka analysoimissani artikkeleissa ei käsitelläkään hetero- tai homoseksuaalisuutta, ne ovat kuitenkin läsnä biseksuaalisuuden mainitsemattomina, itsestäänselvinä vertailukohtina. Teksteissä biseksuaalisuus on aina kuriositeetinomainen poikkeama normaalista, kummallinen ja selityksiä vaativa. Siten biseksuaalisuus ei teksteissä nouse teemaksi, jonka avulla voisi rapauttaa dikotomista sukupuolijärjestelmää tai kyseenalaistaa seksuaalisuuden jaon homo- ja heteroseksuaalisuuteen. Selittävä ja puolustava näkökulma vaativat biseksuaalisuudelle näkyvyyttä ja hyväksyntää, mutta eivät varsinaisesti kritisoi seksuaalisuuden luokittelun vaatimusta tai heteroseksuaalista hegemoniaa. Dikotominen sukupuolijärjestelmä jää näkökulmissa koskemattomaksi.

Tärkeä kysymys on myös se, kenellä on valta puhua biseksuaalisuudesta ja määritellä sitä. Selittävässä ja puolustavassa näkökulmassa määrittelijöiksi nostetaan biseksuaalit itse, ja pyritään luomaan illuusio tekstin läpinäkyvyydestä: näkökulmassa vakuutetaan, että tekstin kautta voi tavoittaa aidon biseksuaalisuuden. Selittävässä näkökulmassa määrittelyvaltaa annetaan myös tietelle, jolloin asiantuntijalla on valta tehdä yleistyksiä ja biseksuaalien paikka on olla erityistapauksina yleistyksiä vasten. Vähättelevässä näkökulmassa määrittelyvalta on aina muiden kuin biseksuaalien: joko tekstin kirjoittajan, asiantuntijan tai molempien.

Tirkistelevä näkökulma alistaa biseksuaalisuuden — ja biseksuaalin — lukijan mielihyvän objektiksi. Tirkistelevässä näkökulmassa valtasuhde on katsojan ja katsotun välinen: kirjoittaja ja lukija asettuvat aina biseksuaalisuutta tarkkailevaan asemaan, ja

biseksuaalisuus asetetaan näyttämölle. Tirkistelevä näkökulma onkin eräänlainen pehmo-versio biseksuaalisuuden pornografisoinnista.

Biseksuaalisuudiskurssit joko normalisoivat biseksuaalisuutta ja vakuuttavat sen olemassaolon oikeutta — tai kuvaavat sen poikkeamana, johon lukija voi ottaa etäisyyttä ja johon verrata normin mukaista heteroseksuaalisuutta. Biseksuaalisuudiskursseissa ei kyseenalaisteta seksuaalisuuden kategorisoinnin mielekkyyttä sen enempää kuin heteroseksuaalisuuden asemaa normatiivisena seksuaalisuuden muotona.

8. Elämää biseksuaalina

Biseksuaalien haastatteluja käsittelevä luku jakaantuu viiteen alalukuun. Käsittelen biseksuaalisuutta laajenevana kehänä lähtien biseksuaalisuuden määrittelystä yksilötasolla ja päätyen biseksuaalisuuden pohdintaan yhteisöllisenä ilmiönä. Ensimmäinen luku käsittelee biseksuaalisuuden määrittelyä ja asioita, joita haastateltavat liittävät biseksuaalisuuteen. Toinen luvuista keskittyy biseksuaaliseen identiteettiin haastateltavien näkökulmasta. Kolmannessa luvussa kuvaan haastateltavien parisuhteita ja sitä, miten biseksuaalisuus niissä vaikuttaa. Neljäs luku kertoo siitä, miten haastateltavien biseksuaalisuuteen on suhtauduttu heidän lähiympäristössään — työ- tai opiskelupaikalla, perheen ja ystävien parissa. Viidennessä ja viimeisessä luvussa pohdin biseksuaalisuutta yhteisöllisenä ilmiönä; voiko biseksuaalisuus tarjota mahdollisuuden yhteisölliseen kiinnittymiseen?

8.1. Biseksuaalisuus-sanaa selittämässä

Biseksuaalisuuden määrittelyä käsittelevän luvun ensimmäisessä alaluvussa kerron, miten haastateltavani määrittelevät biseksuaalisuuden käsitettä — ja miten he haluaisivat jättää sen määrittelemättä. Toisessa alaluvussa pohdin sitä, kuinka haastateltavat näkevät biseksuaalisuuden erilaisten kategorioiden haastajana ja kyseenalaistajana. Viimeisessä alaluvussa kuvaan niitä arvoja ja merkityksiä, joita haastateltavat liittävät biseksuaalisuuteen. Nämä arvot ja merkitykset kertovat sekä siitä, kuinka haastateltavat määrittelevät biseksuaalisuuden, että siitä, mitä biseksuaalisuus heille henkilökohtaisesti merkitsee.

8.1.1. "Mitä biseksuaalisuus tarkoittaa?"

Kysymys siitä, kuinka haastateltavat määrittelevät biseksuaalisuuden, oli haastattelujeni ensimmäinen kysymys, joka ohjasi koko haastattelun suuntaa. Haastateltavieni suhtautuminen vaihteli, osa vastasi oitis selkeästi ja täsmällisesti, osa taas taivasteli pitkään kysymyksen vaikeutta, ennen kuin alkoi kertoa omista ajatuksistaan. Suhtautumistapojen eroista huolimatta kaikilla haastateltavilla oli kuitenkin varsin selkeä käsitys siitä, mitä biseksuaalisuus tarkoittaa yleisesti ja mitä se tarkoittaa juuri heidän kohdallaan. Heidän määrittelynsä biseksuaalisuudelle oli varsin yhtenäinen, ja määrittelyssä oli lähinnä sävyeroja.

Haastateltavien mukaan biseksuaali voi tuntea vetoa eri sukupuolia olevia ihmisiä kohtaan ja biseksuaalisuus tarkoittaa ominaisuutta, joka kuvaa eri sukupuolia kohtaan tunnettua halua. Informantit mainitsivat yleensä aluksi seksuaalisen halun eri sukupuolta olevia yksilöitä kohtaan, mutta muistuttivat lähes heti, että biseksuaalisuus sisältää myös muita tunteita kuten ihastumisen ja rakastumisen tunteita ja romantiikkaa. Biseksuaalisuudesta jotkut haastateltavat (Tanja, 1969; Pirkko, 1970; Ella, 1975) puhuivat myös nimenomaan kykynä rakastaa eri sukupuolia olevia ihmisiä, jolloin sana 'rakastaa' yhdistää romanttiset ja seksuaaliset tunteet, kuten Pirkko seuraavassa kuvaa:

Mun mielestä eroottisuuteen sisältyy myös tää tunneaspekti, potentiaali rakastua ja näin poispäin, et se kuuluu mun mielestä, se ilman muuta kuuluu siihen sisään. (Pirkko, 1970.)

Biseksuaalisuuden määritelmää haastateltavat täydensivät sanomalla, että biseksuaalille sukupuolella ei itseasiassa ole suurta merkitystä, vaan sukupuolta tärkeämpi merkitys on ihmisen persoonalla. Biseksuaalisuuden toiseksi tärkeäksi määrittelyksi haastateltavat nostivatkin sen, että biseksuaali hyväksyy ihmiset ihmisinä eikä sukupuolina.

Sil ei ole merkitystä, et jos mä pidän jostain ihmisestä tai rakastun siihen, niin se sukupuoli on silloin toisarvonen asia. Ihan samallai ku mullon ollut suhde mustan miehen kanssa, ni jossain vaiheessa mä vaan huomasin, et mä en enää ajattele ollenkaan, et se ihminen on eri värinen, eli sil rodullakaan ei o merkitystä, vaan se ihminen itsessään kasvaa yli sen. (Sirpa, 1967.)

[Biseksuaalina] pystyy hyväksymään sellasen tilanteen, että on itse ihminen, ja joku toinen on ihminen, ja ihmisenä tuntee kiinnostusta ihmistä kohtaan, myöskin muutakin kun tälleen kaveritasolla, ja sillon sillä ei ole väliä että mikä sen biologinen sukupuoli on, vaan pikemminkin sitten minkälainen se on ihmisenä. (Aino, 1975.)

Haastateltavieni tapa määritellä biseksuaalisuus on varsin lähellä sitä, miten biseksuaalisuus on määritelty angloamerikkalaisessa biseksuaalisuustutkimuksessa ja yhdysvaltalaisessa bi-liikkeessä. (Firestein 1996a, xix-xx; Geller 1990, 106.) Esimerkiksi bi-aktivisti Arwyn Moore (1997, 404-405) kuvaa itseään pakinassaan monilla termeillä ja tiivistää biseksuaalisuuden genitaalisten ja fyysisten erojen ylittämiseksi niin, että sukupuolten sijasta kohtaavat ihmiset.

Suurin osa sosiologi Paula Rustin (2001, 41-42, 58) tutkimista angloamerikkalaisista haastateltavista kuvasi biseksuaalisuuden olevan potentiaali olla seksuaalisesti, emotionaalisesti ja/tai romanttisesti kiinnostunut eri sukupuolista. Rust erottaa biseksuaalisuuden määrittelyssä toisistaan kyvyn tai mahdollisuuden tuntea halua eri sukupuoliin ja kokemukset halusta eri sukupuoliin. Kyky tai mahdollisuus viittaa yksilön olemukseen, kun taas kokemukset viittaavat behavioristiseen näkemykseen, jossa halu sinänsä on kokemus ja määrittää biseksuaalisuutta. Myös Hanna Bertilsdotterin (1999, 9,

14-17, 26) ruotsalaista biseksuaalisuutta luotaavassa tutkimuksessa biseksuaalisuus on määritelty kyvyksi tai haluksi rakastaa tai tuntea vetoa molempiin sukupuoliin. Bertilsdotterin informantit korostivat rakastuvansa tai tuntevansa vetoa nimenomaan ihmiseen, ei sukupuoleen. He sanoivat myös, että eri sukupuolta olevat ihmiset voivat täyttää erilaisia tarpeita yksilön elämässä.

Haastateltavieni oma biseksuaalisuuden määrittely on jatkuvassa vuorovaikutuksessa yleisten biseksuaalisuuden määrittelyjen kanssa. Haastateltavat määrittelivät biseksuaalisuutta omien kokemustensa ja ajatustensa kautta käyttäen käsitteenmäärittelyssä apuna biseksuaalisuutta kuvaavia tekstejä ja muiden biseksuaalien kokemuksia. Haastateltavat vertailivat omia kokemuksiaan muiden kokemuksiin ja yleiseen käsitykseen biseksuaalisuudesta ja valitsivat yleisistä määrittelyistä ne, jotka soveltuivat heidän oman seksuaalisuutensa kuvaamiseen, mutta torjuivat ne, jotka eivät soveltuneet. Vaikka käsitteenmäärittely tapahtui haastateltavien omista kokemuksista ja ajatuksista käsin, haastateltavien kokemukset biseksuaalisuudesta olivat siinä määrin rinnakkaisia, että heidän biseksuaalisuuden määrittelynsä oli pääpiirteittäin yhteneväinen.

Haastateltavat kokivat, että heidän valtansa vaikuttaa yleisiin käsityksiin ja määritelmiin biseksuaalisuudesta oli varsin rajallinen. Monet haastateltavat vieroksuivat sitä, että valtaväestön mielikuvissa biseksuaalisuus liitetään vaihtelevaan seksielämään ja vaihtuviin kumppaneihin, ja korostivat varsin voimakkaasti sitä, että biseksuaalisuudessa ei ole kyse seksistä — tai edes siitä, kenen kanssa seksiä harrastetaan — vaan laajemmasta ihmisestä määrittelevästä ominaisuudesta.

Sana 'biseksuaalisuus' tuntuikin olevan vaikea siinä mielessä, että se viittaa suoraan seksuaalisuuteen, jolloin informantit halusivat vakuuttaa, että pelkästään seksuaalisuudesta ei biseksuaalisuudessa ole kyse; tämä korostaminen kuitenkin aiheutti sen, että seksuaaliset tunteet jäivät välillä muiden tunteiden varjoon. Jotkut haastateltavat halusivat irrottaa biseksuaalisuus-termin seksuaalisuuden painolastista ja siirtää sen kuvaamaan seksuaalisuuden suuntautumisen sijaan elämänasennetta tai olemusta.

Jos ajatellaan laajemmin, niin se, että voi kiintyä ja voi rakastua, ja haluaa perustaa elämänsä miehen tai naisen kanssa, niin se mun mielestä sitte jotenki ei oo biseksuaalisuutta, siinon se seksuaalisuus-sana, ei seksillä oo mitään tekemistä enää sen kanssa että kenen kanssa haluaa asua ja elää ja kenties kasvattaa lapsia ja sillee. (Anna, 1976.)

Se [biseksuaalisuus] on yleinen sellanen, mun mielest muutenkin asenne, et se ei pelkästään liity itteasias siihen seksuaalisuuteen, kuka sun mielestä on seksikäs ja haluttava, vaan myöskin ehkä muutenki siihen... elämänasenteisiin ja sellasiin. (Mira, 1976.)

Haastateltavat tasapainoilivat biseksuaalisuuden määrittelyssään seksuaalisuuden vähättelyn ja korostamisen välillä. Seksuaalisuuden merkityksen vähättelyssä kuvastuu pelko siitä, että biseksuaalisuus pelkistyisi seksiksi. Haastateltavat halusivat varjella biseksuaalisuuden käsitettä vääristymiseltä ja yksinkertaistamiselta. Toisaalta seksuaalisia tunteita kuitenkin pidettiin tärkeänä osana biseksuaalisuutta. Haastateltavat sanoivat, että vaikka biseksuaalisuudessa ei pelkästä seksuaalisuudesta olekaan kysymys, seksuaaliset tunteet eri sukupuolia olevia ihmisiä kohtaan määrittelevät biseksuaalisuuden selkeimmin.

[Seksuaalisuus] on se selkein asia, joka kertoo että minkälainen on suuntautuminen, että sekundäärinenä tulee sitte tää, että miten ja minkälainen on oma identiteetti ja tällä tavalla. Mä kyl katosin, että se on ihan sen seksuaalisuuden perusteltavin, voi sanoo et se on melkein tärkein. (Kepa, 1973.)

Haastateltavien joukossa oli niitäkin, jotka korostivat seksuaalisia tunteita muiden edelle jopa niin, että nimenomaan seksuaalisten tunteiden eri sukupuolia kohtaan ja seksuaalisten kokemusten eri sukupuolten kanssa katsottiin määrittävän ihmisen biseksuaaliseksi (Marita, 1955; Raimo, 1957; Tarja, 1970; Anna, 1976; Jouni, 1980). Tällöin biseksuaalisuuteen ei välttämättä liitetty lainkaan ihastumisen ja rakastumisen tunteita tai romanttisia tunteita (Raimo, 1957; Tarja, 1970).

Yleisesti ottaen biseksuaalisuus on kai mulle sitä, että voi tuntea seksuaalista viehtymystä kumpaa tahansa sukupuoleen. Mulle se on sitä, että mun on hirveen helppo esimerkiksi ihastua poikaan, mutta sitten kokemusten mukaan parisuhde ei kuitenkaan onnistu. Ja sitte mullon seksuaalisia kokemuksia sekä miesten että naisten kanssa, ni se tekee minusta biseksuaalin, mutta mä kuitenkin haluan ajatella elämäni lesbona. (Anna, 1976.)

Mä en voi ajatella itseäni jakamassa arkipäivän elämää naisen kanssa samalla tavalla ku miehen kans. Et mä oon nelikymppiseksi asti pitänyt sen, se asia on ollu niinko... enempi sillä tavalla, et se on ollu mun seksuaalisuuteen ja eroottisuuteen liittyvä yks semmonen... stimuloiva osatekijä itseasiassa. (Marita, 1955.)

Biseksuaalisuus määriteltiin eri sukupuolia kohtaan tunnetun kiinnostuksen lisäksi eräänlaisena androgyynisyytenä eli feminiinisten ja maskuliinisten piirteiden tasapainona itsessä (Derek, 1965; Saija, 1971; Mira, 1976). Tällöin biseksuaalisuuden käsitteen määrittely lähestyy biseksuaalisuuden käsitteen biologista määritelmää, jonka mukaan biseksuaalisuus tarkoittaa kaksisukupuolista lajia. Biologinen määritelmä voikin olla yhtenä taustavaikuttajana näiden haastateltavien biseksuaalisuuden määrittelyssä. Derek (1965) tosin muistutti, ettei kuitenkaan ole olemassa yhtä ainutta miehen tai naisen määritelmää, "mutta sosiopsykologiselta kannalta relevantteja niistä on nyt kaksi". Käsittelen tarkemmin biseksuaalien ajatuksia sukupuolesta luvussa 8.2.4. Sukupuoli ja biseksuaalinen identiteetti.

Mä liitän biseksuaaliuuteen, ainakin omaani, semmosen että siinä on tietynlainen tasapaino feminiinisten ja maskuliinisten ominaisuuksien kanssa. (Saija, 1971.)

Biseksuaalisuus on ihan eri planeetalta kun homous ja heterous. [...] Ku on biseksuaali ni sit jotenki pääsee ihan irti siitä jutusta että onko joku mies, vai onko joku nainen. [...] Se on mun mielestä jotenki hämäävää et miten paljon sukupuolittuneita asiat on. (Mira, 1976.)

Biseksuaalisuus voitiin määritellä myös homo- ja heteroseksuaalisuuden kautta niin, että biseksuaalisuudeksi katsottiin kaikki, mikä jää puhtaan homoseksuaalisuuden ja puhtaan heteroseksuaalisuuden väliin. Biseksuaalisuutta ei haluttu määritellä niin, että biseksuaalin tulisi haluta kumpaakin sukupuolta yhtä paljon, ja biseksuaalisuuteen katsottiin mahtuvan erilaisia variaatioita enemmän kuin homo- ja heteroseksuaalisuuteen, pääosin ihmisten omista kokemuksista lähtien. Siten biseksuaalisuus määriteltiin olennaisesti monimuotoisemmaksi ja kirjavammaksi kuin homo- tai heteroseksuaalisuus. Monimuotoisuus oli haastateltaville myönteinen määrite.

Ei siinä tarvitse prosentteja laskea, että kummasta tykkää enemmän. Bisse mikä bisse. (Pirkko, 1970.)

Vaikka tuntisi enemmän vetoa samaa sukupuolta oleviin henkilöihin, ei mikään estä tulemasta onnelliseksi toista sukupuolta olevan kanssa. (Heli, 1979.)

Moni haastateltava arveli, että biseksuaalisuus on yleisinhimillinen ominaisuus ja että kaikki ihmiset ovat itseasiassa biseksuaaleja. Itseään biseksuaaliksi nimittävien ihmisten ajateltiin olevan tietoisempia kiinnostuksestaan eri sukupuolia oleviin ihmisiin kuin itseään hetero- tai homoseksuaaleiksi nimittävien. Ihmisten erilaisten seksuaalisuuksien ajateltiin muotoutuvan kaikille yhteisen synnynnäisen biseksuaalisuuden pohjalta. Toisaalta jotkut haastateltavat kritisoivat ajatusta kaikista ihmisistä biseksuaalisina tapana mitätöidä biseksuaalisuus ja siten biseksuaalinen identiteetti omana erillisenä identiteettinä (Pirkko, 1970; Mikko, 1976). Jos "kaikki ovat biseksuaaleja", biseksuaalisuudella ei enää ole mitään merkitystä ja se sulaa pois.

On paikallaan korostaa, että en ole itse koskaan uskonut, että kukaan on hetero tai homo. Mielestäni on päivänselvää, että ihminen säätelee käytöstään niillä perusteilla mihin häntä rohkaistaan ja mistä hän saa kiitosta, mistä taas rangaistaan ja mikä kielletään. Seksuaalisuuteen on opittava ja harjoiteltava psykologisesti, se ei käy luonnostaan tai itsestään, kyse on muusta kuin fyysisestä toiminnasta, biologisista valmiuksista ja kemiallisten viestien vaikutuksesta alitajuntaan. (Derek, 1965.)

Periaattees heterot ja homoseksuaalisuus on kumpikin vaan kärjistymiä jompaan kumpaan suuntaan. Mä en välttämättä nää kumpaakaan millään tavalla hyvänä. [...] Sähän luot jo rajat siinä et sä valitset olevas homoseksuaali tai heteroseksuaali, sithän sä oot jo yhtä asiaa köyhempi siinä asiassa. (Pia, 1976.)

Haastatteluissa toistuu kuvaus biseksuaalisuudesta muuttuvana ja liikkuvana. Haastateltavat sanoivat, että biseksuaalisen ihmisen elämässä on erilaisia vaihteita, jolloin miehet voivat kiinnostaa enemmän kuin naiset ja toisin päin. Seksuaalisuutta sinällään kuvattiin kasvavaksi ja kehittyväksi ilmiöksi siinä missä muitakin ihmisluonteen piirteitä,

joten erilainen suhtautuminen eri sukupuoliin ja seksuaalisuuteen eri elämänvaiheissa katsottiin luonnolliseksi ja inhimilliseksi. Haastateltaville biseksuaalisuus oli olemuksellisesti muuttuvaista, eikä biseksuaalisuuden haluttukaan olevan täysin tyhjentävästi selitettävissä — tai biseksuaalisuuden selittävän tyhjentävästi itseä.

Harva varmaan on koko loppuikänsä jotain. Ohan noist lesboistakin suuri osa ennen ollu miehen kans, ja sit ne on päätyne naiseen. Et mikäs niitä sit estää jossain vaiheessa taas niinku, löytää jonku miehen. Emmä ainakaan usko tuohon, että ku kerran oot jotain, niin sitte oot koko loppuikäs. (Satu, 1976.)

Et voi liikkua, et seksuaalisuus on... et ei oo kolmijako, et on hetero, tai bi, tai lesbo, vaan et se on semmonen jatkumo. Se on mulle itelleni ollu ihan oivallus myös, et joskus miehet kiinnostaa enemmän ja joskus naiset kiinnostaa enemmän ja seilataan edestakasin. (Tuire, 1970.)

Se tekee tämmöstä liikettä, että välillä on miehistä, välillä on naisista, välillä on molemmista ja välillä ei o kenestäkään. Se nyt ei kai mikään suuri yllätys oo, että mä en o kiinnostunu fifty-fifty tai mä en o kiinnostunu sit niinku just, et tässä on minun prosenttilukuni suhteessa kiinnostus miehiin ja naisiin. Se on just semmosta, hirveetä aaltoliikettä. Se menee kausittain ja sitte se menee yksinkertaisesti sen mukaan, et mitä ihmisiä näkee ja tapaa. (Mikko, 1976.)

Haastateltavat muistuttivat tavan takaa, että eri ihmiset määrittelevät biseksuaalisuuden eri tavoin. Joillekin biseksuaaliseksi määrittelyyn riittää se, että fantasioi eri sukupuolta olevista ihmisistä, toisille taas määrittelyn edellytyksenä ovat seksuaaliset kokemukset kummankin sukupuolen kanssa. Tällöin mitään lopullista biseksuaalisuuden määritelmää ei edes voi olla olemassa. Haastateltavat siis paitsi määrittelivät biseksuaalisuuden käsitteen, myös sisällyttivät monimuotoisuuden mahdollisuuden biseksuaalisuuden määrittelyynsä.

Biseksuaalisuuden käsite väistelee haastatteluissa selkeää määrittelyä. Biseksuaalisuutta ei voi haastattelujen pohjalta määritellä johdonmukaisesti ja suoraviivaisesti, vaan käsitteeseen itseensä sisältyy kategorioiden haastaminen ja monimuotoisuus. Haastateltavat olivat yhtä mieltä siitä, että biseksuaalisuus tarkoittaa kykyä haluta seksuaalisesti eri sukupuolia olevia ihmisiä, mutta vastustivat käsitteen rajaamista. Haastateltavien halu kyseenalaistaa käyttämänsä identiteettitermi onkin olennaista biseksuaalisuuden ymmärtämisen kannalta. Määrittelemällä biseksuaalisuuden monimuotoiseksi, haastateltavat jättävät itselleen mahdollisimman suuret mahdollisuudet erilaisiin fantasioihin, kokemuksiin ja suhteisiin.

8.1.2. Biseksuaalisuus kategorioiden kyseenalaistajana

Varsin moni haastateltavani halusi kyseenalaistaa erilaiset seksuaalisuuden määrittelyt ja kategorioinnit kokonaan. Kysyessäni miten haastateltava määrittelee biseksuaalisuuden saatettiin kysyä takaisin, voiko biseksuaalisuutta ylipäättään määritellä ja miksi sitä edes

pitäisi määritellä. Saatettiin jopa sanoa, että huolimatta haastateltavaksi suostumisesta ja haastattelussa itsensä biseksuaaliksi määrittelemisestä erilaiset määrittelyt ovat vastenmielisiä. Joskus määrittelemättömyys ja kategorioimattomuus mainittiin nimenomaan biseksuaalisuudelle ominaisina piirteinä (Leena, 1958; Derek, 1965; Veli, 1975; Katja, 1980; Niko, 1981).

Sosiologi Hanna Bertilsdotterin (1999, 14-16, 20-26) ruotsalaistutkimuksessa tulee myös esille monien biseksuaalien halu purkaa kategorioita. Bertilsdotterin mukaan mitään kaikenkattavaa määritelmää biseksuaalisuudelle ei ole, vaan määritelmiä on yhtä monta kuin määrittelijöitä. Hänen haastateltavansa saattoivat sanoa jopa pelkäävänsä lokerointia, sillä lokerointi on pohjana "me vastaan muut" -ajattelulle ja siten ryhmien väliselle taistelulle. Omatkin haastateltavani luonnehtivat seksuaalisuuden tarkkarajaista määrittelyä vaaralliseksi ja jopa pohjimmiltaan fasistiseksi.

Biseksuaalisuus voikin olla tapa kyseenalaistaa dikotomista ajattelua, eli sekä mies/nais-jakoa että homo/hetero-jakoa. Biseksuaalisuus kyseenalaistaa myös erottelun seksuaalisen ja ei-seksuaalisen kanssakäymisen välillä: seksuaaliset, sosiaaliset, emotionaaliset ja romanttiset kiinnostuksen kohteet voivat vaihdella. (Rust 2001, 54; Berenson 2002, 19.) Jos joku kategoria on pakko valita, biseksuaalisuus voi haastateltaville olla kaikkein laajin ja maailmoja syleilevin termi, joka tarjoaa suurimmat mahdollisuudet itsensä toteuttamiseen.

Se oli vaan niinku määrittelykysymys. Mä oon aina ollu aika lailla sinut itseni kanssa. Joskus sanon kun joku kysyy, että ooksä homo, esimerkiks mullon kynsilakkaa, ni mä sanon, et eiku mä oon [Jani]. [naurahuksia] Katon ensisijaisesti olevani oma itseni, ja sitten jos on pakko kategorioida, niin sitten pistän itseni sinne biseksuaalisuus-luokkaan. (Jani, 1970.)

Biseksuaalisuus nähtiinkin näppäränä määritteenä, jolla itseään voi kuvata tarvittaessa, eikä haastateltavilla ollut tarvetta määritellä biseksuaalisuuden ja muiden seksuaalisuuden kategorioiden rajoja tarkoin. (Ilkka, 1970; Jani, 1970; Anna, 1976; Mikko, 1976.)

Se on semmonen helppo kiva sana, jonka avulla mä voin sillä yhellä sanalla suhteellisen helposti kuitata sen, että no kestä sä nyt oikeen tykkäät, ja kummista sä tykkäät ja mikä sä nyt oikeen oot. (Anna, 1976.)

Ku mä näen kadulla jonku hyvännäkösen jätjän ja sanon et aah, et ihana, ni emmä niinku mieta sitä että, nyt olen tekemässä jotain, mitä biseksuaalit tekevät, ja sit jos sen vieressä kävelee joku nätti tyttö, ni sit mä et aah, onpa kauniita ihmisiä... [...] Mä pidän sitä biseksuaalisuutta kuitenkin hirveen sanana, sana, se on sana ja nimitys mihin jää kiinni sitte. (Mikko, 1976.)

Kanadalaisen sosiologi Carol Berensonin (2002, 13) tutkimuksessa biseksuaalisuus ei biseksuaalisille naisille ollutkaan niinkään naisten ja miesten hyväksymistä halun kohteiksi kuin siitä, että halun kohteille ei haluttu määritellä rajoja. Kyse ei siis ollut tiettyjen kohteiden

sisäänsulkemisesta kuin poissulkemisesta kieltäytymisestä. Biseksuaalisuuden kategorian omaksuminen on eräänlainen kompromissi: kategorioita vastustava yksilö valitsee itselleen sellaisen kategorian joka rajoittaa omaa seksuaalisuutta kaikkein vähiten.

Biseksuaalisuuden termin valitseminen saattaa olla keino korostaa joustavuutta ja avoimuutta sen sijaan, että biseksuaalisuudesta rakennettaisiin selkeä seksuaalinen identiteetti homo- tai lesboidentiteetin tapaan. Itsen nimittäminen biseksuaaliksi ei siis ole niinkään seksuaaliseen kategoriaan sijoittautumista ja kategorian puolustamista, vaan valinnan mahdollisuuksien ylläpitoa ilman että kuitenkaan häivytettäisiin biseksuaalisuuden erityisyyttä sinänsä. (Berenson 2002, 13; Bower — Gurevich — Mathieson 2002, 34.)

Berensonin haastateltavat kuvaavat kokemustaan kategorioinnin pakosta käyttäen graafisia ilmaisuja kuten amputoiminen, vangitseminen, pakottaminen ja lukitseminen kertomaan tunnettaan siitä, kuinka heidän käsitystään seksuaalisuudesta hallitaan. Yksi Berensonin haastateltavista käyttää laatikkometafora: "Halu pakotetaan pieneen laatikkoon huutavana ja potkivana" (Berenson 2002, 14). Silloin, kun kategoriat tuntuvat rajoittavilta, ne voi ottaa haltuun joko uudelleenmäärittelyn tai jälleennimeämisen kautta.

Haastateltavani ehdottivatkin biseksuaalisuuden sijaan uusia, neutraalimpia termejä, kuten ei-heteroseksuaalisuus (Katja, 1980), polyseksuaalisuus (Mira, 1976) ja etuliitteetön seksuaali (Elisa, 1979).

Määrittelen biseksuaalisuuden seksuaalisuuden määrittelemättömyydeksi tai tapauskohtaiseksi määrittelyksi. (Derek, 1965.)

Kantavana ajatuksena on kuitenkin se, että mun mielestä biseksuaalisuus on väärä sana, koska se bi-sana siinä jo, jo niinku on se just että on kaks sukupuolta. Mummielestä on oikeestaan laajempi skaala ihmisiä. Et mä en sitte tiedä, mikä kreikkalainen etuliite siihen sitte pitäis laittaa [naurua] Ehkä joku polyseksuaalisuus, tai joku muu vastaava [naurua] sanahirviö. Ku se mun mielest ei o just sitä, no ehkä osalla tietysti on sitä sellasta, naisten kans tehdään tätä, miesten kans tehdään tätä tälläst, mutta periaatteessa mummielest se kuitenkin on just siitä kaksijakoisuudesta sellaseen monitahoisuuteen niinku idealismina. (Mira, 1976.)

Se on hirveen vaikee, et ku ei tunne itteensä lesboks, eikä sit kuitenkaan myöskään heteroks, niin mielellään jätän kaikki nää leimat pois. Mä oon biseksuaali, mut mä en pidä tämmösest leimojen lyömisest, ku emmä tiedä mikä tavallani edes oon. (Sari, 1972.)

Myös Hanna Bertilsdotterin tutkimat biseksuaalit halusivat löytää uusia käsitteitä kuvaamaan omaa identiteettiään. Joillekin biseksuaali-sana toi mielikuvan kaksinkertaisesta seksuaalisuudesta eli yliseksuaalisuudesta, minkä vuoksi haluttiin etsiä uusia käsitteitä. Toiset taas kutsuivat itseään esimerkiksi pelkästään seksuaaleiksi ilman etuliitettä, samaan tapaan kuin Elisa (s. 1979). Bertilsdotter itse käyttää työssään biseksuaaleista pelkkää termiä 'bi', koska kokee käsitteen 'biseksuaali' korostavan liikaa nimenomaan seksuaalisuuden merkitystä.

Uusien termien keksiminen kuvasta sitä prosessia, jolla yksilöt kyseenalaistavat vallitsevat kategoriat ja pohtivat sitä, mitä kyky haluta eri sukupuoliä tarkoittaa dikotomisessa kulttuurissa. Vaikka biseksuaalisuus onkin rajattu olemassaoleviin sosiaaliin ja poliittisiin normeihin, jotka määrittävät seksuaalisia valintoja, määritelmien vastustaminen ja uusien termien kehittäminen kuvaavat biseksuaalisuuden potentiaalia häiritä kuvitteellisia homo-hetero ja mies-nainen -jakoja. (Bower — Gurevich — Mathieson 2002, 35.) Kategorioiden kyseenalaistaminen johtuu sekä kategorioiden riittämättömyydestä erilaisia seksuaalisuuksia selitettäessä että yleisemmästä seksuaalisten luokittelujen purkamisen halusta.

Biseksuaalit eivät välttämättä luokittelekaan itseään yksinomaan biseksuaaleiksi, vaan saattavat luokitella itsensä yhtäaikaan useaan eri seksuaalikategoriaan, kuten biseksuaaliksi lesboksi, queer-biseksuaaliksi, homo-identifioituneeksi biseksuaaliksi tai nimetä itsensä uusilla termeillä kuten pansensuaalinen tai bi-dyke. (Firestein 1996a, xx; Rust 1996b, 134; Rust 1996c, 74-76; Bower — Gurevich — Mathieson 2002, 35.)

Yksilöt kuvaavat itseään moninaisilla seksuaalitermeillä useista syistä. Ensinnäkin termeillä voi olla eri merkitykset eri konteksteissa. Yksilö voi esimerkiksi kutsua itseään termillä "queer" tai "pansensuaalinen" sellaisissa tilanteissa, jolloin tietää termien tulevan ymmärretyksi, mutta sanoa muuten itseään biseksuaaliksi. Toisekseen yksilöt käyttävät useita identiteettitermejä sen vuoksi, etteivät koe yhden termin selittävän omaa seksuaalisuuttaan tyhjentyvästi. Kolmanneksi, yksilöt käyttävät eri termejä kuvataksaan eri puolia itsessään. Näille yksilöille kukin termi voi hyvin kuvata yhtä puolta identiteetistä, mutta ei muita. Biseksuaalisuus-termi voi sopia kuvaamaan seksuaalisia haluja ja kokemuksia, mutta ei poliittista ja yhteisöllistä tilaa. (Rust 2001, 60-62.)

Biseksuaalisuuden määrittelemättömyys oli haastateltavilleni positiivinen asia. Biseksuaalisuus oli keino asettautua kategorioiden ja odotusten ulkopuolelle ja antaa itselle suuremmat mahdollisuudet toimia yksilöllisesti. Biseksuaalisuus myös tavallaan pakotti haastateltavat kategorioiden ulkopuolelle, sillä biseksuaalina "ei oo lintu eikä kala" (Kepa, 1973; Anna 1976). Luokittelujen ulkopuolelle jääminen koettiin sekä voimavaraksi että ongelmaksi.

Just se, että näkee selkeemmin ihmisten ahdasmielisyyden, ahdistuneisuuden, myös sen kyvyttömyyden päästä irti yhteiskunnan kahleista, jotka on myös aika luotu. [...] Niin minusta se on suuri, suuren suuri etuoikeus ja jotenki semmonen jopa ylemmyydentunnetta [naurua] aiheuttava asia, että... niiku et hei, no mä nään tämän paljon paremmin. (Veli, 1975.)

Kukaan haastateltavistani ei puhunut termistä queer tai kuvannut biseksuaalisuuden kategorisoimattomuutta queer-teorian termistöllä. Silti heidän kuvauksensa biseksuaalisuudesta kategorioiden ylittävänä terminä noudattelee queer-teorian ajatuksia seksuaalisista kategorioista. Omaksuessaan oman seksuaalisuuden kuvaamiseensa termin 'biseksuaalisuus' ja kuvatessaan biseksuaalisuutta kategorioiden ylittäjänä he todistavat queer-teorian perusajatuksen kategorioiden rajojen liikkuvuudesta.

8.1.3. Vapaa ja avoin? Biseksuaalisuuteen liitettyjä myönteisiä arvoja ja merkityksiä

Tunnen sen [biseksuaalisuuden] ansiosta itseni tietyllä tavalla vapaaksi ennalta määrättyistä rooliodotuksista ja kykeneväiseksi rakentamaan itselleni mittilaustyönä sopivan elämän. Kun ei kerran pakottamatta mahdu muottiin, niin voi olla millainen ikinä haluaa! Uskon että bisseys on vaikuttanut tähän ajattelutapaani. Vapaudeksi koen myös sen, että voi rakastua ihmiseen, ei tämän sukupuoleen. (Pirkko, 1970.)

Sana 'vapaus' toistui merkillepantavan usein biseksuaalisuuden henkilökohtaisen merkityksen kuvauksissa. Biseksuaalisuutta kuvattiin 'vapauttavaksi' ja nähtiin vapautena rakastaa sitä henkilöä, jota rakastaa (Heli, 1979), vapautena seksiin (Jouni, 1980), valinnanvapautena (Hanna, 1975; Elisa, 1979), vapautena rooleista (Pirkko, 1970; Saija, 1971; Veli, 1975; Ella, 1975; Mira, 1976), vapautena olla oma itsensä (Saija, 1971; Kepa, 1973) ja vapautena rajoitteista asennoitumisessa omaan itseen, kanssaihmiisiin ja seksiin (Derek, 1965) sekä ylipäänsä määrittelemättömänä 'vapautena' (Mikko, 1976; Taru, 1978). Abstraktilta kuulostava vapaus oli ehkä kaikkein useimmin toistuva yksittäinen asia, jonka informantit liittivät biseksuaalisuuden merkitykseen itselleen. Se kuvaa ihanteellisia ajatuksia, jotka liitetään biseksuaalisuuteen.

Se on hirveen vapauttava kokemus, kun huomaa, ettei tarte rajottaa itseään tiettyyn malliin tai karsinaan. (Saija, 1971.)

Heteroseksuaalit ja homoseksuaalit on hirveen kangistuineita kaavoihin, yleensä... biseksuaalit ehkä enemmän elää niistä, tai yrittää elää niistä vapaana ja muodostaa oman persoonallisuutensa... eikä anna periaatteessa vaikuttaa että onko joku asia ni onkse niinku naisten asia vai onkse joku miesten asia... vaan niinku omien mieltymysten kautta. (Mira, 1976.)

Ku sitte löysi muita puolia ni siitä tuli semmonen erittäin vapauttava fiilis, ja siitä on sit tullu semmonen olo, että saa olla minkäläinen haluaa. Saa tehdä mitä haluaa... tietyllä tavalla... no ei nyt saa tehdä mitä haluaa, mut, kuitenkin sillä tavalla [naurahtaa] vapaa mieli. (Kepa, 1973.)

Silloin, kun haastateltavat kuvasivat biseksuaalisuutta abstraktina ominaisuutena tai ilmiökenttänä, he olivat valmiita liittämään biseksuaalisuuteen koko joukon myönteisiä arvoja ja merkityksiä. Biseksuaalisuuteen liitetyt kielteiset asiat tulivat esiin lähinnä yksittäistapauksina, esimerkiksi silloin kun haastateltavat kuvasivat kohtaamaansa syrjintää.

Tällöinkään biseksuaalisuutta sinällään ei ajateltu kielteiseksi, vaan kielteisenä nähtiin yhteiskunnan tai lähipiirin asenteiden kaavamaisuus.

Biseksuaalisuus määrittyi pohjimmiltaan hyvin positiiviseksi asiaksi, johon suurin osa haastateltavista oli tyytyväisiä, ja josta osa oli jopa hyvin ylpeitä. Nekin haastateltavat, jotka käsittelivät biseksuaalisuutta ongelmakeskeisesti, liittivät biseksuaalisuuteen myös myönteisiä arvoja. Kenellekään haastateltavalle biseksuaalisuus ei ollut ilmiö, josta olisi haluttu päästä eroon — pikemminkin biseksuaalisuuteen liitettiin niin paljon positiivisia asioita, että biseksuaalisuus näyttäytyi tavoiteltavana ominaisuutena. Biseksuaalisuus nähtiin homo- tai heteroseksuaalisuutta arvokkaampana ja parempana identiteettinä, joka tarjoaa enemmän valinnanmahdollisuuksia. Biseksuaalisuutta pidettiin antoisana olotilana, sillä biseksuaalisuuden kautta voitiin kokea erilaisia asioita monipuolisemmin ja mielenkiintoisemmin kuin homo- tai heteroseksuaalisuuden kautta. Biseksuaalisuuden sanottiin antavan uusia kokemuksia ja vaihtelua elämään. Sitä kuvailtiin kauniiksi (Hanna, 1975) ja elämää rikastuttavaksi asiaksi (Ritva, 1957; Tarja, 1970; Leena, 1958).

Must se on hirveen mielenkiintonen rikkaus elämässä. Kyllä se on mua vahvistanu ihmisenä. Kyl mä sanon, et mullon niin paljon mielenkiintoisempi elämä ku sellasel ihmisel joka on esimerkiks hetero... ehkä mulla alkaa olla kauheen stereotyyppinen käsitys heteromaailmasta, mut mä oon niin äärettömän kaukana siitä maailmasta. (Leena, 1958.)

Maailma näyttää huomattavasti mielenkiintoisemmalta. [naurua] Kuten mä aikasemmin sanoin, ni nyt must tuntuu et mä oon enemmän oma itseni. [...] Nyt mä oon vihdoinki se, mitä mä niinku kokonaisuutena olen, et aikasemmin on jotain puuttunu. (Saija, 1971.)

Etuna biseksuaalisuudesta voi sanoa ainakin sen, että on voinut huoletta jättäytyä pois heterokuvioista, esimerkiksi sen oikean miehen metsästyksestä jne. Biseksuaalisuus on kasvattanut mua todella paljon. Tiedän miltä tuntuu olla syrjitty, väheksytty, inhottu ja näkymätön koko yhteiskunnalle. Ja samalla olen oppinut että vain olemalla sitä mitä olen, voin olla onnellinen. Marginaalissa (moninkertaisessa sellaisessa) eläminen on raskasta, mutta on siitä etuakin... oppii ymmärtämään paremmin itseään, ehkä muitakin. (Heli, 1979.)

'Avoimuus' oli toinen haastateltavien biseksuaalisuuteen toistuvasti liittämä sana. Avoimuudella tarkoitettiin sekä avoimuutta henkilökohtaisen seksuaalisuuden suhteen että näkökulman avoimuutta. Biseksuaaleina haastateltavat kokivat olevansa avoimia erilaisille haluille ja suhteille: itseä ei tarvinnut rajoittaa homo- tai heteroseksuaalisuuteen, eikä omaa seksuaalisuutta tarvinnut hävetä. Biseksuaalisuuden sanottiin rikastavan seksiä, seksifantasioita ja seksuaalisuutta ja tekevän nimenomaan seksistä monipuolisempaa ja parempaa (Ritva, 1957; Anu, 1966; Hanna, 1975). Haastateltavat pitivät itseään tavallisia heteroita seksuaalisesti avoimempina ja seksikäytäntöjään monipuolisempina ja vaihtelevampina. Biseksuaaleina haastateltavat kykenivät katsomaan eri sukupuoliin kuuluvia ihmisiä eroottisina kohteina toisin kuin homot ja heterot.

Avoimuus tarkoitti myös vapaampaa suhtautumista erilaisiin rooliodotuksiin. Biseksuaalisuuden katsottiin avartaneen maailmankuvaa siinä mielessä, että moni koki olevansa suvaitsevaisempi ja avoimempi paitsi seksuaalisuuden ja seksuaalivähemmistöjen niin myös etnisten ym. vähemmistöjen suhteen.

Mulle se näyttäytyy jossain mielessä avoimempana tapana katsoa maailmaa, tai sillee jotenki että mulle oo niin suurta merkitystä sukupuolen määreellä. (Jani, 1970.)

Haastateltavani kokivatkin biseksuaalisuuden antavan laajempaa ja monipuolisempaa näkökulmaa eri asioihin kuin homo- tai heteroseksuaalisuuden. Biseksuaalisuudesta tuli maailmankuvan lähtökohta, josta käsin näkee selkeästi erilaisten kategorioiden ja yhteiskunnallisten rooliodotusten keinotekoisuuden ja turhuuden. Ilkalle (s. 1970) biseksuaalisuuden tärkein arvo on se, että biseksuaalina hän uskaltaa ajatella omilla aivoillaan eikä hänen tarvitse takertua perinteisiin rooliodotuksiin. Biseksuaalisuuden kautta liitettiin itseä myönteisiä ominaisuuksia — biseksuaalisuus määriteltiin näiden ominaisuuksien edellyttäjäksi.

No on mul sillee ollu etua, et on oppinu itte oleen suvaitsevaisempi [naurahtaa] et koska on pakko elää ainaki itensä kanssa, et siin mielessä et on vähän horisontti auennu muutenki. (Johanna, 1980.)

Musta tuntuu, että ajattelu ei ole niin kapeaa. Kyllä mä koen sen etuna muussakin, että kun joutuu kelaamaan tällaisia vähemmistökysymyksiä, ja sitten on tietty vähemmistössä suhteessa toiseen vähemmistöön, että kun ei ole lesbo ni ei voikaan sulautua ihan täysin tähän näin. Et kun sä olet kahden maailman välissä, se heteromaailma ei o se, eikä se lesbomaailma o se, ni sä joudut ajattelemaan sitä paljon monimutkasemmin. [...] Et must tuntuu, että jos on avaramielinen yhdessä asiassa, ni on ainakin hyvä potentiaali tulla avaramieliseksi myös toisessa. (Ella, 1975.)

Myös Bertilsdotterin (1999, 20-26, 28-29, 34-37) haastateltavat sanoivat, että biseksuaaleilla on ainutlaatuinen näkökulma, josta tarkastella sekä homo- että heteroyhteisöä. He kokivat, että biseksuaaleina he ovat oppineet näkemään ihmiset yksilöinä eikä sukupuolen tai seksuaalisuuden edustajina. Biseksuaaleilla on myös paremmat mahdollisuudet nähdä erilaisia vaihtoehtoja elämänsä ja parisuhteidensa järjestelyissä.

Vapaus, avoimuus ja muut biseksuaalisuuteen liitetyt myönteiset merkitykset kertovat siitä, kuinka haastateltavat määrittelevät omaa seksuaalista identiteettiään, ja kuinka biseksuaalisuuden käsitettä rakennetaan. Biseksuaalisuus kuvataan haastatteluissa pohjimmiltaan hyvänä asiana. Biseksuaalisuuden myönteisyyden korostaminen voidaan nähdä myös vastareaktiona erilaisille ennakkoluuloille, joita haastateltavat olivat kohdanneet. Positiivisen biseksuaalisuuden kautta haastateltavat itsekkin olivat vapaita ja avoimia verrattuna "muihin ihmisiin" eli homo- ja heteroseksuaaleihin, jotka väistämättä toimivat vastakkaisena vertailuryhmänä biseksuaaleille.

8.2. Käsitteitä biseksuaalisesta identiteetistä

Biseksuaalista identiteettiä haastattelujen pohjalta kuvaava luku on yksi työni laajimmista. Aluksi kuvaan, mitä biseksuaalinen identiteetti haastateltaville merkitsee: miten he luonnehtivat omaa seksuaalista identiteettiään, ja mitä vaatimuksia he asettavat sille, että yksilö voi määritellä oman identiteettinsä biseksuaaliseksi. Seuraavaksi luonnehdin haastateltavien identiteetin kehitystä ja sitä, millaisen identiteettitarinan he kertovat, ja lopuksi pohdin sukupuolen merkitystä biseksuaaliselle identiteetille.

Painotan, että kuvatessani biseksuaalista identiteettiä haastateltavien näkemysten pohjalta, antaudun haastateltavieni identiteettimääritelmille. Identiteetti ei siis haastateltavien puheessa tarkoita välttämättä samaa asiaa kuin se tarkoittaa tieteellisessä kielenkäytössä. Tutkielmani alussa määrittelin identiteetin käsitettä Stuart Hallin (1999) ajatusten pohjalta. Hallin mukaan identiteetti voidaan nähdä liikkuvana, sosiaalisesti ja paikallisesti rakentuvana ja koko ajan muuttuvana. Haastateltaville identiteetti oli kuitenkin paljon rajatumpi käsite ja tarkoitti lähinnä itsen hyväksymistä sellaisena kuin on. Haastateltavien käsitys identiteetistä oli varsin häilyvä ja vaihteleva, ja siten haastateltavien kuvaukset omasta identiteetistään kertovat enemmän siitä, mitä he pitävät oman biseksuaalisuutensa kannalta tärkeänä kuin siitä, mitä identiteetti käsitteenä heidän mielestään tarkoittaa.

Identiteetin käsitteen määrittely haastateltavien näkökulmasta ei olekaan keskeistä tutkimukseni kannalta, vaan keskeistä on se, millaisen tilan biseksuaalisuus haastateltavien elämässä saa ja miten he määrittelevät biseksuaalisuuden. Mitä nimenomaan biseksuaalinen identiteetti haastateltaville tarkoittaa? Biseksuaalisuuden henkilökohtaiseen merkitykseen voi pureutua identiteetin kysymyksen kautta.

8.2.1. Biseksuaalisen identiteetin merkitys?

Kysyin haastateltaviltani suoraan, onko heillä omasta mielestään biseksuaalinen identiteetti, mutta en varsinaisesti määritellyt, mitä tarkoitan biseksuaalisella identiteetillä. Siten haastatteluissa identiteetti oli määrittelemätön termi, josta sekä minulla että haastateltavalla oli jonkinlainen yhteisymmärrys. Tämän yhteisymmärryksen taustalla on oletamus siitä, että seksuaalisuus sinällään on tärkeää ja kertoo jotakin olennaista yksilön olemuksesta, ja että

seksuaalinen identiteetti on erillinen, oma kokonaisuutensa, jota voi kuvata ainakin jossain määrin muusta identiteetistä erillisenä.

Suurin osa informanteista sanoi, että heillä on biseksuaalinen identiteetti. Jotkut informantit korostivat biseksuaalista identiteettiään ja sen merkitystä itselleen hyvinkin voimakkaasti.

Kyllä minulla on biseksuaalinen identiteetti, kaikin puolin. Se on minulle vieläpä hyvin tärkeää (mikä tuntuu joillekin heteroille olevan täysin käsittämätöntä). Se on olennainen osa itsetuntemustani ja itseni määrittelemistä, ja nyttemmin myös hyvänolon lähde, kun siitä on alun säikähdysten jälkeen oppinut nauttimaan. (Pirkko, 1970.)

Joskus must tuntuu, että mitä hemmettiä mä siitä [biseksuaalisuudesta] oikeen meuhkaan, ku mä en mitenkään toteuta sitä sen kummemmin, elikkä siis mullei oo suhteita naisten kans. Mut kyllä mulle se on ihan itelleni selvä asia että mä oon bi. [...] Mä oon hirveen tarkka siitä, et mulla on itelläni oikeus määritellä mun oma identiteetti, et sillä tavalla se on tärkeää. (Tuire, 1970.)

Biseksuaalinen identiteetti merkitsee minulle juuri sitä, että voin olla oma itseni ja toteuttaa itseäni ja seksuaalisuuttani minulle sopivalla tavalla. Tiedän mitä olen ja millainen olen. Joku voisi sanoa, etten ole biseksuaali vaan lesbo koska seurustelen naisen kanssa ja koska tällä hetkellä en voi kuvitellakaan olevani miehen kanssa. Omasta mielestäni olen kuitenkin nimenomaan biseksuaali, en lesbo, vaikka en tunnekaan tarvetta sekä mies- että naissuhteisiin... Minä vain olen biseksuaali, enkä muuta voi. Enkä muuta halua. (Heli, 1979.)

Haastateltavien mukaan yksilön on itse tiedostettava oma biseksuaalisuutensa ja määriteltävä itsensä biseksuaaliksi jotta hänellä olisi biseksuaalinen identiteetti. Biseksuaalisen identiteetin saavuttamiseksi ihmisen oletettiin käyvän läpi jonkinlainen identiteettiprosessi, joka yleensä tarkoitti lähinnä biseksuaalisuuden tiedostamista ja oman itsen miettimistä, mahdollisesti myös suhteita omaan sukupuoleen ja tiedonhankintaa. Identiteetin merkitsijäksi nostettiin itsemäärittely.

Sitä ei tarvitse mun mielest niinsanotusti käytännössä toteuttaa ilman että sen voi tuntea. Et enemminkin mun mielest se [biseksuaalisuus] on sitä että tunnistaa tai tunnustaa sen mahdollisuuden että joskus voi tulla se ihana ihminen joka onkin omaa sukupuolta. (Venla, 1977.)

Siten haastateltavien määritelmien mukaan ihminen voi olla *biseksuaalinen* ja käyttäytyä biseksuaalisesti ilman, että hän olisi *biseksuaali* ja hänellä olisi *biseksuaalista identiteettiä*. Biseksuaaliseksi käyttäytymiseksi määriteltiin tässä nimenomaan seksuaaliset suhteet eri sukupuoliin. Biseksuaalisesti käyttäytyvistä ei-biseksuaaleista nostettiin yleensä esimerkiksi heteropariskunta, joka hankkii seksielämänsä säväystä ottamalla vuoteeseen mukaan toisen naisen ilman että pariskunnan naisosapuoli edes miettisi olevansa bi. Pariskunta Ella (s. 1975) ja Taru (s. 1978) jopa määrittelivät biseksuaalit kolmeen eri ryhmään eli 'kokeilijoihin', 'tunnustelijoihin' ja 'aitoihin'. 'Kokeilijat' eivät Ellan ja Tarun mukaan nimitä itseään biseksuaaleiksi, vaikka heillä on kokemuksia kummankin sukupuolen

kanssa, 'tunnustelijat' puolestaan nimittävät itseään biseksuaaleiksi mutta eivät voisi ajatella viettävänsä elämänsä samaa sukupuolta olevan ihmisen kanssa ja 'aidoille biseksuaaleille' ei Ellan ja Tarun mukaan rakastetun sukupuolella ole suurta merkitystä.

Biseksuaali henkilö voi panna molempia, mutta henkilö, jolla on biseksuaalinen identiteetti on asian kanssa sinut. Tarkoitan, että biseksuaalisen identiteetin omaava henkilö ei oikeastaan katso ihmisessä ensimmäisenä sukupuolta, vaan hän oikeastaan unohtaa housuissa olevat tavarat täysin. Se ei ole väliä, koska hän on pohtinut asiaa tarpeeksi. (Katja, 1980.)

Oikeestaan se riippuu ihan siitä ihmisestä, koska onhan sellasia lesboja, jotka on miesten kanssa vaan sängyssä ja ne ei o mun mielest biseksuaaleja. Ja sitten on taas niinku päinvastoin... Et se mummielest riippuu siitä ihmisen identiteetistä, koska se on niin paljon isompi asia kuin et mennään sänkyyn vaan... se, että sä voit rakastaa jotain ihmistä riippumatta siitä sukupuolesta. (Mira, 1976)

Myös Hanna Bertilsdotterin (1999, 14-16, 30-33) haastateltavien mukaan biseksuaalina olemiseen ja biseksuaaliseksi identifioitumiseen liittyy kiinteästi se, että itse kutsuu itseään biseksuaaliksi. Vaikka joidenkin omieni ja Bertilsdotterin haastateltavien maailmankuvaan kuului oletus siitä, että kaikki ihmiset ovat pohjimmiltaan biseksuaaleja, oman biseksuaalisuuden tiedostamista pidettiin identiteetin kannalta tärkeänä.

Elämäntavan ja identiteetin välille tehtiin ero. Haastateltavat totesivat, että ihminen voi olla identiteetiltään biseksuaali riippumatta siitä, millaisessa parisuhteessa hän elää. Sen sijaan elämäntapaa saatettiin kuvata lesbo- tai heteroelämäntavaksi parisuhteen muodon mukaan. Heterosuhteessa elävät kokivat oman identiteetin ylläpitämisen vaikeaksi hetero-olettamuksen vuoksi: lesbo- tai homosuhteessa eläminen teki seksuaaliseen vähemmistöön kuulumisen näkyväksi, joskaan ei biseksuaalisuutta sinänsä.

Mun mielestä identiteetti on siitä [elämäntavasta] irrallinen asia, et me olemme kaksi biseksuaalia, jotka elävät tässä lesboelämää, mun mielestä silloin voidaan sanoa, et me ollaan lesboja, mutta jos puhutaan identiteetistä, ni silloin me ei olla lesboja. (Ella, 1975.)

Haastateltavat ihmettelivät, mitä bielämäntapa sitten loppujen lopuksi olisi — tarkoittaisiko bielämäntapa nimenomaan useita suhteita yhtäaikaan? Jotkut haastateltavat kuvasivat biseksuaalista elämäntapaa sellaiseksi, johon katsottiin kuuluvan avoimuus omasta biseksuaalisuudesta elämän eri osa-alueilla ja aktiivinen toiminta seksuaalivähemmistöjen hyväksi. Biseksuaalinen elämäntapa merkitsi tietoisuutta sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöistä, ja aktiivista homo- ja lesboalakulttuurin seuraamista (Pirkko, 1970; Pia, 1976; Riitta, 1969; Tanja, 1969). Tällöin biseksuaalinen identiteetti ei tarkoittanut pelkkää itseymmärrystä, vaan laajempaa ilmiökenttää, johon liitettiin yhteisöllinen toiminta ja yhteiskunnallinen vaikuttaminen.

Luen aika paljon homo-, bi- ja lesbo-aiheita käsitteleviä tai sivuavia sarjakuvia, toki vain hyviä ja tasokkaita. Katson myös melkein kaikki homo/lesbo/bi-leffat mitä vastaan tulee, sekä leffateatterissa että teeveestä, parhaita myös nauhoitan videolle tai ostan myyntivideona. Kys. sarjakuvat ja videot ovat myös mitenkään salailematta esille olohuoneessa muiden joukossa. Uskoisin, että Rocky Horror Picture Show -harrastukseni (yhdessä siipan kanssa sekin) on myös ollut pitkälti biseksuaalisuutemme innoittamaa. (Pirkko, 1970.)

Jotkut haastateltavat olivat sitä mieltä, että biseksuaalisen yhteisön ja alakulttuurin puuttuminen vaikeuttavat biseksuaalisen identiteetin muodostumista tai jopa tekevät mahdottomaksi sen olemassaolon. Ilkan (s. 1970) mukaan biseksuaalista identiteettiä ei voi edes olla olemassa, koska ei ole olemassa selkeää biseksuaalien ryhmää, johon samastumalla identiteetti voisi syntyä. (Ilkka, 1970; Sari, 1975; Minna, 1975.)

Biseksuaalinen identiteetti oli myös erottautumisen keino. Erityisesti biseksuaalista identiteettiä nimenomaan *biseksuaalisena* identiteettinä korostettiin silloin, kun ystävä- ja tuttavapiiri koostui homoista ja lesboista, joilla itselläänkin oli vahva seksuaalinen identiteetti. Tällaisessa ympäristössä oma biseksuaalisuus mitätöityisi ilman vahvaa biseksuaalista identiteettiä. (Leena, 1958; Tanja, 1969.)

Identiteetti sinänsä voitiin kuitenkin nähdä myös negatiivisena ja rajaavana. Ihmisen erottautuminen toisista yhden tietyn ominaisuuden takia ajateltiin olevan suvaitsemattomuuden alkujuuri. Siten omaa identifioitumista johonkin ryhmään pidettiin perustavanlaatuisesti oman maailmankuvan vastaisena. Kuitenkin tiettyä ristiriitaisuutta on havaittavissa: myös ne, jotka kritisoivat identiteetin käsitettä, yleensä kuvailivat omaa identiteettiään, usein eri yhteydessä kuin missä olivat identiteetin käsitettä kritisoineet. (Maria, 1963; Derek, 1965; Veli, 1975.)

Miksi haluaisin nimetä itseäni joksikin, niin että erottaisin muista ihmisistä sen perusteella? Kaikkien identiteettien takana on ajatus, että minä olen parempi kuin muut, koska minä olen nainen, ruotsalainen, uusmaalainen, biseksuaali ja nämä muut ovat erilaisia ja siksi huonompia, koska he ovat miehiä, savolaisia, heteroja jne. Identiteetti on tarpeen, että saisi ihmisiä kokoontumaan yhteen erilaisiin ryhmiin, katsoa toisiaan ja todeta kuinka hyviä he ovat verrattuna muihin. Ihmiset laittavat itseään erilaisiin lokeroihin. Ja koska tämä ryhmä on parempi kuin toinen ryhmä, tämän ryhmän henkilöillä on oikeus määrätä toisen ryhmän henkilöille, mitä toisen ryhmän pitää tehdä. Ja jos toinen ryhmä on toista mieltä, otetaan mittaa, jopa atomipommilla, ellei muu auta. Identiteetti kuulostaa niin hienolta, pitää olla vahva identiteetti, sanotaan usein. Minulle vahva identiteetti on jotain hyvin vaarallista, samassa luokassa tappavaa kuin AIDSin loppuvaiheet. Olen valmis muuttamaan mieltäni heti, jos joku näyttää minulle positiivisen vahvan identiteetin. (Maria, 1963.)

Jotkut informanteista kyseenalaistivat varsinkin seksuaalisen identiteetin käsitteen, joka nähtiin vanhahtavana ja jähmeänä. Sen ei koettu kuvaavan sen enempää omaa biseksuaalisuutta kuin seksuaalisuutta yleensä. (Derek, 1963; Maria, 1963; Veli, 1975.)

Mä olen tässä iän myötä tullu vähän semmoselle kannalle, että yleensäkin kun puhutaan seksuaalisesta identiteetistä niin mun mielestä se on jo vanhahtavaa termistöä, joka suoraan pohjautuu psykoanalyyysiin. (Veli, 1975.)

Haastateltavat muistuttivat myös siitä, että ihmisellä on useita identiteettejä eikä mikään niistä ole määräävä. Täten ihmisen seksuaalinen identiteetti ei välttämättä olekaan kovin merkittävä itseä määrittävä asia, vaan se, miten biseksuaalisuus sijoittuu ihmiseen kokonaisuutena. Haastateltavani korostivat, ettei biseksuaalisuus ole ihmisestä irroitettavissa oleva ominaisuus tai piirre, vaan syvällä minäkuvassa oleva ja kaikkeen ihmisen toimintaan vaikuttava. Biseksuaalisuus nähtiin niin kiinteäksi osaksi itseä, että sitä ei katsottu voitavan tarkastella erikseen. (Marita, 1955; Veli, 1975; Mira, 1976; Niko, 1980.) Jotkut myös nostivat oman identiteettinsä muut aspektit, kuten naiseuden tai ammatin, biseksuaalisuutta tärkeämmäksi.

Identiteetti rakentuu hirveen monesta asiasta. Mä en oo sen tyyppinen, et mä pystyisin kauheen voimakkaasti tukeutuun identiteetis johonki yksittäiseen asiaan, eli paitsi että mä olen bi, ni mä oon sitten opiskelija, mä oon nainen, jollain tavalla feministi, vegetaristi, kaikkia muita tällasia juttuja. Niiton hirveen monta sekalaista asiaa, mitkä sitten kun ne kietoutuu yhteen, niin niistä tulee se persoonallisuus. Tää on vaan yks asia, mut se on kuitenkin kohtalaisen tärkeä asia, koska se erottaa mut siitä heterovaltaväestöstä, mikä mun mielestä on vaan positiivinen asia. Et kyl se aika tärkeä asia on. (Saija, 1971.)

Mulla on [korostaa sanaa:] myös biseksuaali-identiteetti, mutta mulla on myös yliopisto-opiskelijaidentiteetti, historioitsijaidentiteetti, opettaja, kirkossakävijä, seurakuntalaisidentiteetti. Ne yhdessä muodostaa minut. Mikään niistä ei ole semmonen, jonka minä antaisin hirveesti [dominoida]... mullon sitten toki tämmönen niinsanottu kylähulluidentiteetti, joka sitten kyllä dominoi [nauraa], itse asiassa... [nauraa] se on taas säväystä jokaiselle sektorille. [nauraa] (Veli, 1975.)

Jotkut haastateltavat epäilivät biseksuaalisen identiteetin olemassaoloa omalla kohdallaan, sillä käsitteeseen 'identiteetti' koettiin liittyvän tietynlaisen varmuuden, jota kaikki haastateltavat eivät kokeneet omakseen. Kun biseksuaalisuus on määritelty olennaisesti monimuotoiseksi, ajatus selkeästä ja erillisestä biseksuaalisesta identiteetistä koettiin vieraana. Sanaa 'identiteetti' pidettiin vahvana, jopa monoliittisena ja sen liittämistä omaan itseen epäroitiin (Katja, 1980). Haastateltavien joukossa olikin joitakin haastateltavia, jotka sanoivat olevansa biseksuaaleja, joilla ei ole biseksuaalista identiteettiä. (Tarja, 1970; Kaisa, 1973; Anna, 1976.)

Tarja (s. 1970) perusteli biseksuaalisuuttaan ilman biseksuaalista identiteettiä siten, että eri sukupuolia kohtaan tunnetusta seksuaalisesta halustaan ja eri sukupuoliin solmituista seksuaalisista kontakteistaan huolimatta hän ei pystyisi ihastumaan tai rakastumaan omaa sukupuolta olevaan henkilöön — vakituisten parisuhteiden solmimisesta puhumattakaan. Tarjalle biseksuaalinen identiteetti tarkoitti sitä, että kumppanin sukupuolella ei olisi mitään väliä, ja koska hänelle kumppanin sukupuoli on tärkeä suhdetta määrittävä seikka, hän koki, ettei hänellä voi olla biseksuaalista identiteettiä.

Kaisalle (s. 1973) biseksuaalinen identiteetti tarkoitti biseksuaalisuuteen perinteisesti liitettyjä ennakkoluuloja biseksuaalien promiskuiteettisuudesta ja kykenemättömyydestä yksiavioisuuteen. Koska hän liitti nimenomaan ennakkoluulot biseksuaalisuudesta biseksuaaliseen identiteettiin, hän ei halunnut sanoa itsellään olevan biseksuaalista identiteettiä.

Kirjojen määrittelemä biseksuaalinen identiteetti rinnakkaissuhteineen ja semmonen että pakko olla sekä mies- että naiskumppani yhtä aikaa... jos sillon naissuhde käynnissä sä haet miestä ja jos sillon miessuhde käynnissä, sä haet naista, ni siinä mielessä mulla ei todellakaan ole biseksuaalinen identiteetti [naurahtaa] Että mä oon hirveen vanhanaikainen ja sillai, että siinä vaiheessa jos musta tuntuu, et mä haluan jonkun toisen suhteen ni siinä vaihees on asiat jo todella huonosti oltava siinä suhteessa. (Kaisa, 1973.)

Anna (s. 1976) puolestaan sanoi olevansa biseksuaali, jolla on lesboidentiteetti. Hänelle biseksuaalisuus merkitsi sitä, että hän saattoi ihastua miehiin ja harrastaa heidän kanssaan seksiä, ja lesboidentiteetti sitä, että hän haluaa pysyvän parisuhteen nimenomaan naisen kanssa.

Identiteetti on mulle semmonen elämänideologia minkä mukaan mä elän ja semmonen, jota täytyy muovata ja vahvistaa, ja jolla täytyy olla rajat, ja sen takia sitä täytyy ite pohtia. Lesboidentiteetti on sitte sitä, että mä en voi kuvitella loppuelämäni muuta kuin naisen kanssa pysyvässä parisuhteessa, mielellään sellasessa, jossa on lapsi tai pari. Ja kun mä kuitenkin oon semmonen ihminen, että mä haluan perheen joskus perustaa, ja haluan asua jonkun kanssa yhdessä ja maksaa asuntolainaa ja osaa perunoita kaupasta ja kun se on mahdollista mulle vaan naisen kanssa ja sen mä tiedän, et pitkäaikasta suhdetta mieheen ei onnistu, ni se mun mielestä tekee musta lesbon. (Anna, 1976.)

Haastateltavien identiteettiajatukset muodostavat kirjavan tilkkutäkin, jonka kehyksenä on ajatus siitä, että biseksuaalisen identiteetin perustana on itsensä hyväksyminen sellaisena kuin on ja että biseksuaalinen identiteetti vaatii työstöä. Biseksuaalinen käyttäytyminen ja identiteetti haluttiin pitää erillään. Biseksuaalisen identiteetin merkitystä kuitenkin pohdittiin: onko biseksuaalisen identiteetin korostamisessa mitään mieltä, jos yksilö kuitenkin käytännössä elää yksiavioisessa homo- tai heteroseksuaalisessa parisuhteessa?

Silmiinpistävintä tässä tilkkutäkissä onkin se, että biseksuaalisen identiteetin nähtiin poikkeavan homo- ja heteroseksuaalisesta identiteetistä siinä mielessä, että biseksuaalinen identiteetti ei ole yhtä sidottu tietynlaiseen elämäntapaan tai tietynlaisiin parisuhteisiin kuin homo- ja heteroidentiteetin koettiin olevan. Biseksuaalisuuden määrittelemättömyys tarkoitti myös sitä, että identiteettiä ei sidottu tiukasti tiettyihin raameihin. Identiteetin ajateltiin voivan muuttua elämän aikana sen perusteella, millaisia ihmissuhteita ihmisellä on, ja millaisiin elämäntilanteisiin hän joutuu. Haastateltavien kuvaus biseksuaalisesta identiteetistään läheneekin kuvausta postmodernista identiteetistä, joka kuvataan elämänkestävänä rakennusprojektina, dynaamisena prosessina, jolla ei ole selkeää suuntaa tai

pysyvyyttä. (Hall 1999, 22-23; Bauman 1996, 200-204; Giddens 1991, 75-80; Storr 1999b, 309-316.)

Myös Paula Rustin (1996c, 66) tutkimille anglo-amerikkalaisille biseksuaalinalaisille biseksuaalinen identiteetti oli muuttuva ja joustava. Identiteetti saattoi ajan myötä muuttua, mutta se ei kuitenkaan tarkoittanut sitä, että identiteetti olisi ollut epävakaa ja ihminen pysyvän identiteettihämmennyksen tilassa. Binaiset olivat tyytyväisiä identiteettiinsä ja identiteetin muuttuvuus kertoi enemmän sopeutumiskyvystä kuin epäkypsästä identiteetistä. Omat haastateltavani korostivat biseksuaalisuuden dynaamisuutta ja monimuotoisuutta mutta painottivat samalla biseksuaalisen identiteetin kestävyyttä omalla kohdallaan.

Ruotsalaisetkin biseksuaalit kuvasivat biseksuaalisuutta ja biseksuaalista identiteettiä joustavaksi ja muuntumiskykyiseksi — ja myös omaa seksuaalista identiteettiään liikkuvaksi. Identiteetti saattaa muuttua ajan myötä esimerkiksi bi-identiteetistä lesboidentiteetiksi, mutta se ei ole merkki siitä, että ihminen kokisi identiteettinsä horjuvaksi. Monet Bertilsdotterin (1999, 14-16, 20-26, 34-37) haastateltavat halusivat korostaa biseksuaalista identiteettiä tehdäkseen biseksuaalisuudesta näkyvämpää, mutta nekin haastateltavat, jotka eivät välttämättä halunneet kategorioida itseään, tunnustivat biseksuaalisen identiteetin korostamisen tärkeyden, jotta biseksuaalisuudesta tulisi näkyvämpää. Ruotsalaishaastateltavat pohtivat myös identiteetin käsitettä: tarkoittaako käsite identiteetti sitä, mitä juuri tällä hetkellä on vai sitä, mitä koko elämänsä aikana on ollut — vai sitä mitä tulee olemaan? Seksuaalinen identiteetti voitiin määritellä monella tavalla samankin ihmisen ollessa kyseessä. Identiteetti koettiin prosessiksi, jossa voi olla erilaisia vaiheita pikemminkin kuin samanlaisena pysyväksi rakenteeksi.

Biseksuaalisten haastateltavien vastauksissa vaihtelevatkin erilaiset biseksuaalisen identiteetin kuvaamisen tavat. Haastateltavat saattoivat painottaa välillä identiteetin vahvuutta ja tärkeyttä biseksuaalisuuden näkyvyyden kannalta ja pohtia välillä sitä, kuinka identiteetti — ja erityisesti biseksuaalinen identiteetti — on muuttuva ja liikkuva. Haastateltavani elävätkin identiteettikäsitysten leikkauskohdassa: haastateltavien puheessa ovat läsnä sekä perinteinen, yhtenäistä, olemuksellista ja pysyvää seksuaalista identiteettiä korostava identiteettikäsitys että postmodernia identiteettikäsitystä muistuttava, joustavuutta korostava itsen nimeäminen. Biseksuaalisesta identiteetistä puhuminen on tasapainottelua rajattua ja yhtenäistä seksuaalista identiteettiä korostavan identiteettipolitiikan ja monimuotoiseksi määritellyn biseksuaalisuus-käsitteen välillä.

8.2.2. Identiteettikehitys

Haastateltavani kertoivat yleensä varsin johdonmukaisen biseksuaalisuuden löytämisen kertomuksen. Kertomuksissa identiteetin rakentaminen jakaantui erilaisiin vaiheisiin, jotka haastateltavat kävivät läpi etsiessään omaa biseksuaalisuuttaan. Painotan, että en tee kehityopsykologista analyysiä siitä, miten haastateltavien identiteetti on kehittynyt, vaan pohdin sitä, millaisena kertomuksena identiteetin rakentuminen kuvataan. Identiteetin rakentumisen kuvaus kertoo myös siitä, mitä biseksuaalisuus tarkoittaa haastateltavilleni, ja minkä ennakkoehtojen täytyy täytyä, jotta yksilö voi määritellä itsensä biseksuaaliksi. Omilla identiteetin kehityksen kuvauksillaan haastateltavat kertovat myös siitä, miten biseksuaaliksi tullaan.

Joukossa oli useita informantteja, jotka sanoivat "aina" olleensa biseksuaalisia vaikka termi ei ollutkaan lapsesta asti tuttu. Ensimmäiset tietoiset lähentymisyritykset omaa sukupuolta kohtaan ovat voineet tapahtua niinkin nuorena kuin 10-vuotiaana (Derek, 1965). Biseksuaalisuus-sanana he olivat alkaneet liittää itseensä teini-iässä, joskus myöhemminkin. Heidän biseksuaalisen identiteetin rakentamisen kertomuksensa kertoo enemmän itselle sopivan nimikkeen etsimisestä ja löytämisestä kuin omaa seksuaalisuuteen tutustumisesta ja sen hyväksymisestä. (Marita, 1955; Derek, 1965; Anu, 1966; Sirpa, 1967; Ella, 1975; Venla, 1977.)

Mulla on miehiä kohtaan ollut tällaisia epämääräisiä tuntemuksia, sanotaan että miellyttäviä tuntemuksia, joita ei kuitenkaan voi sanoa kenellekään muulle. Jälkeenpäin kun ajattelee, niin ne on ollu eroottisia, mutta ei niillä ole ollu mitään termiä, eikä niitä oo voinu mitenkään... se on jännää, et mistä se johtuu, että on aina vaan se omituinen alitajuinen tieto siitä, et tätä ei saa sanoa kenellekään. Niin niitä on varmaan ollu siis, must tuntuu että erittäin todennäköisesti tavalla tai toisella ollu ennen koulua jo... sanotaan nyt sillä lailla karkeesti että jostakin varmaan kuusvuotiaasta. (Kepa, 1973.)

Ku mä oon myöhemmin lukenu mun vanhoja päiväkirjoja, niin sille asialle ei oo ollu mitään nimeä, mut mä oon kirjottanu sinne sellasia juttuja, jostain mun yläasteen koulukaverista, jostain tytöstä. [...] Jälkeen päin on huomannu, että olen ollut aina tällainen, mutta sille ei ollut vaan nimeä sillon. (Ella, 1975.)

Yleensä oma seksuaalisuus alkoi mietityttää haastateltavia murrosiässä. Tavallisesti haastateltavilla oli kuitenkin ollut ajatuksia, fantasioita ja ihastuksia omaa sukupuolta kohtaan jo aiemmin, mutta ne oli torjuttu tai mitätöity eri syistä, yleensä siksi, että vastaavia tunteita oli koettu myös eri sukupuolta kohtaan.

Mulla on muistikuvia siitä, et mä oon kiinnostunu tytöistä hyvinkin nuorena, mutta ku mä oon kiinnostunu samalla pojistakin, niin sit mä oon päättelly, et noni, mä oon varmaan hetero. [...] Kun en mä tienny, että semmonen vaihtoehto on olemassa, että on bi. (Saija, 1971.)

Haastateltavat saattoivat yrittää kiistää tunteensa omaa sukupuolta olevia ihmisiä kohtaan pakottamalla itsensä suhteisiin eri sukupuolta olevien ihmisten kanssa. Binaisten miessuhteet ja bimiesten naissuhteet olivat joskus enemmän sosiaalisten odotusten takia syntyneitä kuin varsinaisia rakkaussuhteita. Suhteisiin saattoi liittyä varsin vähän tunteita — tyttö- tai poikaystävänsä ei välttämättä edes ihastuttu, vaikka heidän kanssaan seurusteltiin. Jotkut naispuoliset haastateltavat olivat teini-iässä kokeneet, että miehiin ihastuminen tai rakastuminen on täysin mahdotonta, kun taas naisiin oli hyvin helppo ihastua. (Pirkko, 1970; Ilkka, 1970; Heli, 1979; Elisa, 1979.)

Uskon, että kaikkien näiden [mies]suhteiden taustalla on oman itseni etsiminen ja yritys todistaa, että jos kuitenkin olisin hetero. Kadun ja häpeän näitä suhteita, sillä en ole ollut ihastunut tai rakastunut näihin ihmisiin, heillä ei ole ollut merkitystä. (Heli, 1979.)

Jos miessuhteet nuorempana olivat enemmänkin epämääräistä jonkin puuttuvan hakemista, ja myös sosiaaliset paineet ajoivat hakeutumaan hyväksyttävään seurustelusuhteeseen, niin naissuhteet puolestaan syntyivät tiettyyn henkilöön kohdistuvista ihastumisen ja kiihkon tunteista, joihin sekoittuivat sosiaaliset pelot, kuten leimautumisen uhka. (Pirkko, 1970.)

Vähitellen seksuaaliset tunteet ja ihastumiset myös omaa sukupuolta kohtaan nousivat kuitenkin selvemmin esille ja pakottivat haastateltavat miettimään omaa seksuaalisuuttaan tarkemmin. Usein oman seksuaalisuuden miettimisen laukaisi vahva ihastus, rakastuminen tai suhde omaa sukupuolta olevaan henkilöön. Itsen määrittelyn homoseksuaaliseksi estivät kuitenkin vahvat tunteet myös eri sukupuolta olevia henkilöitä kohtaan. Helille (s. 1979) oman seksuaalisuuden pohdinnan aiheutti toisen tytön osoittama kiinnostus häntä kohtaan, mikä sai Helin miettimään omaa seksuaalisuuttaan.

Sehän se ehkä mun mielestä tavallaan kaikilla ihmisillä on, että minkä takii monet kieltää olevansa biseksuaaleja, on just se, että ne ei oo vahvasti kokenu sitä ihastumista. Sit sen jälkeen, kun sä tajuat sen vahvasti, ni sen jälkeen varmasti, tai ainaki pitäis ruveta ajattelemaan mun mielestä, ja tiedostamaan. (Pia, 1976.)

Kuustoistvuotiaana mulloli ensimmäinen semmonen vakavampi naissuhde menossa ja sit mä tiesin kuitenkin, et emmä nyt ihan näin jyrkkä voi olla, että kun mul on kuitenkin niit poikakavereitakin ollu ja mä tiesin sen, et näitä tulee olemaan. Ni sit mä sanoin, että no mä on bi. (Kaisa, 1973.)

Sen jälkeen, kun oma biseksuaalisuus tiedostettiin, menneisyyttä alettiin tulkita toisin. Lapsena ja nuorempana koetut ihastumisen tunteet ja fantasiat omasta sukupuolesta saivat uuden merkityksen — tunteet eivät olleetkaan ohimeneviä ja hetkellisiä, vaan aikaisia merkkejä biseksuaalisuudesta. Varhaisina merkkeinä omasta biseksuaalisuudesta pidettiin myös omaa avoimuutta ja suvaitsevaisuutta seksuaalivähemmistöjä kohtaan ympäristön erilaisista mielipiteistä huolimatta (Pirkko, 1970; Niko, 1981).

Osa haastateltavista kuvasi biseksuaalisuuden tiedostamista ja biseksuaalisen identiteetin muodostamista yksinkertaiseksi ja helpoksi. Vaikeudet seksuaalisen identiteetin rakentamisessa liittyivät nimenomaan siihen, että omille tunteille ei ollut nimeä. 'Biseksuaalisuus'-termin löytäminen ja liittäminen itseen koettiin helpottavana ja biseksuaalisen identiteetin rakentaminen loppujen lopuksi suhteellisen helppona.

Se lopullinen tajuaminen ku mä vihdoinkin ymmärsin sen, se oli hirveen helpottavaa, ja vihdoinkin tajusin, että mistä tää kaikki on johtunu. Ku mä tosiaan muistan vaikka kuinka pitkälle taaksepäin että mä oon ollu tytöistä kiinnostunu, et mä oon vaan kieltäny sen, mä oon ajatellu et se ei ole luvalista, tai seio asiaan kuuluvaa. Sitten just tää kauhee rajottava määrittely, että jos kiinnostuu tytöistä, niin sitten pitäis olla lesbo, tai sit jos tykkää vaan pojista, niin sit pitäis olla hetero, mut ku mä en ollu oikeen kumpikaan, ni se oli kauheen sillai vaikee keksiä, et kun ei o oikeen kumpikaan, ni sit oli vaan helppo valita se vaihtoehto, nonni, kai mä oon sit hetero. (Saija, 1971.)

Se oli tavallaan helpottavaa löytää joku yhteinen nimike et miks mä seittemänvuotiaana ajattelin näin, et ku kuitenkin itte tajus sillon, et ei nyt oo ihan niinku muut. (Johanna, 1980.)

Kun biseksuaalisuuden termi oli löytynyt ja itselle sopivaksi todettu, biseksuaalisen identiteetin tukemiseksi tai muodostamiseksi tarvinnut sen kummemmin ponnistella. Oma biseksuaalisuus tuntui luonnolliselta ja itsestäänselvältä asialta sen jälkeen, kun se oli tajuttu. Usein biseksuaalisen identiteetin muodostaminen oli verrattain nopeaa eli prosessi oli käyty läpi noin vuodessa, joskus lyhyemmässäkin ajassa.

Se [biseksuaalisuus] on aina ollu mulle niin itsestäänselvä asia. Se on yks niit harvoja asioita, mitä mä en o omas kehityksessäni joutunu ollenkaan miettimään. Mullon ollu kolmenkymppin kriisiä ja kahenkymppin kriisiä ja kaikki mahdolliset, mitä mä oon vaan keksiny ja saanu päähäni, mut tää on yks niit asioita, tai varmaan se ainoa asia, mitä mun yhtään tarvinnu pohtia. Et siinei ollu mitään ongelmaa, et se on vaan aina ollu. (Sirpa, 1967.)

Mä vaan totesin, että minä seurustelen miehen kanssa, mutta minä haluaisin mennä sänkyyn naisen kanssa, ja että olen itseasiassa pari kuukautta tässä jo aktiivisesti tsiigaillut naisia, eikä kiinnosta poikakaveri yhtään, että mitäkähän tää tarkoittaa. Ja sitte mä oon vaan todennu, että taidan olla biseksuaali, ja sit se on niinku ollu sillai jaa... (Ella, 1975.)

No mä sanosin, että ehkä joskus viistoista, kuustoistavuotiaana, ku sitä huomasi että sitä tykkää myös tytöistä, että en nyt ossaa ihan tarkkaan sanoa, että millon. [...] Se vaan niinko tuli itestään, et koska mä kuitenkin tiesin, että mä myös tykkään pojista, et ei oo täysin lesbo esimerkiksi. (Jonna, 1975.)

Mä oikeestaan löysin sen sanan ja mä sanoin että jep, tätä se on, että ei siihen tarvinnu mitenkään sillä lailla niinkun kasvaa, eikä mulla ollu mitään semmosta et, voi minä olen sairas tai auttakaa mua tai muuta. Mä vaan tiedostin sen, että tää ympäristö ei tuu sitä ymmärtämään ja mä pistän sen siksi odottamaan parempaa aikaa [nauraa] tai jotain muuta. (Tanja, 1969.)

Toisille taas oman biseksuaalisuuden tunnistaminen vaati koviakin ponnisteluja ja itsensä hyväksymistä. Oman biseksuaalisuuden tajuaminen ja biseksuaalisuuden pohdinta saattoi aiheuttaa ahdistusta, hämmennystä ja jopa masennusta. Biseksuaalisen identiteetin muodostaminen koettiin vaikeaksi, sillä biseksuaaliselle identiteetille ei ole olemassa kunnollista mallia — aina ei tiedetty, mitä ja ketä ollaan ja miten itsensä määritteli. Oma

biseksuaalisuus voitiin kokea vahvasti yhteiskunnan arvojen ja normien vastaiseksi ja häpeälliseksi — esimerkiksi Riitalle (s. 1969) uskonnollinen vakaumus oli kompastuskivenä oman seksuaalisuuden hyväksymisessä. Marita kokee biseksuaalisuuden ongelmallisena edelleen:

Ongelmallisinta on se, et mitä mä teen tällä [biseksuaalisuudella] perkele, et se on semmonen asia, joka niinkun... puristaa jollain tapaa, ja sitten kuitenkin niinku, sanotaan tämmöses sosiaalis, esimes moraalises ja eettisessä kontekstissa ei oookaan sille tilaa. Niin siinä on tietysti juuri se ristiriita, se mikä jäyttää niinku helvetisti välillä että mitä saatanaa mä tälle teen. (Marita, 1955.)

Seksuaalivähemmistöihin liitettävien termien painolasti saattoi vaikeuttaa itsemäärittelyprosessissa. Tunteet ja fantasiat eri sukupuoliä kohtaan koettiin ongelmattomina niin kauan, kunnes tajuttiin, että sana biseksuaalisuus voitiinkin liittää itseen. Itsen nimeäminen biseksuaaliseksi koettiin vaikeammaksi kuin eri sukupuoliä kohtaan tunnettujen tunteiden tunnistaminen ja tunnustaminen.

Tavallaan piti hyväksyä että no, nyt löyty tämmönen ihmisryhmä, josta ei ensinnäkään puhuta juuri missään mitään, ja jos puhutaan, ni sit puhutaan vähän omalaatuseen sävyyn, ja sit vielä, että piru, siihenhän kuuluu itekki. Ni vaatihan se sen et joutu sitä käsittelemään ja miettimään ja sit et haluaako itseään kutsua sillä nimellä. Koska kyllähän jos itsensä nimeää johonki ryhmään ni sitä tietyst tavallaan... ei nyt voi sanoo, et sitoo johonki, mut kylhän siinä sit haluaa myös liittää itseään johonkin. (Venla, 1977.)

Myös vallitseva hetero-oletamus ja sukupuoliäjärjestelmän dikotomisuus vaikeuttivat joillakin oman biseksuaalisuuden tunnistamista. Kun ainoina seksuaalisuuden vaihtoehtoina oli totuttu ajattelemaan homo- ja heteroseksuaalisuutta, omat tunteet koettiin sekaviksi ja hämmentyneiksi.

Sit oli vielä enemmän confused vähän aikaa, ennenku sitte tajus, et hei täs voi olla tämmönenki pointsi että ei tartte olla välttämättä homo, ei tartte olla hetero, vaan voihan sitä olla ihan oma ittensä vaan. (Ilkka, 1970.)

Mä rupesin miettimään sillee aktiivisesti, että onks se itsestäänselvyys, että mä seurustelen miehen kanssa, et kun jotenki se oli siihen mennessä vaan ollu. Yhteiskunta on kuitenkin sellanen että sitä pidetään niin totuttuna asiana et naiset seurustelee miesten kanssa, päinvastoin, ja sitten jos näin ei käyttäydy, niin sit sitä pidetään jotenkin yhteiskunnan kannalta ehkä vähän omituisena ja tälleen, ja jotenki yleiset roolimallit ohjaa hirveen helposti ihmisiä tiettyyn muottiin, ja mä olin täysin tyynesti kulkenut vaan valtavirran mukana mitään ajattelematta. [...] Siinä vaan tarvitsi joku tommonen radikaali esimerkki mulle itselleni, nimenomaan joku seksuaalifantasia, et mä tajusin sen itse, koska niin voimakkaasti kuitenkin tuntuu siltä, et ne roolimallit ohjaa. (Aino, 1975.)

Jotkut haastateltavat olivatkin miettineet, ovatko he itseasiassa homoseksuaaleja, jotka vain uskottelevat itselleen olevansa biseksuaaleja paetakseen omaa homoseksuaalisuuttaan. Esimerkiksi Kepa (s. 1973) piti itseään lapsesta asti sataprosenttisena homona ennen kuin alkoi parikymppisenä seurustella Pirkon (s. 1970) kanssa ja joutui muuttamaan itsemäärittelynsä homosta biseksuaaliksi. Itsen toteaminen biseksuaaliseksi oli helpotusta siitä, että ei ollutkaan homo (Raimo, 1957; Kepa, 1973).

Se oli sillä tavalla helppoa, et se oli erittäin helpottavaa havaita biseksuaalisuuden, koska tietenki jos on luullut olevansa homo, ja maailman hyljeksimä, niin tietenkin se, että biseksuaalisuus on tavallaan jotenki semmonen... tuli niinku avoimempi fiilis sillai että jes. (Kepa, 1973.)

Yleensä biseksuaalisen identiteetin rakentamisen vaikeudet ajoittuivat murrosikään, jolloin ihmisillä ylipäättään on usein ongelmia itsetuntemuksen ja seksuaalisen identiteetin rakentamisen kanssa. Teini-iän haastateltavat kokivat myllerrysten ajaksi, johon liittyi muitakin vaikeuksia kuin oma biseksuaalisuus. Monet sanoivat, että jo henkinen kypsyminen itsessään mahdollisti oman biseksuaalisuuden löytämisen, hyväksymisen ja identiteetin rakentamisen (Pirkko, 1970; Mira, 1976; Taru, 1978).

Tukea omalle identiteetille haettiin etsimällä tietoa biseksuaalisuudesta tietosanakirjoista, kaunokirjallisuudesta, seksioppaista, ulkomaisista aikakauslehdistä ja Setan esitteistä. Joillekin olivat jääneet mieleen yksittäiset kirjat, kuten 80-luvun puolessa välissä ilmestynyt Rakkauden monet kasvot (Tanja, 1969; Riitta, 1970). Myös Internetin biseksuaalisuutta käsittelevät sivut ja uutisryhmät olivat tärkeä tietolähde. Myös televisio mainittiin tiedonlähteenä.

Yhen asian mä nyt muistan, mistä on saanu jo lapsena tietoa, tai siis tämmönen asia jotenki tullu esiin, on pehmoporno. Ku telkkarist on lähetetty esimerkiks Emmanuellea, ni siinä on ollu aina biseksuaaleja ihmisiä. Emmä muista et missään koulussa tai missään, mut siis pehmopornoleffoissahan on aina biseksuaaleja [...] Naisia nimenomaan, eli siis helpottaa minun identifioitumista siinä mielessä. (Pirkko, 1970.)

Jotkut haastateltavat kritisoivat sitä sävyä, jolla biseksuaalisuudesta kirjoitetaan. Vaikka tietoa ja tekstejä biseksuaalisuudesta oli saatavilla, se ei yleensä ollut asiallista ja neutraalia tietoa, vaan vahvasti väritynyttä. Tiedon asenteellisuus aiheutti häpeää ja epäilyjä. (Leena, 1958; Mira, 1976.)

Se oli musta kyllä alussa tosi kauhee ajatus siinä suhteessa, että ku niist kuitenkin hirvittävän negatiivisesti, tai mikä kuva niist ainaki sillon kymmenen vuotta sitten oli vielä, että just tällänen et ollaan kaikkien kanssa, [naurahuksia] mikä nyt lähinnä jossain miestenlehtitasoisessa paikassa niinku on. Onhan siis muutenki sukupuolisist vähemmistöistä ollu aika omituinen kuva. (Mira, 1976.)

Kouluopetuksessa seksuaalisuudesta puhuttiin haastateltavien mukaan lähinnä ehkäisyopetuksena. Homoseksuaalisuuskin oli yleensä ohitettu vain maininnalla, jos edes sillä. Silloin kun erilaiset seksuaaliset vähemmistöt kuitenkin tulivat puheeksi kouluopetuksessa, niistä puhuttiin lähinnä vältellen, joskin yksittäiset opettajat saattoivat puhua hyvinkin avoimesti. Biseksuaalisuudesta puhuttiin hyvin harvoin.¹⁷

17 Oppiaineita, joissa seksuaalisuudesta puhuttiin, olivat kansalaistaito, liikunta, terveystieto ja uskonto.

En muista, et koulus olis ollu mitään sen kummempaa, että... en muista oliko koulussa ees kauheesti mitään homoista ja heteroista, et se oli lähinnä sellasta terveystasvatusta et tässä on tyttö ja tässä on poika ja käykää koulunne, hankkikaa sitten ehkä lapsia. Emmä muista et se ois ollu mitenkään kauheen avarakatseista, jos nyt ei tiukkapiipostakaan, ilmeisesti se asia vaan vaiettiin koulussa. (Anna, 1976.)

Poikkeuksiakin toki oli: Heli (s. 1979) esimerkiksi koki valaistumisen hetken Setan työntekijän käydessä uskontotunnilla kertomassa seksuaalivähemmistöistä. Hänelle koulun tarjoama tieto oli olennaista oman biseksuaalisuuden tiedostamisen ja identiteettityön kannalta.

Olen ensimmäisen kerran saanut tietoa biseksuaalisuudesta lukion toisella (?) luokalla eli 17-vuotiaana. Silloin meidän ussan tunnilla (etiikan kurssi) kävi Setasta ihana pitkähiuksinen bi-nainen kertomassa seksuaalivähemmistöistä. Silloin ensimmäisen kerran muistan kuulleen sanan biseksuaalisuus. Tän sanan ja koko käsitteen ja määritelmän kuuleminen oli todella vapauttavaa. Olin jo jonkin aikaa jauhanut niitä ei ole väliä kumpaan sukupuoleen rakastuu -juttuja, ja nyt kun joku asiallinen ihminen antoi tälle ilmiölle nimen, niin kyllä mun maailmani kirkastui. (Heli, 1976.)

Tutustuminen muihin biseksuaaleihin tai muiden seksuaalivähemmistöjen jäseniin oli myös tärkeänä tukena monille. Setaan saatettiin ottaa yhteyttä, joko osallistumalla Setan keskusteluryhmiin tai bileisiin. Biseksuaalisuutta tukivat myös seksisuhteet sekä miehiin että naisiin (Raimo, 1957; Ilkka, 1970; Ella, 1975) ja parisuhteet varsinkin saman sukupuolen kanssa. Myös Internetin keskusteluryhmissä ja ircissä käydyt keskustelut muiden biseksuaalien kanssa olivat tukena identiteettityössä. Joillekin oma ajatustyö riitti biseksuaalisen identiteetin muodostamiseksi, vaikka ajatustyö olisikin ollut tuskallista ja vaikeaa (Mikko, 1976; Niko, 1981).

Vaikka valtaosa haastateltavista alkoikin biseksuaalisen identiteettinsä rakentamisen teini-iässä, joukossa on niitäkin, jotka ovat tiedostaneet biseksuaalisuutensa ja kehittäneet biseksuaalisen identiteetin suhteellisen myöhäisellä iällä eli yli 25-vuotiaana. Tällöinkin tunteita omaa sukupuolta kohtaan oli ollut olemassa aikaisemminkin, mutta niitä ei ollut aiemmin tulkittu merkiksi biseksuaalisuudesta. Yleensä oman biseksuaalisuuden tiedostamisen ja termin 'biseksuaalisuus' liittäminen itseen murrosiän jälkeen oli ongelmatonta. (Marita, 1955; Maria, 1963; Anu, 1966; Jani, 1970; Tuire, 1970; Saija, 1971.) Joillakin biseksuaalisuutensa myöhemmällä iällä tiedostaneilla naispuolisilla informanteilla oli biseksuaalisen identiteetin muodostumisen aikaan vakiintuneita miessuhteita, jotka säilyivät ja jopa vahvistuivat biseksuaalisen identiteetin rakentumisen myötä (Tuire, 1970; Saija, 1971).

Kiinnostavaa on, että joukossa oli useita informantteja, jotka olivat ehtineet murrosiässä muodostaa itselleen varsin vahvan lesboidentiteetin, joka sitten kuitenkin jouduttiin

kyseenalaistamaan, kun itsessä havaittiin tunteita myös vastakkaista sukupuolta kohtaan (Riitta, 1969; Anna, 1976; Pia, 1976; Katja, 1980). Myös eräs keski-ikäinen haastateltava oli määritellyt itsensä lesboksi ennen biseksuaaliksi määrittelyä (Ritva, 1957). Pia (s. 1976) harrasti pitkään seksisuhteita miesten kanssa ja sanoi itseään silti lesboksi, kunnes rakastuminen mieheen sai hänet lopulta myöntämään biseksuaalisuutensa. Anna (s. 1976) puolestaan seurusteli ja asui avoliitossakin miehen kanssa lesbona ja tunnusti biseksuaalisuutensa itselleen vasta miessuhteen kariutumisen jälkeen.¹⁸

Lesboidentiteetin muodostuminen oli yleensä tapahtunut vahvan rakastumisen ja parisuhteen kautta varsin helposti — helpoksi identiteettiprosessin oli tehnyt kumppanin tuki ja lesbouden pitäminen positiivisena, mielenkiintoisena ja jännittävänä asiana. (Anna, 1976; Pia, 1976; Katja, 1980.) Lesbous saatettiin kokea selityksenä ja ratkaisuna omille murrosiän ongelmille (Pia, 1976). Myös riittämättömyydentunne ja miehiä kohtaan tunnettu inho ovat alun perin voineet estää itsen biseksuaaliseksi määrittämisen (Katja, 1980).

Lesboksi määrittely oli liian nopeaa ja liian helppoa. Nyt, kun olen ajatellut asiaa enemmän, tulen siihen tulokseen, että olenkin ollut koko ajan bi, en vain nähnyt sitä tämän uutuudenviehätyksen (jonka voi käsittää myös [Kirsinä], jota ajattelen vieläkin hyvin usein...) ohitse. Olen myös aina kokenut, etten kelpaisi miehelle/pojalle, joka kelpaisi minulle, vaikka vaatimustasoni eivät ole mitkään korkeat. Minä pelotan miehiä maskuliinisuudellani, en myöskään ole mikään kaunotar: sen kautta olen itse oppinut pelkäämään miehiä --> kielsin pitäväni heistä, kun he eivät kerran pitäneet minusta. En ole vain tainnut tavata miesten puolelta minulle sopivaa ihmistä?? (Katja, 1980.)

Yleensä lesboidentiteetin murtuminen ja biseksuaalisen identiteetin muodostaminen olivat vaikeita ja tuskallisia prosesseja — useimmiten tuskallisempia kuin lesboidentiteetin muodostaminen murrosiässä. Ihminen oli jo ehtinyt määritellä itsensä lesboksi niin omissa silmissään kuin yhteisönkin silmissä, ja oman biseksuaalisuuden julkituominen saisi aikaan vaikutelman päättämättömyydestä ja epävarmuudesta. Aiempien suhteiden ja ihastusten omaa sukupuolta olevia ihmisiä kohtaan pelättiin mitätöityvän, jos biseksuaalisuudesta kertoisi muille. (Riitta, 1969; Anna, 1976; Pia, 1976; Katja, 1980.)

Ensimmäinen ongelma oli asian myöntäminen minulle itselleni — olinhan löytänyt itseni lesboksi. Olin huomannut olevani jotain, kykenin määrittelemään itseni no questions asked jos joku kysyi. Yht'äkkiä kaikki se tietäminen, oman itsensä hallinta nykäistiin pois yhtä äkkiäarvaamatta kuin se oli tullutkin. Olin sekaisin, jouduin aloittamaan kaiken alusta. Toinen ongelma oli/on se, että kaikki läheiseni, lukuunottamatta joitakin sukulaisia, jotka eivät tienneet/tiedä (esim. toinen mummuni + pari tatiä), mielsivät minut lesboksi, koska olin kertonut heille olevani sellainen. 'Outtaaminen' täytyi siis aloittaa alusta, nyt tilanne oli vain vielä hankalampi kuin -95: pelkäsin/pelkään, että kaikki ajattelevat minun olevan sitä tyyppiä, joka eilen oli natsi ja tänään hippi, tiedätkö? (Katja, 1980.)

18 Olen tarkemmin käsitellyt haastateltavieni lesbo- ja bi-identiteettien vaihtelua erillisessä artikkelissa. (Kangasvuo 2006.)

Myös lesboalakulttuurin biseksuaalisuutta kohtaan osoittama vastenmielisyys vaikeutti oman biseksuaalisuuden tunnistamista ja tunnustamista, varsinkin silloin kun haastateltavan lähin sosiaalinen ympäristö koostui homoista ja lesboista. (Ritva, 1957; Riitta, 1969; Anna, 1976; Pia, 1976.)

Just mun läheisillä ystävilläni oli hirveen vahvat sellaset käsitykset, et ei ole kun homoja ja heteroja, et ei oo [mitään] sil välillä, et jos sä oot, ni sä oot ilmaa. Sillaihan periaattees aika usein käyttäydytään kaikis homobaareissakin, että jos sä yhtäkkii meetki jonku miehen kans, tai joku mies menee jonku naisen kanssa, joka ei oo kuitenkaan mikään ystävä, vaan et näkee selvästi et siinon jotain, niin ihmiset on hirveen tylyjä. Et seki oli yks asia mikä siinoli jotenki semmone, et minkä takii se oli hirveen vaikeeta. [...] Mukamas olis hirveen hienompaa olla lesbo. (Pia, 1976.)

Aikaisempi lesbous saattoi vaikuttaa myös siihen, että itseä ja omaa seksuaalisuutta oli vaikea määritellä, eikä oma seksuaalinen identiteetti oikeastaan ollut sen enempää lesbo- kuin bi-identiteettikään. (Pia, 1976; Katja, 1980.)

Mä olin alunperin hirveen vankka lesbo, ja mä petyin itseeni ihan hirvittävästi jossain vaiheessa. Sit meni pitkän aikaa sillain et mä sanoin että joo lesbo, lesbo, lesbo, mutta sit siinä vaiheessa kun ihmiset rupes sanomaan, että niinhän sä sanot taas, ja nyt sä lähdet tuon miehen mukaan, niin siinä vaiheessa [biseksuaalisuus] sitte tuli. Nykyään se periaattees menee niin, että jos joku kysyy, sitä sanoo olevansa biseksuaali mutta sitte, jos joku tulee jossain ja kysyy, että hei saanks mä kysyy suoraan, et oletsä lesbo, niin kyl mä sanon monesti joo siihenki. (Pia, 1976.)

Ennen pitkää biseksuaalisuus kuitenkin määriteltiin omaksi identiteetiksi. Oma biseksuaalisuus varmistettiin esimerkiksi vahvalla ihastuksella vastakkaista sukupuolta olevaan henkilöön, seksisuhteilla kumpaankin sukupuoleen tai tunnustamalla miesten ja naisten erilainen — mutta samanarvoinen — asema omissa ajatuksissa ja tunteissa.

Keskiverto biseksuaalisen identiteetin muodostumisen kuvaus alkaa lapsuudesta tai nuoruudesta, jolloin koettiin ensimmäisiä seksuaalisia ja ihastumisen tunteita sekä omaa että eri sukupuolta kohtaan. Ensimmäisiä tunteita seuraa hämmennys: miksi tunnen näin, mikä oikein olen? Suhteet ja ihastumiset eri sukupuoliin osoittavat sen, ettei sen enempää homo- kuin heteroseksuaalisuuskaan sovi kuvaamaan itseä. Biseksuaalisuuden nimikkeen löydyttyä nimike liitetään itseen ja hyväksytään itse biseksuaalina. Biseksuaalisen identiteetin muodostuttua omaan biseksuaalisuuteen suhtauduttiin — tai ainakin pyrittiin suhtautumaan — avoimesti. Biseksuaalisuutta ei enää koettu ongelmana, eikä sen pohtimista pidetty tarpeellisena, vaan siitä tuli luonteva osa itseä ja arkielämää. Haastateltavat olivat valmiita tulkitsemaan biseksuaalisuuteen liittyviä kokemuksiaan ja tunteitaan myönteisinä, mikä tarkoitti identiteetin vahvistamista toistuvasti. Joukossa oli kuitenkin muutamia haastateltavia, jotka kokivat biseksuaalisuuden enemmän taakaksi kuin eduksi.

Suurin osa haastateltavien identiteetikertomuksista on sisäisesti johdonmukaisia kuvauksia itsetuntemuksen kasvusta. Näissä kertomuksissa biseksuaalisuus rakentuu olemukselliseksi piirteeksi, jonka yksilö vaihtelevien vaiheiden kautta löytää itsestään ja hyväksyy itsessään.

Se on semmonen voimavara, sitten kun tietää, et nyt on vapaasti oma itsensä. Tähän asti on niinku semmonen olo, et jotain puuttunu, ettei puutu enää. (Saija, 1971.)

8.2.3. Haastateltavien identiteetikertomuksia

Kuvailen lyhyesti kolmen haastateltavan identiteetikertomukset. Olen valinnut kuvailtavaksi sellaisen haastateltavien identiteetikertomukset, jotka ovat kuvanneet identiteettiprosessiaan tarkasti, ja joiden identiteetikertomukset kertovat jotakin siitä, miten biseksuaalisuus määrittänyt eletyssä elämässä. Näille haastateltaville oman biseksuaalisen identiteetin muodostumisen pohtiminen on selvästi ollut tärkeää. Identiteetikertomukset kuvaavat myös sitä, kuinka biseksuaalista identiteettiä tuotetaan kertomisen kautta. Kaikille haastateltaville biseksuaalisen identiteetin muodostumisesta kertominen ei ollut olennaista.

Pirkko (s. 1970) määritteli itsensä peruskoulussa heteroksi, sillä omaan sukupuoleen kohdistuneita ihastuksen tunteita ei ollut sosiaalisesti olemassa toisin kuin vastakkaista sukupuolta tunnettuja tunteita, jotka ovat lastenkulttuurissa hyvinkin keskeisiä. Pirkko ihastui peruskoulussa myös tyttöihin, mutta ei osannut nimetä tunteitaan. Lukiossa, 17-vuotiaana Pirkko kuitenkin ihastui vakavasti naispuoliseen ystäväänsä, jolloin aiemmin tiedostamattomat tunteet omaa sukupuolta kohtaan tulivat tietoisiksi. Samaan aikaan Pirkko aloitteli ensimmäisiä seksisuhteita miesten kanssa. Pirkko koki ihastuksensa myötä identiteettikriisin, jossa keskeisin ahdistuksen aiheuttaja oli itsen nimeäminen — oliko hän hetero, lesbo vai bi? Pirkon kokemukset ja tunteet miehistä ja naisista olivat varsin erilaiset: miehiä hän piti seksiobjekteina, joihin ei voinut rakastua, ja naisiin rakastui, mutta ei varsinaisesti pitänyt heitä seksikkäinä. Pohdittuaan asiaa Pirkko tuli siihen johtopäätökseen, että hänellä on sekä miehiä että naisia kohtaan varsin voimakkaita tunteita, vaikka nämä tunteet ovatkin luonteeltaan erilaisia. Pirkko uskalsi todeta itsensä biseksuaaliksi, mikä tuntui oikealta määritelmältä, osittain siksi, että itsen lesboksi määrittely olisi silloin ollut vielä vaikeampaa ja tuskallisempaa.

Pirkko piti biseksuaalisuutensa salassa kotipaikkakunnallaan, mutta muutettuaan opiskelemaan toiselle paikkakunnalle hän alkoi seurustella toisen naisen kanssa. Suhde

yritettiin pitää salassa, mutta salailun epäonnistumista seuranneiden ikävyyksien takia suhde rikkoutui. Pirkko muutti uudelleen opiskelujen takia ja päätti uudella paikkakunnalla pysyä tiiviisti kaapissa. Uudella paikkakunnalla Pirkko tutustui kuitenkin Kepaan (s. 1973) johon hän myös rakastui ja joka rakastui häneen. Pian rakastumisen jälkeen kumpikin tunnusti toiselle biseksuaalisuutensa. Pirkolla oli lopulta joku, jonkun kanssa keskustella biseksuaalisuudesta avoimesti. Pirkko ja Kepa aloittivat yhteisen bi-elämän tukien toinen toistensa identiteettiä. Ulkopuolisille Pirkko ja Kepa kuitenkin pysyivät kaapissa kunnes muuttivat pääkaupunkiseudulle, jossa oli suurempi mahdollisuus olla avoimesti biseksuaali. Avoimen elämäntavan toteuttaminen antoi myös Pirkon ja Kepan tuttavapiirissä ihmisille voimaa tulla kaapista.

Heli (s. 1979) alkoi miettiä seksuaalisuuttaan lukiossa. Hän ei vielä tuntenut biseksuaalisuuden käsitettä, vaan oli "vain tyttö, joka etsii elämänsä rakkautta, ei elämänsä miestä tai naista". Biseksuaalisuuden käsitteen hän kuuli ensimmäistä kertaa uskonnon tunnilla, jossa vieraili Setan työntekijä. Tämän jälkeen hän kirjoitti päiväkirjaansa, ettei tiedä, onko hetero, bi vai lesbo. Hän ei kuitenkaan halunnut nimetä itseään biseksuaaliksi, sillä hän pelkäsi muiden reaktioita siitä huolimatta, että oli aiemmin avoimesti puhunut seksuaalisuudesta ystäviensä kanssa. Puolisen vuotta hän pohti identiteettiään oman päänsä sisällä.

Helin identiteettipohdinnat saivat kuitenkin uuden käänteen, kun hänen paras ystävänsä, tyttö, ilmoitti olevansa ihastunut häneen ja haluavansa seurustella. Heli ei kuitenkaan ollut varma omasta seksuaalisuudestaan ja kieltäytyi. Hän kaipasi läheisyyttä ja rakkautta, mutta ei ollut varma, että hänen ystävänsä olisi oikea henkilö niitä antamaan. Vuoden mittaan Heli tuli kuitenkin pohdinnoissaan siihen tulokseen, että hän ei ollut ainakaan heteroseksuaali ja alkoi ihastua ystävänsä. Hän ei kuitenkaan voinut nähdä itseään parisuhteessa tämän kanssa, vaan koki oman ihastumisensa vääränä ja kiellettyinä — siitä huolimatta, että oli ollut aina sitä mieltä, että rakkaus on tärkeämpää kuin rakkauden kohteen sukupuoli. Lopulta Heli kuitenkin väsyi asioiden vatvomiseen ja aloitti seurustelun ystävänsä kanssa. Aloitettuaan seurustelun hän kiinnostui myös Setan toiminnasta ja haki aktiivisesti tietoa biseksuaalisuudesta. Helin biseksuaalisen identiteetin kehitykselle ystävän ihastumisella ja biseksuaalisuudesta saadulla tiedolla oli suuri merkitys.

Ritvan (s. 1957) biseksuaalinen identiteetti muodostui pitkän ja vaiherikkaan tien kautta. Ritvan identiteettikertomus on keskiverrosta identiteettikertomuksesta poikkeava, ja kertoo paljon nimenomaan vanhimman informanttiryhmän biseksuaalisuuskokemuksista.

Ritvalla oli nuoruudessaan lyhyitä suhteita naisten kanssa, jotka hän tulkitsi "kännihöpsötykseksi", vaikka suhteet tuottivatkin nautintoa ja joskus jopa "ylimaallisen euforisen tilan". Hän ei nuorena myöntänyt eikä verbalisoinut kiinnostustaan naisiin. Ritva avioitui alle kaksikymmentävuotiaana ja oli avioliitossa viidentoista vuoden ajan. Koko ajan Ritva tunsikin kiinnostusta kuitenkin myös naisiin, jota hän pyrki tukahduttamaan yli kymmenen vuotta kestäneen psykoanalyysin avulla. Psykoanalyytikon mukaan lesbolaisuus oli sairaus, jonka saattoi parantaa. Seitsemän avioliittovuoden jälkeen Ritva sai lapsen, jonka syntymän jälkeen naisia kohtaan tunnettu kiinnostus alkoi nousta voimakkaasti pintaan. Ritva alkoi seurustella naisen kanssa avioliiton ohella. Seurustelusuhde oli henkisesti hyvin raskas osin siksi, että Ritva koki pettävänsä miestänsä ja osin siksi, että Ritvan auktoriteetiksi kokema psykoanalytikko painosti Ritvaa lopettamaan suhteen. Ritva jätti naisystävänsä kolme kertaa ja hänellä oli voimakkaita itsetuhoisia ajatuksia. Ritvan veljen kuoltua Ritva kuitenkin tajusi elämän rajallisuuden ja sen, että elämä täytyy elää mahdollisimman kokonaisena. Hän päätti ottaa avioeron. Naissuhdekin päättyi eroon. Myös psykoanalyysi päättyi. Eron jälkeen Ritva määritteli itsensä lesboksi, eikä ollut lainkaan kiinnostunut miehistä.

Jonkin aikaa avioeron jälkeen Ritva tapasi nykyisen kumppaninsa Kaijan. Pariskuntana he osallistuivat aktiivisesti lesboyhteisön elämään. Joitakin vuosia sitten Ritva alkoi kuitenkin kiinnostua jälleen myös miehistä — ei niinkään omanikäisistään, joiden ajatusmaailman hän koki kaavamaiseksi ja porvarilliseksi, vaan itseään nuoremmista, joiden maailmankuvaa hän piti tasa-arvoisempaa ja vapaampaa. Varsinaisia pari- tai seksisuhteita miesten kanssa Ritvalla ei ollut. Ritva nimesi itsensä biseksuaaliksi, mutta koki, että hän ei voi kertoa biseksuaalisuudestaan julkisesti lesboyhteisössä pelkäämättä halveksuntaa. Itsen määrittely biseksuaaliksi oli lopulta helpotus, vaikka se aiheuttikin joitakin ristiriitoja parisuhteessa.

8.2.4 Sukupuoli ja biseksuaalinen identiteetti

Valtaosa haastateltavista oli sitä mieltä, heidän kokemuksensa omasta sukupuolestaan oli yhteydessä biseksuaalisuuteen. Haastateltavat huomauttivat, että biseksuaalisuus sinänsä ei välttämättä vaikuta ajatuksiin ja kokemuksiin sukupuolirooliodotuksista, vaan ajatustyö, jonka oman biseksuaalisuuden havaitseminen on sysännyt liikkeelle.

Tietoisuus omasta biseksuaalisuudesta vaikutti siihen, että haastateltavat ottivat heteronäkökulmasta poikkeavan asenteen sukupuolisuuteen ja sukupuolirooleihin. Haastateltavat painottivat sitä, että mieheys ja naiseus eivät ole yksiselitteisiä ja helposti

määriteltäviä asioita, vaan liukuvia ja muuttuvia, jolloin myöskään omasta naiseudesta tai mieheydestä ei ollut lopullista mielipidettä.

Osa haastateltavista luonnehti itseään mieheyden ja naiseuden välillä liikkuvaksi, olennaisesti androgyniseksi, jolloin itse koettiin miehiseksi tai naiselliseksi tilanteesta riippuen. Sukupuolten välisten rajojen sekoittamista ja kyseenalaistamista sekä androgynisyyttä luonnehdittiin olennaisesti biseksuaalisuuteen kuuluvaksi. Moni haastateltava halusi painottaa sitä, että heidän biseksuaalisuudessaan on kyse nimenomaan välinpitämättömyydestä erilaisten sukupuolirajojen ja -roolien suhteen. Biseksuaalisuus mahdollisti erilaisten rooliodotusten ulkopuolelle jäämisen ja Miehen ja Naisen stereotyyppien ylittämisen.

Biseksuaalisuuteen liittyy ajatus sukupuolten välisten rajojen hämärtymisestä ja sekoittamisesta. Vaikka en itse olekaan esim. gender blenderi, ihailen tämän tyyppisiä ihmisiä. Itse olen välillä hyvinkin naisellinen (mitä se sitten onkaan...), välillä taas en. Biseksuaalisuus antaa mahdollisuuden niin feminiinisten kuin maskuliinisten samoin kuin androgynistenkin puolien esiintuomiseen. [...] En haluaisi ahtautua mihinkään muottiin, esim. perinteiseen naiskäsitukseen, vaan pyrkiä pois kaikesta luokittelusta nimenomaan sukupuolten välillä. (Heli, 1979.)

Mä miellän ylipäänsä kaikki ihmiset ensisijaisesti ihmisenä. Mullon välillä hirveen vaikee sopeutua sellasiin tilanteisiin, että jotkut määrittelee sekä itsensä että kaikki ympärilläolevat sukupuolen kautta. Mä koen sen melkein ahdistavana, et joskus mua on yritetty, tai aika useinki survoo semmoseen... no mä työskentelen ja harrastan miesvaltasella alalla, ja välillä koen hirveen ahdistavaks sen et mua muistutetaan siitä, että mä olen nainen. (Aino, 1975.)

Toisaalta jotkut haastateltavat myös kyseenalaistivat sen, johtuuko oma androgynisyys nimenomaan biseksuaalisuudesta, ja sanoivat, että he mahdollisesti olisivat olemukseltaan samanlaisia myös heteroina, lesboina tai homoina. He muistuttivat, että seksuaalisella suuntautumisella ei välttämättä ole mitään merkitystä sille, miten ihminen kokee oman sukupuolensa.

Mä nyt saatan ulkonäöllisesti välillä olla jotain muuta kun tämmönen perushetero, mitä se nyt sitten tarkoittaa, tai perusmies. Mutta toisaalta tosiaan tämmönen miehenä oleminen, niin... mä oon sitä mitä mä oon, ja mä en koe, että se biseksuaalisuus tois mitään lisää, tai veis pois. En koe olevani enempää androgyni tai vähempää, on mun suuntautumiseni sitten mihin suuntaan tahansa. (Jani, 1970.)

Se niinku ärsyttää ihan järjettömästi siinä, että kun on homo tai bise kyseessä, mies, ni sitten jotku heterojuntit luulee että omasta sukupuolesta ois jotenki hirveen hämillänsä, et haluaa olla nainen ja just kiitos, mä oon kyl ihan tyytyväinen miehenä. Vaikka se ei o mulle semmonen että... ehkä miehiys on sitä, että mä yhdistän miehisyyteen kunnan heteromachomeininkii, et se on niinku miestä ja emmä halua olla mitään sellasta... tai mä en oo. (Mikko, 1976.)

Tietynlainen androgynisyys tai sukupuolettomuus saattoi liittyä myös nimenomaan seksuaalisuuteen — ulkoisesti ja julkisesti elettiin norminmukaisessa sukupuoliroolissa, mutta seksuaalisessa elämässä oltiin androgynisiä.

Arkielämässä minä oon mies, öö... hoian kahta lasta, mutta sitten siinä omassa elämässä, seksuaalielämässä niin, sanotaan että mä oon henkilö. (Raimo, 1957.)

Osa haastateltavista oli alkanut kyseenalaistaa sukupuolirooleja vasta määriteltään itsensä biseksuaaleiksi, osa taas oli aina kokenut, ettei osaa sopeutua sukupuolensa mukaiseen rooliin tai käyttäytymiseen. Monet naispuoliset haastateltavat sanoivat lapsena olleensa poikamaisia tyttöjä. Poikatyttöys tarkoitti sitä, että lapsuudessa kaveripiiri muodostui pääasiassa pojista, ja että lapsuuden leikit olivat rajuja ja aggressiivisiä; naisellisiksi mielletyt asiat, kuten äidillisyyys ja hoivaavuus, taas koettiin vieraina. Lapsesta saakka oli vältelty naisellista pukeutumista esim. hameisiin. Naisellisen ulkonäön välttäminen oli uhmaa kaavamaista naisen roolia vastaan. Jotkut miespuoliset haastateltavat kertoivat samantyyppisistä kokemuksista lapsuudessa: käsitys omasta itsestä ei vastannut sitä, mitä pojalta odotettiin (Derek, 1965; Kepa, 1973).

Mua ei oo kasvatettu kotona siihen, enkä mä oo koskaan halunnut itse sellasta perinteistä nainen-mies rooliasettelua, jossa naisen pitää kuitenkin olla aina vähä, että se mies saa olla semmonen maskuliininen, örr, kaikkee tällasta. Et se ei tarkoita sitä, et naisten pitäis olla sellasia kanamaisia bimboja, vaan kuitenkin semmonen muka heikompi osapuoli. (Ella, 1975.)

Teini-iässä poikatyttöiksi itseään luonnehtivat haastateltavat olivat epävarmoja omasta naisellisuudestaan ja myös huolestuneita omasta mahdollisesti liiallisesta miesmäisyydestään. Pukeutuminen oli ollut vaikeaa: mukavat vaatekappaleet ovat tuntuneet liian miehekkäiltä ja naisellisemmat vaatekappaleet hölmöiltä ja vierailta (Pirkko, 1970; Ella, 1975; Jonna, 1975).

Biseksuaalisen identiteetin muodostamisen jälkeen moni poikatyttömainen binainen on kuitenkin kokenut eräänlaista vapautumisen tunnetta. Kun naisen rooli voitiin nähdä pelkkänä roolina, eikä pakkona, siihen ei enää tarvinnut suhtautua niin vakavasti. Naiseus ja naisellisuus ei enää ollutkaan jotain, joka tuntuu vieraalta, vaan leikkittelyn ja itsetunnon kohoamisen lähde. Omasta naisellisuudesta opittiin olemaan ylpeitä ja myös maskuliinisuutta toteutettiin vapautuneemmin. Usein kumppanin hyväksyntä ja tuki biseksuaalisen identiteetin rakentamisessa vaikutti myös sukupuoliroolien vapaampaan tulkintaan omalla kohdalla (Pirkko, 1970; Ella, 1975). Aiemmin epävarmaksi koettu naisellisuus sai biseksuaalisuuden tunnustamisen kautta vahvistusta (Ritva, 1957; Pirkko, 1970; Tarja, 1970; Ella, 1975).

Biseksuaalisuus vaikuttaa minuun itseäni naisena sillai, että mä en koe, että mä oisin niin rajotetussa naisen osassa. Mä tunnen että mun naiseuteni on laajempi, mä voin toteuttaa sitä useammalla tavalla. (Ella, 1975)

Kun sen [biseksuaalisuuden] on oppinu, tai hyväksynyt tai tajunnu, niin ehkä on paljon enemmän sillai vapaampi. Ei niinku tunne mitään hirveet frustraatioita siitä, et joutuu pukeutumaan johonki hameeseen ja... Et niinku enemmänki nyt ottaa niit sirpaleita kaikista rooleista, et ei tarvi olla jossain yhdessä roolissa, ja sit sä et voi siitä, mitenkään poiketa. (Mira, 1976.)

Koen että biseksuaalisuus ja biseksuaalinen identiteettini vahvistavat naisellisuuttani ja naiseuttani, mutta eivät tosiaankaan poista mahdollisuutta olla jotain muutakin. (Heli, 1979.)

Jotkut haastateltavat kokivat omaavansa joitakin omalle sukupuolelleen epätyypillisiä piirteitä, vaikka itseä ei mielletykään erityisen epämiehekkääksi tai epänaiseelliseksi. (Tarja, 1970; Mikko, 1976; Niko, 1981.) Monet haastateltavat sanoivat myös nimenomaan sekoittavansa erilaisia eri sukupuoliin stereotyyppisesti liitettyjä piirteitä.

Mä en koe siinä mitään ongelmaa, että mä käytän naismaisia juttuja, lakkaan kynnet ja hingun hameita, mullon nyt hirvee kilttihiuku, mutta sit mä en saanu kilttiä mistään, ku se ois maksanu niin tajuttomasti ja vaikee tehdä sitä aitoo kilttiä. Pitkää hamettaki mä vedin yksille yhen päivän festareille, semmosen kokopitkän hameen päälle. [...] Johonki miehisyyteen se ei niinku, ei sitten tippaakaan syö sitä, et ehkä se on jotenki heterohomma, et pidetään hirveesti miehisyydestä kiinni. (Mikko, 1976.)

Sanoisin että BISEKSUAALISUUS VAIKUTTA MIEHEYTEEN/NAISEUTEEN — minun tapauksessani molempiin — siten että voin olla vapautuneemmin ja niinollen korostetummin/enemmän mieheks tai naisellinen kokematta sitä pakoksi, ainoaksi vaihtoehdoksi tai sukupuolisuutta ylipäänsä mieluummin peiteltäväksi, epäsuotavaksi ominaisuudeksi. (Derek, 1965.)

Haastateltavat kokivatkin, että biseksuaalisuuden kautta voi kyseenalaistaa sukupuolirooleja ja käsityksiä siitä, mikä on soveliasta tai ominaista miehille ja naisille. Oman biseksuaalisuuden tunnistaminen ja homoseksuaalisuus-heteroseksuaalisuus-kahtiajaosta irtautuminen mahdollisti myös perinteisten sukupuoliroolien katsomisen kauempaa ja sen pohtimisen, sopivatko nämä roolit itselle vai eivät.

Suoranaisesti biseksuaalisuuden aiheuttamaa on ainakin se, että n.s. perinteinen naisen rooli ei ole koskaan tullut minulle kyseeseenkään. Se kun perustuu naisen ja miehen asettamiseen vastapooleiksi, ja ihmiselle, joka voi muodostaa parisuhteen niin mieheen kuin naiseenkin, Mars/Venus-ajattelu muuttuu absurdiksi. Heteroiden maailmankuva tuntuu perustuvan usein pelottavankin voimakkaasti mies/nainen-kahtiajakoon, mitä käsittämättömyyksissä asiayhteyksissä. Omat näkemykseni ovat pikemminkin sillä linjalla, että jokaisessa olevat n.s. naiselliset ja miehekkäät piirteet eivät kysele genitaalien muotoa, ja tätä olisi syytä kunnioittaa. Niin muodoinkin myös parisuhteet ovat äärimmäisen monimuotoisia, eikä niissä onni löydy opittuihin rooleihin takertumalla, vaan toisen ja omaa yksilöllisyyttä kunnioittamalla. (Pirkko, 1970.)

8.3. Biseksuaalisuus ja parisuhteet

Käsillä olevan luvun kohdalla jouduin erikoisen käsitteellisen ongelman eteen. Suomen kielen sana "parisuhde" tarkoittaa kahden ihmisen pysyväisluonteista intiimiä ihmissuhdetta eli rakkaus- ja seksisuhdetta; "parisuhde" sanan alkuosakin viittaa kahteen. Osa haastateltavistani kuitenkin kyseenalaisti vallitsevan parisuhdeihanteen, joka perustuu kahden ihmisen monogaamiselle suhteelle ja halusi pohtia muita muotoja intiimeille ihmissuhteille. Englannin kielisessä kirjallisuudessa käsitteellistä ongelmaa ei esiinny, sillä sana "relationship" voi viitata useampaankin kuin kahteen ihmiseen.

Mietin vaihtoehtoista termiä kuvaamaan läheisiä ihmissuhteita, mutta sopivaa ei löytynyt: sana "ihmissuhde", jota mietin vaihtoehtona, viittaa suomen kielessä kaikkiin ihmissuhteisiin, ei pelkästään rakkaus- ja seksisuhteisiin; sana "seurustelusuhde" peittää vakiintuneet ja pitkäaikaiset suhteet; yhdistelmä "rakkaus- ja seksisuhde" puolestaan kuulosti kömpelöltä. Käytän siis seuraavassa sanaa "parisuhde" kuvaamaan haastateltavien läheisiä rakkaus- ja seksisuhteita, kuitenkin tiedostaen sen, että sana ei aina anna selkeää kuvaa kaikkien haastateltavien rakkaus- ja seksisuhteista.

Aluksi kuvaan haastateltavien kertomuksia omista parisuhteistaan ja sukupuolen merkityksestä niissä. Sitten käsittelen biseksuaalisuuden merkitystä haastateltavien parisuhteille ja lopuksi pohdin parisuhdeihanteiden merkitystä haastateltavien elämässä ja keinoja purkaa heteronormatiivista parisuhdeihannetta.

8.3.1. Parisuhde ja sukupuoli

Haastateltavien suhdehistoriat vaihtelivat paljonkin, mutta yleensä heillä oli ollut jonkinlaisia seksuaalissävytteisiä suhteita sekä miesten että naisten kanssa. Seksuaalissävytteisiksi suhteiksi laskettiin usein paitsi varsinaiset seksi- ja rakkaussuhteet, myös syvät ystävyyssuhteet. Monet haastateltavista puhuivatkin itselleen tärkeistä seksuaalissävytteisistä ihmissuhteista, jotka eivät sisältäneet seurustelua tai seksiaktia, mutta joilla saattoi olla oman biseksuaalisuuden kannalta tärkeä merkitys. Tällaisista suhteista puhuminen oli kuitenkin hankalaa, sillä sopivaa käsitteistöä ei ollut: seksisuhteesta ei ollut kyse, eikä rakkaussuhteesta tai parisuhteestakaan; "ystävyyssuhde" puolestaan sanana viittaa yleisessä kielenkäytössä epäseksuaaliseen, platoniseen ystävyyteen.

Seksuaalisuus määrittyykin eri tavoin, kun astutaan heteronormatiivisen seksuaalisuuden määrittelyn ulkopuolelle. Seksuaalisuus ei olekaan yhdyntä- tai orgasmikeskeistä, vaan jotain muuta, kokonaisvaltaisempaa, kuten Pirkko kuvaa:

Ku menee pois siitä umpiheterosta ajattelusta, ni sitte tulee myöski epämääräseks määritellä se, et mikä on seksisuhde, et mitä kun tehdään, niin se oli seksiä. Esimerkiks ku tehään näitä homoseksitutkimuksia, ni niissä yleensä ollaan väljempää. Mä uskon, että jos mennään johonki tiukkoihin yhdyntäkriteereihin, ni sitte sieltä jää helposti pois se, tavallaan se olennainen saattaa karata sormien välistä. (Pirkko, 1970.)

Merkittäviksi tulkittuja parisuhteita haastateltavilla oli yleensä harvoja, useimmiten tärkeimmäksi mainittiin senhetkinen parisuhde. Tärkeimmiksi mainitut parisuhteet olivat

myös pitkäaikaisimpia. Vakituista elämänkumppania luonnehdittiin parhaaksi ystäväksi, aidoksi rakkaudeksi, tärkeimmäksi ihmissuhteeksi, ainoaksi oikeaksi.

Binaisilla oli usein enemmän seksikontakteja ja parisuhteita miesten kuin naisten kanssa, mutta miessuhteille annettiin yleensä vähemmän arvoa kuin naissuhteille. Naissuhteita pidettiin merkityksellisempinä ja tärkeämpinä kuin miessuhteita, osin siksi, että miesten huomiota oli helpompi saada; myös naisten osoittamaa kiinnostusta itseä kohtaan pidettiin suuremmassa arvossa kuin miesten osoittamaa. Naisten kanssa oltiin varovaisempia ja hellempinä, kun miehiin saatettiin suhtautua lähinnä seksuaalisina olentoina, joita suorastaan seksuaalisesti hyväksikäytettiin. Naisten kanssa yhden yön jutuissakin oli mukana tunneaspekti — suhteet ovat voineet olla henkisesti hyvin tyydyttäviä, vaikka seksi ei olisikaan sujunut.

Miesten kans mul oli hyvin fyysisesti painottuneita suhteita, et jos siäl nyt kundilla ei ihan niin valtavasti ollu päässä mitään, ni se nyt ei niin paljo haitannu, koska ei sitä aikonu katellakaan niin kauan et se häiritsis. Naisiin oli sitte paljon enemmän tämmösiä henkisiä suhteita, tai ne niinku merkitsi paljon enemmän ja niihin ei lähteny niin keveesti, ja semmosetki suhteet naisten kanssa, missä välttämättä ei ollu... no, sano et oli seksuaalistakin kanssakäymistä, mut ei esimerkiks mitään suutelua kummempaa, ni neki oli paljon merkityksellisempiä suhteita. (Venla, 1977.)

Paljo helpommin miesten kans tekee sellasta et jaaha, et nyt tyyliin lähetään teille et se on sillä selvä. Mut emmä koskaan kehtaa ehdottaa kellekään naiselle, et sitä hirveen jotenki varovaisesti, ja sit ku naisen tapaa toisen tai kolmannen kerran, ni sitä hirveen varovasti miettii, et uskaltaako ees halata, ettei tuu mitään väärinymmärryksii. Kun taas miehii voi vaan niiku tyyliin vetää tukasta ja sit heittää ojaan, siis tää on niinku tällasta ihan kielikuvajuttua... Mut siis, sehän on hirveen väärin loppujen lopuks, et mä ajattelen sillä tavalla. Mä suojelen [naissuhdetta] paljon enemmän, et paljon enemmän arvostaa naisen rakkautta tai naisen ihastusta kun miehen. (Pia, 1976.)

Useimmiten binaisilla oli suhteita heteromiesten ja lesbojen kanssa, harvemmin bimiesten tai -naisten kanssa. Joillakin binaisilla oli ollut varsinaisia suhteita vain miesten kanssa ja naisiin oli ollut vain vahvoja ihastumisia, jotka eivät olleet johtaneet usein yksipuolista ihastumista pidemmälle. Nämä ihastumiset koettiin kuitenkin tärkeinä oman seksuaalisen identiteetin kannalta (Tuire, 1970; Aino, 1975; Mira, 1976; Johanna, 1980).

Bimiehillä vastaavasti suhteita ja seksiä oli enemmän naisten kuin miesten kanssa. Toisaalta bimiesten mieskontaktit olivat yleensä nimenomaan lyhyitä seksisuhteita, eivät pitempiä romanttisia suhteita, kuten binaisten naissuhteet. Derek tosin (s. 1965) väitti itsellään olleen seitsemäntuhatta seksikontaktia elämänsä aikana miesten kanssa; samassa ajassa parisuhteita naisten kanssa oli kuulemma ollut neljä. Seksikontaktien lukumäärää lienee syytä pitää liioiteltuna. Bimiesten suhteet olivat yleensä heteronaisten ja homomiesten kanssa, eivät niinkään binaisten tai bimiesten kanssa.

Haastateltavat kokivat yhteiskunnan asettavan erilaisia odotuksia sen mukaan, seurusteliko samaa vai eri sukupuolta olevan ihmisen kanssa. Eri sukupuolta olevan kanssa seurustellessa suhteen painolastiksi tulivat usein sosiaaliset odotukset — samaa sukupuolta olevan kanssa taas valtaväestön osoittamat ennakkoluulot ja syrjintä. Toisaalta samaa sukupuolta olevan kanssa seurustellessa tukena voi olla homo- tai lesboyhteisö.

Jos ne on miehiä, niin yleensä ne on silloin homosuhteita, ja sit tulee se [homo]kulttuuri mukaan. Mut jos on ollu naisia, ni sit siinon niinku tää maailmankaikkeus, mitä siis meiän ympärillä on, ni se on musta rakennettu sitä varten. (Ilkka, 1970.)

Kyllä miesten ja naisten kanssa suhteet on vähän erilaisia, kun siinon se just, että kun yhteiskunta tukee sitä heterosysteemiä. Et jos jonkun miehen kans on tekemisissä, niin siinon aina se paine, että nyt pitä sitten oikealla tavalla seurustella, tietyn aikaa, sit pitää mennä kihloihin, sit pitää mennä naimisiin, sit pitää ruveta hankkiin perhettä, ja plaaplaaplaa, kaikkii tämmösi asioita, mitkä ei tosiaanakaan kiinnosta mua. Et siinä se itse suhde jää ihan toisarvoseks, kun on se kauhee paine koko ajan, pitää asettua siihen tietynlaiseen rooliin mikä yhteiskunnan mielestä on se hyväksyttävä ja sit on kunnon kansalainen ja yhteiskunnan tukipylväs ja tälleen. Naisten kanssa siinon paljon vähemmän ulkopuolista painetta, et tietty se on sillee vaikeeta, että pitää olla kuitenkin kohtuullisen rohke, että uskaltaa naisen kanssa esmes kävellä kadulla, pitää kädestä kiinni, koska sitten ne kattoo että ai kauhee, lesboja, voi kun pelottavaa. [...] Kyl se niinku mitä ne erot on, ni ne melkeen tulee sitte yhteiskunnan näistä, hyväksytyistä ja vähemmän hyväksytyistä malleista, mitä pitä sitten kaikkien noudattaa. (Saija, 1971.)

Psykologi Annukka Lahden (2006) suomalaisten bi-naisten parisuhteita käsittelevä tutkimus kuvaa, kuinka miehen ja naisen suhteessa heteronormatiiviset odotukset voivat muodostua taakaksi, kun taas kahden naisen suhteessa "ei ole mitään vangitsevia perinteitä" (Lahti 2006, 48). Tästä huolimatta naissuhteissakin voidaan noudattaa varsin kaavamaista, valtakulttuurista parisuhdeideaalia, jossa avioliitto (ts. rekisteröity parisuhde) ja lapset toimivat suhteen sinetteinä. Myös Hanna Bertilsdotterin (2003, 29-31) ruotsalaisia biseksuaaleja koskevassa tutkimuksessa todetaan, että biseksuaali, joka on suhteessa eri sukupuolta olevan ihmisen kanssa, joutuu kohtaamaan yhteiskunnan heteronormatiiviset oletukset. Heteroseksuaalinen parisuhde on sosiaalisesti ja yhteiskunnallisesti määritelty epätasapainoiseksi valtakamppailuksi, jossa on kaksi täysin vastakkaista osapuolta, Mies ja Nainen. Heteronormatiivinen parisuhdeihanne on kulttuurissamme niin voimakas, että miehen ja naisen voi olla vaikea asettua normien ulkopuolelle. Vähintäänkin sosiaalinen ympäristö asettaa heille odotuksia suhteen luonteesta ja kehitymisestä: miehen ja naisen tulee mennä naimisiin, hankkia lapsia ja ottaa avioliitossa aviomiehen ja aviomiehen roolit.

Tästä parisuhdemallin vallitsevuudesta puhuivat myös omat haastateltavani. Se, että kyseenalaistaa itse heteronormatiiviset parisuhdeolettamukset, ei tarkoita sitä, etteikö sosiaalinen ympäristö ja yhteiskunta patistaisi eri sukupuolta olevan ihmisen kanssa seurustelevia heteronormatiiviseen muottiin, jossa miehellä ja naisella on määrätty roolit. Bertilsdotter ehdottaa haastateltaviensa kertomusten pohjalta, että pariskunnat muovaisivat

parisuhteestaan omannäköisensä ja kieltäytyisivät asettautumasta yhteiskunnan Michelle ja Vaimolle antamiin rooleihin. Heteroseksuaalisuus tai heteroseksuaalinen suhde sinänsä eivät sisällä heteronormatiivisia ja hegemonisia olettamuksia sukupuolirooleista. Heteronormatiivisuuden kyseenalaistaminen ei vaadi heteroseksuaalisuuden kieltämistä ja heteroseksuaalisten suhteiden ulkopuolelle jättäytymistä, vaan tietoisuutta yhteiskunnassa vallitsevista heteronormatiivisista rakenteista. Bertilsdotter (2003, 29-31, 35) huomauttaa kuitenkin, että parisuhteen määrittely omannäköiseksi voi olla helpompaa silloin, kun kaksi samaa sukupuolta olevaa ihmistä on yhdessä. Lesbo- tai homosuhteelle ei ole olemassa yhtä oikeaa parisuhdemallia, joka olisi koko yhteiskunnan ja kulttuurin läpäisevä.

Naipuolisten haastateltavieni mukaan suhde toisen naisen kanssa oli yleensä tasaveroisempi kuin miehen kanssa. Kaavamaiset rooliodotukset eivät naissuhteessa olleet rasitteena, kuten ne miessuhteissa voivat olla: naissuhteissaan binaisilla oli suurempi vapaus olla oma itsensä. Naissuhde koettiin myös miessuhdetta kokonaisvaltaisempaan ja emotionaalisempaan. Naisten koettiin voivan jakaa keskenään ajatuksia ja tunteita syvällisemmällä tavalla kuin miesten kanssa. Naissuhteita luonnehdittiin jopa symbioottisiksi.

Naisen kanssa se oli välittömämpää, ihan ehdottomasti. Se oli paljon hauskenpää, meil oli todella samanlainen huumorintaju ja kaikki, mikä voi olla tietysti vaan henkilöst kiinni. Mutku mä koin et se oli paljon kokonaisvaltasempaa, joo, ihan ehdottomasti, et siit puuttu ne sellaset jotkut asiat, mitä on aina miesten kans niis suhteis. Et kun ne ei tajua jotain asioita samallai ku toinen nainen tajuaa. (Sirpa, 1967.)

Asuminen on kans erilaista. Tietysti kun on nyt vaan tää yks miesten edustaja, niin mä en kauheen julma saa kaikkia miehiä kohtaan olla, mutta tunsin kyllä olevani vähän semmonen perheenäiti, että mä pesin ja pyykkäsin ja kävin kaupassa ja laitoin ruokaa. Kun sitte taas mun molemmat pitkät naissuhteet on ollu sellasii, et me ollaan oltu tosi tasa-arvosia, että se mitä toinen ei osaa, ni toinen tekee sen ja kumpikin saa aika tasapuolisesti sillee, ja hommat jakautuu fifty-fifty. (Anna, 1976.)

Naisen pitää olla tietyllä tavalla ollaksensa normaalisti suhteessa mieheen, niin mä en jaksa sellasta yhtään, se ei sovi ollenkaan, ja must tuntuu, että nainen naiselle voi olla joko hiljasempi tai heikompi, niinkun lainausmerkeissä, tai sitte voimakkaampi, tai butchimpi, tai jotenki tai sit se voi vaihdella. (Ella, 1975.)

Naissuhteiden paremmuutta heterosuhteisiin nähden tuottivat myös Annukka Lahden (2006, 55-59) haastateltavat. Naissuhteiden tasa-arvoisuus kuitenkin redusoituu parisuhdepuheessa usein tasaveroiseen kotitöiden jakamiseen, ja naissuhteen symbioottisuus voidaan tulkita myös patologisävytteiseksi.

Myös miehillä oli samantapaisia kokemuksia siitä, kuinka perinteiset sukupuoliroolit ohjaavat parisuhteiden roolitusta. Raimo (s. 1957) kertoo, että naissuhteissa hänen rooliinsa kuuluvat miehekkyyys ja aktiivisuus, mutta miessuhteissaan hänellä on mahdollisuus tuoda selkeämmin esiin feminiinistä puoltaan ja olla seksisuhteissa passiivinen. Toisaalta myöhemmällä iällä Raimo oli oppinut vapautumaan rooliodotuksista myös naissuhteissaan.

Pelkistetyimmillään haastateltavien suhtautumistapojen erot suhteissa miehiin ja naisiin ilmenivät siten, että haastateltavat sanoivat ymmärtävänsä omaa sukupuoltaan olevia ihmisiä paremmin. Naisen katsottiin ymmärtävän naisen tarpeita paremmin kuin miehen ja toisinpäin. Syyksi tälle esitettiin tyttöjen ja poikien erilaista kasvatusta, ei sukupuolten välisiä biologisia ja essentiaalisia eroja (Ilkka, 1970; Johanna, 1980). Tarjan (s. 1970) suhtautumisessa miehiin ja naisiin ero ilmeni niin, että kumpaakin sukupuolta kohtaan tunnetusta seksuaalisesta halusta huolimatta hän ei voinut kuvitella rakastuvansa tai ihastuvansa naiseen samalla tavoin kuin mieheen. Myöskään seksuaalisesti naissuhteita hän ei katsonut yhtä tyydyttäväksi kuin miessuhteita. Nais- ja miessuhteiden välinen ero redusoititiin joskus myös fysiologisiin eroihin (Maria, 1963).

Haastateltavat huomauttivat myös, että ihastumisen syyt saattoivat vaihdella sukupuolesta riippuen. Naisiin saatettiin ihastua heidän luonteensa takia, mutta miehiin heidän ulkonäkönsä takia (Mikko, 1976) tai toisin päin (Jouni, 1980), tai naisiin älyn ja seksikkyuden ja miehiin tunneherkkyyden vuoksi (Ritva, 1957). Johanna (s. 1980) kertoi ihastuvansa helpommin naisiin, sillä häntä ärsyttävät miehissä monet piirteet, kuten tunnesokeus; Mikko (s.1976) taas ihastui helpommin miehiin. Nais- ja miessuhteet saattoivat myös syntyä eri tavoin, kuten Kaisa (s. 1973) kuvaa:

Siinä vaiheessa kun rupee tuntumaan, et miehen kanssa on kaveri, niin sen kanssa ei halua enää sänkyyn, kun se on kaveri, mut naisten kanssa se yleensä lähtee siitä, että ollaan kavereita, niin se lähtee sillai luonnollisemmin menemään eteenpäin, että okei nyt ollaan hyviä kavereita ja itseasias meil on ihan hauskaa sängyssäki ja täst on hyvä jatkaa eteenpäin. (Kaisa, 1973.)

Monet haastateltavat kuitenkin muistuttivat, että parisuhteessa sukupuolella ei todellakaan ole väliä, vaan ihmisellä itsellään. Haastateltavat sanoivat, että miehet ja naiset eivät loppujen lopuksi kuitenkaan eroa kovin paljon toisistaan, jolloin suhtautumistavat eroavat enemmän yksilöittäin kuin sukupuolittain. Jotkut haastateltavat sanoivat, että suhteissa miehiin ja naisiin oli ollut pikemminkin samanlaisia kuin erilaisia piirteitä, koska haastateltavat solmivat suhteita samantyyppisten ihmisten kanssa sukupuolesta riippumatta (Sirpa, 1967; Saija, 1971; Minna, 1975). Suhteiden erojen sanottiin johtuvan yksilöistä tai olosuhteista eikä niinkään siitä, oliko seurustelukumppanina mies vai nainen.

Mua kiinnostaa sekä miehissä että naisissa aika samanlaiset ominaisuudet, et semmonen ihminen, josta mä kiinnostun niin jos se on sitten mies tai nainen, niin emmä usko, et siit suhteesta tulis sitten kovin erilaista, koska mä valitsen semmoset ihmiset, jotka on aika samanlaisia keskenään, et siin suhteet mä en voi sanoo, että ne ois hirveesti silleen itsessään erilaisia. (Saija, 1971.)

Suurin osa haastateltavista katsoi, että biseksuaali ei välttämättä tarvitse suhteita sekä miehiin että naisiin ollakseen biseksuaali. "Onhan se kivaa, mutta ei välttämätöntä", sanoi Kepa (s. 1973). Biseksuaalisuutta ei haastateltavien mukaan tarvitse legitimoida suhteilla eri sukupuoliin, vaan biseksuaaliksi ihmisen määrittää se, että tiedostaa oman biseksuaalisuutensa.

Se on ihan yhtä fiksua ajatus kuin että heteromies tarvii yhtäikaa sekä iso- että pienirintaisen naisen. Et siinon vaan alunperin valinnanvaraa jossain mielessä enemmän, mutta sitten kun valinnat on tehty, niin sitten suhteen laatu ja sopimukset määrää sen, että onko olemassa jotain muuta sen lisäksi. (Jani, 1970.)

Mun mielestä ihminen tarvitsee suhteita ihmisiin, niin sitten sillei sinällään oo väliä et mitä sukupuolta se ihminen sitte loppujen lopuksi on, eli kunhan se on ihminen. (Aino, 1975.)

Se [biseksuaalisuus] on hyvä määritellä sen kyetä -sanon kautta, että se ei o mikään pakko, että vaikka mä oon bise, ni ei mun tarvi koko ajan hinkua miestä ja naista, mä voin kumpaa tahansa jos kiinnostaa. Et se on se kykeneminen siinä, et se on mahdollisuus, mut ei mikään pakottava juttu, biseksuaalisuus ei pakota sillai, se antaa liikkumavaraa. (Mikko, 1976.)

Kuitenkin jotkut haastateltavat sanoivat, että he eivät välttämättä määrittäisi itseään biseksuaaliksi, ellei heillä olisi kokemuksia suhteista kummankin sukupuolen kanssa (Kaisa, 1973; Elisa, 1979), ja toiset olivat sitä mieltä, että loppujen lopuksi he haluaisivat elämässään kokea suhteita miehiin ja naisiin. Näin oli erityisesti silloin, kun haastateltavilla oli parisuhde- ja seksikokemuksia vain yhdestä sukupuolesta. Mira (s. 1976) sanoi, että hän haluaisi joskus elämässään kokeilla seksiä sekä miesten että naisten kanssa, vaikka rakkaussuhteessa hänelle ei rakastetun sukupuolella ole väliä. Myös Johanna ajattelee samaan tapaan:

No periaatteeshan tähän kai ois semmonen kaunis vastaus, että ei tietenkään [tarvitse suhteita sekä miehiin että naisiin], ja näin, mut tavallaan kyl must tuntuu, et osa must on jotenki vajaa ilman, vaik se on tosi julmaa siis sillee.... et jos mä nyt selitän että sukupuolil ei sinänsä ole väliä, mut kyl must tuntus et mä oisin tasapainosempi [...] Mummielest on ehkä pikkasen kaunisteltu sanoo silleen, että ei tartte missään nimessä... mut jotkut on varmaan parempii ihmisii ku minä sitten. (Johanna, 1980.)

Haastateltavat sanoivat, että varsinkin identiteetin muodostusvaiheessa pari- ja seksisuhteet eri sukupuoliin oleviin ihmisiin voivat olla hyödyllisiä. Biseksuaalin sanottiin jossain vaiheessa elämänsä tarvitsevan suhteita eri sukupuoliin, mutta haastateltavat kuitenkin korostivat, että kyseessä ei ole jatkuva tarve, vaan nimenomaan identiteettiprosessiin liittyvä tarve.

Kun herää siihen ajatukseen, että olen biseksuaali, niin silloin kokee tarpeelliseksi että haluais sellasen kokemuksen kuitenkin, vaikka edes sen yhden kerran, ja jos silloin on kovasti monogaamisesti lupautunu jollekin ettei petä ja haluaa sen pitää, ni se voi olla tosi vaikeeta. Mutta must tuntuu, että kun on kokenut jo, ni sitte voi ihan hyvin tehdä sellasen valinnan, että ei tarvi enää. (Ella, 1975.)

Myös yksilöllisiä eroja haluttiin korostaa — sen tarvitseeko biseksuaali suhteita sekä miehiin että naisiin, katsottiin riippuvan kustakin biseksuaalista itsestään ja hänen

luonteenpiirteistään. Vaikka haastateltavilla itsellään olisi ollut vahvakin käsitys siitä, millainen suhdetilanne on ihanteellinen omalta kannalta, varottiin kuitenkin yleistämästä omia kokemuksia ja ajatuksia kaikkia biseksuaaleja koskeviksi.

Se, tarvitseeko biseksuaali suhteita sekä miehiin että naisiin riippuu aivan kyseessä olevasta biseksuaalista. Myös se, millaisesta suhteesta on kyse (seksi vai ystävyys), vaikuttaa paljonkin. Minulle itselleni riittää tämä yksi suhde (ystävyys, romantiikka, seksi, parisuhde... tulevaisuudessa toivottavasti avo- ja/tai avioliitto) tyttöystävääni, naiseen. (Heli, 1979.)

Joukossa oli myös joitakin haastateltavia, jotka kokivat tarvitsevänsä myös seksisuhteita eri sukupuoliin, mutta he painottivat, että biseksuaalit ryhmänä eivät tarvitse suhteita eri sukupuoliin ollakseen biseksuaaleja (Raimo, 1957; Pia, 1976; Tanja, 1969). Marita (s. 1955) kuitenkin sanoi, että "ihan perustilanne olis se, että voi olla miessuhde ja naissuhde yhtäaikaan [...] binaisille se on ihan selvää, et on myös se mies, koska kaikilla melkein on". Haastatteluaineistoni binaisista suurin osa ei kuitenkaan haluaisi sekä mies- että naissuhdetta yhtä aikaa.

En oo oikeestaan pitkiä parisuhteita pystynyt koskaan harrastamaan yksiavioisena, [nauraa] koska jos on naisystävä, haluaa miehen, jos miesystävä, haluaa naisen, et ehkä se on mulla, että mä en varmaan vaan sitte kykene olemaan yhen ihmisen kanssa. [nauraa] [...] Mä luulen, että se on hyvin pitkälle henkilökohtanen juttu kuitenkin, mutta et sehän on helppo sanoa, että se johtuu biseksuaalisuudesta. (Tanja, 1969.)

Jotkut haastateltavat sanoivat myös, että se, tarvitseeko seksisuhteita eri sukupuoliin, riippuu paljon elämäntilanteesta. Monet pitkään seurustelleet sanoivat fantasioivansa enemmän sitä sukupuolta olevista ihmisistä, jota vakituinen kumppani ei ollut (Pirkko, 1970; Saija, 1971).

Nyt must tuntuu et mulle riittää yks tasapainonen ihmissuhde, sama kumpaa sukupuolta, mutta aikasemmin mullois ollu ehkä tärkeätä, et mullois ollu molempiin jatkuvasti jotain. Semmonen hajottaa tosi paljon. Mummielest sitä voi määritellä itsensä biseksuaaliksi just sillai, et jos vaan ajattelee niit asioita eikä tee. (Elisa, 1979.)

Varsinkin naispuoliset haastateltavat, joilla oli joko vakituinen naissuhde tai pääosin naissuhteita pohtivat oman biseksuaalisuutensa merkitystä, jos miessuhteita ei ole ollenkaan. He kysyivät onko heidän biseksuaalisuutensa todellista, vai ovatko he itseasiassa lesboja. Myös pääosin miesten kanssa seurustelevat naiset pohtivat samanlaisia asioita. Haastateltavat kuitenkin päätyivät siihen, että biseksuaali voi olla biseksuaali, vaikka ei olisikaan suhteita kumpaankin sukupuoleen.

Sitä mäkin oon monesti miettiny, että vaikka esimerkiksi seurustelis vaan naisten kans, niinnii tekiskö se musta lesbon, sitä mä en tiä sitten, että määki oon sillai että, mä pidän miehistä, mutta en välttämättä niinkään halua seurustella niitten kanssa. Mutta ei mun mielestä, kyllä sen jokinainen ite tietää mikä on, että oli kenen kans tahansa sitten. (Jonna, 1975.)

Jos sä et o ollu miehistä kiinnostunu pitkään aikaan tai jos sä et elämäntapana toteuta, ja alkuoletuksellisesti jos elämme tässä elämämme onnellisena loppuun asti uskollisena toisillemme ja naisen kanssa eläen, niin lakkaako biseksuaalinen identiteetti sillä, että ei teekään sitte mieli miehiä, ni se kysymys voidaan esittää. Mun mielestä vastaus on että ei lakkaa, vaan se on toisen tason juttu. Kyse on edelleenkin siitä kyvystä pystyä siihen silti, että voin edelleenkin kuvitella, että voisin tuntea seksuaalista vetoa johonkin mieheen. (Ella, 1975.)

8.3.2. Biseksuaalisuus parisuhteessa

Biseksuaalisuus vaikutti yleensä parisuhteisiin jollakin tavalla. Kun haastateltavat pohtivat biseksuaalisuuden merkitystä parisuhteessa, he yleensä luotasivat sekä omia suhdehistorioitaan että senhetkistä parisuhdettaan. Sama haastateltava saattoi siis puhua hyvin erilaisista biseksuaalisuuden vaikutuksista parisuhteelle.

Silloin, kun parisuhteen kumpikin osapuoli oli biseksuaali, biseksuaalisuudesta saattoi tulla tärkeä yhteenkuuluvuutta luova elementti. Kumppaneilla oli biseksuaalisuudesta yhteisiä ajatuksia ja käsityksiä, eikä väärinkäsityksiä biseksuaalisuudesta syntynyt yhtä helposti kuin biseksuaalin ollessa suhteessa ei-biseksuaalin kanssa. Kumppanit tukivat toisensa biseksuaalista identiteettiä pelkällä olemassaolollaan. Myös silloin, kun haastateltavien biseksuaalinen identiteetti rakentui parisuhteen aikana, biseksuaalisen kumppanin tuki identiteettikehitykselle oli erittäin tärkeää. Jotkut haastateltavat olivatkin sitä mieltä, että parhaan ja kestävimmän parisuhteen biseksuaali voisi solmia toisen biseksuaalin kanssa (Pirkko, 1970; Saija, 1971; Ella, 1975).

Kun kumpikin osapuoli on bisse, se vahvistaa valtavasti rakastumiseen liittyvää ainutlaatuisuuden tunnetta, sitä ajatusta, että toinen on ainoa oikea, tehty minulle tms. Se on suurta riemua siitä, että on löytänyt kaltaisensa, jonkun joka todella pystyy ymmärtämään ja hyväksymään, ei ulkokohtaisesti, vaan sydänjuuria myöten. Se myös tuo yhteisiä kiinnostuksen aiheita, joita minulla heterouroskumppanieni kanssa on ollut aika vähän. Ja yhteistä asennetta moniin asioihin. Lisäksi se kirvoittaa tällaisessa nainen-mies-bi-suhteessa turhan rooliajattelun osapuolten harteilta. Kun kumpikin on sinut sekä femi- että maskuliinisten ominaisuuksiensa kanssa, niin rajoitukset voidaan heittää nurkkaan. Tällöin kumpikin voi omaksua miehen tai naisen roolin eri tilanteissa taipuksiensa mukaan, oli kyse sitten työstä, kotitöistä, seksistä tai vain yleisestä yhdessäolosta. Noita rooleja voidaan myös vaihdella fiiliksen mukaan sitä edes sen kummemmin ajattelematta. Myös seksissä kaikki mahdollisuudet ovat avoinna ja yhtä luonnollisia tavalla, joka ainakin minun suhteistani heteromiesten kanssa on puuttunut. Kaikki mikä molemmista on hauskaa, on hyvää ja luonnollista. Lisäksi se, että on hyväksynyt alun alkaen oman ja kumppanin standardeista poikkeavan seksuaalisuuden, tekee luontevaksi suhtautua rennosti myös muihin seksuaalisiin taipumuksiin, olivat ne mitä hyvänsä. (Pirkko, 1970.)

Pirkolle biseksuaalisuus ja parisuhde biseksuaalisen kumppanin kanssa oli siis lähes maailmoja syleilevä elämänasenne, jossa rajat sukupuolten välillä häviävät ja jossa pinnalle nousee yksilöllisyys rooliodotusten sijasta. Biseksuaalisuus määrittä Pirkon suhtautumista paitsi seksuaalisuuteen ja parisuhteeseen, myös laajemmin arkeen, ihmisiin ja elämään yleensä. Pirkolle biseksuaalisuus oli hyvin laaja, koko elämää määrittävä käsite, jossa merkityksellistä oli nimenomaan puolison kanssa yhteisesti eletty biseksuaalisuus.

Ruotsalainen sosiologi Hanna Bertilsdotter (2003, 23, 28) esitteleekin uudet termit kuvaamaan parisuhteita. Bertilsdotter puhuu samaseksuaalisesta (samsexuell) ja sekaseksuaalisesta (blandsexuell) parisuhteesta. Tällöin samanseksuaalisessa parisuhteessa on ihmisiä, joilla on sama seksuaalinen identiteetti ja sekaseksuaalisessa parisuhteessa puolestaan eri identiteetti. Samanseksuaalinen parisuhde voi olla esimerkiksi heteroparisuhde, jossa kumpikin osapuoli on heteroseksuaali tai lesboparisuhde, jolloin kumpikin on lesbo. Sekaseksuaalinen parisuhde puolestaan voisi olla esimerkiksi binaisen ja lesbonaisen parisuhde tai bimiehen ja heteronaisen parisuhde. Nämä termit tekevät näkyväksi sitä, kuinka parisuhteessa olevat ihmiset, joilla on erilainen seksuaalinen identiteetti, hahmottavat maailmaa eri tavoin. Esimerkiksi bimiehen kanssa seurusteleva heteronainen voi tuntea itsensä hyvin vieraaksi homokulttuurissa, jonka bimies voi kokea itselleen tärkeäksi. Samoin lesbonaisen kanssa seurusteleva binainen voi kokea, että hänen lesbokumppaninsa ei jaa hänen ajatuksiaan miehistä. Bertilsdotterin erottelussa korostuu se, että biseksuaalille kumppanin seksuaalisella identiteetillä voi olla yhtä suuri merkitys kuin kumppanin sukupuoli.

Bertilsdotterin erottelu soveltuu kuvaamaan myös haastateltavieni kokemuksia parisuhteistaan. Kahden biseksuaalin parisuhteessa biseksuaalisuus korostaa yhteenkuuluvuutta, kun taas biseksuaalin ja homo- tai heteroseksuaalin parisuhteessa biseksuaalisuus sai erilaisia rooleja. Biseksuaalisuudesta saattoi tulla seksifantasioiden kohde, mustasukkaisuuden ja epävarmuuden aiheuttaja tai jatkuvaa selittämistä ja puolustamista vaativa identiteetti. Toisaalta biseksuaalisen kumppanin avoimuus saattoi olla suhdetta vahvistava tekijä, kun luottamus lisääntyi parisuhteessa ja ei-biseksuaali kumppani tunsi itsensä luotetuksi ja rakastetuksi. Bertilsdotterin termejä käyttäen sekaseksuaalisessa parisuhteessa biseksuaalisuudelle piti etsiä ja löytää paikka tai rooli, kun taas samaseksuaalisessa parisuhteessa biseksuaalisuutta ei tarvinnut selittää.

Erityisesti parisuhteissa heteroseksuaalien kanssa biseksuaalisuuden seksuaalinen aspekti korostui. Haastateltavani olivat huomanneet heterokumppaneidensa olevan hyvinkin kiinnostuneita ja kiihottuneita biseksuaalisuudesta, jolloin biseksuaalisuuden ajatus oli seksissä lisämausteena. Biseksuaalisuuden katsottiin ainakin periaatteessa mahdollistavan erilaisten seksifantasioiden toteuttamisen parisuhteessa, vaikka niitä ei olisi varsinaisesti toteutettukaan. Myös fantasiat sinällään ja niiden jakaminen saattoi olla rikastava kokemus. Heterokumppani ei myöskään välttämättä kokenut uhkana ajatusta bikumppaninsa

parisuhteen ulkopuolisista suhteista, jos suhteet olivat samaa sukupuolta olevan kanssa, minkä haastateltavat saattoivat kokea hämmentävänä ja jopa ärsyttävänäkin.

Ei se [biseksuaalisuus] sitä [tyttöystävää] ollenkaan häiritse, on jopa sanonut sen joskus olevan kiihottavaa minussa. [nauraa] Miten se sitten ite kokee, en tiedä. Mielenkiintosta on kumminkin se, että kerran juttelin hänen kanssa tästä aiheesta, niin sano että hän ei osais olla mustasukkanen jos minä pettäisin häntä jonkun miehen kanssa. [...] Hassua, että hän ei koe semmosia uhkaksi, vaikka kai periaatteessa pitäiskin. No, hyvä näinkin. [naurahtaa] (Niko, 1981.)

Etenkin heteromiehet pitivät naiskumppaninsa biseksuaalisuutta enemmän kiihokkeena kuin uhkana. Tällöin heteromieskumppani halusi usein kuulla hyvinkin yksityiskohtaisia juttuja binaiskumppaninsa naissuhteista ja saattoi jopa yllyttää kumppaniaan naissuhteisiin. Joskus binais-heteromies-pariskunnat harrastivat myös parinvaihtoa tai ryhmäseksiä osana seksielämäänsä.

Biseksuaalisuudesta saattoi myös tulla hauskanpidon ja keskustelujen aihe ja yhteisymmärryksen tunnetta antava asia: heteromies saattoi kokea binaisen ymmärtävän häntä heteronaista paremmin. Kumpikin sai esimerkiksi tuoda naisia kohtaan tunnettuja tunteita ilmi, eikä niitä nähty suhdetta uhkaavina tai mustasukkaisuutta aiheuttavina. Kyse ei siis tällöin ollut siitä, että oltaisi haettu toista naista parisuhteen lisäkkeeksi, vaan pikemminkin kyse oli yhteisestä vitsailusta.

On se tuonu sit positiivisia tälläisiä, mitä kaikki ei oikeen ymmärrä, esimerkiks katsotaan televisiota ja kehutaan molemmat naisia siellä ja samaten jos istutaan kesällä terassilla, ni minä saatan sanoa, et kato ku hyvän näköset sääret. Et tuo sit sellastaki, että hän sit uskaltaa mun kuullen kehua muitakin naisia, koska mäki teen sitä [nauraa] (Venla, 1977.)

On kuitenkin epäselvää, että onko binaisella mahdollisuus tuoda miehiä koskevia tunteita ja ajatuksia esille yhtä vapaasti kuin naisia koskevia, vai onko herjanheitto rajattu nimenomaan naisiin. Joissain tilanteissa heteromiehen muita naisia kohtaan osoittama kiinnostus voitiin myös kokea uhkaksi itselle.

Joskus binaisista saattoi tuntua, ettei heteromieskumppani ottanut heidän biseksuaalisuuttaan vakavasti ja ymmärtänyt, että kyseessä on kokonaisvaltainen identiteettiin vaikuttava seksuaalisuuden ilmentymä eikä miestä varten keksitty seksileikki. Sitaatissa Saijalta tulee erityisen hyvin ilmi se turhautuminen, jota binaiset voivat kokea naissuhteissaan silloin, jos naissuhteen satelliitteina oli myös heteromiehiä.

Se kans mikä mua nyppii suunnattomasti, on se et kun näkee näissä henkilökohtaista ilmotuksissa, lehdissä sun muissa, ni yleensä se biseksuaalisuus on aina sitä, että se on jonkun miehen unelma, että kun seurustellaan jonkun naisen kanssa, ni sit hankitaan siihen joku toinen nainen, ja sit saadaan sitä kattella, oikeen jokamiehen unelma. Et se on kyllä tosi rasittavaa. Et just yhdellä naisella, minkä kanssa mulla oli suhde tossa, hyvin lyhyt juttu, mutta kuitenkin, ni hänellä oli sitten semmonen poikaystävä, joka oli koko

ajan tunkemassa mukaan sitten, et ku tällöli tyttöystäviä tällä tyttöystävällä, niin hän halus sitten myöskin siihen sitte. Hänen mielestään se tarkotti sitä, että sitten ollaan kolmestaan. (Saija, 1971).

Derek (s. 1965) puolestaan kertoo, että hänen miessuhteissaan naissuhteiden ajatus on toiminut kiihokkeena, mutta myös vakuutena kummankin miehen normaaliudesta:

BISEKSUAALISUUDEN VAIKUTUS PARISUHTEESEEN on tapauksessani ollut se, että monia miehiä on kiihottanut tieto siitä, että olen 'vakituksessa parisuhteessa' naisen kanssa. Kuvaavaa on, että heidän kohdallaan asia on ollut samoin. Vaikuttaa siltä, kuin jotkut miehet haluaisivat naimisiin vain maustaakseen seksiseikkailujaan aviosäädylleen. Miehellä näyttää myös madaltavan kynnystä ryhtyä seksiin toisen miehen kanssa, jos hänen ei sen seurauksena tarvitse pitää itseään homona, ja tämän estämiseksi näkyy riittävän, että molemmat ovat heteroita. (Derek, 1965.)

Derek rinnastaa ironisesti heterouden avioliittoon naisen kanssa. Heterous ei Derekin miespuolisille seksikumppaneille tarkoittanut seksuaalista identiteettiä, vaan suomalaisen parisuhdeihannemallin mukaista avioliittoa, jonka ulkopuolella, vaimon tietämättä voi olla myös miessuhteita, niin kauan kuin miessuhteen kumpikaan osapuoli "ei ole homo". Heteronormatiivisuus vahvistetaan avioliiton avulla, eikä seksiä miehen kanssa nähdä heteronormatiivisuutta uhkaavana niin kauan kun kumpikaan mies ei määrity selkeästi homoksi.

Biseksuaalisuus saattoi aiheuttaa parisuhteessa myös epävarmuutta. Ei-biseksuaali kumppani saattoi tuntea riittämättömyyttä ja pelkoa siitä, että kumppani valitseekin jonkun toisen tai muuttuu biseksuaalista kokonaan heteroksi tai kokonaan lesboksi tai homoksi.

Sillonku mä kerroin miehelleni tästä, niin hänen yks ajatus oli semmonen, et jos mä ihastuisin mieheen, niin sit hän vois tavallaan niinkun taistella samoin aseini, mut jos mä ihastun naiseen, niin miten hän pystyy kilpaileen naisen kans, et tää on varmaan voi olla aika yleinen ajatus. (Tuire, 1970.)

Siinä missä jotkut heterokumppanit eivät pitäneet mitenkään uhkaavana sitä, että heidän bikumppaninsa ihastuu samaa sukupuolta olevaan ihmiseen, niin jotkut puolestaan kokivat nimenomaan nämä ihastukset uhkaavina. Kummastakin asenteesta voi olla parisuhteelle haittaa. Silloin, kun heterokumppani vain naureskelee samaa sukupuolta kohtaan tunnetulle kiinnostukselle tai pitää sitä kiihottavana, biseksuaali voi kokea, että hänen seksuaalista identiteettiään vähätellään eikä oteta todesta. Toisaalta nimenomaan mahdollisuus ihastua eri sukupuolia oleviin ihmisiin voi aiheuttaa mustasukkaisuutta. Lisäksi biseksuaalisuuteen liitetyt ennakkoluulot olivat läsnä myös parisuhteissa. Maritan (s. 1955) heteromieskumppanille biseksuaalisuus oli seksuaalista hillittömyyttä, joka kuului pornoelokuviin, mutta ei omalle vaimolle.

Oikeesti, koska hän ei ymmärtäny, ni hän ei koskaan halunnu puhua siitä. Ja hänel on hyvin tämmönen... sillä tavalla stereotypia päässään siitä, just pornoelokuvamaailman mukaisesti, et naisten keskinäinen

erotiikka on vain miesten miellyttämistä varten. [...] Vain niinkun kaukaa katsottuna, mut ei missään tapauksessa niinku, et eihän se oma vaimo saa olla, tai oma, minun naiseni voi olla se toinen osapuoli, nehän on vaan noi hutsut tuolla televisiossa, jotka sitä tekee tai jotku. Hirveen karkeesti, mut siis tämmönen mustavalkonen linja sillä on. (Marita, 1955.)

Binaiset, joiden kumppani oli lesbo, huomasivat kumppaninsa välillä pelkäävän, että he lopulta kuitenkin valitsevat miehen: onhan miehen ja naisen välinen parisuhde yhteiskunnallisesti hyväksytympi kuin kahden naisen parisuhde. Lesbokumppanit saattoivat pelätä bikumppaninsa kyllästyvän jokapäiväiseen naissuhteen puolustamiseen ja haluavan elää ennakoluuloista ja syrjinnästä vapaata elämää. Binaisen valmiutta sitoutua elämään lesbonaisen kanssa saatettiin epäillä.

No mun tyttöystävä on silleen perinteinen lesbo, että kyllähän se aina vihjailee, että jos mä nyt meen Antin kanssa kahville tai mä meen Pekan kanssa leffaan, "nii'i kyllä te kaikki bisset ootte semmosia, meette miesten kanssa vaan ulos, mutta et mun kanssa koskaan", siis piruutetaan sanoo tämmösiä, kiusottelee. Kyllä mä uskon, et hänellä oikeestikin on semmonen kaiherrus, et entä jos... Mut ei se, mä oon koittanu hänelle vakuuttaa et mun puoleltani ei tee sen suhteen päättämistä, tai siitä suhteesta lipsumista tai mitään sellasta yhtään sen helpommaks, että tavallaan maailma on mulle auki, et mä voin kenen tahansa napata, niin sanotusti, koska se sitten taas on mun omassa persoonassa, että mä en tee semmosta. Mä pyrin ja olen niin uskollinen kuin mahdollista. (Anna, 1976.)

Joskus lesbonaiset jopa vaativat biseksuaalisen kumppaninsa muuttavan itsemäärittelynsä biseksuaalista lesboksi. Tällöin lesbokumppani määritti bikumppaninsa seksuaalisen identiteetin parisuhteen kautta eikä itsemäärittelynä ja mahdollisuutena tuntea kiinnostusta eri sukupuoliin.

Suurimpia ongelmia biseksuaalisuudesta parisuhteessa katsottiin koituvan silloin, kun parisuhteen toinen osapuoli ei hyväksynyt toisen biseksuaalisuutta. Se, että kumppani ei hyväksynyt biseksuaalisuutta, johti yleensä lopulta suhteen päättymiseen. Joskus eri sukupuolta olevalle kumppanille ei edes kerrottu omasta biseksuaalisuudesta, vaan se ja mahdolliset parisuhteen ulkopuoliset suhteet oman sukupuolen kanssa pidettiin salassa (Raimo, 1957). Myös lesbosuhteessa biseksuaalisuus saatettiin salata kumppanin kielteisen suhtautumisen takia (Riitta, 1969).

Toisaalta jotkut haastateltavat huomauttivat, että jos biseksuaalisuus näyttäisi aiheuttavan suhteeseen ongelmia, pitäisi miettiä sitä, onko biseksuaalisuus vain helppo tapa selittää suhteen ongelmat, jotka olisivat olemassa ilman biseksuaalisuuttakin. Mustasukkaisuus ja epävarmuudentunteet voidaan helposti leimata biseksuaalisuudesta johtuviksi, vaikka niitä saattaisi olla myös hetero- tai lesbosuhteessa.

Biseksuaalisuuden merkitys parisuhteelle riippui paljolti siitä, miten parisuhteen osapuolet tulkitsivat biseksuaalisuutta, ja mikä paikka sille annettiin parisuhteessa. Haastateltavat korostivat, että biseksuaalisuudesta täytyy parisuhteessa puhua ääneen; tällöin

biseksuaalisuudesta voi tulla parisuhteen vahvistaja ja yhteenkuuluvuuden väline. Salailu tai vaikeneminen olivat omiaan aiheuttamaan mustasukkaisuutta ja epävarmuutta.

8.3.3. Parisuhdeihannetta purkamassa

Ruotsalaistutkija Malena Gustavson (2001; 2002, 39-44) käyttää termiä hegemoninen kaksittaisuus¹⁹ kuvaamaan sitä, että länsimaisessa yhteiskunnassa parisuhde määräytyy aina kahden ihmisen väliseksi — kuten suomen kielen sana "parisuhdekin" osoittaa. (vrt. Bertilsdotter 2003, 32.) Gustavson kritisoi monoseksististä ajattelutapaa, jossa seksuaalisuus typistyy aina joko-tai-seksuaalisuudeksi: joko homo- tai heteroseksuaaliseksi, joko miehiseksi tai naiselliseksi, mutta aina monogaamiseksi. Gustavsonin mukaan hegemoninen kaksittaisuus on kulttuurinen rituaali, joka vahvistaa ihmissuhteiden pariluonnetta. Parisuhdetta pidetään kulttuurisena itsestäänselvyytenä. Parisuhde, kahden ihmisen elämänikäinen, romanttiseen rakkauteen perustuva suhde, on kuitenkin ennen kaikkea länsimaisessa kulttuurissa muodostunut ihmissuhteiden malli, jonka ympärille rakentuu myös normatiivinen ihanne ydinperheestä, kahdesta vanhemmasta ja lapsista. Ydinperhemuodostelma on kuitenkin suhteellisen nuori järjestelmä Euroopassa.

Biseksuaalinen kokemus painottaa usein joko-tai-ajattelun sijaan sekä-että-ajattelutapaa, jossa sekä naisellisuus että miehisuus, sekä homo- että heteroseksuaalisuus kietoutuvat yhteen, ja jossa yksiavioisuutta ei nähdä automaattisesti suurimman onnen tuojana. (Gustavson 2002, 39-44.) Ongelmana on kuitenkin se, että vaikka biseksuaaleilla periaatteessa olisi mahdollisuus löytää erilaisia, itselleen parhaiten sopivia parisuhdekäytänteitä, parisuhdeihanteesta ei ole kovin helppoa irtautua. Haastateltavillani toiveeseen yksiavioisesta parisuhdeihanteesta poikkeavasta suhdejärjestelystä saattoi liittyä syyllisyyttä.

Haastateltavani halusivat vakuuttaa, että biseksuaalisuus ei tarkoita uskottomuutta ja vaihtuvia seksipartnereita, mutta moni haastateltava pohti kuitenkin myös sitä, millainen suhdetilanne olisi itselle paras. Yksiaviainen elämänmittainen suhde vai avoin suhde? Vallitsevia parisuhdeihanteita kyseenalaistettiin ja mietittiin, voisiko suhteita järjestellä toisin kuin perinteisen yksiavioisen mallin mukaan. Pohdinnasta huolimatta kuitenkin usein arveltiin, että yksiavioisesta parisuhdeihanteesta poikkeavaa suhdejärjestelyä olisi hyvin

19 Olen suomentanut Gustavsonin termin "tvåsamhetens hegemoni" hegemoniseksi kaksittaisuudeksi.

vaikea toteuttaa käytännössä. Saija pohtii seuraavassa itselleen ihanteellisinta suhdejärjestelyä:

Ehkä yks parhaiten toimiva suhdejärjestely voisi olla semmoinen, et ois joku toinen binainen, jolloin myös poikaystävä. Mut silloin kaikkien näiden ihmisten, jotka on tässä ryppäässä, pitäis olla hyvinkin itsevarmoja, ja niillä pitäis olla vahva seksuaalinen itsetunto ja itsenäisyys, että antais toiselle niin paljon liikkumavaraa, että mä en kokis myöskään hänen poikaystävänsä itselleni uhaksi. Et sinänsä se biseksuaalisuus vaatii hirveen voimakasta itsetuntoa, ettei koe sitä uhkana, ettei tunne olevansa hylätty sitten heti kun on joku muukin siinä. (Saija, 1971.)

Haastateltavistani erityisesti heteromiehen kanssa suhteessa olevat naiset kokivat, että yksiavioinen parisuhdeihanne rajoittaa heidän kokemusmaailmaansa, jos heillä ei ollut pitempiä kokemuksia naissuhteista. Moni näistä naisista toivoi löytävänsä sellaisen naispuolisen ystävän, jonka kanssa ystävyydellä olisi myös seksuaalinen luonne, mutta jonka kanssa suhde pysyisi ystävyyttenä eikä muuttuisi seurustelu- tai rakkaussuhteeksi.

Ihannetilanne ois ehkä sellanen, et onhan mul läheisii naisystävii, siis ihan ystäviä, mut et ois joku semmoinen joka ois vähän enemmän. Mut toihan on aivan järkyttävä miten voi ihminen ees puhuu näin! Et sanoo et must ois kiva, et mullois tämmönen suhde ja sit mä haluisin tämmösen ja tämmösen ja tämmösen, et eihän sitä voi noin ajatella! Et tottakai se on niinku et kyl mä yritän ni toisen parasta siin niin paljon, et sit tavallaan itte tinkii. Et siinon kauhee semmoinen... jotenki ehkä ristiriita. (Johanna, 1980.)

Minust sopis parhaiten, vähän nyt rumasti sanottu, et mulle sopis, pitää se nyt muillekin sopia, mutta mikä minust ois mieluisinta, olis semmoinen ystävyys, ennen kaikkea ystävyysuhde naisen kanssa, jossa olis mahdollisesti eroottinen sävy mukana, mut et se ois ennen kaikkea ystävyyttä ja toveruutta. Et jos siihen sitten sattumalta tai ihan tarkoituksellisesti liittyy eroottinen alue niin sitä en vastustaisi varmastikaan. (Marita, 1955.)

Paula Rustin (1996b, 136-140) tutkimuksessa angloamerikkalaisista biseksuaaleista todettiin, että vaikka biseksuaalit pyrkivät kumoamaan myytin promiskuiteettisesta ja yliseksuaalisesta biseksuaalista, he myös haluavat kyseenalaistaa kulttuurissamme vaikuttavan yksiavioisen parisuhdeihanteen. Monet elivät yksiavioisessa parisuhteessa, mutta toivoivat voivansa muodostaa myös toisenlaisia parisuhteita. Osa Rustin tutkimista biseksuaaleista toteutti yksiavioisesta parisuhdeihanteesta poikkeavia parisuhdekäytäntöjä omassa elämässään. Rust käyttää näistä suhteista käsitettä polyamoria.

Erilaisia polyamorisia parisuhdekäytäntöjä olivat esimerkiksi seksuaaliset ystävyysuhteet, joissa seksillä oli tärkeä merkitys, mutta jotka eivät olleet romanttisia suhteita. Myös parisuhdetyyppi, jossa yksi parisuhde on ensisijainen ja tärkein, jonka ohella on sekundaarisia seksi- tai romanttisia suhteita oli yleinen niillä, jotka toteuttivat polyamorisia parisuhdekäytäntöjä. Tällöin kyseessä oli ns. avoin suhde, jollaisia oli myös joillakin haastattelemillani suomalaisilla biseksuaaleilla. Avoimessa suhteessa naisilla oli useammin romanttisia suhteita ensisijaisen parisuhteen ohella, miehillä puolestaan

seksisuhteita. Myös monet haastateltavistani huomauttivat, että naisille romanttisilla suhteilla on suurempi merkitys, miehille taas seksisuhteilla.

Haastateltavistani jotkut parit olivat tehneet ainakin periaatteellisia avoimen suhteen sopimuksia (Pirkko, 1970; Kepa, 1973; Saija, 1971).

Emme muuten ole ottaneet ehdotonta yksiaviosuutta parisuhteemme peruspilariksi, vaan olemme sopineet, että pyrimme noudattamaan suvaitsevaisuutta ja rehellisyyttä joka tilanteessa. Uskomme että se on parempi takuu suhteen kestävyydelle ja onnellisuudelle kuin jyrkät säännöt. [...] On myös vaikea kieltää jotain hyvää ja nautittavaa ihmiseltä, joka rakastaa kovasti. Otamme huomioon sen mahdollisuuden, että eri sukupuolista todella saa eri asioita — miksi siis kieltää toista hakemasta jotain, mitä ei itse parhaalla tahdollakaan pysty antamaan? (Pirkko, 1970.)

Sen ei pitäis aiheuttaa mitään katastrofia, että jos jompikumpi osapuoli niinkun, sanotaan näin, että harrastaa seksiä oman sukupuolensa edustajan kanssa, koska se on just semmonen puoli, mitä ei ite pysty, että emmä pysty naiseks muuttumaan. (Kepa, 1973.)

Toiset taas olivat järjestäneet suhde-elämänsä muuten poikkeuksellisesti, kuten Elisa (s. 1979), joka avioitui pitkäaikaisen kämppäkaverinsa kanssa ystävyys-, turvallisuuden ja isojen juhlien vuoksi, vaikka heidän välillään ei ollut varsinaista romanttista ja seksuaalista suhdetta — sekä Elisan että hänen aviomiehensä romanttiset ja seksuaaliset suhteet ovat avioliiton ulkopuolella.

Jotkut haastateltavistani kertoivat harrastavansa ryhmäseksiä vakituisen kumppaninsa kanssa. Tämä tarkoitti lähes poikkeuksetta sitä, että ryhmäseksisessioon osallistui heteromiehestä ja binaisesta koostuva pariskunta ja pariskunnan ulkopuolinen toinen nainen. Vain harvoin mukana oli kolme naista tai kaksi miestä ja nainen. Muutama informantti oli ollut myös mukana parinvaihdossa sellaisten heteropariskuntien kanssa, jonka toinen osapuoli on myös biseksuaali. Parinvaihtoa varten pariskuntia etsittiin lehti-ilmoitusten avulla. Parinvaihdon sanottiin kuitenkin tarkoittavan muutakin kuin seksiä — se oli sekä itsetuntemuksen lisäämisen että parisuhteen testaamisen väline. Parinvaihtopariskuntia tavattiin myös makuuhuoneen ulkopuolella esim. lomalla. Tällöin parinvaihdon yhteydessä tavatuista ihmisistä tuli läheisiä ystäviä. (Raimo, 1957; Anu, 1966; Tarja, 1970; Hanna, 1975; Elisa, 1979.)

Suhteellisen harvat biseksuaalit Paula Rustin aineistossa harrastivat parinvaihtoa ja parinvaihto onkin Rustin mukaan enemmänkin heteroseksuaalisten parien harrastama polyamorinen käytäntö. Joskus parinvaihtoon osallistuvat naiset kuitenkin tiedostivat biseksuaalisuutensa parinvaihdon myötä. (Rust 1996b, 136-140.) Haastatteleman parinvaihtoa harrastaneet biseksuaalit sanoivat kuitenkin tiedostaneensa biseksuaalisuutensa ennen parinvaihtokokemuksia. Lienee aiheellista painottaa, että kyseessä on seksuaalinen

käytäntö, joka ei ole sidoksissa seksuaaliseen suuntautumiseen. Parinvaihtoa harrastavat niin hetero-, bi- kuin homoseksuaalitkin, vaikka se heterosuhteissa onkin yleisempää.

Monogaamisesta parisuhdeihanteesta poikkeavia polyamorisia parisuhdekäytäntöjä leimaa yleensä avoimuus. Polyamorisissa suhteissa mukana olevat ihmiset ovat mukana tietoisesti ja vapaaehtoisesti. Polyamorisissa suhteissa elävät biseksuaalit torjuvat ennakkoluulot biseksuaalien uskottomuudesta ja epäluotettavuudesta, ja painottavat suhteisiin osallistuvien vapaaehtoisuutta. (Bertilsdotter 1999, 27.) Kun astutaan monogaamisen parisuhdeihanteen ulkopuolelle, eivät monogaamisen parisuhdeihanteen säännötkään enää päde.

Myös Hanna Bertilsdotterin (1999, 20-27) ruotsalaiset haastateltavat olivat halunneet kyseenalaistaa monogaamista parisuhdeihannetta ja ydinperheideologiaa. Eräs Bertilsdotterin haastateltavista oli elänyt viisitoista vuotta perheyhteisössä, joka koostui kahden miehen pariskunnasta ja kahden naisen pariskunnasta jossa oli yhteisiä biologisia lapsia. Perheyhteisö oli toiminut myös sijaisperheenä kahdelle lapselle. Toinen taas toteutti Paula Rustinkin kuvailemaa parisuhdekäytäntöä, jossa yksi parisuhde on ensisijainen ja sen rinnalla on muita, toissijaisia suhteita. Erään Bertilsdotterin informantin mukaan uskottomuutta on se, että valehdellaan — ei se, että ensisijaisen suhteen rinnalla on muita suhteita.

Kiinnostavaa on se, että vaikka osa haastateltavistani pyrki miettimään uudenlaisia parisuhteellisuuden muotoja, osa puolusti hyvin voimakkaasti yksiavioista parisuhdeihannetta ja halusi vakuuttaa, että ennakkoluulot biseksuaalien promiskuiteettisuudesta eivät pidä paikkaansa. Nämä haastateltavat halusivat painottaa, että parisuhteissa merkityksellistä on rakkaus ja kunnioitus, ei seksi. He sanoivat, että parisuhteessa itsessään on jotain vikaa, jos muita suhteita tarvitaan. (Sari, 1972; Kaisa, 1973; Minna, 1975; Ella, 1975; Taru, 1978.) Pidän tietoista ja äänekästä yksiavioisen parisuhdeihanteen puolustamista nimenomaan reaktiona biseksuaaleista esitettyihin ennakkoluuloihin. Yksiavioisen parisuhdeihanteen vaaliminen onkin epäilemättä yksi tapa taistella ennakkoluuloja vastaan eli yksiavioista parisuhdeihannetta puolustamalla pyritään saamaan biseksuaaleille ja biseksuaalisuudelle yhteiskunnallista hyväksyntää. Yksiavioista parisuhdeihannetta ja suhteiden samanlaisuutta seksuaalisuudesta ja sukupuolesta riippumatta korostivat myös jotkut Annukka Lahden (2006, 52) haastattelemat pariskunnat, joiden toinen osapuoli oli binainen; Lahti huomauttaa, että heteronormatiivisen parisuhdeihanteen ja ydinperheideologian korostaminen saattaa tuottaa vaihtoehtottomuutta.

Sosiologi Christian Klesse (2005) toteaa, että brittiläisessä biyhteisössä ei-monogaamisuudesta väitellään jatkuvasti. Yhteiskunnassa vallitsevien olettamusten mukaan ei-monogaamisuus ja biseksuaalisuus liittyvät toisiinsa kiinteästi, jopa siinä määrin, ettei monogaamisessa suhteessa olevan ihmisen biseksuaalisuuden nähdä olevan autenttista. Ajatus sisältää yhden vahvimman biseksuaalisuutta koskevan stereotypian, jonka mukaan biseksuaalit ovat luonnostaan promiskuiteettisia. Klessen mukaan stereotypia kuitenkin vaikuttaa eri tavoin eri sukupuoliin ja eri sosiaaliluokissa ja etnisissä ryhmissä. Klessen huomauttaa, että erityisesti bi-naiset ovat alttiita leimautumaan huoriksi paitsi biseksuaalisuutensa vuoksi, erityisesti silloin, kun he toteuttavat yksiavioisesta parisuhdeihanteesta poikkeavia suhdekäytäntöjä. Bi-naiset eivät leimaannu epäluotettaviksi ja promiskuiteettisiksi pelkästään valtakulttuurissa, vaan myös lesboyhteisössä. Tämän vuoksi jotkut bi-naiset voivat kokea tarpeelliseksi puolustaa yksiavioista parisuhdeihannetta voimakkaasti.

Parisuhteiden määrittely on biseksuaaleille tunteita herättävä asia. Monogaamisesta parisuhdeihanteesta poikkeavista suhteista puhuminen on poliittisesti epäkorrektia ja monet biseksuaalit vastustavat tällaista puhetta ennakkoluulojen vahvistamisena. Esimerkiksi Rotterdammassa 2001 pidetyn ensimmäisen eurooppalaisen bi-konferenssin avannut Heleen Rutgers (2001) puhui siitä, kuinka pitäisi päästä eroon erottelusta, jonka mukaan on olemassa "kilttejä, yksiavioisia biseksuaaleja" ja "kauheita, moniavioisia biseksuaaleja"²⁰ ja pyrkiä luomaan ihmisille erilaisia mahdollisuuksia toteuttaa omaa seksuaalisuuttaan ja ihmissuhteitaan. Rutgersin puhe kuvastaa bi-yhteisöjen sisäistä erimielisyyttä suhteessa parisuhdeihanteisiin ja erilaisiin suhdekäytäntöihin.

Biseksuaalien yksiavioisuuden, uskollisuuden ja seksuaalisen normaaliuden toistelu voi marginalisoida niitä biseksuaaleja, jotka eivät näitä ihanteita noudata. Parisuhdenormeja kyseenalaistavat biseksuaalit joutuvatkin tasapainoilemaan ennakkoluulojen vahvistamisen ja niiden haastamisen välillä. Parisuhteista puhuttaessa biseksuaalit joutuvatkin miettimään kumpaa tehdä — vahvistaa biseksuaalisuuteen liitettyjä ennakkoluuloja haastamalla heteronormatiivinen parisuhdeihanne vai vahvistaako parisuhdeihannetta haastamalla ennakkoluulot? (Bower — Gurevich — Mathieson 2002, 38-39.)

20 "It [invisibility] separates bisexuals into two groups: 'nice' bi's who are at least monogamous, or serially monogamous if you want, and the 'horrible' bi's who are non-monogamous" (Rutgers 2001).

8.4. Kokemuksia lähiympäristön ja yhteiskunnan suhtautumisesta biseksuaalisuuteen

Aluksi käsittelen haastateltavien kokemuksia ulostulosta eli siitä, kuinka he ovat kertoneet biseksuaalisuudestaan muille ihmisille, ja miten heihin oli suhtauduttu. Sitten kuvaan haastateltavien ajatuksia siitä, miten yhteiskunnassamme ja kulttuurissamme suhtaudutaan biseksuaalisuuteen, ja millaisia ennakkoluuloja siihen liitetään. Lopuksi kerron haastateltavien suvaitsevaisen tulevaisuuteen liittyvistä toiveista.

8.4.1. Kokemuksia ulostulosta ja näkyvyydestä

"Kaapista ulostuleminen" eli kertominen omasta seksuaalisuudesta lähiympäristölle on yksi homo- ja lesboyhteisöjen poliittinen väline, jolla homoudelle ja lesboudelle saadaan näkyvyyttä. Samanlainen ulostulemisen politiikka on siirtynyt myös muiden seksuaalivähemmistöjen politiikkaan, ja ulostulemista pidetään itsestäänselvyytenä, ehjän seksuaalisen identiteetin edellytyksenä. (Roseneil 2000 33-34; Sedgwick 1990.) Ulostulo voidaan nähdä vaikeuksien kautta voittoon -kertomuksena, jossa rohkeus ja rehellisyys omasta itsestä palkitsevat yksilön itsetuntemuksella ja vahvuudella.

Tehdessäni haastatteluja en erityisemmin ollut pohtinut kaapin epistemologiaa, kuten Eve Kosofsky Sedgwick (1990) luonnehtii seksuaalisuuden salailun ja paljastamisen dynamiikkaa. "Ulkona oleminen" eli avoimuus omasta biseksuaalisuudesta oli itselleni eräänlainen itsestäänselvä ihanne. Myös haastatteluissa avoimuus omasta biseksuaalisuudesta nähtiin ihanteena, ja ne haastateltavat, jotka pitivät biseksuaalisuuden näkyvyyden lisäämistä tärkeänä, pitivät omaa avoimuuttaan yhteiskuntaan vaikuttamisen välineenä.

Ulostulo ei kuitenkaan biseksuaaleille tarkoita samaa asiaa kuin homoseksuaaleille. Homoseksuaalisuutta voi tehdä näkyväksi parisuhteen kautta, jolloin avoimuus tarkoittaa salailusta kieltäytymistä ja parisuhteen merkityksen korostamista. Biseksuaalisuus on tässä mielessä ongelmallisempi, sillä biseksuaalisuus vaatii jatkuvaa ulostulemisen projektia. Lesbouden korostamiseksi riittää, että nainen puhuu ohimennen tyttöystävästään tai vaimostaan: lesbous tulee implisiittisesti esiin. Biseksuaalisuudesta on kuitenkin puhuttava eksplisiittisesti, se on sanottava ääneen.

[Kepan] kanssa kun olemme yhdessä, ihmiset tietysti olettavat meidän olevan heteroita. Ja tuntuu hirveän teennäiseltä toivottaa koko ajan kaikille, että ei ei, bissejä me ollaan! Vastaus tuollaiseen mesomiseen on aika helposti että "ketä se kiinnostaa?" tai "mitä väliä sillä on, teidän olette pari", tai jopa "ettehän te voi olla, kun te olette yhdessä". Heterot eivät aina tajua, että seksuaali-identiteetti on muutakin kuin se, ketä panee. Siksi olemme vain olleet salaamatta asiaa, ja vastanneet kysymyksiin, kun niitä on tullut. Asian on myös voinut

ilmaista korjaamalla, kun joku sanoo jotain, joka perustuu olettamukseen heteroudestamme. Tai sitten tuoda asia ilmi sellaisen puheenaiheen yhteydessä missä se tuntuu luontealta. (Pirkko, 1970.)

Haastateltavat huomauttivatkin, että omasta biseksuaalisuudesta kertominen oli vaikeaa, jos biseksuaalisuus ei ollut näkyvää — eli jos haastateltavilla ei ollut suhteita eri sukupuolia oleviin ihmisiin. Yksiavioisessa parisuhteessa olevan ihmisen biseksuaalisuus voi näyttäytyä käsittämättömänä, ja biseksuaalisuudesta kertominen saattoi johtaa väärinymmärryksiin.

Nykyään en enää esim. koulukavereiden kanssa keskustellessa kerro olevani bi. Eihän kukaan heistäkään julista olevansa hetero (tai jotain muuta). Jokatoisessa lauseessa kerron kyllä olevani kihloissa tyttöystäväni kanssa... ja valitettavasti leimaudun lesboksi. Tuntuu tosiaan hullulta alkaa selittämään, että juu kyllä minä olen biseksuaali. Sitten ne luultavasti ajattelisi, että mulla on sekä tyttö että poikaystävä ja taatusti harrastan seksiä kaikkien kanssa. Välillä kyllä tekee mieli huutaa koulun käytävällä että mää oon biseksuaali. Kuuliko nyt kaikki, ettei jäänyt mitään epäselvää?. Mikään ei ahdista enempää kuin hetero-oletus [...]. Siinä on se ristiriita, että mun seksuaalisuus on mun yksityisasia, mutta jos en kerro, niin sittenhän mä olen muiden silmissä hetero. Yäk. Periaatteessa kerron jokaiselle tuntemalleni/tapaamalleni ihmiselle yhden kerran olevani bisse. Jos eivät tajua, kun seuraavalla kerralla selitän ihanasta elämästäni kihlattuni kanssa, niin omapa on tyhmyytensä. (Heli, 1979.)

Binaiset, jotka seurustelivat naisten kanssa, tulkittiinkin yleensä lesboiksi. Biseksuaalinen identiteetti jätettiin huomiotta ja luokitus tehtiin elämäntavan perusteella, vaikka identiteetistä olisi tiedettykin. Monet naisen kanssa seurustelevat binaiset kokivat lesboksi leimautumisen ja biseksuaalisuuden näkymättömyyden häiritseväksi. Heidän mielestään biseksuaalisuuden näkyvyyden lisääminen avoimuuden avulla on tärkeää, mutta samalla he pitivät oman biseksuaalisen identiteettinsä korostamista rasittavana. Joitakin taas lesboksi luuleminen ei häirinnyt, vaan itse saatettiin nimetä lesboksikin joissain tilanteissa (Ritva, 1957; Riitta, 1969; Katja, 1980).

Lesboystävät varmasti aattelee niin, ku me ollaan seurusteltu puoltoistvuotta, ne tiätää että me ollaan biseksuaaleja, mut ne ei enää pidä meit biseksuaaleja, vaan musta tuntuu et meistä puhutaan lesboystävinä. [...] Että ku me ollaan seurusteltu, ja meillä on vakavat suunnitelmat, ni me ollaan lesboja. (Taru, 1978.)

En oikeastaan sano olevani bi. Esim. kouluyhteisössä minulle riittää, että kaikki ulkopuoliset luulevat minun olevan lesbo. Paremmille tutuille sanon, jos on tarpeen, että miehetkin kiinostavat. Se on aika hankala asia, koska biseksuaalisuutta pidetään usein ohimenevänä vaiheena, joka kuuluu murrosikään. (Katja, 1980.)

Haastateltavista varsin suuri osa oli avoimia biseksuaaleja, Biseksuaalisuutta ei salattu, mutta sitä ei pyritty erityisesti korostamaan. Biseksuaalisuudesta ei myöskään kerrottu vain tietylle joukolle ihmisiä, vaan siitä oltiin avoimia periaatteessa kaikille ystävästä sukulaisiin ja tuttaviiin. Useimmiten ei niinkään valittu niitä ihmisiä, joille biseksuaalisuudesta kerrottiin, vaan ne ihmiset, joille siitä tietoisesti ei kerrottu. Näitä olivat esimerkiksi uskonnolliset sukulaiset.

Biseksuaalisuudestaan avoimille haastateltaville aktiivinen oman biseksuaalisuuden esilletuominen ja korostaminen liittyi yleensä aikaan, jolloin identiteetti oli juuri muodostunut

tai vasta muodostumassa ja jolloin oma biseksuaalisuus koettiin erityisen tärkeäksi asiaksi elämässä. Identiteetin vakiintuessa biseksuaalisuutta ei pyritty enää tuomaan esiin ainakaan kärjistetysti.

Joskus ehkä sillon ku sen keksi, ni sillon sitä halus, ku yhtäkkiä oli tajunnu jotain hienoo, ni sit sillai niinku et vau, nyt pakko kertoa kaikille. Et sillon ehkä toi sitä enemmän esille. (Mikko, 1976.)

Monet haastateltavat sanoivat, että biseksuaalisuus on ennen kaikkea yksityisasia. Sen aktiivista salaamista ei pidetty mielekkäänä, mutta toisaalta siitä kertominen kaikille joka tilanteessa ei ollut tärkeää. Biseksuaalisuuden tietoista ilmentämistä ei pidetty tarpeellisena oman biseksuaalisen identiteetin kannalta, mutta biseksuaalisuus katsottiin kuitenkin niin kiinteäksi osaksi itseä, että biseksuaalisuus tulee esille jokapäiväisessä kanssakäymisessä, ellei sitä tietoisesti salaa. Biseksuaalisuutta ilmennettiin yksinkertaisesti olemalla oma itsensä. (Leena, 1958; Minna, 1975; Aino, 1976; Mira, 1976; Mikko, 1976.)

Mä en salaile sitä, enkä peittele. [...] Mutta en tuo myöskään esille sitä, siis sillä lailla että mä ensimmäisenä sanosin, et hei, mun nimi on [Sirpa], et mä oon biseksuaali, koska mun mielestä se ei kuulu siihen asiaan. Se on vaan osa mua. (Sirpa, 1967.)

Se on niin luonnollinen osa elämää, tyyliin että jos mul ois piilarit niin emmä käytä pinssii, joka sanoo, et mullon silmälasit. (Jani, 1970.)

Tälläset työkaverit ja vastaavat, ni kai ne sen tietää, arvaa, että toi ei o hetero, mut emmä tiä luuleeks ne mua sitte homoks. Ei mullo mitään hirveetä tarvetta selittää, et eieiei, minä en o homo, minä olen biseksuaali. Emmä koe sitä niin hirveen tarpeelliseksi. (Mikko, 1976.)

Se [biseksuaalisuus] on sillä lailla asia kuin jotkut muutkin luonteenpiirteet tai ominaisuudet tai mitkä hyvänsä. Et niitei tartte aktiivisesti pistää tähän pöydän päälle ja katsokaa, mut et mullel o mikään tarve pistää myöskään piiloon. Et se on osa mua ja se on tavallaan ihan yhtäläisessä asemassa mulle itselleni kuin esimerkiks vaikka luonteenpiirteet. (Aino, 1975.)

Sellaisiksi tilanteiksi, joissa biseksuaalisuus haluttiin tuoda erikoisesti esiin, olivat flirttailu- ja iskuutilanteet sekä keskustelutilanteet, erityisesti jos keskustelussa vallitsee hetero-oletamus. Biseksuaalisuuden näkyväksi tekemisen tarkeys korostui myös silloin kun biseksuaalisuus kyseenalaistettiin (Maria, 1963).

Jos puheeks tulee esimerkiks että ompa hyvännäkösiä miehiä tai tällä lailla, niin olen yleensä pyrkinyt rohkeasti ilmaisemaan mielipiteeni semmosista asioista, joista heteromiehen ei olisi lupa sanoa mielipiteitään. [...] Tavallaan puheissa siinä mielessä että ei kainostelisi tällaisista näkökulmaa. (Kepa, 1973.)

Keskustelutilanteita pidettiin muutenkin tärkeinä keinoina tehdä biseksuaalisuutta näkyväksi, varsinkin, jos keskustelu tapahtui puolijulkisessa tilassa (Pirkko, 1970; Tuire, 1970; Heli, 1979). Keskustelu puolijulkisessa tilassa on kuitenkin harvoin luontevaa, sillä heterodominantti ympäristö voi aiheuttaa itsesensuuria tai biseksuaalisuuden ylikorostamista.

Joskus tämä biseksuaalisuuden näkyväksi tekemisen tapa oli suorastaan julistavaa, kuten Helin kokemus kuvaa:

Pari vuotta sitten lukioaikana kyllä aina kaupungilla kavereiden kanssa kulkiessa tuli julistettua biseksuaalien maailmanvaltaa. Yhden entisen hyvän ystävän (tyttö) kanssa juostiin pitkin katuja (varsinkin kun oltiin vähän humalassa), ja huudettiin täyttä kurkkua, että ei ole mitään väliä rakastaako tyttöä vai poikaa. Tärkeintä on rakkaus ja se että on onnellinen. Enää en huuda humalassa, nykyään käyn muutenvain kihlattuni kanssa kovaäänisiä keskusteluja seksuaalisuudesta, homoista, lesboista ja biseksuaaleista (+ herjaavaa heittoa heteroista), seksistä jne. Keskusteluympäristönä on useimmiten bussit, junat ja muut julkiset, kaupungin kadut jne. (Heli, 1979.)

Biseksuaalisuuden näkyväksi tekemisenä pidettiin myös eri sukupuolia olevien ihmisten ihailua, usein niin, että ihailusta mainittiin ääneen. Suuri osa haastateltavista kertoi ilmentävänsä biseksuaalisuuttaan nimenomaan ihmisten ihailemisen avulla. Julkisen ihailun kohteina voivat olla niin läsnä olevat, esim. kaupungilla tai ravintolassa tavatut henkilöt kuin näyttelijät tai muut julkisemmat henkilöt. Myös flirttailu ja julkiset hellyydenosoitukset varsinkin samaa sukupuolta olevien pariskuntien välillä olivat biseksuaalisuuden esiin tuomisen keinoja. Tosin ongelmana on tällöin se, että biseksuaalit leimautuvat homoiksi tai lesboiksi.

Meri: No ei meillä varmaan ulospäin muille ihmisille kauheesti oo... no kyllähän me keskenään harrastetaan just sellasta [naurahtaa] ihmisten katselua yhdessä ja näin pois päin...

Jani: Joo... mä en tiedä, että onks se niin, että me jotenki tietosesti tuodaan esille sitä, että olemme biseksuaaleja, yhtään sen enempää ku esmes heteroihmiset tuo omaansa esille. Kyllähän se tietysti näyttäytyy sellasena, että mä saatan puhua kauniista pojista. (Meri, 1977 ja Jani, 1970.)

Tietoisien avoimesti elävät haastateltavat kokivat omasta biseksuaalisuudestaan kertomisen ja hetero-oletusta vastaan taistelemisen usein raskaaksi. Yhteiskunnan hetero-olettamuksen ja biseksuaalisuuden näkymättömyyden vuoksi monet haastateltavat halusivat painottaa biseksuaalisuutta yhtenä seksuaalisena identiteettinä hetero- ja homoseksuaalisuuden rinnalla, vaikka periaatteessa pitivätkin seksuaalisuutta ihmisen yksityisasiana (Pirkko, 1970; Tuire, 1970; Mikko, 1976; Heli, 1979). Haastateltavat saattoivat jopa kokea velvollisuudekseen muistuttaa biseksuaalisuuden olemassaolosta (Tanja, 1969).

Haastateltavat kuitenkin kokivat biseksuaalisuuden näkyväksi tekemisen vaikeaksi: homo- ja lesboyhteisöllä on omat pukeutumis- ja käyttäytymiskoodinsa, mutta biseksuaaleilla ei ole samanlaisia yhteisiä tuntomerkkejä, jotka voisi haluttaessa pukea ylle. Tällöin biseksuaalit joko hukkuvat hetero-olettamuksen vuoksi heteroseksuaalien joukkoon tai leimataan lesboiksi tai homoiksi. Biseksuaalisuus vaati aina sanallista vahvistamista.

Semmonen ulkonen koodi on homoille, että tietyn näköisestä poitsusta on aika helppo kattoo, toi on varmaan kyllä homo, ja samaten arkkilesbon tyyppin kans tunnistaa aika helposti, lyhyt tukka ja miesten vaatteita ja käyttäytyy maskuliinisesti. Mut ei ole semmosta arkkityypistä biseksuaalia, että se voi olla ihan kuka

tahansa, ei sillä pysty erottumaan massasta, et se on vähän sillee hankalaa. Et ainoo, miten sitä sitten ilmentää käytännössä on se, että se sit täytyy sanoo. (Saija, 1971.)

Tää on sillee must hankala aihe, just sen takii ku se [biseksuaalisuus] ei o millään taval näkyvä. [...] Miten sä sit tuot esille sitä, eihän sitä voi tuoda mitenkään esille, muutenku jollaki semmosilla otsapanta, olen biseksuaali siis sillee, et eihän se näy missään. (Sari, 1972.)

Niille haastateltaville, joille biseksuaalisuuden näkyvyyden lisääminen oli poliittisesti tärkeää, Setan toiminnassa mukana oleminen oli yksi tapa ilmentää biseksuaalisuutta. Setassa toimiminen teki haastateltavien biseksuaalisuudesta julkista, sillä avoimesti omasta seksuaalisesta identiteetistä kertominen oli usein osa kouluttajan tai työntekijän työtä. Lisäksi haastateltavat tekivät biseksuaalisuutta näkyväksi myös Setan sisällä ja oikoivat biseksuaaleista olevia väärinkäsityksiä (Tanja, 1969; Kaisa, 1973). Jotkut käyttivät myös biseksuaalisuusaiheisia t-paitoja tai rintanappeja, kun oli "oikeen semmonen aktiivinen olo" (Tanja, 1969). Joskus kuitenkin Setassa mukana oleminen ilmensi enemmän kuulumista lesbo- tai homoalakulttuuriin kuin varsinaisesti biseksuaalisuutta (Ritva, 1957; Ilkka, 1970).

Toisaalta jotkut haastateltavat sanoivat myös, että kaikissa tilanteissa ei aina edes pidä kertoa biseksuaalisuudestaan, sillä avoimuus voidaan tulkita myös provosoinniksi. Oman seksuaali-identiteetin osoittamisesta pidättäytyminen joskus voi olla myös huomaavaisuutta niitä ihmisiä kohtaan, joiden maailmankuvaan erilaiset seksuaali-identiteetit eivät mahdu. (Veli, 1975.)

Mä en oikeastaan hyväksy sitä, että joidenkin ihmisten arkipäivää pitäisi mennä ravistelemaan. Muuta kun silloin, kun ajetaan, niinkun esimerkiksi Seta silloin seikytluvulla ajo tosiaan tämän kriminali- tai no, medikalisoinnin poistamista, niin silloin on hyvä, että mennään poistamaan epäkohtaa. Mut siis semmonen niinkun, tavaksi tullut provokatismia provokatiivisuuden takia, niin se on mun mielestä vähän sillai väärin, sit ei pidä ihmetellä, koska sit tulee aina vastareaktio. (Veli, 1975.)

Joukossa oli joitakin passiivisesti avoimia haastateltavia, jotka periaatteessa kertoivat hyvin pienelle joukolle itse olevansa biseksuaaleja, mutta olivat avoimia biseksuaalisuudestaan, jos joku kysyi suoraan (Marita, 1955; Leena, 1958; Jouni, 1980). Jotkut haastateltavat puolestaan olivat elämänsä aikana muuttaneet avoimuutensa taktiikkaa: aluksi oltiin oltu hyvin avoimia, mutta negatiivisten kokemusten myötä tultiin siihen tulokseen, että on parempi valita tilanteet ja henkilöt, joissa ja joille biseksuaalisuudesta kerrotaan (Elisa, 1979).

Mä en yhtään siedä sitä, et lasketaan leikkiä tai tehdään pilaa tai muuta. Et kylhän ne semmosessa tilanteessa tulee. Emmä pelkää ilmitulemista tai tämmöstä, mut että mä en myöskään ryhdy, mä en jaksu yksinkertaisesti sitä, että mun pitäis olla toisten ihmisten ahdistuksen kohde. (Leena, 1958.)

Ei sitä tule yleensä vieraille ihmisille ensimmäisenä sanottua tietenkään että on bi. Oikeastaan vaan lähimmille kavereille olen kertonut, mutta periaate on se että jos joku kysyy niin vastaan rehellisesti. ts. tunnustan. (Jouni, 1980.)

Avoimimmin omasta biseksuaalisuudesta haastateltavat puhuivat lähimmässä ystäväpiirissään. Lähimpään ystäväpiiriin kuuluvat ihmiset olivat monilla haastateltavilla luonteeltaan suvaitsevaisia ja erilaisuutta hyväksyviä. Ystäväpiiriin kuului usein myös muita biseksuaaleja. Joskus omasta biseksuaalisuudesta kertominen aiheutti sen, että muutkin ystäväpiirissä uskalsivat tulla ulos kaapista homo- tai biseksuaaleina tai vaikkapa transvestiitteina.

Jotenkin vaistomaisesti menee sellasten ihmisten seuraan, jotka tavallaan tietää, että ne hyväksyy, vaikkei ole asiasta edes puhuttu. (Veli, 1975.)

Joskus haastateltavat saattoivat kokea ystävien hyväksynnän osin epäilyttävänäkin. Binaiset kertoivat, että miespuolisten tuttavien hyväksyntä ja uteliaisuus tuntui joskus tunkeilevalta, ja miesten hyväksyntään sekoittui luultavasti seksuaalisia toiveita. Biseksuaalisuutta ei välttämättä ymmärretty seksuaalisena identiteettinä, vaan kiihottavana seksuaalisena lisämausteena. (Sirpa, 1967; Hanna, 1975; Anna, 1976; Heli, 1979.)

Lähipiirin hyväksyntä ei kuitenkaan ollut itsestäänselvää. Biseksuaalisuutta saatettiin suoraan vähätellä ja mitätöidä se erikoisuudentavoitteluksi ja muodin mukana juoksemiseksi (Mira, 1976; Elisa, 1979). Biseksuaalisuus saatettiin myös ohittaa, jolloin sen jälkeen, kun haastateltava oli kertonut biseksuaalisuudestaan, siitä ei yksinkertaisesti enää puhuttu. Päällisin puolin biseksuaalisuus hyväksyttiin, mutta ihmisten todellisista ajatuksista oli vaikeaa saada selkoa.

Uskoisin, että ystäväni suhtautuvat minuun hyvin, mutta en usko että he näkevät minut biseksuaalina. Heille olen naisen kanssa seurusteleva nainen. Toisaalta biseksuaalisuus on niin tiivis osa minua, identiteettiäni, ettei sitä kyllä voi olla huomaamatta. (Heli, 1979.)

Suomalaisessahan on tää, et kaikkeen voidaan vastata hiljaisuudella, ku se yleensä jäädyttää tilanteen, et kun miehet on heti hiljakseen, keskustelu tyrehtyy siihen. (Ilkka, 1970.)

Avoimuus biseksuaalisuudesta saattoi aiheuttaa myös halveksuntaa, pilkkaa ja jopa suoranaista vihaa, jotka olivat nöyryyttäviä kokemuksia. Esimerkiksi sosiaalialalla opiskelleelle, biseksuaalisuudestaan avoimelle Venlalle (s. 1977) oli sanottu, että tämä ei biseksuaalisuutensa vuoksi sopisi ihmisläheiseen työhön. Lähiympäristön ihmiset saattoivat myös näennäisen harmittomasti kiusoitella tai pilailla biseksuaalin kustannuksella, mikä kuitenkin voitiin kokea hyvinkin loukkaavaksi (Satu, 1976). Pirkko (s. 1970) puolestaan joutui kiusaamisen kohteeksi opiskelupaikassaan:

Ongelmat ovat olleet lähinnä sosiaalisia, ulkoisesti pienimuotoisia, mutta henkisesti välillä hyvinkin raskaita. Varsinkin tuon teini-iän naissuhteen paljastuminen oli rankkaa aikaa. Muutamat kypsymättömät teinitytöt vihjailivat, pilkkasivat, vakoilivat ja irvailivat varsin suoraan. Sain tuta että olin friikki ja leimattu, ja olin todella helpottunut päästessäni eroon tuolloisista sosiaalisista ympyröistäni. Nuo kokemukset vainosivat minua pitkään aikaa. Vuosia myöhemmin päädyin samalle paikkakunnalle pahimman kiusanhenkeni kanssa, ja olin todella riemastunut ja helpottunut huomattessani, että hänen asenteensa eivät enää pystyneet minuun, kun olin itse päässyt balanssiin biseksuaalisuuteni kanssa. Olin tajunnut että avoimuus vapauttaa paljastumisen pelosta. Myöhemmin ongelmia, lievempiä, tuli kun aloimme toteuttaa avoimuuden politiikkaamme. Erään naisen pirtaan biseksuaalisuuteni ei ihan sopinut, ja se aiheutti kyräilyä ja kiivasta sananvaihtoa. Myöhemmin tilannetta analysoidessani tajusin, että hän oli pelännyt minun yrittävän iskeä hänet. (Pirkko, 1970.)

Kiinteästi lesboyhteisössä elävät binaiset huomasivat, että ulostulo lesboyhteisössä saattoi aiheuttaa kielteisiä reaktioita. Biseksuaalisuutta ei yleensä lesbo- ja homoyhteisössä otettu huomioon vakavasti otettavana identiteettinä, vaan biseksuaaleja ylenkatsottiin ja pidettiin helpon elämän tavoittelijoina. Biseksuaalien arveltiin vain huvittelevan lesbo- ja homoalakulttuurissa ja sitten palaavan turvallisen hetero-olettamuksen huomaan. Kiinteästi lesboalakulttuuriin sitoutuneiden haastateltavien biseksuaalisuutta kyseenalaistettiin jatkuvasti. Jotkut homo- ja lesboyhteisöissä mukana olevat eivät välttämättä edes uskaltaneet puhua biseksuaalisuudestaan yleisesti biseksuaalisutta kohtaan osoitetun halveksunnan ja vihamielisyyden takia. (Ritva, 1957; Riitta, 1969; Elisa, 1979.)

Sellast mitä niilt tulee jossain puheessa, et jotain sekin bisse, jotain petturi ja jotain et eihän se oo mikään aito ja sellast aika... [...] Mut semmost vihamielisyyttä huomaa kaikest käytöksestä ja siit puhetavasta ja siitä miten ne puhuu. (Elisa, 1979.)

[Lesboystävän] kans me ollaan kauheesti riidellykin siitä, et se on ollu aika face to face, et me ollaan just tästä [riidelly]. Sillon ku mulla oli naissuhteita ni se oli kauheen mielissään, et hän halus hirveen nopeesti määritellä mut et sä oot lesbo. Mut et meillon hirveen hyvä ystävyys, et ei ne o ollu sellasia riitoja, et ne ois niinku jotenki... mut hän on esimerkiks sanonu, et mä lähetän ristiriitasia viestejä. (Leena, 1958.)

Silloin, kun binainen oli aiemmin määritellyt itsensä lesboksi, lähiympäristö saattoi kyseenalaistaa paitsi haastateltavan biseksuaalisuuden, myös tämän aiemman lesbouden pelkkänä haihatteluna. Lesbona aiemmin elänyttä biseksuaalia pidettiin petturina tai epäkypsänä. (Pia, 1976; Katja, 1980.)

Siis aino o ongelma, mikä lähinnä tuli, et muitten ihmisten suhtautumisesta, siis ihmiset joille mä olin sanonu olevani lesbo, tuntui että niillä oli ongelma. Nimenomaan mun kämppiksellä, musta tuntuu, että se oli ihan oikeesti hirveen ilkeä mulle sillon vuos sitten, ku mä tapasin tän... hahmon... [miehen] Se oli jopa sitä, et se väitti mulle, että mä valehtelen itselleni. [...] Ja sitte näyttää nyt siltä, et yhdellä mun miespuolisella ystävälläni on ongelma siitä asiasta, että mä... tai me kerran humalaspäissäämme suudeltiin tai jotain, ja sit se sai hirveet pultit siitä, että mä olen valehdellu sille olevani lesbo, ja nyt mä hyväkskäytän häntä, ja se oli ihan järkyttävä episodi. [...] Et ei mulla, mut muilla on tuntunut olevan hieman ongelmia. Mut sit taas loppujen lopuksi, että eihän se nyt oikeestaan oo mun ongelmani ollenkaan, et niiton ongelmia, koska se on siis vaan niitten jotain päänvetkutusta. (Pia, 1976.)

Pian tapaan osa haastateltavista korosti, että avoimuus omasta biseksuaalisuudesta on myönteistä, eikä aiheuta minkäänlaisia ongelmia. He ulkoistivat ongelman sanomalla, että jos

oma biseksuaalinen identiteetti on vahva, mahdollinen biseksuaalisuuteen kohdistuva pilkka tai halveksunta on jonkun toisen ongelma, ei itsen. Kuitenkin ongelmista saatettiin puhua paljonkin haastattelun aikana, vaikka niitä ei suoraan kysyttäessä myönnettykään.

Jos jotain olemuksessani on toiselle ihmiselle epämiellyttävää, sehän on toisen ihmisen ongelma, eikä mun. Voin joko lakkaa puhumasta asiasta, tai olla tapaamatta sitä ihmistä, niin että epämiellyttävyys poistuisi toiselta ihmiseltä — mutten aio muuttaa itseäni millään tavalla, ellen itse niin halua. (Maria, 1963.)

Ei ole, ei yhtään, ei missään, ei ikinä. [ollut ongelmia] Mutta ehkä se on se oma persoona, jos sitä on itse sinut itsensä kanssa, niin ei koe edes sitä vihamielisyyttä välttämättä ongelmana, vaan sitä saattaa vaan niinkun, nojaa, se on sitten sun ongelma, toivottavasti toivut siitä. (Veli, 1975.)

Joukossa oli myös haastateltavia, jotka halusivat pitää biseksuaalisuutensa täysin salassa. He kokivat lähiympäristönsä ihmisten suhtautuvan biseksuaalisuuteen tai seksuaalivähemmistöihin niin negatiivisesti, etteivät halunneet tuoda biseksuaalisuuttaan ilmi. He salasivat biseksuaalisuutensa arjessaan ja kertoivat siitä hyvin harvalle ihmiselle, usein vain kumppanille tai samaa sukupuolta oleville seksikumppaneille. Biseksuaalisuuden voitiin myös katsoa olevan niin henkilökohtainen ja yksityinen asia, että ei katsottu olevan edes sopivaa kertoa sitä kovin monelle ihmiselle (Raimo, 1957; Tarja, 1970). Jotkut binaiset, joilla oli pääasiassa miessuhteita tai vakituinen miessuhde heteromieheen, kertoivat biseksuaalisuudestaan pelkästään miesystävillään. Heteromiehille naisen biseksuaalisuus oli kiihoke, ja tyypillisesti miesystävät ja aviomiehet suhtautuivat myönteisesti naisten biseksuaalisuuteen ja kielteisesti miesten biseksuaalisuuteen. (Anu, 1966; Tarja, 1970.) Avoimesti biseksuaalina elämisen esteenä saattoi myös olla asuminen pikkupaikkakunnalla (Raimo, 1957; Pirkko, 1970; Hanna, 1975; Satu, 1976). Isoja kaupunkeja pidettiin parempina asuinpaikkoina ulostulon kannalta. Monelle ulostulon mahdollistikin muutto pienemmältä paikkakunnalta isommalle.

Onkin muistettava, että samalla, kun osa haastateltavista piti biseksuaalisuuden näkymättömyyttä ongelmana ja oman biseksuaalisuutensa ilmentämistä vaikeana, osa puolestaan ei edes miettinyt, miten omaa biseksuaalisuuttaan voisi tehdä näkyväksi. Ongelmaksi koettiin enemmänkin se, jos biseksuaalisuus oli vaarassa paljastua. Biseksuaalisuuden näkyväksi tekeminen ja näkymättömyyden pohdinta koskikin lähinnä niitä haastateltavia, jotka pitivät itsestäänselvyytenä sitä, että oma seksuaalinen identiteetti on julkinen eikä salattava asia, ja joille avoimuus oli myös yhteiskunnallisen vaikuttamisen keino.

Haastateltavat, jotka halusivat tehdä omaa biseksuaalisuuttaan näkyväksi, joutuivat pohtimaan sitä, miten heidät tulkitaan. Omaa sukupuolta kohtaan tunnetusta kiinnostuksesta

puhuminen tai sukupuoliroolien ylittäminen tulkittiin yleensä homoseksuaalisuudeksi ja biseksuaalisuudesta puhuminen erikoisuudentavoitteluksi tai pelleilyksi. Haastateltavat saattoivat kokea avoimuuden tärkeäksi keinoksi raivata biseksuaalisuudelle tilaa suomalaisessa yhteiskunnassa, mutta havaitsivat toistuvasti, kuinka heidän yrityksensä tehdä biseksuaalisuutta näkyväksi tulkitaan väärin.

8.4.2. Perhe ja ulostulo

Homoseksuaalisuuden kohdalla homoseksuaalisuudesta kertomista lähipiirille pidetään jopa yhtenä identiteettikehitysprosessin osana: siinä vaiheessa kun yksilö on pohtinut omaa homoseksuaalisuuttaan tarpeeksi voidakseen kertoa siitä läheisilleen, hänen identiteettinsä nähdään vakaana. Erityisesti vanhemmille kertominen on tärkeää myös siinä mielessä, että homoseksuaalisuus tulee näkyväksi samaa sukupuolta olevan kumppanin kautta. Ilman ulostuloa homoseksuaali joutuu salaamaan parisuhteensa ja alistumaan vanhempiensa heteronormatiivisille odotuksille eri sukupuolta olevasta kumppanista, hääkellojen soitosta ja perinteisestä perhe-elämästä. Ulostulo mahdollistaa näistä odotuksista vapautumisen ja rehellisemmän ja avoimemman suhteen vanhempiin. (Ivalahti 1997, 111-124; Latokangas 1995, 32, 41, 80-89.)

Biseksuaalisuuden kohdalla ulostulo vanhemmille on ongelmallisempaa. Biseksuaali joutuu pohtimaan, mitä ulostulo vanhemmille itse asiassa tarkoittaa: kertomista omasta biseksuaalisuudesta, vai kertomista suhteista samaa sukupuolta olevien ihmisten kanssa? Ja jos suhteita ei ole, onko kertominen mielekästäkään? Miten selittää biseksuaalisuus vanhemmille, kun biseksuaalisuuden painolastina on niin paljon ennakkoluuloja, ja kun ymmärrettävimmät vaihtoehdot ovat homo- ja heteroseksuaalisuus?

Haastateltavistani lähes kaikki olivat miettineet, kertoisivatko biseksuaalisuudestaan vanhemmilleen vai eivät, ja päätyneet kohdallaan erilaisiin tuloksiin. Se, että biseksuaalisuudesta kertomista oli mietitty, kertoo siitä kuinka itsestäänselvänä avoimuuden ihannetta pidettiin — vaikka lopulta oltaisiinkin päädytty siihen, että biseksuaalisuudesta ei kerrota. Ulostulon ihanteesta kertoo myös se, että ne haastateltavat, jotka eivät kertoneet vanhemmilleen, pitivät tarpeellisena perustella ratkaisuaan: pelkkä "se ei kuulu niille" ei yleensä riittänyt selitykseksi vaikenemisesta.

Vanhemmille kertomista pidettiin hankalana varsinkin silloin, jos vakituinen kumppani oli eri sukupuolta. Vanhempien ei arveltu ymmärtävän biseksuaalisuutta, vaan kuvittelevan,

että ulostulo tarkoittaisi esimerkiksi julkista moniavioisuutta tai seksuaalista löyhätapaisuutta. Haastateltavat olivat periaatteessa valmiita kertomaan vanhemmilleen, jos nämä kysyisivät, mutta ajatus kertomisesta pelkän kertomisen vuoksi koettiin epäluontevana.

Ei mul o mitään tarvetta aktiivisesti ruveta keskustelemaan sillee: istupas äiti alas ja jutellaan. [nauraa] Mut et jos se kysyy multa joskus, tai rupee keskustelemaan, niin ei mullo mitään tarvetta myöskään salatakaan mitään siltä. (Aino, 1975.)

En ole kertonut vanhemmilleni. [...] Tuntuu teennäiseltä, jos ei mitenkään liity puheena olevaan asiaan. Aion kertoa, kun sopiva tilaisuus tulee kohdalle. En ole varma, miten he suhtautuvat. Minulle kyllä lapsena tehtiin selväksi, että vanhempani pitivät homoseksuaalisuutta luonnottomana ja synnillisenä. Uskoisin siis asian surettavan ainakin äitiäni. Toisaalta kyllä sanotaan, että vanhemmat yleensä aavistavat jotain jo kauan ennen kuin lapsi on valmis tulemaan kaapista. [...] Niin tai näin, en usko että mikään saisi vanhempiani lakkaamaan rakastamasta minua. Meidän perheessä rakkaus on aina ollut tärkeämpää kuin säännöt. (Pirkko, 1970.)

Jotkut haastateltavat sanoivat Pirkon tapaan, että vanhemmat todennäköisesti aavistavat lapsensa biseksuaalisuuden. Vanhemmat halusivat osoittaa hyväksyvänsä lapsensa, vaikka biseksuaalisuudesta ei ollutkaan puhuttu avoimesti. (Ilkka, 1970; Minna, 1975; Johanna, 1980; Pirkko 1970.)

Kerran isä sano et, niin pojat, olkoon mikä asia tahansa, ni aina te voitte tulla tänne kotiin. [...] Elikkä se tarkoittaa siis sitä, että you are my son, et niinku vaikka sä, ni mä siltiki rakastan sua. [...] Että mikä tahansa, ni aina voitte kyllä tulla kotiin, ahaa, et vaik mä toisin oman poikakaverini, ni siltikin mä voin tulla kotiin. (Ilkka, 1970.)

Myös silloin, kun ei seurusteltu kenenkään kanssa, vanhemmille kertomista pidettiin vaikeana ja jopa tarpeettomana. Biseksuaalisuutta saatettiin myös vähätellä, sanoa että se on periaatteessa niin vähäpätöinen asia, ettei vanhempien tarvitse sitä tietää. (Veli, 1975; Niko, 1981.)

Ydinperhe ei [tiedä], koska niin on helpompaa ja toisaalta, en mä nyt nää, et miksi niille pitäis niin triviaalia asiaa kertoa, ennen kun itse on tekemässä jotain ratkasua. Esimerkiks jos on pitempi ihmissuhde tai on siirtymässä pitempään ihmissuhteeseen, totta kai sillon, mutta ei ennen sitä, ennen sitä sehän ois aika hyödytöntä, vähän niinku akateemista keskustelua. [naurahtaa] (Veli, 1975.)

Joidenkin haastateltavien vanhemmilla oli niin seksuaalikielteinen ja homofobinen ajatusmaailma, että haastateltavat olivat päättäneet olla kertomatta vanhemmilleen biseksuaalisuudestaan. Vanhempien kanssa ei ollut välttämättä koskaan keskusteltu seksistä tai seksuaalisuudesta, jolloin omasta biseksuaalisuudesta kertominen tuntui mahdottomalta. Vanhempien ei oletettu edes ymmärtävän, mitä biseksuaalisuus on.

Ne, jotka olivat kertoneet vanhemmilleen, sanoivat miettineensä vanhemmille kertomista kauan etukäteen. Haastateltavat olivat saattaneet työpaikalla ja ystäväpiirissä olla avoimesti biseksuaaleja jopa vuosia, ennen kuin vanhemmille oltiin valmiita kertomaan

omasta biseksuaalisuudesta. Vain harvat haastateltavat kertoivat vanhemmilleen heti tiedostettuaan biseksuaalisuutensa (Niina, 1974; Elisa, 1979).

Joo, kyllä siinä meni aikaa... äitillekki kerroin varmaan joskus... oisko vuosi sitten, eli siitä ku ite on tiennyt, varmaan kuus vuotta ennenku sitte sannoin, että kyllä siinä meni aikaa. (Jonna, 1975.)

Yleensä seurustelu samaa sukupuolta olevan ihmisen kanssa oli selkein perustelu sille, että vanhemmille kerrottiin biseksuaalisuudesta. Rakastumista ja seurustelua ei haluttu salata, ja seurustelusta kerrottaessa kerrottiin myös biseksuaalisuudesta. Tosin tällöin vaarana oli se, että vanhemmat eivät ymmärtäneet seurustelun tärkeyttä, vaan tulkitsivat biseksuaalisuuden jonkinlaisena takuuna siitä, että lapsi "vielä joskus paranisi".

Olen kertonut vanhemmilleni biseksuaalisuudesta samalla kuin kerroin seurustelevani tyttöystäväni kanssa. Olimme olleet yhdessä noin kuukauden ajan kun kerroin vanhemmilleni. Luulen, että isompi juttu oli taatusti se, että seurustelen naisen kanssa. Biseksuaalisuuteni oli vähän kuin toivonkipinä vanhemmilleni... olin niin paniikissa, että tahtomattani korostin tyttöystäväni olevan lesbo, ja että itse olen bi ja pidän sekä tytöistä **että pojista**. Vanhempani ovat suhtautuneet ihan hyvin. Tietysti jonkinlaista järkytystä oli aluksi. Nyt kun olemme seurustelleet ja olleet kihloissa yli vuoden, niin kyllä vanhempani suhtautuvat ihan tarpeeksi hyvin. Meidän seurustelusta tai mun biseksuaalisuudesta ei kylläkään puhuta mitään. Välillä äiti saattaa heittää jotain vähän loukkaavaa, mutta mä en jaksa alkaa taistelemaan sitä vastaan... kai se ajan kanssa. Mutta aina kun ollaan menossa maalle tai jonnekin, niin kyllä ne pitää jo ihan itsestäänselvyytenä että mun tyttöystävänikin tulee mukaan. (Heli, 1979.)

Niillä haastateltavilla, jotka olivat kertoneet biseksuaalisuudestaan vanhemmilleen, oli hyvin vaihtelevia kokemuksia vanhempien asenteesta. Parhaimmillaan lapsen biseksuaalisuus otettiin vastaan luonnollisena osana lasta. Vanhemmat saattoivat ottaa homo- ja biseksuaalisuuteen tutustumisen lähes harrastukseksi ja lukea aiheeseen liittyviä kirjoja, katsoa elokuvia ja leikata lehtiartikkeleita talteen lasta varten tai ottaa voimakkaasti kantaa suvaitsevaisuuden puolesta (Leena, 1958; Pia, 1976). Vanhemmat saattoivat myös sanoa tienneensä aina lapsen erilaisesta seksuaalisuudesta. (Ritva, 1957; Jani, 1970; Pia, 1976.) Joskus vanhemmat itsekkin kuuluivat seksuaaliin vähemmistöihin; Derek (s. 1965) sanoi myös isänsä olleen biseksuaali, ja äidin suhtautuneen aina seksuaaliin vähemmistöihin rennosti ja ongelmattomasti. Vanhempien asenteita pehmensivät myös muuten sukuun kuuluvat seksuaalisten vähemmistöjen edustajat (Taru, 1978; Elisa, 1979). Isän ja äidin suhtautumisessa saattoi olla myös eroja: tyypillisesti isä tai isäpuoli suhtautui lapsensa biseksuaalisuuteen negatiivisemmin kuin äiti (Minna, 1975; Hanna, 1975; Pia, 1976; Katja, 1980).

Mä olin lukenu noita kirjoja jostain vanhemmille kertomisesta, ja millaisen prosessin vanhemmat käy läpi, tälläsen menetysprosessin ja sen jälkeen tulee hirveet, et mitä tein väärin. [...] Niin, sille [äidille] kerroin siitä, ja sitten mä välillä yritin pakottaaki sen puhumaan siitä, mut ei se hirveesti puhunu. Nyt se on sillai, et jos mullois poikakaveri, ni ei se sitä häittäis. Että kyl se puhuu, et sun täytyy hankkia uus poikakaveri, tai joku kunnon mies ittelles, et se ottaa sen ihan coolisti. (Mikko, 1976.)

Ulostulo saattoi kuitenkin aiheuttaa vanhemmissa myös vaivaannusta ja negatiivisiaakin reaktioita. Vanhemmat saattoivat syytellä itseään ja kysellä, missä he ovat tehneet väärin, kun heidän lapsensa on biseksuaali (Tanja, 1969). Joskus biseksuaalisuudesta yksinkertaisesti vaiettiin — lapsen kerrottua kerran biseksuaalisuudestaan siitä ei enää puhuttu, ja jos oli pakko puhua, niin puhuttiin kierrellen (Anna, 1976; Kaisa, 1973; Heli, 1979).

Se oli niille vaikea pala varmaan sen takia, että se oli niin odottamatonta, koska jos ois ollu pelkästään lesbo, eikä ois ikinä ollu miesystävää, niin ne ois voineet jo ootella, että tyttö on parinkymmenen yli, eikä mitään o tapahtunut. Mutta kun mullon kuitenkin ollu ihan onnellisia miessuhteita, niin se oli niille aika paha, ja niilloli hirveesti just semmonen, et äiti varsinkin itki monta viikkoo ja se oli just, että mitä he on tehny väärin ja sit että mitä nyt kaikki ihmisetki sanoo. Äiti ajatteli sen kautta, että mitä ne ihmiset sanoo hänelle, että syyttääkö ne häntä, ja hän on nyt tässä tehny jotenkin väärin, että se oikeestaan pelkäs eniten just ehkä semmosta häpeää, mitä tulee niitte ihmisten kautta, jotka saa tietää. (Tanja, 1969.)

Usein vanhemmat pitivät biseksuaalisuutta kuitenkin parempana vaihtoehtona kuin homoseksuaalisuutta, joka olisi tarkoittanut ehdotonta asettumista heteronormatiivisten perhemallien ulkopuolelle. Varsinkin silloin, kun lapsen kumppani oli samaa sukupuolta, biseksuaalisuus toi vanhemmille toivoa siitä, että lapsi saattaisi jonain päivänä kuitenkin valita eri sukupuolta olevan kumppanin (Heli, 1979). Joskus haastateltavat taas kokivat, että vanhempien olisi ollut helpompaa käsittää lapsen olevan yksiselitteisesti homoseksuaali kuin biseksuaali. Vanhemmat eivät välttämättä ymmärtäneet bi- ja homoseksuaalisuuden eroa tai ymmärsivät sen väärin ja samastivat biseksuaalisuuden esimerkiksi moniavioisuuden kanssa. (Ella, 1975; Kaisa, 1973; Elisa, 1979.)

Sillä [äidillä] on kai ollu hyvin vähän mitään käsitystä mitä biseksuaalisuus on, mutta se on varmaan jotenki tajunnu, et jos haluaa sekä naisia et miehiä, ni sit niitä täytyy olla koko ajan kumpaaki [...] Mun isosisko oli kertonu äidille sitten, että se on aivan normaalia, ja että he voivat olla aivan yhtä uskollisia ja onnellisia kuin normaalit heterotkin. (Ella, 1975.)

Joskus ongelmia aiheutti itsemäärittelyn muuttuminen lesbosta biseksuaaliksi. (Riitta, 1969; Anna, 1976; Pia, 1976.) Vanhemmille oli tultu ulos lesbona aiemmin, ja biseksuaalisuudesta kertominen tuntui vaikealta: vanhemmat ovat jo sopeutuneet ajatukseen lapsensa lesboudesta, eikä heidän ajatuksiaan haluttu uudelleen järkyttää (Pia, 1976). Joskus jo pelkästään lesbous oli ollut vanhemmille niin suuri järkytys, että lesboudesta kertomisen jälkeen haastateltavan oli ollut mahdotonta puhua vanhempiansa kanssa mistään seksuaalisuuteen tai parisuhteisiin liittyvistä asioista, jolloin myöskään biseksuaalisuudesta ei ollut tullut kerrottua (Riitta, 1969; Anna, 1976).

Vanhempien kanssa mä en oo pystyny näistä asioista keskusteleen ollenkaan, koska silloin kun mä aloin seurustella ensimmäistä kertaa [naisen kanssa], ni mä asuin viel kotona hetken aikaa, ja mun vanhemmille se oli ihan täydellinen tyrmistys, ja tähän päivään mennessä he ei voi sietää kuulla mitään, esimerkiks he ei tiedä, he aavistaa, toki, mutta he ei tiedä mun nykyisestä tyttöystävästä, eikä meidän suhteesta. Silloin kun mä

tän pojan kanssa asuin, ni must tuntu et he ajatteli, et huh, nyt se on parantunu, että vihdoinkin se asuu pojan kanssa, et kaikki on taas hyvin, se on hetero. Et emmä usko et he välttämättä, ei heille oo tullu mikään biseksuaalisuus mieleen, niin mä en voi siitä heidän kanssa keskustella ainakaan vielä tässä vaiheessa. (Anna, 1976.)

Ne [vanhemmat] ei suhtautuneet eikä suhtaudu hyvin, että nyt mä en o sitte tahallanikaan kertonu niille enkä tu kertomaankaan, että mä olen myöskin miehistä kiinnostunu. Niiden suhtautuminen mun lesbouteen aikoinaan oli niin negatiivinen, ni mä en niille sitä selkävoittoa anna, et mä koskaan kertosin, et mua miehet kiinnostaa pätkäkään. (Riitta, 1969.)

Sisaruksille kerrottiin biseksuaalisuudesta yleensä jo ennen vanhemmille kertomista. Myös sisarusten reaktiot vaihtelivat paljon. Haastateltavat myös valitsivat, kenelle sisaruksista kerrottiin ja kenelle ei sen mukaan, millainen asenne näillä oli seksuaalivähemmistöihin.

Siskoistani kaksi tietävät. Molemmat menivät aivan hiljaiseksi, sanoivat suurin piirtein jissus sentään, kiinnittivät huomiooni hyvin vahvasti siihen, että he EIVÄT ole sellaisia, emmekä ole keskustelleet asiasta sen jälkeen. (Maria, 1963.)

Pikkuveljelle ku mä kerroin, niin se sano, että no, entä sitten, niin hänki on [nauraa] (Tanja, 1969.)

Kaikkein läheisimpiä sukulaisia lukuunottamatta biseksuaalisuudesta ei yleensä kerrottu sukulaisille — varsinkin isovanhempien maailmankatsomuksen oletettiin yleensä olevan niin vanhanaikainen, että heidän pelättiin järkyttyvän (Tanja, 1969; Kaisa, 1973; Mikko, 1976). Biseksuaalisuudesta kertomisen arveltiin pahimmassa tapauksessa johtavan väljen katkeamiseen sukulaisten kanssa. Kuitenkin joukossa oli niitäkin haastateltavia, jotka kertoivat biseksuaalisuudestaan hyvin avoimesti myös sukulaisille. Yleensä avoimuus liittyi siihen, että haastateltavalla oli pitkäaikainen ja vakiintunut suhde samaa sukupuolta olevan kumppanin kanssa.

Lähisukulaisille on myös kerrottu, mutta lähinnä niin että ei ole kerrottu mun biseksuaalisuudesta, se on niinkun sivuseikka, on kerrottu että mä olen kihloissa tytön kanssa. Olen itse kertonut mummilleni, yhdelle serkulleni ja (kummi)tädilleni. Muille sukulaisille (tädeille, sedille ja enoille) on mun vanhemmat kertoneet. Mummi ja kummi ovat kai onnellisia puolestani ja hyväksyvät sen, että olen mitä olen. Itseasiassa mummini ja kihlattuni ensitapaaminen sujui todella hyvin!!! [...] Muut sukulaiset tietävät että olen kihloissa naisen kanssa. Osa suhtautuu... ei kai ne ota sitä tosissaan... tyyliin: ai se on Sellanen tyttö.... Mutta en ole kyllä kuullut mitään negatiivista. Tosin ei kai ne sitä mulle tulis sanomaankaan. (Heli, 1979.)

Kuitenkin hankaluuksia aiheutui usein siitäkin, ettei sukulaisille kerrottu biseksuaalisuudesta ja suhteesta samaa sukupuolta olevan kanssa. Sukulaisten luona vieraillessa ja sukujuhlissa jouduttiin vastailemaan kierrellen ja kaarrellen kysymyksiin avioliitosta ja lastenhankinnasta, mikä aiheutti kiusaannusta ja tietoista etäisyyden pitoa sukulaisiin. (Sari, 1972; Johanna, 1980.)

Ne haastateltavat, joilla oli lapsia ja jotka elivät pääosin heterosuhteissa, yleensä salasivat biseksuaalisuutensa lapsiltaan (Raimo, 1957; Anu, 1966). Ritvan (s. 1957) lapsi

puolestaan on asunut pitkään samassa taloudessa äitinsä ja tämän naisystävän kanssa, joten äidin seksuaalinen identiteetti oli lapselle arkista ja itsestäänselvää. Marita (s. 1955) mietti pitkään, ennen kuin uskalsi kertoa biseksuaalisuudestaan teini-ikäiselle tyttärelleen. Tytär kuitenkin suhtautui äitinsä biseksuaalisuuteen myönteisesti ja luontevasti, toisin kuin Marita oli pelännyt. Joukossa oli myös lapsettomia haastateltavia, jotka pitivät itsestäänselvänä, että biseksuaalisuutta ei salattaisi lapsilta, jos lapsia joskus olisi (Tuire, 1970; Aino, 1975).

Avoimuus omasta biseksuaalisuudesta perhepiirissä oli haasteellisuudestaan huolimatta yleensä voimaannuttavaa. Perheen tuki ja hyväksyntä auttoivat erityisesti silloin, kun haastateltavat joutuivat eri syistä kohtaamaan syrjintää tai ennakkoluuloja. Toisaalta salailu tai perheen kielteiset asenteet saattoivat myös pahentaa haastateltavien kokemuksia ennakkoluuloista.

8.4.3. Biseksuaalisuus suomalaisessa yhteiskunnassa

Haastateltavien mukaan biseksuaalisuus on suomalaisessa yhteiskunnassa hyvin näkymätön ilmiö — biseksuaalista identiteettiä ei pidetä yhtä uskottavana seksuaalisena identiteettinä kuin homo- tai lesboidentiteettiä, eikä siitä yleensä myöskään puhuta julkisesti. Haastateltavat kokivat biseksuaalisuuden jäävän julkisessa puheessa homoseksuaalisuuden varjoon, eikä biseksuaaleja koettu olevan yhteiskunnallisessa mielessä olemassa; seksuaalisista vähemmistöistä puhuttaessa tai kirjoitettaessa viitataan yleensä pelkästään homoihin ja lesboihin. Biseksuaalisuuden näkymättömyys vaikutti myös suoraan haastateltavien identiteettiin: biseksuaalisuutta jouduttiin jatkuvasti korostamaan ja omaa identiteettiä tarvitsi toistuvaa uudelleenrakentamista ja vahvistamista. (Leena, 1958; Heli, 1979.)

Ehkä kuvottavinta on se semmonen vellominen ei missään, et ku sä oot välissä, ni sillen ei o vähän niinku missään, ku on välissä, ja ku siit ei oikeen tiedetä, ni siit ei oikeen voi puhua, ku kukaan ei oikeen tiedä siitä. Ja sitte jos joku tunnustautuu julkisesti biseksuaaliks, ni sitte puolet kaikkoo ympäriltä ihmiset ja ne jotka jää, ihmettelee vaan, että ootsä niinku yhtäaikaan niitten kaa, vai ootsä niinku peräkkäin, miesten ja naisten, siis et se menee semmoseks, ruvetaan konkreettisesti miettimään, et minkälait se on. (Marita, 1955.)

Ei ihmiset sillai tajua, että jos joku näyttää homolta, ja sit se sanoo et se ei o homo, ni sit ne päättää et se on hetero. Ei ihmiset tajua, et on bisejä, tai mullon tuntunu muodostuvan tällänen käsitys, ettei ihmiset oikeestaan tajua sitä tai niillei juolahda mieleen se. (Mikko, 1976.)

Onhan se tavallaan, et ku sä et kuulu mihinkään, sä et o hetero etkä sä oo lesbo etkä homo, vaan sä oot just jotain siltä väliltä, ja sit heterot suhtautuu myönteisemmin biseksuaaleihin, mut sit taas näin, että yritäpä saada tukee tosiaan joltain homolt tai lesbolta niin se on sit toinen juttu. (Riitta, 1969.)

Biseksuaalisuuden näkymättömyyden epäiltiin johtuvan siitä, että biseksuaalisuus on uhka selkeille seksuaalisille identiteeteille ja sukupuolten kahtiajaolle. Homoseksuaalisuus on

selkeämmin määriteltävissä kuin biseksuaalisuus, ja haastateltavat arvelivatkin, että vaikea määriteltävyys tekee biseksuaalisuudesta homoseksuaalisuutta näkymättömämmän.

Vielä vähän murrosajassa eletään, et pikkuhiljaa aletaan ymmärtää jo yleisemmälläkin tasolla, että ei ne homot nyt niin kauheen omituisia ja sairaita oo, vaan että se on nyt vaan sitte yks tapa ajatella seksuaalisuudesta, oma tapa. Heterot ei ole ainoita, vaan on olemassa myös homoja, niin sitten siihen soppaan kun lisätään vielä tällöisiä sekoittavia välimuotoja, ni se varmaan kolahtaa ihmisiin vähä vaikeemmin. (Jani, 1970.)

Kaksi vaihtoehtoa: joko biseksuaalisuus koetaan uhkana tai sitten suhtaudutaan välinpitämättömästi, niinkuin biseksuaalisuutta ei olisi olemassakaan. Tuntuu siltä, että varsinkin miesten biseksuaalisuus koetaan uhkana, naisten biseksuaalisuuteen suhtaudutaan naureskellen eikä koko juttua oteta tosissaan. Useimmiten tilanne on sellainen, ettei biseksuaalisuudesta puhuta tai kirjoiteta mitään. Esimerkiksi kesäkuussa 1999 lehdissä kirjoitettiin parisuhteen virallistamisesta, mikä varmasti koskee ihan yhtä lailla biseksuaaleja kuin lesboja ja homojakin. Kuitenkin jutussa käytettiin lähinnä käsitteitä lesbo ja homoparit, lesbo- ja homoperheet. Biseksuaaleista ei mitään puhetta, bi-ihmiset jätettiin täysin jutun ulkopuolelle. [...] Miksi ihmiset ei voi puhua vaikka 'nais- ja miespareista' lesbojen ja homojen sijaan? (Heli, 1979.)

Biseksuaalisuutta pidetään haastateltavien mukaan myös eksoottisena ja erikoisena, jolloin yhtenä biseksuaalisuuden näkymättömyyden syynä voidaan pitää sitä, että biseksuaalisuuden katsotaan olevan niin harvinainen ja poikkeava ilmiö, ettei siitä ole tarvis puhua muuten kuin eksotisoivasti. Biseksuaalisiksi tunnustautuvat rockikonit ja taiteilijat vain korostavat biseksuaalisuuden eksoottisuutta. Haastateltavien mukaan biseksuaalisuudesta puhutaan joskus siihen tapaan, että sitä esiintyisi vain suurkaupungeissa, tai ei ainakaan puhujan lähiympäristössä. Homoseksuaalisuuden haastateltavat sanoivat arkipäiväistyneen, mutta biseksuaalisuus esitetään yhä erikoisuutena.

Ei oo enää niin kauheen ihmeellistä ja kummallista, että kaks miestä tai kaks naista on pari mutta kun on biseksuaali, ni se on edelleen tosi semmosta, pyörii mielikuvien varassa itse kunkin päässä. (Anna, 1976.)

Haastateltavat sanoivat myös, että biseksuaalisuuteen suhtaudutaan Suomessa hyvin samalla tavalla kuin muihinkin seksuaalisiin vähemmistöihin, ja biseksuaalit niputetaan usein samaan poikkeavien joukkoon kuin homot ja lesbotkin. Biseksuaalisuus ja homoseksuaalisuus samastetaan varsinkin silloin kun on kyse samaa sukupuolta olevien välisestä seksisuhteesta: kun ihmisellä on suhteita samaa sukupuolta oleviin henkilöihin, hänet yleensä leimataan automaattisesti homoseksuaaliksi.

Haastateltavat sanoivat myös, että biseksuaalisuudesta puhutaan ristiriitaisesti. Toisaalta biseksuaalisuuteen koettiin yhteiskunnassamme suhtauduttavan astetta "normaalimpana" seksuaalisena suuntautumisena kuin homoseksuaalisuus, biseksuaalihan sentään voi solmia tavallisen heteroavioliiton.

Musta tuntuu, että nyky-yhteiskunnalla on vähän semmonen, että se on vähemmän paha kuin olla kokonaan homo tai lesbo, mullon jäänyt semmonen kuva, et no, ethän sää nyt voi olla ihan läppeensä paha, kun sä kuitenkin olet puoleksi normaali. (Tanja, 1969.)

Biseksuaaleihin ja biseksuaalisuuteen suhtauduttiin hyväksyvästi kuitenkin vain niin kauan kun näillä ei ole suhteita samaa sukupuolta olevan kanssa. Biseksuaaliin, jolla on vakituinen parisuhde eri sukupuolta olevan kanssa sanottiin suhtauduttavan suvaitsevaisemmin kuin biseksuaaliin, jolla on parisuhde samaa sukupuolta olevan kanssa. Binaiset esimerkiksi kohtasivat syrjintää useimmiten silloin, kun he olivat naissuhteessa. Naissuhteen vuoksi haastateltavat saattoivat joutua lähiympäristössään pilkatuiksi ja syrjityiksi. Tällöin ongelmat olivat tietysti hyvin samanlaisia kuin lesbot kohtaavat.

Joskus on tullut naisten kanssa ja tyttöjen kanssa suudeltua jossakin yleisellä paikalla niin siiton joskus ollu kyllä sellasta negatiivista palautetta. Vaikka ihmiset ei välttämättä mitään sanonu siitä, niin kuitenkin sillai katsottu vähän karsaasti. (Mira, 1976.)

Negatiivisia on tullu jonkin verran, hassua sinänsä, ihan täysin tuntemattomilta ihmisiltä jotka on esimerkiksi nähny kaupungilla kun kävelee jonkun tytön kanssa käsi kädessä, suukottelee ja näin, ni sit on saattanu tulla tälläisiä aika rumia kommentteja ja uhkauksia, et teitä pitäis vähän opettaa. (Venla, 1977.)

Miesten ja naisten biseksuaalisuuteen suhtauduttiin haastateltavien mukaan eri tavalla: heteromiesten sanottiin pitävän naisten biseksuaalisuutta myönteisempänä kuin miesten. Heteromiesten sanottiin suhtautuvan bimiehiin pääosin samalla tavoin kuin homomiehiin, eli vähintään epäluuloisesti ja pahimmillaan vihamielisesti. Naisten biseksuaalisuuden puolestaan sanottiin olevan heteromiehillä yleinen seksifantasia.

Siinon mun mielestä hirvittävän suuri ero miesten ja naisten välillä, et naiset jotenki hyväksytään, koska ne on sit kuitenkin jotenki... noku tää yhteiskunta aika paljon pyörii kuitenkin miesten ehdoilla loppujen lopuks, miesten mielipiteiden luona, niin koska se on miesten mielestä kaunista ja kivaa, sitä pidetään jotenki hyväksyttävänä mut se sit se mies, joka on biseksuaali niin se on jotenki, hirveen niinkun, oikeestaan melkeen pahempi ku joku homo, ihmisten mielissä, mullon sellanen tuntuma. (Mira, 1976.)

Joidenkin haastateltavien mukaan biseksuaalisuutta pidetään yhteiskunnassamme myös kiinnostavana ja jopa ihailtavana ominaisuutena. Varsinkin nuorten ihmisten sanottiin suhtautuvan hyvinkin positiivisesti biseksuaalisuuteen. (Tuire, 1970; Satu, 1976; Niko, 1981.) Biseksuaalisuuteen suhtautumisen sanottiin myös riippuvan iästä, sukupuolesta ja asuinpaikasta. Haastateltavat sanoivat, että yleisesti ottaen nuoret ja kaupungissa asuvat suhtautuivat positiivisemmin erilaisiin seksuaalivähemmistöihin ja siten myös biseksuaalisuuteen kuin iäkkäät ja pienellä paikkakunnalla asuvat. Myös yliopistomaailmassa biseksuaalisuuteen ja seksuaalisiin vähemmistöihin yleensä koettiin suhtauduttavan neutraalisti. (Tuire, 1970; Hanna, 1975; Aino, 1975; Satu, 1976.)

Kyllähän nyt meidän ikäset varmaan, suurin osa on aika myönteisiä, paitsi sitten taas heteromiehet saattaa olla enemmän kielteisiä lähinnä, et kyllähän niitten mielest on coolia et naiset on naisten kans, mut sitten et joku

mies on miehen kans, ni sehän on heti et... tommost... et naisten kohdalla se on hyväksytympää ku miesten kohdalla. (Satu, 1976.)

Myös joissain ihmisryhmissä biseksuaalisuuden haastateltavat sanoivat olevan hyväksytympää kuin toisissa: nuoren taiteilijan on sopivaa tunnustautua biseksuaaliksi, nuoren jääkiekkoilijapojan ei (Pirkko, 1970) — ja humanistin on helpompaa olla biseksuaali kuin ekonomin tai lakimiehen (Sari, 1972; Ella, 1975). Samoin popmusiikkimaailmassa biseksuaalisuuden sanottiin olevan trendikästä. (Pirkko, 1970; Kepa, 1973; Anna, 1976.)

Kepa: Gaydad-yhtyeen laulaja selittää, että hän on paljon oikeampi bisse kun Placebon laulaja, että tää että kumpi nyt on bissempi kun toinen... [...]

Pirkko: David Navarro ja Marilyn Manson, jotka syyttelee toisiaan lehdissä, että ku jommankumman piti ottaa toiselta suihin ja kumpi se oli joka jänisti, ja kumpikin väittää, et se toinen oli se joka jänisti. Eli tää on nykyajan pop- tai rock-kunnian kulmakivi, et jos se on vielä joku vuosikymmen sitte ollu niinku, että jos jotain väitetään homoks ni se on älytön loukkaus, mut että nyt ilmeisesti tää popmaailma on nyt mennyt sille tasolle, että pitää osottaa, että on suvereenisti biseksuaali, että on tosi cool. (Kepa, 1973 ja Pirkko, 1970.)

Jotkut haastateltavat pitivät myös Suomea sinällään varsin ahdasmielisenä maana, jossa pelkästään erilainen tapa suhtautua seksuaalisuuteen aiheuttaa ennakkoluuloja, ei-heteroseksuaalisesta identiteetistä puhumattakaan. Monissa muissa Euroopan maissa, kuten Tanskassa, sanottiin seksuaaliin vähemmistöihin suhtauduttavan paljon luontevammin. Suomalaisen asenneilmaston sanottiin olevan seksuaalikielteen. (Derek, 1965; Jouni, 1980.)

Perinteisesti seksuaalisuuteen on suomalaisessa yhteiskunnassa liittynyt lisääntyminen ja perheellisyys niin kiinteästi, ettei seksiä sen ulkopuolella ole missään kunniallisessa muodossa olemassakaan. (Derek, 1965.)

Vaikka haastateltavat määrittelivät ja pohtivat biseksuaalisuutta monesta eri näkökulmasta, ajatus nimenomaan suomalaisesta biseksuaalisuudesta jäi yksittäisten mainintojen varaan. Hyvin harva haastateltava mietti, millaista suomalainen biseksuaalisuus on verrattuna yleisesti länsimaiseen biseksuaalisuuteen vai onko eroja edes olemassa. Monet haastateltavat viittasivat biseksuaalisuutta kuvatessaan ulkomaisiin kirjoihin, web-sivuihin ja populaarikulttuurituotteisiin, mutta varsin harvoin viitattiin suomalaisiin biseksuaalisuuden kuvauksiin. Suomalainen tilanne tuli esiin lähinnä lainsäädännöstä ja Setasta puhuttaessa, mutta ei niinkään biseksuaalisuuden määrittelyssä tai biseksuaalisuuden ennakkoluuloista puhuttaessa. Haastateltavien näkökulmasta suomalainen suhtautuminen biseksuaalisuuteen heijasteleekin pitkälti kansainvälistä suhtautumista.

Suomalaisten ja muiden länsimaalaisten biseksuaalien samantyyppiset käsitykset selittyvät osin sillä, että suomalaisilla biseksuaaleilla on kansainvälisiä yhteyksiä muihin biseksuaaleihin. Yhteyksiä eri maissa asuvien biseksuaalien välille luo varsinkin Internet ja

sen monet uutisryhmät, postituslistat, chatit, irc ja verkkosivut, joiden kautta suomalaisten biseksuaalien on helppoa osallistua kansainvälisten virtuaaliyhteisöjen toimintaan. Myös biseksuaalisuutta koskevaa kirjallisuutta on Suomessa suhteellisen helposti saatavissa, vaikka kirjallisuus yleensä onkin lähinnä angloamerikkalaista.

Myös länsimainen populaarikulttuuri ja massamedia ovat merkittäviä haastateltavien biseksuaalisuuskäsityksiin vaikuttavia tekijöitä. Populaarikulttuuri ja massamedia voivat sekä luoda käsityksiä biseksuaalisuudesta että purkaa niitä. Haastateltavat mainitsivat erilaisia biseksuaalisia populaarikulttuuri-ikoneita Boy Georgesta Frank n' Furteriin, ja osoittivat muutenkin tietoisuutensa länsimaisen populaarikulttuurin biseksuaalisuuskuvastosta. Erilaiset populaarikulttuurituotteet ja -ikonit ovat yhteistä länsimaista omaisuutta — mutta yhteistä länsimaista omaisuutta ovat myös erilaiset stereotypiat ja enakkoluulot.

Seksuaalikulttuuri on viime vuosikymmeninä globalisoitunut, ja seksuaalikulttuuri samanlaistunut erityisesti länsimaissa. Seksuaalisuuteen liitettyjen normien ja arvojen erot ovat liudentuneet.

8.4.4. Ennakkoluulojen kohtaaminen

Koska haastateltavani joutuivat toistuvasti arkielämässään kohtaamaan biseksuaalisuuteen liitettyjä ennakkoluuloja, ennakkoluuloista puhuminen ja niiden tulkitseminen oli haastatteluissa tärkeää. Ennakkoluulojen kautta biseksuaalisuuden käsitettä myös määriteltiin: mitä biseksuaalisuus on ja mitä se ehdottomasti ei ole. Käsittelen ennakkoluuloja varsin laajasti, sillä ennakkoluuloilla oli tärkeä rooli siinä, miten haastateltavani kuvasivat biseksuaalisuutta ja miten he määrittelivät sitä.

Keskeisimpinä biseksuaalisuuteen liitettyinä ennakkoluuloina haastatteluissa nousivat esiin käsitys 1) biseksuaaleista yliseksuaalisina ja siihen liittyvä ajatus kyvyttömyydestä uskollisuuteen; 2) biseksuaalisuus kypsymättömyytenä tai epätietoisuutena omasta identiteetistä; 3) ja biseksuaalisuus pelkkänä muoti-ilmiönä. Kaksi viimeistä ennakkoluuloa ovat nimenomaan biseksuaalisuutta mitätöiviä ennakkoluuloja. Teemahaastattelurungossani oli yksi kysymysrypäle, joka liittyy nimenomaan biseksuaalisuuteen liitettyihin ennakkoluuluihin ja stereotypioihin. Useimmiten haastateltavat olivat kuitenkin jo ennen tähän kysymykseen ehtimistä viitanneet näihin ennakkoluuluihin, yleensä pyrkien kumoamaan ne. Haastateltavat olivat usein kohdanneet näitä ennakkoluuloja omassa elämässään, joskus hyvinkin kärjistetyssä muodossa.

Haluan korostaa, että suurin osa haastateltavista puhui kohtaamistaan erilaisista biseksuaalisuuteen liitetystä ennakkoluuloista eri vaiheissa haastattelua. Vaikka olinkin kirjannut teemahaastattelurunkooni keskeisinä pitämiäni ennakkoluuloja, en yleensä maininnut haastatteluissa ennakkoluuloja ensimmäisenä itse. Kohtaamistaan ennakkoluuloista haastateltavat kertoivat useimmiten kysyessäni, miten yhteiskunnassamme ja kulttuurissamme suhtaudutaan biseksuaalisuuteen — en siis tavallisesti kysynyt ennakkoluuloista suoraan. Ennakkoluuloja haastateltavat pohtivat myös kysyessäni lähiympäristön suhtautumisesta biseksuaalisuuteen ja biseksuaalisuuden ongelmista. Jotkut haastateltavat jopa aloittivat koko haastattelutilanteen puhumalla ennakkoluuloista (Ilkka, 1970; Ella, 1975). Siten biseksuaalisuuteen liitetyt ennakkoluulot olivat varsin keskeisiä haastatteluissa.

JK: Joo, no, avainkysymys, eli miten sä määrittelet biseksuaalisuuden?

Ilkka: Oh Lord... öö... biseksuaalisuus ei ole sitä, että... kyllä kai hajottaa, ottaa iso maailmankaikkeus ja alkaa purkaa sitä sitä kautta, et mitä siitä pitäis ottaa pois... Biseksuaalisuus ei ole sitä, et kuksitaan heti kaikkee. (Ilkka, 1970.)

Biseksuaalisuuteen liitetyt ennakkoluulot ovat kaikki varsin kansainvälisiä ja johdettavissa länsimaisen seksuaalisuuskäsityksen dikotomisuudesta. Ennakkoluuloja on jopa listattu ja listaamisen kautta sekä karnevalisoitu että purettu (esim. Sharonrose 1997, 402-404). Yhdysvalloissa tehdyt biseksuaalisuuden ennakkoluulojen listaukset olivat tuttuja myös useille haastateltavilleni Internetin kautta, joskin haastateltavat yleensä tunnistivat useimmat ennakkoluulot ilman listauksiakin. (Firestein 1996b, 269-272; Bertilsdotter 1999, 40-42.)

Vaikka haastateltavat pyrkivät yleensä kiistämään ja kumoamaan ennakkoluuloja, jotkut muistuttivat myös, että ennakkoluulot eivät ole yksiselitteisiä asioita. Biseksuaalien joukon sanottiin olevan hyvin kirjava, ja tuohon joukkoon katsottiin mahtuvan myös niitä, joihin ennakkoluulot pätevät. Haastateltavat halusivat myös muistuttaa, että vaikka ennakkoluuloja on, kyseessä ovat kuitenkin kärjistetyt mielipiteet. Ennakkoluulot kiistettiin omalla kohdalla, mutta moni kuitenkin pohti ennakkoluulojen paikkansapitävyyttä muiden biseksuaalien kohdalla.

Suurin osa näistä on aivan puuta heinää, ja perustuu aiemmin mainittuun kulttuurimme vaikeuteen käsitellä moniselitteisiä asioita. Kaiken pitäisi olla vain mustaa & valkoista, siksi biseksuaalisuus ärsyttää monia, jopa mukatieteellisiä seksioppaiden kirjoittajia. Ja kun on pakko hyväksyä että bissejäkin on, niin niistäkin kehitetään sitten omat stereotyypit, johon kaikkien bissejen pitäisi sopia. Vaan kun eivät sovi! Varmasti jokaista stereotyyppiä kohti löytyy bisse, joka sen täyttää, mutta jokaista stereotyyppiä kohti löytyy myös bisse, johon se ei sovi. (Pirkko, 1970.)

Ennakkoluulot aiheuttivat monille haastateltaville ahdistusta ja epävarmuutta omasta itsestä. Haastateltavat kyseenalaistivat omaa biseksuaalisuuttaan ennakkoluulojen takia, vaikka olisivat olleet tietoisia ennakkoluulojen keinoitekoisuudesta. (Jani, 1970; Tuire, 1970; Niina, 1974; Heli, 1979.)

Ehkä sitä joskus on miettiny, että mikä sen [yleisen biseksuaalisuus-käsityksen] merkitys on ja miten se vaikuttaa omaanki käyttäytymiseen tai yleensä sillä tavalla, että minkälaista mallia se antaa, tai vaikuttaako se hyvin voimakkaasti sit siihen et miten ihmiset käyttäytyy. (Niina, 1974.)

Mulle on itelleni välillä tullu semmonen, että miks mulle on niin tärkeä, että mä sanon näin, vaikka mä oon ihan hetero, että onko tää tosiaan sitte jotakin tällasta, et mä haluan olla vaan jotenkin erikoinen. Ehkä just jotain sellasta on et just, et jos sitä pidetään muotijuttuna, niin ihan samal tavalla ku joku muu muotijuttu voi olla erikoisuuden tavoittelua, niin biseksuaalisuuskin vois olla sitä, samalla tavalla. (Tuire, 1970.)

Toisaalta ennakkoluuloihin pyrittiin kuitenkin suhtautumaan vähättelevästi ja itseironisestikin (Pirkko, 1970; Kepa, 1973; Mikko, 1976).

Nää stereotypiajutut on johtanu siihenki, että ku bissethän niitä saa kuulla, että bissekavereiden kanssa saatetaan sitte ihan vittuuksillaan käyttää näitä termejä, niinku että me kaksineuvoiset ja muuta tällstä, koska se on niin yleistä. (Pirkko, 1970.)

Yksi keskeisimpiä haastateltavien mainitsemista biseksuaalisuuteen liitetyistä ennakkoluuloista oli *yliseksuaalisuus*, johon liittyi ajatus siitä, että biseksuaalin on seksuaalisen kyltymättömyytensä takia mahdotonta olla uskollinen ja elää yksiavioisessa parisuhteessa. Haastateltavien mukaan biseksuaalit esitetään varsinkin populaarikulttuurissa nimenomaan seksihurjastelijoina. Niko (s. 1980) muistutti kuitenkin, että sama ennakkoluulo liitetään myös homoseksuaaleihin. Paradoksaalisesti jotkut haastateltavat olivat kohdanneet ennakkoluulon biseksuaaleista yliseksuaalisina nimenomaan homo- tai lesboyhteisössä.

Tämmönen mihin törmää yhteiskunnan yleisellä tasolla muiden ihmisten puolelta, että ajatus siitä että biseksuaalit suurin piirtein haluaa naida kaikkee mikä liikkuu, ja sitte se mikä ei liiku, ni sitä tönätään vähäsen. (Jani, 1970.)

Vastoin yleistä luuloa biseksuaalit ihmiset ei ole kontrolloimattoman seksuaalisia ja niillon jatkuvasti monta suhdetta päällään, kaikkee, vaan et on ihan samallailla ku kuka tahansa muukin. Sä tykkää yhest ihmisestä kerrallaan, olkoot se sit kumpi vaan, mut ei se tarkota sitä, et jos mä oon biseksuaali, mä oon vaikka sen miehen kans naimisissa ja sit mul ois koko ajan naissuhteita siinä sit. Mummielst se on ihan samallailla pettämistä... tai no, jos nyt sit on avoin liitto niin sit se ei o pettämistä, mut kuitenkin siihen pätee ne samat lait, kun ihan tavallises homo- tai heterosuhteessa. (Sirpa, 1967.)

Myös Hanna Bertilsdotterin (1999, 13, 20-27) haastattelemat ruotsalaiset biseksuaalit olivat kokeneet yliseksuaalisuuden ennakkoluulon keskeisenä biseksuaalisuuteen liitettynä ennakkoluulona. Biseksuaalien oletettiin vaihtavan seksipartneria jatkuvasti. Bertilsdotterin mukaan yliseksuaalisuuden ennakkoluuloa levittää varsinkin massamedia. Paula Rustin

(1996b, 127-128) mukaan yliseksuaalisuuden ennakkoluulo nousee länsimaisesta käsityksestä homoseksuaalisuudesta heteroseksuaalisuudelle vastakkaisena ilmiönä. Biseksuaalisuus nähdään tällöin puolinaisena homoseksuaalisuutena ja puolinaisena heteroseksuaalisuutena, ja biseksuaalisen henkilön ajatellaan olevan jatkuvassa konfliktissa homoseksuaalisen ja heteroseksuaalisen halun välillä. Biseksuaalin *kyky* kiinnostua seksuaalisesti eri sukupuolia olevista ihmisistä tulkitaan *tarpeeksi* harrastaa seksiä eri sukupuolia olevien ihmisten kanssa, jolloin biseksuaalisuuden olennaiseksi ominaisuudeksi määräytyy promiskuiteettisuus.

Robyn Ochsin (1996, 226-227) mukaan biseksuaalisuus samastetaan usein suoraan nimenomaan uskottomuuteen ja yliseksuaalisuuteen, varsinkin heteroyhteisössä. Tällöin jo itse sana 'biseksuaali' tarkoittaa samaa kuin 'uskoton seksihurjastelija'. Uskottomuuden ennakkoluuloon liittyy myös ennakkoluulo biseksuaaleille luonteenomaisesta epäluotettavuudesta — biseksuaalin ei oleteta kykenevän yksiavioiseen parisuhteeseen paitsi yliseksuaalisuutensa, myöskään epäluotettavuutensa takia. Hanna Bertilsdotter havaitsi lesboaktivistiryhmän keskustelua tarkkaillessaan, että ennakkoluulo biseksuaaleista epäluotettavina oli varsin voimakas. Ennakkoluulolla oli konkreettista merkitystä, sillä ryhmä oli aluksi sillä kannalla, että binaisia ei päästettäisi ryhmän toimintaan mukaan. (Bertilsdotter 1999, 13-14.)

Haastateltavani sanoivat, että liian usein biseksuaalisuudestaan kertoneen ihmisen koko luonnekuva redusoidtiin seksiin, eikä ymmärretty, että biseksuaalisuus on pelkkiä seksifantasioita laajempi ilmiö.

Biseksuaalisuus liitetään niin paljon edelleen siihen, että sä harrastat ainoastaan seksiä, vielä enemmän kun homoseksuaalisissa, elikkä kun sä oot bi, ni sä oot bi sängyssä, etkä tunnetasolla. (Kaisa, 1973.)

Ihmiset mieltää biseksuaalisuuden pelkän seksin kautta, et se nyt on vaan sitä fyysistä aktia, ja sillä selvä. Ja sitten hirmu usein tuntuu, että ihmisillä on semmonen mielipide, että no kyl oikeesti kaikki naiset haluaa vaan miehiä, mut sit näillä nyt on vaan joku tällanen feministikausi päällä... Et ei nyt naista voi tyydyttää ellei ole mies [naurua] tyydyttämässä ja tälle. Et jotenki kaikki tunnutaan mieltävän hirveen voimakkaasti nimenomaan seksin kautta. (Aino, 1975.)

Ennakkoluulojen kyseenalaistamisen ohessa jotkut haastateltavat kyseenalaistivat kuitenkin myös yksiavioisen parisuhdeihanteen. Toisaalta haastateltavat halusivat painottaa, että ennakkoluulot biseksuaalien lukuisista seksipartnereista eivät pidä paikkaansa, ja toisaalta pohtia sitä, voisiko yksiavioista parisuhdeihannetta muuttaa niin, että useaa seksikumppania ei koettaisikaan uskottomuudeksi. Parisuhdeihanteen kyseenalaistamista olen käsitellyt enemmän aiemmassa luvussa 8.3.3. Parisuhdeihannetta purkamassa.

Yliseksuaalisuuteen liittyy myös oletamus siitä, että biseksuaalit, varsinkin binaiset, harrastavat ryhmäseksiä. Tämä ennakkoluulo ei sinänsä ole pelkästään ennakkoluulo, sillä

joillakin haastateltavilla oli säännöllisiäkin parinvaihto- ja ryhmäseksikokemuksia (Maria, 1963; Anu, 1966; Tarja, 1970). Ne, jotka eivät parinvaihtoa tai ryhmäseksiä harrastaneet, halusivat kuitenkin muistuttaa, että ryhmäseksin harrastamista ei voi yleistää koskemaan kaikkia biseksuaaleja. Ennakkoluulo binaisista harrastamassa ryhmäseksiä tuli haastateltavien mukaan esille varsinkin pornoteollisuudessa ja heteromiesten fantasioissa. Yleensä ennakkoluulo biseksuaaleista ja ryhmäseksistä liitettiin nimenomaan binaisiin, ei niinkään bimiehiin. Naisten kohdalla yliseksuaalisuuden ennakkoluulo on erityisen ongelmallinen myös sen vuoksi, että avoimuus omasta biseksuaalisuudesta voidaan tulkita niin, että biseksuaalisuus tarkoittaisi myös seksuaalisesti saatavilla olemista. Toisaalta naiset voivat pitää avoimuutta poliittisesti tärkeänä, mutta kokea arkipäivässään, että avoimuus tulkitaan toistuvasti seksuaalisena kutsuna tai flirttinä. Tämän vuoksi miesvaltaisessa yrityksessä työskentelevä, muuten avoimesti biseksuaalina elävä Taru (s. 1978) ei puhunut arkielämästään Ellan (s. 1975) kanssa työpaikallaan välttääkseen työtovereiden naljailua. Avoimuuden ja ennakkoluulojen aiheuttamasta ristiriidasta puhuivat myös Christian Klessen (2005) haastattelemat brittiläiset binaiset.

Sillon kun se [nais]suhde oli päällä, niin mun kiinnostusarvo miesten silmissä kasvo potenssiin satatuhatta, et vau et kerro kaikki. [naurua] No enhän kerro, et mitä se sulle kuuluu. Tai sitte jotain, et mitä te teette sängyssä, no joo, saaks hän tulla kätteleen, oli niinku kaikkein reippain ehdotus. No et saa. Se on niille ihan huima tämmönen, jotenkin kauheen kiinnostavaa. Se tietysti, mä luulen, et siinon joku niitten miehisyyttä, tai ne kokee, et niitten miehisyyys ei o ihan niin arvostettu ku pitäs. (Sirpa, 1967.)

Vaikka ison rahan viihdeteollisuus on vuosikymmeniä (ei silti sen kauempaa) tehnyt naisesta eläintä, joka harrastaa seksiä vaikka toisen naisen kanssa, jollei miehiä ole saatavilla, siinä ei ole kyse biseksuaalisuudesta vaan heteromiehen tavasta todistella itselleen että nainen ja seksi ovat yksi ja sama asia. (Derek, 1965.)

Semmonen vähän suututtaa, tai sillä lail ku ajattelee, et se on kummiskin nii seksistinen juttu, et se mies on siinä sen pippelinsä kanssa valmiina penetroidaan ja et ihan ku olis sitte sen naisen kanssa vaan sitä miestä varten tai mulle tulee semmonen olo. (Elisa, 1979.)

Yliseksuaalisuuden stereotypiaa eivät kaikki haastateltavat kuitenkaan kyseenalaistaneet, vaan peräti vahvistivat. Jotkut haastateltavat pitivät biseksuaaleja avoimempina ja seksuaalisuuteen myönteisemmin suhtautuvina kuin keskivertoväestöä ja siinä mielessä yliseksuaalisina verrattuna ns. tavallisiin ihmisiin. Yhteiskunnan koettiin olevan varsin seksuaalikielteenen, minkä arveltiin synnyttävän yliseksuaalisuuden ennakkoluulon. (Maria, 1963; Tanja, 1969; Ilkka, 1970; Jouni, 1980.) Ennakkoluulo yliseksuaalisuudesta käännettiin nurin ja tulkittiin positiivisesti.

Haastateltavat olivat usein kohdanneet myös toisen keskeisen ennakkoluulon eli ajatuksen biseksuaalisuudesta *hämmennyksen tai epävarmuuden tilana ja kehitysvaiheena* kohti homo- tai heteroidentiteettiä. Varsinkin homo- ja lesboyhteisössä mukana oleville

biseksuaaleille oli sanottu, että heidän tulisi lakata häälyminen kahden vaihtoehdon välillä ja tehtävä lopullinen valinta homo- tai heteroseksuaalisuudesta — biseksuaalisuutta ei tällöin pidetty valittavana vaihtoehtona, vaan epävarmana haahuiluna ja päättämättömytenä.

Sitä ei käsitetä ainakaan pysyväksi asiaksi, sen mä oon huomannu. Harvemmin sitä ajatellaan, että se vois olla pysyvä elämänasenne tai mites sitä määrittäiskään, orientaatio, ehkä se on sitte parempi sana. Se on aina nähty lyhytaikaisena poikkemana normaalista. (Veli, 1975.)

Sekä hetero- että homopuolelta tulee tää ajatus, että ei osaa päättää, et se on välivaihe, eli on joko menossa heterosta lesboksi, tai päinvastoin, mutta ei osaa oikeen päättää, ja se on sit semmonen sopiva välivaihe, että kun ei vielä oikeen uskalla sanoa, että olen sitä tai tätä, niin on sit siinä välissä, se on semmonen kiva taukopaikka siinä välillä. (Saija, 1971.)

Homo- ja lesboyhteisössä biseksuaalisuuden olemassaoloon ei välttämättä edes uskottu, vaan haastateltaville sanottiin biseksuaalien olevan oikeasti homoseksuaaleja, jotka vain pelkäävät myöntää asiaa itselleen (Leena, 1958; Veli, 1975). Jotkut haastateltavat olivat kokeneet, että biseksuaalisuutta pidetään varsinkin homo- ja lesboyhteisössä myös eräänlaisena pakokeinona: ihminen ei uskalla tunnustaa omaa homoseksuaalisuuttaan ja sanoo siksi itseään biseksuaaliksi. (Leena, 1958; Kaisa, 1973.) Miran (s. 1976) mukaan lesbo- ja homoyhteisössä biseksuaalisuutta pidettiin usein vain leikittelynä, ei validina identiteettinä; homo- ja lesboyhteisössä biseksuaalien ajateltiin suojautuvan syrjinnältä sulautumalla heteroyhteisöön ja hyötyvän homojen ja lesbojen taistelusta suvaitsevaisuuden puolesta asettumatta itse syrjinnälle alttiiksi.

Kaikki pitää vähän petturina, tai siis sillä lailla että lesboille mä en o oikee lesbo tai sillai oikea tyyppi, koska mä olen biseksuaali ja mähän heti käännän selkäni ja juoksen miehen matkaan ja sitte taas heteroille mä oon taas tämmönen kummallinen välitien kulkija, aidalla istuja että niinku et, joka ei muka osaa päättää. (Venla, 1977.)

Haastateltavat kokivat, että biseksuaalisuutta pidetään lähinnä kokeiluvaiheena ennen lopullisen identiteetin muodostumista ja murrosikään kuuluvana ohimenevänä kautena. Riitalle (s. 1969) oma äiti oli sanonut tämän käyvän vain jonkinlaista vaihetta läpi. Biseksuaalisuuden oli sanottu myös olevan homoseksuaalisen identiteetin yksi vaihe (Tuire, 1970; Saija, 1971; Mikko, 1976). Kaikesta huolimatta jotkut haastateltavat muistuttivat, että vaikka biseksuaalisuus ei juuri heidän kohdallaan olekaan kehitysvaihe, se voi kuitenkin sitä joidenkin ihmisten kohdalla olla (Sirpa, 1967; Mikko, 1976). Kehitysvaihe-ennakkoluulon olivat kokeneet myös Hanna Bertilsdotterin (1999, 16-17) tutkimat ruotsalaiset biseksuaalit. Joillekin Bertilsdotterin haastateltaville oli jopa suoraan sanottu, että biseksuaalisuutta ei ole olemassa.

Ennakkoluulo biseksuaalisuudesta kehitysvaiheena kietoutuu tiukasti ajatukseen biseksuaalista puoliksi heteroseksuaalina ja puoliksi homoseksuaalina. Paula Rustin mukaan länsimaissa biseksuaalisuus nähdään väliaikaisena vaiheena, jonka jälkeen ihmisen odotetaan päätyvän lopulta joko homo- tai heteroseksuaaliksi. Käsitys biseksuaalisuudesta varsinkin homoseksuaalisen identiteettikehityksen välivaiheena näkyy myös identiteettitutkimuksessa. Homoseksuaalisen identiteettikehitysprosessin oletetaan olevan lineaarinen, käyvän läpi samanlaiset vaiheet jokaisella ja päätyvän lopulta samanlaiseen lopputulokseen, homoseksuaaliseen identiteettiin. Oletus identiteettiproessin lineaarisuudesta luo olettamuksen biseksuaalisuudesta yhtenä vaiheena matkalla homoidentiteettiä. (Rust 1996b, 128-129; Rust 1996c, 65; Firestein 1996b, 271; Latokangas 1995, 39.)

Beth Firestein (1996b, 271) toteaa, että länsimaisessa käsityksessä biseksuaalisuudesta korostuu nimenomaan ennakkoluulo biseksuaalisuudesta kehitysvaiheena ja biseksuaalista henkilönä, joka kieltää tai peittää aidon homo- tai heteroseksuaalisen identiteettinsä. Firesteinin mukaan seksuaalisuuden dikotomisuuteen perustuva ennakkokäsitys biseksuaalisuudesta on vaikuttanut myös siihen, miten biseksuaalisuutta on tutkittu. Käsitys biseksuaalisuudesta päättämättömyytenä tai kehitysvaiheena kyseenalaistaa biseksuaalisuuden olemassaolon ja kuvaa sen käsittämättömäksi ja olemattomaksi. (Bower — Gurevich — Mathieson 2002, 35-40.)

Joillekin naispuolisille haastateltavilleni oli sanottu, että heidän tulisi vain löytää oikea ihminen, jotta he pääsisivät biseksuaalisuudestaan eroon. Tällöin oletettiin, että seksuaalinen identiteetti riippuu olennaisesti siitä, kenen kanssa seurustelee vakavasti. (Tanja, 1969; Kaisa, 1973; Hanna, 1975; Pia, 1976.)

Tähän tyyliin että kyllä sä sitten, kun sä löydät sen oikean, no, heteroystävät sanoo, kylse sitte ku löydät sen oikean miehen, sä tuut järkiis, sit niinku homo- ja lesboystävät sanoo, että äh, että ota vaan se kunnan nainen, niin kyllä se siitä. Et kyllähän aika paljon saa kuulla, et se prosessi on vielä kesken. Et jos mä nyt sitten löydän sen oikean ihmisen, niin mun määrittely omasta identiteetistäni muuttuu sen jälkeen jommaksi kummaksi. (Tanja, 1969.)

Kaisa kuvaa asennetta lähes samoilla sanoilla kuin Tanja, mutta suhtautuu käsitykseen ironisesti:

On annettu ymmärtää, että kyllä se sitten siitä, kun sinä sen oikean miehen löydät ja lapsia tulee ja niin edelleen. Tai että kyllä se sitten, kun sinä sen oikean naisen löydät ja se siitä. Itseasias mä oon ruvennu, tai siis siinä vaihees ku mulle kerrottiin tämä, ni mä rupesin miettiä että mähän oon vaihtelevasti homo, en mä oo mikään biseksuaali, mä oon vaihtelevasti homo. Ku on vaihtelevaa pilvisyyttä, elikkä on pilvistä tai ei, mä oon vaihtelevasti homo, ja sitte mä oon taas hetero. (Kaisa, 1973.)

Haastateltavien mukaan biseksuaalisuuteen liitetään myös ajatus biseksuaalin kaksineuvoisuudesta tai sukupuolettomuudesta. Biseksuaaleja pidetään joidenkin haastateltavien mukaan paitsi epävarmoina omasta seksuaalisuudestaan, niin myös omasta sukupuolestaan. (Pirkko, 1970; Tarja, 1970; Saija, 1971; Mikko, 1976.) Sukupuolettomuus samastetaan kypsyttömyyteen: samalla tavoin kuin biseksuaalin oletetaan olevan kehittymässä homo- tai heteroseksuaaliksi, hänen myös oletetaan olevan kehittymässä aidoksi mieheksi tai naiseksi.

Sukupuolettomuus tuli silloin teini-iässä bruttaaleimmassa mahdollisessa muodossa, kun teinitytöille alkoi selvitä, että treffailin sekä miehiä että naisia: "Ootsä joku ruuna vai!?" (Pirkko, 1970.)

Ennakkoluulo biseksuaalisuudesta *muoti-ilmiönä* on samantapainen kuin ennakkoluulo biseksuaalisuudesta kehitysvaiheena: kumpaan ennakkoluuloa luonnehtii ajatus siitä, että biseksuaalisuus on väliaikaista ja ohimenevää. Haastateltavien ajatukset tästä ennakkoluulosta vaihtelevat. Biseksuaalisuuden muodikkuuden haastateltavat kokivat yhtä aikaa sekä myönteisenä että kielteisenä asiana. Toisaalta trendikkyys antaa biseksuaalisuudelle näkyvyyttä, toisaalta se mitätöi biseksuaalisuuden pelkäsi suhdannevaihteluksi. Suurin osa haastateltavista sanoi, että biseksuaalisuus on jollakin tavalla muotia, mutta heidän käsityksensä siitä, mitä biseksuaalisuuden muodikkuus tarkoitti, olivat hyvin monimuotoiset. Haastateltaville oli tärkeää korostaa, että he eivät ole biseksuaaleja trendisyistä.

Kyllähän se tietyllä tapaa ehkä sitä [muotia] onkin, nykyään, ainakin nuorten keskuudessa. Et aattelee semmosia kaheksantoistavuotiaita nuoria, ni kyllä mun mielestä nykyään, jos vertaa kymmenen vuotta sitten, niin hyvin avoimesti tytöt kävelee käsi käässä ja pussailee ja se on semmosta kivaa pientä flirttiä, vähän semmosta erikoisuuden tavoittelua. Määritellään itensä biseksuaaliksi sen takia, että se on jännää, ja erikoista, ja se on pikkutuhmaa, mutta sitte kuitenkin loppujen lopuksi aika moni niistä ihmisistä ei sitä oo, et se on vaan sitte erikoisuuden tavoittelua. [...] [Johtuu] ehkä siitä et ihmiset nykyään on vapautuneempia seksuaalisuudesta, et uskalletaan puhua jo muustakin seksiteknikasta esimerkiksi ku pelkästään se perinteinen, voidaan puhua anaaliyhdyntästä ja muuta. Ja sitte tämmönenki tulee mun mielestä, jos lukee senssi-ilmoituksia ja muita, ni pariskunta etsii aina jotain naista mukaansa, ni en mä tiedä onko he sitten biseksuaaleja vai onko se vaan sitte, että kun nyt uskalletaan ja pitää kokeilla kaikkea kivaa ja jännää. (Tanja, 1969.)

Biseksuaalisuuden trendikkyys haastateltavat sanoivat näkyvän erityisesti muoti- ja viihdeteollisuudessa sekä mainonnassa. Markkinavoimien ja median sanottiin käyttävän häikäilemättä hyväkseen biseksuaalisuuteen liitettyjä ennakkoluuloja ja tiettyä androgyyniä imagoa. (Marita, 1955; Ilkka, 1970; Sari, 1972; Kepa, 1973; Anna, 1976.)

Se on ehkä viihdeteollisuudessa aika hyvin, jossain leffoissa tullu esiin, ja se on tälle trendikästä olla biseksuaali. Monet on just silleen, et sehän nyt on niin trendikästä olla, että se ei ois niinku oikeeta, vaan et se on vaan semmonen juttu. (Sari, 1972.)

Sitähän käytetään hyväks kauheesti esimerkiksi mainonnassa. Ja niinkun unisex-vaatteet, ja kauheesti mainoksissa on genderblendereitä, ja on tyttöpoikia ja poikatyttöjä ja se on siinä mieles valtti, et se on jotain jännää. Ja nuorten, siis teinien mielestä se on jännää kokeilla ja muutenki on semmonen niinku yleisesti on, kai pitäis olla semmonen kokeiluvaihe ihmisen elämässä, että voi vähintään leuhkia, et on pussannu tyttöä. (Anna, 1976.)

Biseksuaalisuuteen suhtautumisen haastateltavat sanoivat myös olevan riippuvaista muotivirtauksista. Joskus biseksuaaliseksi tunnustautuminen on trendikästä, joskus taas ei. Muotivirtaukset ja trendit eivät haastateltavien mukaan kuitenkaan välttämättä vaikuta siihen, onko joku biseksuaali vai ei, vaan siihen, löytääkö biseksuaalisuuden käsitteen määrittämään itseään ja uskaltaako oman biseksuaalisuutensa tunnustaa ääneen.

Emmä sit kuitenkaa usko siihe, et se nyt mikään muoti-ilmiö, semmonen et nyt leikitään olevamme biseksuaaleja, vaan enemmänkin se on lähinnä ehkä sitä, että se koko asia on tullu sillai puhki. Emmä nyt väitä, et ihmiset ois tiedostanu, mutta ihmiset enemmänki tekee spontaanisti asioita ja eivät ajattele sitä sillai, et oisko ne biseksuaaleja. Mutta koska mä olen nyt sitä mieltä, et kaikki ihmiset on pohjimmiltaan tällaseitä [biseksuaaleja], ja siis pakkohan niitten on olla, mun mielestä siis [naurahtaa] ni et ku asiasta puhutaan ja se tulee pinnalle, niin sit joka toinen rupee sanomaan et nojoo, oon mäkin tehny näin ja näin ja näin. (Pia, 1976.)

Ihmiset varmaan helpommin ajattelee itseään biseksuaaleina nykyään kun aikasemmin, et aikasemmin se ei ollu mikään vaihtoehto tai ei sellasesta puhuttu, ihmiset ei varmaan osannu määrittää itseään sellaseks, ku ei tullu ajatelleeksaan. (Meri, 1977.)

Jotkut haastateltavat sanoivat, että biseksuaalisuus on toki muoti-ilmiö tällä hetkellä, mutta tätä he eivät välttämättä kokeneet pahana asiana, vaan sanoivat, että biseksuaalisuuden ollessa muotia ihmiset uskaltavat helpommin tunnustaa biseksuaalisuutensa, ja myös kokeilla eri asioita. Etenkin nuorten sanottiin pitävän biseksuaalisuutta hienona asiana. (Ritva, 1957; Tuire, 1970; Mikko, 1976; Venla, 1977; Niko, 1980.) Jotkut haastateltavat sanoivatkin, että biseksuaalisuus ei sinällään ole muotia, vaan muotia on yleisempi avoin, hyväksyvä ja kokeileva asenne seksuaalisuuteen (Anna, 1976; Mikko, 1976; Elisa, 1979).

Olen huomannut sen itsekin, että nyt on tosi trendikästä olla sillain biseksuaali. Et onhan se kiva et jos siitä ottaa tiedon ihmisiä, jotka ovat sitä kautta sit alkaneet pohtia oikeasti asiaa ja huomanneet et oikeasti tämä ei ole hullumpi juttu. Seki mun mielest vähän osottaa sitä, että kyl hyvin monessa ihmisessä on sitä potentiaalia, kuhan ne vaan saadaan hereille ja miettimään. (Venla, 1977.)

Muoti-ilmiö sillä lailla, et ollaan vapaamielisempiä, ihmiset uskaltaa tunnustaa helpommin, mun mielest se on enemmän sitä, ei voi puhuu mun mielest muoti-ilmiöstä. Tietty ehkä jonki asteisest, et jotku julkikiset pussailee jossain lehtien sivuilla tai jotain, mutta enemmän mä ajattelisin, et vapaamielinen ilmapiiri aiheuttaa sen et ihmiset uskaltaa sanoo sen asian. (Elisa, 1979.)

Varsinkin nuorten tyttöjen sanottiin suutelevan ja flirttailevan keskenään paljonkin sen takia, että se on sallitumpaa ja hyväksytympää kuin aikaisemmin. (Ritva, 1957; Tanja, 1969; Sari, 1972; Minna, 1975; Pia, 1976; Anna, 1976.) Jotkut haastateltavat kertoivatkin kuulleensa olettamuksesta, jonka mukaan biseksuaalit ovat useammin naisia kuin miehiä. Haastateltavat sanoivat sen luultavasti pitävän paikkansa, sillä miehelle koettiin olevan

vaikeampaa olla biseksuaali kuin naiselle. Haastateltavat sanoivat, että naisen on miestä helpompi nimetä itsensä julkisesti biseksuaaliksi, sillä naisen biseksuaalisuuteen varsinkin heteromiesten sanottiin suhtautuvan hyvinkin positiivisesti, kun taas miesten biseksuaalisuus samastettiin haastateltavien mukaan homoseksuaalisuuteen, johon yhteiskunnassamme suhtaudutaan varsin kielteisesti. Biseksuaalisuuden ajateltiin myös mahdollisesti uhkaavan miehisyyttä. (Ritva, 1957; Derek, 1965; Jani, 1970; Ilkka, 1970; Satu, 1976; Mikko, 1976.) Tyttöjen välinen suutelu ja flirttailu katsottiin kuitenkin myös tavaksi herättää kiinnostusta nimenomaan pojissa, ei välttämättä osoitukseksi tyttöjen seksuaalisesta kiinnostuksesta toisiinsa.

Biseksuaalisuudessa muoti-ilmiönä oli haastateltaville myös ikävät puolensa: kun biseksuaalisuuden katsottiin olevan pelkkä trendijuttu, haastateltavien biseksuaalisuutta ei otettu todesta, vaan ajateltiin sen menevän ohi muodin muuttuessa (Elisa, 1979; Katja, 1980). Biseksuaaliksi tunnustautuneen biseksuaalisuuden väitettiin olevan vain itsetehostusta. Monet olivat saaneet lähes sanatarkasti samanlaisia kommentteja: "yrität vain olla erikoinen" (Pirkko, 1970; Kaisa, 1973). Biseksuaalisuuden leimaaminen vain muodiksi aiheutti epäilyksiä myös haastateltavien omassa identiteetissä (Jani, 1970).

Yhteiskunnassa vähän semmonen, että jos sanoo olevansa bi, niin halua olla muodissa mukana, et nyt on in olla bi, et mä oon jotenki sillee cool, et se yrittää nyt olla naisten kanssa väkisin, et pystyis oleen tollai niinku rennosti bi. (Kaisa, 1973.)

Mä oon lukuun semmosen aika ilkeen tuntusen vittuilun tämmösestä heteromiehestä, joka trendikkäästi kertoo ilman kokemuksia olevansa biseksuaali. Tuli mietittyä, että mitenhän hyvin toi sopisi minulle, mut kyl mä nyt silti kokisin olevani aidosti ihan bi, ilman mitään trendikkyksiä. (Jani, 1970.)

Välil vaan tulee semmonen tunne, että ei kai kukaan kuvittele, että mä sanon näin ihan vaan siks et on niin siistiä nykyään olla biseksuaali, et tulee vähän sellanen tunne et kehtaanko sanookaan. (Venla, 1977.)

Haastateltavat kokivat biseksuaalisuuden leimaamisen muoti-ilmiöksi olevan yhteiskunnan tapa mitätöidä biseksuaalisuus aitona identiteettinä. Toisaalta jotkut haastateltavat sanoivat, että kyseessä on nimenomaan vanhoillisten ihmisten puolustusreaktio uutta ja oudoksi koettua kohtaan, ei niinkään koko yhteiskunnassa vaikuttava ajattelutapa. Biseksuaalisuuden leimaamisen muoti-ilmiöksi arveltiin menevän ajan myötä ohi, kun biseksuaalisuus arkipäiväistyy. (Saija, 1971; Aino, 1975.)

Uudet ideologiat tai uudet asiat, tai asiat josta ei ole ennen puhuttu ja tuodaan esille, tyrmätään sillä, et no tää nyt on vaan taas joku trendipelleilloyoikku. Samat asenteet kohdistuu kasvissyöntiin, luonnonsuojeluun, mihin hyvänsä, jotka on tavallaan uusia ideologioita tietyille ihmisryhmille, ni samalla lailla ne yleensä tyrmätään. Ensimmäinen puolustusreaktio varmaan on leimata se, et no ei tää pitkään kestä, kohta meille palautuu taas se hyvä tuttu turvallinen vanha vaihe, ja sitten leimataan, et noi nyt on vaan trendin perässä juoksijoita, et me ollaan sentään hyvällä vakaalla maalla ja kannatetaan näitä perusarvoja [naurua] Et kyllä tommosii asenteita on, mutta mä uskosin, et se on ihan vaan puolustusreaktio. (Aino, 1975.)

Monet haastateltavat sanoivat kuitenkin kohdanneensa myös sellaisia biseksuaaleja, jotka haastateltavien mielestä sanoivat itseään biseksuaaleiksi vain ollakseen trendikkäitä ja cool. (Tanja, 1969; Sari, 1972; Jonna, 1975; Katja, 1980.)

Yhteiskunnan ja kulttuurin tasolla biseksuaalisuuden selittäminen päättämättömyydeksi, kehitysvaiheeksi tai hetero-oikeuksien nauttimiseksi ovat keinoja tehdä biseksuaalisuus merkityksettömäksi. Muita biseksuaalisuuden mitätöimisen rakenteita ovat biseksuaalisuuden liittäminen seksuaaliin kokeiluihin ja promiskuiteettiin sekä biseksuaalisuuden eksotisointi ja trendiluonteiseksi leimaaminen. (Bower — Gurevich — Mathieson 2002, 40.) Haastateltavani pyrkivät aktiivisesti purkamaan ennakkoluuloja, mutta ennakkoluulot aiheuttivat kuitenkin joskus myös epävarmuutta. He sanoivat, että ennakkoluulojen haastaminen on loputon, näännyttävä taistelu tuulimyllyjä vastaan.

Ennakkoluulojen haastamisen keinona voi olla ennakkoluulojen todistaminen vääräksi: biseksuaalisuutta voidaan verrata monogaamiseen heteroseksuaalisuuteen ja vakuuttaa, että biseksuaalit voivat olla yhtä uskollisia kuin hetero- tai homoseksuaalitkin ja että biseksuaalien identiteetti on yhtä pysyvä kuin hetero- tai homoseksuaalinen identiteetti. Toisaalta biseksuaalit voivat murtaa vallitsevaa käsitystä seksuaalisista identiteeteistä ja parisuhteista kuvaamalla biseksuaalisuutta kategorioita murtavana ja rajoja ylittävänä, kuten olen luvussa 8.1.2. Biseksuaalisuus kategorioiden kyseenalaistajana kuvannut. Biseksuaalit voivat haastaa ajatuksen biseksuaalisuudesta olemattomana ja käsittämättömänä määrittelemällä sen luonnolliseksi, normaaliksi, avoimeksi ja kaikkialla läsnäolevaksi. Tällöin hetero- ja homoseksuaalisuus marginalisoidaan poikkeamiksi biseksuaalisuuden normaaliudesta. Nämä diskursiiviset strategiat kyseenalaistavat monoseksuaalisuuden legitimitetin ja siirtävät biseksuaalisuuden tarkastelun keskiöön. (Bower — Gurevich — Mathieson 2002, 38-40.)

8.4.5. Suvaitsevainen tulevaisuus toiveena

Kysyessäni haastateltaviltani, miten biseksuaalisuuteen heidän mielestään sitten pitäisi suhtautua, useimmat vastasivat, että biseksuaalisuuteen ei tulisi suhtautua mitenkään eri tavalla kuin mihinkään muuhunkaan ihmisen erityispiirteeseen. He halusivat, että biseksuaaleihin suhtauduttaisiin kokonaisina ihmisinä, eikä esimerkkeinä biseksuaalisuudesta. Haastateltavat toivoivat, että yhteiskunnassa suhtauduttaisiin myönteisemmin erilaisiin vähemmistöihin ja ihmisryhmiin, kuten vammaisiin ja etnisiin vähemmistöihin.

Haastateltavien mukaan myönteisempi suhtautuminen seksuaalisuuteen yleensä auttaisi myös biseksuaaleja. He totesivat, että tietoa ja valistusta pitäisi jakaa varsinkin lapsille ja nuorille enemmän — tiedon haastateltavat sanoivat olevan yksi parhaista keinoista edistää suvaitsevaisuutta. Koulun roolia asiallisen tiedon jakajana korostettiin.

Haastateltavat toivoivat myös, että biseksuaalisuus olisi näkyvämpi ilmiö, vaikka he eivät toivoneetkaan biseksuaaleille mitään erikoiskohtelua. He sanoivat biseksuaalisuuden näkymättömyyden ja homoseksuaalisuuden varjoon jäämisen olevan yksi syy sille, että biseksuaalit joutuvat kohtaamaan ennakkoluuloja arkielämässään. Haastateltavat arvioivat biseksuaalisuuden tekemisen näkyvämmäksi auttavan myös biseksuaalista identiteettiä rakentavia nuoria, joille positiiviset biseksuaaliset roolimallit olisivat haastateltavien mielestä tärkeitä.

Minulla ei ole ajokorttia, minä kuulun myös nytkin vähempään vähemmistöön, mutta minua ei morkata siitä, voin aivan vapaasti puhua suurella äänellä autottoman ihmisen elämän mukavuuksista, kun muut kuljettaa. Mut emmä semmost voi tehdä biseksuaalina, kuuluttaa, miten kivaa on olla, kun mä voin olla molempien kaa. Ei, eihän se käy. Sinä päivänä ku ollaan siinä vaiheessa, et mä voin työpaikalla rupertella ihan niitä näitä tästä asiasta, se on ideaalitalanne, samalla tavalla kun mä puhun siitä, et mulle ei o ajokorttia. Se on tavote. (Marita, 1955.)

Mun mielest siit pitäis arkipäiväistää, et kun se ei o mikään kummonen juttu, et emmä kulje kadulla ja aattele koko ajan, et vau, mä oon biseksuaali, ja tai tuijottele naisten tissejä tai jotain muuta tälläst näin. Ihan samalla il ku ei kaikki heterotkaan kulje, tai, tai [naurua] miehet tietysti tekee sitä jatkuvasti, mut ei puhuta niistä... Niin mun mielest sen pitäis olla niin, et se on niin arkipäivästä, niin normaalia ja tavallista, et siit ei tarvitse puhua. (Sirpa, 1967.)

Haastateltavat toivoivat yhteiskunnan myös ylipäänsä muuttuvan vähemmän heteroseksistiseksi ja suvaitsevammaksi. Tiukkojen sukupuoliroolien he toivoivat höllentyvän ja erilaisten seksuaali- ja aottelujen hämärtyvän ja selkeiden mustavalkoisten kategorioiden katoavan. Jähmeiden roolien ja rajojen katoamisen haastateltavat arvelivat olevan hyväksi kaikille ihmisille, ei pelkästään biseksuaaleille.

No mä luulen et se ois sillai hyvä, että jos ois enemmän mahdollisuuksia silleen, että se heterous ei ois se ainoa niin sanotusti legitiimi valinta, että olis enemmän valinnanvaraa. Et ei jokapaikasta aina syötettä sitä, että tämä on hetero, se on normaalia, ja kaikki muu on epänormaalia. Et jossois enemmän liikkumavaraa, että olis niitä valinnanvaihtoehtoja enemmän, ni sitte se biseksuaalisuus siinois vaan yks vaihtoehto, et se olis mun mielestä semmonen terve suhtautuminen, eli kukin sais itse päättää sen, että mihin nyt sitte suuntautuu ja kenestä kiinnostuu ja millä tavalla. Ehkä sit ois vähemmän ihmisillä paineita täyttää jotain tiettyjä odotuksia, ei tarttis myydä mitään Viagraakaan niin paljo. [naurua] (Saija, 1971.)

Mun mielest pitäis tapahtua kehitystä siinä, et päästäis vähän niist sukupuolirooleista muutenki eroon, joka olis kaikkien kannalta erittäin hyvä asia. Koska kuitenkin niitä ihmisiä jotka todellisuudessa niihin sukupuolirooleihin [sopii], miehiä ja naisia, niin niit on häviävän pieni määrä, jotka oikeesti on sellaisia. (Mira, 1976.)

Monet haastateltavat mainitsivat myös samaa sukupuolta olevien pariskuntien avioliittomahdollisuuden tärkeäksi keinoksi parantaa biseksuaalienkin asemaa;

haastatteluajankohtana, vuonna 1999 samaa sukupuolta olevien pariskuntien parisuhteen rekisteröintiä koskevaa lakia ei vielä ollut.²¹ Varsinkin samaa sukupuolta olevan ihmisen kanssa parisuhteessa olevat haastateltavat korostivat parilain merkitystä. Tosin jotkut haastateltavat kritisoivat samaa sukupuolta olevien parisuhteiden avioliittolain uutisointia: julkisuudessa laista kirjoitettiin yleisesti homoliittolaina tai homoseksuaalisten pariskuntien parisuhteen rekisteröintilakina. Haastateltavat kokivat tällaisen uutisoinnin biseksuaalisuuden näkymättömyyttä edistävänä (Ilkka, 1970; Heli, 1979). Myös lastenhankinnan tulisi joidenkin haastateltavien mielestä olla helpompaa samaa sukupuolta oleville pariskunnille (Mikko, 1976; Anna, 1976).

Juridisesti ja myös sosiaalisesti ja kulttuurisesti, et ei olisi tällaista syrjivää ilmapiiriä, mikä nyt, mitä on homopareilla ja tietysti myös sitte bipareilla, jotka sattuu oleen samaa sukupuolta. Ennakkoluuloja saisi olla vähemmän. Ja sitte, että olisi juridiset oikeudet. Meillähän oli hirveen kiva, meillä juridiset oikeudet tulee automaagisesti, kun satutaan nyt oleen vastakkaista sukupuolta. Mut jos asia olisi toisin, niin olisi kiva, jos ei olisi joku Häkämies typeryksissään selittelemässä jotain omia umpimielisyyksiään. (Jani, 1970.)²²

Jotkut haastateltavat painottivat myös sitä, että biseksuaalisuuteen liitettyjä ennakkoluuloja ei pysty kumoamaan kuin biseksuaali itse. Epäkohtien huomaajan tulisi itse tarttua niihin ja edistää suvaitsevaisuutta omalla kohdallaan. Haastateltavat olivat sitä mieltä, että avarakatseisuus ja suvaitsevaisuus lisääntyy vähitellen yhteiskunnassa yksittäisten ihmisten toimien kautta. Mikko (s. 1979) sanoi, että avoimuus omasta biseksuaalisuudesta on paras keino muuttaa yhteiskuntaa. Jotkut haastateltavat mainitsivat myös avoimesti biseksuaalit julkisuuden henkilöt suvaitsevaisuuden edistäjinä (Niina, 1974). Biseksuaaleina henkilöinä mainittiin mm. Jorma Uotinen, Boy George (Tanja, 1969; Mira, 1976), Madonna (Pia, 1976) ja David Bowie (Maria, 1963; Ilkka, 1970). Näiden esikuvien haastateltavat sanoivat olevan jonkinlaisina suuntaviittoina biseksuaalisuuden julkisessa määrittelyssä. Tosin biseksuaaliset julkisuuden henkilöt voivat myös uudistaa ennakkoluuloja ja tehdä biseksuaalisuudesta dekadenttia. Ilkka (s. 1970) sanoi biseksuaalien voivan toimia eräänlaisina neuvonantajina polarisoituneessa yhteiskunnassa, sillä biseksuaaleilla on näkemystä ja tietämystä sekä hetero- että homomaailmasta.

21 Laki rekisteröidystä parisuhteesta hyväksyttiin Suomen eduskunnassa 9.11.2001, ja se tuli voimaan 1.3.2002.

22 Jani viittaa oikeusministerinä vuosina 1996-1998 toimineen Kari Häkämieheen, joka suhtautui kielteisesti samaa sukupuolta olevien parien rekisteröintilakiin. Häkämies perusteli kielteistä kantaansa kotikasvatuksellaan ja arvokäsityksillään, ja sulki keskustelun toteamalla: "En halua tätä mitenkään perustella. Tämä on arvokysymys. Se vaan on näin!". Toteamus on jäänyt elämään mm. syrjintää ja lainsäädäntöä käsittelevän kirjan niminä (Turunen 1996).

Haastateltavat olivat toiveikkaita tulevaisuuden suhteen: he sanoivat ihmisten muuttuvan ja muuttuneen avoimemmiksi ja suvaitsevammiksi ajan myötä, jolloin biseksuaalisuudellekin on yhteiskunnassa enemmän tilaa. He ajattelivat myös sukupuoliroolien löystymisen helpottavan biseksuaalienkin asemaa ajan myötä. Haastateltavat sanoivat kaupungistumisen ja kansainvälistymisen antavan ihmisille enemmän tilaa toteuttaa omaa seksuaalisuuttaan ja sukupuolisuuttaan. (Sari, 1972; Minna, 1975; Hanna, 1975; Niko, 1981.) Vanhimmat haastateltavat olivat huomanneet hyvinkin selkeän muutoksen suhtautumisessa seksuaalisuuteen ja seksuaalivähemmistöihin elämänsä aikana (Raimo, 1957).

Ei enää ajatella niin suorasti, että mies on mies tai nainen on nainen, että nykyään ei enää ole niin voimakkaat nää sukupuoliroolit ja sitä kautta tietenkin se vaikuttaa tähänkin. [Ei-heteroseksuaalisuus] on paljon luonnollisempi asia nykyään. (Niko, 1981.)

8.5. Biseksuaalisuus ja yhteisöllisyys

Tässä luvussa pohdin sitä, millaisissa yhteisöissä biseksuaalisuus on tärkeää yhteisöön kuulumisen kannalta, ja sitä, voiko biseksuaalisuus toimia yhteisöllistymisen perustana. Suomessa ei ole varsinaista näkyvää bi-liikettä tai biseksuaalista identiteettipolitiikkaa, joskin haastateltavien tapa puhua biseksuaalisuudesta myönteisenä, homo- ja heteroseksuaalisuudesta erillisenä seksuaalisuuden muotona voidaankin nähdä eräänlaisena identiteettipolitiikkana, jolla luodaan mahdollisuuksia yhteisölliselle biseksuaaliselle identiteetille.

Ensin kuvaan haastateltavieni kokemuksia lesbo- ja homoyhteisöihin kuulumisesta ja Setasta, ja lopuksi pohdin biyhteisön olemassaolon mahdollisuuksia Suomessa.

8.5.1. Biseksuaalit homo- ja lesboyhteisöissä

Varsin suuri osa haastateltavista oli mukana erilaisten homo- ja lesboyhteisöjen toiminnassa. Käytän sanaa "homo- ja lesboyhteisö" tarkoittamaan kaikkia niitä paikkoja ja tiloja, joissa homoseksuaalisuus on normatiivista. Tällaisia tiloja voivat olla esimerkiksi Setan keskusteluryhmä, urheilujoukkue, kaveriporukka, bileiden yleisö, homobaarin asiakkaat tai vaikkapa sähköpostilista. Nämä erilaiset yhteisöt ovat rinnakkaisia, päällekkäisiä ja vaihtelevia, ja olenkin hyvin tietoinen siitä vaarasta, joka syntyy kaikkien näiden yhteisöjen niputtamisesta sanan "homo- ja lesboyhteisö" alle. Huomautan kuitenkin, että myös

haastateltavat puhuvat "lesboyhteisöstä" tai "homopiireistä" yleistäen, tarkentamatta mihin heidän tarkoittamansa "piirit" tai "yhteisöt" sijoittuvat. Se, miten näitä yhteisöjä kuvaan, heijastaa haastateltavieni kokemuksia yhteisöihin kuulumisesta ja siitä, millaiseksi he kokevat oman paikkansa homo- ja lesboyhteisössä biseksuaaleina.

Homo- ja lesboyhteisöihin kuuluville haastateltaville yhteisöt olivat tärkeitä siinä mielessä, että homo- ja lesboyhteisöissä voi vapautua heteronormatiivisista seksuaalisuuskäsityksistä ja osoittaa avoimesti kiinnostuksensa samaa sukupuolta oleviin ihmisiin. Homo- ja lesboyhteisöistä oli myös helpompi löytää samaa sukupuolta olevia kumppaneita kuin heteroseksuaalisen valtaväestön parista. Homo- ja lesboyhteisöt olivat monille tärkeitä myös oman identiteetin kannalta: homo- ja lesboalakulttuurista oli mahdollista löytää vastaavuuksia omille kokemuksille ja ajatuksille helpommin kuin heteronormatiivisesta valtakulttuurista. Monille haastateltaville liittyminen homo- ja lesboyhteisöihin merkitsi oman biseksuaalisuuden kannalta uutta vaihetta, jossa seksuaalisuuden nähtiin voivan olla perustana paitsi seksuaaliselle halulle ja parisuhteille, myös yhteisöllisyydelle.

Haastateltavat olivat kuitenkin havainneet, että biseksuaalisuus herätti homo- ja lesboyhteisöissä ristiriitaisia tunteita. Vaikka suurimmalla osalla haastateltavista oli homo- ja lesboystäviä, jotka suhtautuivat haastateltavien biseksuaalisuuteen neutraalisti tai myönteisesti, varsin moni haastateltava puhui siitä, kuinka vaikeaa biseksuaalin on homo- ja lesboyhteisössä tulla otetuksi vakavasti.

Jotenki minusta lesbot suhtautuu biseksuaaleihin aika kielteisesti. Mä en tiedä miksi, mutta niille on heti, että jos sanot että nä oot bi, ni katotaan vähän kieroön, että se ei niinkö riittäis niille, tai jotain. Mä en tykkää esimes käyä niissä bileissä, koska siellä tuntee ittensä jotenki ulkopuoliseksi. Ehkä se on muuten vaan sellanen sisäpiiri. (Jonna, 1975.)

Amerikkalaisissa homo- ja lesboyhteisöissä bifobia on Robyn Ochs (1996, 228-232) mukaan ongelmallinen. Homo- ja lesboyhteisöt perustuvat homoseksuaalien sorron vastustamiselle ja yhteisöissä on usein hyvin voimakas "me vastaan muut" -henki. Biseksuaalit hämärtävät "meidän" ja "muiden" rajaa ja ovat siten uhkana yhteisölle. Biseksuaalisuus voi olla uhka myös yksittäisten henkilöiden identiteetille: homoseksuaalisen identiteetin muodostaminen on voinut tarkoittaa omien heteroseksuaalisten tuntemusten täydellistä kieltämistä homoseksuaalisen identiteetin hyväksi. Tällöin biseksuaalisuuden olemassaolon myöntäminen tarkoittaisi myös omien heteroseksuaalisten tuntemusten myöntämistä ja siten identiteetin vaarantamista. (Firestein 1996b, 275-276; Rust 1996c, 80.) Myös jotkut haastateltavani selittivät bifobiaa nimenomaan identiteettipävarmuudella: se,

että homo tai lesbo tunnustaa biseksuaalisuuden identiteettinä tuo biseksuaalisuuden liian lähelle itseä ja horjuttaa siten homo- tai lesboidentiteettiä.

Samanlaisiin tuloksiin on päätyntä myös Vera Whisman (1996, 102-103, 105), joka tutki amerikkalaisten homojen ja lesbojen identiteettitarinoita. Suurin osa Whismanin haastateltavista korostaa yhteisyyttä ja samanlaisuutta muiden homojen ja lesbojen kanssa. He eivät kerro vain omaa tarinaansa, tai jaettua tarinaa, vaan tarinaa, jonka he olettavat olevan yhteinen kaikille homoille ja lesboille. Kollektiivinen identiteettitarina sulauttaa erilaiset kokemukset toisiinsa ja korostaa samanlaisuutta. Käsitys homo- ja lesboidentiteetistä yhtenäisenä ei salli häilyvyyttä ja siirtymiä, eikä siinä ole tilaa myöskään biseksuaalisuudelle. (vrt. Whitney 2002.)

Kollektiivinen identiteettitarina luo käsityksen homoista ja lesboista yhtenäisenä, etniseen vähemmistöön verrattavana olevana ryhmänä, jolla on kulttuurin ja paikan rajat ylittäviä yhteisiä piirteitä. Whismanin (1996, 17, 20-21) mukaan vähemmistökeskeinen näkökulma perustuu oletukseen homo- ja heteroseksuaalien välillä olevasta olemuksellisesta erosta ja myös edellyttää eron ylläpitoa. Tämä voi olla yksi niistä syistä, miksi biseksuaalisuuteen suhtaudutaan negatiivisesti monissa homo- ja lesboyhteisöissä: biseksuaalisuus uhkaa homo/hetero-jaon pyhyyttä. Biseksuaalisuus myös samastetaan vahvasti valintaan, jolloin biseksuaalisuus voi näyttäytyä narsistisena sitoutumattomuutena. (Bower — Gurevich — Mathieson 2002, 26; Weeks 1995, 69-86; Ochs 1996, 228-232; Whitney 2002.)

Yhdysvaltalaisessa lesboyhteisössä bifobiaa aiheuttaa myös se, että sana 'lesbo' politisoitiin 1970-luvulla separatistifeministiliikkeessä. Iskulauseella 'feminismi on teoria, lesbous käytäntö' poliittiset lesbot nostivat itsensä yhdeksi naisliikkeen näkyvimmistä ryhmistä. Poliittisessa lesboliikkeessä biseksuaaliset naiset voidaan kokea jopa koko naissukupuolen pettureina. Myös AIDS on aiheuttanut bifobiaa — biseksuaalinaisia on syytetty HIV:n levittämisestä lesbojen keskuuteen. (Ochs 1996, 228-232; Firestein 1996b, 275-276; Sharonrose 1997, 403; Udis-Kessler 1996, 53-55.)

Suomessa ei kuitenkaan ole muodostunut amerikkalaisen kaltaista separatistista feminismiä, joten lesboyhteisön bifobia ei Suomessa paikannu poliittisesti kuten Yhdysvalloissa eikä myöskään ole yhtä voimakasta. Tästä huolimatta varsinkin ne haastateltavani, jotka olivat muodostaneet lesboidentiteetin ennen biseksuaalista identiteettiä, olivat kokeneet hyvinkin raskaasti lesboyhteisössä vaikuttavan bifobian.

Lesbot on niin rankkoja tyyppejä usein, semmoset kovat lesbot, ei ne halua ollenkaan aatella, et mä voisin olla miehist kiinnostunu, tai et ylipäättään kukaan nainen, joka on naissuhteessa vois olla kiinnostunu miehistä. Niiden mielestä se on petturuutta ja luopiomaista ja sille ei pysytä ruodussa ja sit ylipäänsä omituista. (Ritva, 1955)

Hanna Bertilsdotterin (1999, 11-14) tutkimilla ruotsalaisilla biseksuaaleilla on ollut kokemuksia siitä, että homo- ja lesboyhteisö vieroksuu biseksuaaleja. Bertilsdotterin mukaan radikaalifeministinen lesboliike organisoitui myös Ruotsissa, ja sanalle 'lesbo' tuli poliittinen kaiku, mutta Ruotsissa lesboliikkeen asenteet eivät koskaan olleet yhtä kärjistyneet biseksuaalinaisia kohtaan kuin Yhdysvalloissa. Jonkinlaista epäluuloa bi- ja heteronaisia kohtaan on kuitenkin olemassa. Binaisten sanottiin mm. hyötyvän heteroseksistisen yhteiskunnan olemassaolosta, minkä vuoksi binaisia ei haluttu päästää mukaan lesboaktivistiryhmiin. Biseksuaalien sanottiin olevan epäluotettavia ja heiluvan hetero- ja lesboyhteisöjen välillä sitoutumatta kumpaankaan. Binaisia voitiin pitää myös ruotsalaisen lesboyhteisön pettureina samaan tapaan kuin binaisia pidettiin pettureina Yhdysvalloissakin. Homoyhteisössä mukana oleville biseksuaaleille saatettiin sanoa, että heillä ei ole mitään tekemistä homoyhteisössä ja että he ovat heteroyhteisöstä tulleita vakoilijoita, varsinkin silloin, jos he olivat parisuhteessa eri sukupuolta olevan kanssa. (Bertilsdotter 1999, 16-17, 20-26.)

Lesboyhteisö voi kuitenkin tarjota naisille turvapaikan, yhteisön, jossa naisten välinen seksuaalisuus on hyväksyttyä. Lesboyhteisöön kuulumisella on paljon etuja. Siten lesboyhteisöön kuuluminen voi olla tärkeämpää kuin itsen määrittely biseksuaaliksi, ja binaiset voivat mukautua lesboyhteisön normeihin. Binaiset voivat olla puhumatta biseksuaalisuudestaan ja esiintyä lesboyhteisössä lesboina. Kyse ei ole pelkästään siitä, että noudatettaisiin ulkoa-annettuja normeja, vaan myös siitä, että nämä normit sisäistetään. Lesboyhteisössä toimivat binaiset noudattavat itsesäättelyä voidakseen olla lesboyhteisön jäseninä. (Bower — Gurevich — Mathieson 2002, 43-44; Queen 2002, 195-201; Taub 2003, 20-22.)

Myös ulkonäöllä oli merkitystä sille, miten lesbo- ja homoyhteisö suhtautuu biseksuaaliseen ihmiseen. Haastattelemini binaisten biseksuaalisuutta saatettiin lesboyhteisössä kyseenalaistaa ulkonäöllisin perustein sanomalla esimerkiksi, että binainen näyttää liian heterolta liikkuakseen lesbopiireissä (Leena, 1958; Kaisa, 1973).

Mä saan kuulla, et mä oon liian hetero, siis ulkonäöltäni ja olemukseltani. Mä en pukeudu sillä tavalla kun lesbot pukeutuu, elikkä kun on tietty pukeutumistyyli, että on farkut ja teepaita, tai sitten rumasti sanottuna tää ruutupaitaklaani, joka flanellipaidoissa ja maihareissaan siellä vallottaa, sänkitukka päässä ihmisiä. Mulla nyt keväällä vasta hiukset lyheni, elikkä mulla oli semmonen puoleenselkään asti oleva paksu pitkä

tukka. Mä aika paljon kuljen hame päällä ja mä jotenki poikkeen niin paljon tämmöisestä keskiverto[lesbosta]. (Kaisa, 1973.)

Psykologi Jennifer Taub (2003) haastatteli amerikkalaisissa lesboyhteisöissä toimivia biseksuaalisia naisia, ja havaitsi, että yli 90% heistä koki lesboyhteisön ulkonäkönormien poikkeavan heteronormatiivisen valtakulttuurin normeista. Suurin osa Taubin haastateltavista myös totesi näiden normien vaikuttaneen heidän omaan ulkonäköönsä. Lesboyhteisön ulkonäkönormit koettiin usein vapauttavina: lesboyhteisössä on mahdollisuus pukeutua rennosti ja olla oma itsensä. Valtakulttuurin ulkonäkönormien vastustaminen oli myös ideologisesti tärkeää. Toisaalta normit voitiin kokea ahdistaviksi: lesboyhteisön hyväksyntää oli vaikea saada, jos ulkonäkönormeja ei täytetty. Liiallinen naisellisuus, Katjan (s. 1980) sanoin "neiteily" voidaan nähdä merkiksi siitä, että sitoutuminen lesboyhteisöön on epäaitoa.

Riippuu aika paljon ihmisen ulkonäöstä, että miten ihmiset suhtautuu hänen biseksuaalisuuteensa. Onhan se väärin ja surullista, mutta itsekin sorrun usein ajattelemaan, että joo joo, oot bi aina lauantai-iltaisain Mixeillä, muuten täys hetero. Niitä on ollut aika paljon ja tietty se vaikuttaa. Toisaalta: itse oon poikamainen ja ei varmaan kovin moni kavereista tiedä, että oon bi. Tai jotain sinne päin. (Katja, 1980.)

Poikamainen ulkonäkö on tapa korostaa täysivaltaista jäsenyyttä lesboyhteisössä. Tällöin lesboyhteisön hyväksynnälle olennaisempaa on se, että nainen näyttää lesbolta ulospäin — ei niinkään se, millaisia seksuaalisia haluja hänellä on. Maskuliininen pukeutuminen takaa lesboyhteisön hyväksynnän niin kauan kuin biseksuaalisuudesta ei puhuta ääneen.

Haastateltavieni mukaan biseksuaalisuuteen liitetyt ennakkoluulot vaikuttavat vahvasti homo- ja lesboyhteisössä. Haastateltavat sanoivat, että erityisesti lesbot ajattelevat, että biseksuaalit ovat uskottomia: bi-naisiin ei kannata sotkeentua, ellei halua murtunutta sydäntä, sillä bi-naisten ajatellaan aina lopulta hylkäävän naisystävänsä ja palaavan miehiin. Lesboyhteisön näkökulmasta biseksuaalit ovat heteronaisia, jotka tekevät trendikkäitä seksikokeiluja oman sukupuolensa kanssa, mutta eivät pyri toimimaan muuten mukana lesboyhteisössä. Biseksuaali on pervoturisti, joka huvittelee seksuaalisessa alakulttuurissa, mutta ei vaivaa päätään seksuaalisten vähemmistöjen yhteiskunnallisella asemalla — tai edes eroottisten turistikohteidensa tunteilla. Biseksuaalisuus nähdään trendikkäänä leikkinä, ei identiteettimahdollisuutena. Katja kuvaa yleistä mielikuvaa biseksuaaleista seuraavasti:

Ainakin Tampereella on alkanut taas muoti-ilmiö: kaikki tytöt/nuoret naiset on biseksuaaleja. Se on tosi cool ja pojat pitää siitä... Tämän vuoksi oon ite alkanu mieltään itseäni mielummin lesboksi kuin biseksuaaliksi, 'niille' naureskellaan esimerkiksi Mixeillä (Treen homobaari) aikas paljon. Tähän tietty vaikuttaa myös se, että mun kaverit mieltää mut lesboksi ja oon käsittäakseni aika lailla lesbon näköinen, tällainen poikamainen. Meidän kaveriporukassa mielletään biseksuaalit usein kokeilijoiksi, tää taas liittyy siihen, että moni on

saanut 'niiltä' takkiinsa: hyvin sujuva suhde päättyy siihen että tyttö palaa takaisin poikaystävänsä luokse. (Katja, 1980)

Biseksuaalin mahdollisuudet elää homo- tai heteroyhteisössä riippuvat Hanna Bertilsdotterin (1999, 28-29) mukaan paljon siitä, millaisia kontakteja hänellä on eri ihmisiin. Homo- tai lesboystävien suhtautuessa biseksuaalisuuteen positiivisesti on oman biseksuaalisuuden kanssa helpompi elää tasapainossa, vaikka homo- ja lesboyhteisö kokonaisuutena suhtautuisikin negatiivisesti biseksuaaleihin.

Onkin merkilläpantavaa, että haastateltavieni kritisoidessa homo- ja lesboyhteisössä vallitsevia asenteita biseksuaalisuutta kohtaan, he kritisoivat nimenomaan omaa yhteisöään. Se, että he tunsivat homo- ja lesboyhteisössä vallitsevat asenteet ja ennakkoluulot, kertoi perehtymisestä yhteisöön ja myös sitoutumisesta siihen: haastateltavat eivät halunneet irrottautua homo- ja lesboyhteisöä ja hylätä sitä, vaan muuttaa siinä vallitsevia asenteita. Kritiikistä huolimatta — tai ehkä juuri sen vuoksi — he pitivät homo- ja lesboyhteisöön kuulumista itselleen tärkeänä. Vaikka homo- ja lesboyhteisössä biseksuaalisuuteen saatettiin suhtautua nuivasti, yhteisö kuitenkin antoi haastateltaville mahdollisuuden osoittaa kiinnostustaan samaa sukupuolta kohtaan avoimesti, mikä oli haastateltaville merkityksellisempää kuin kielteiset asenteet biseksuaalisuutta kohtaan.

8.5.2. Biseksuaalit Setassa

Kyselin haastateltavilta myös Setan eli Seksuaalinen Tasavertaisuus ry:n toiminnassa mukana olemisesta. Setan perusajatuksena on seksuaalinen tasavertaisuus erilaisten seksuaalisten ryhmien välillä, joten vaikka Seta onkin profiloitunut homojen ja lesbojen järjestöksi, se pyrkii edistämään seksuaalista tasavertaisuutta yhteiskunnassa seksuaalisesta tai sukupuolisesta suuntautumisesta huolimatta. Siten Seta on luonteeltaan järjestö, joka toivottaa erilaiset seksuaaliset vähemmistöt tervetulleiksi, ja jonka piirissä biseksuaalien yhteisö voisi syntyä ja toimia. Esimerkiksi biseksuaalien keskusteluryhmät syntyvät yleensä nimenomaan Setassa aktiivisten biseksuaalien toimesta.²³

Useimmat haastateltavat olivat olleet jossain määrin Setan toiminnassa mukana. Jotkut haastateltavat olivat hyvinkin aktiivisia jäseniä toimien esimerkiksi Setan

23 Seksuaalinen Tasavertaisuus Seta ry:n paikallisjärjestöt ovat eri paikkakunnilla järjestäneet keskusteluryhmiä biseksuaaleille. Vanhin ja edelleen toimiva ryhmä on Helsingin Seta ry:n järjestämä bi-ryhmä. Naisasialiitto Unioni puolestaan järjestää kahvi-iltoja binaisille. Nämä yksittäiset keskusteluryhmät eivät kuitenkaan riitä muodostamaan selkeää bi-alakulttuuria tai bi-yhteisöä.

puhelinpäivystyksessä ja vapaaehtoistyöntekijöinä, mutta suurin osa Setan toimintaan osallistuneista haastateltavista oli käynyt vain bileissä tai keskusteluryhmissä. Jotkut olivat Setan kanssa tekemisissä lähinnä sähköpostilistan kautta. Myös Setan julkaisema jäsenlehti Z mainittiin — useat maksoivat jäsenmaksua lehden saadakseen, mutta eivät olleet juuri muuten yhdistyksen toiminnassa mukana. Jotkut haastateltavista eivät kuitenkaan osallistuneet Setan toimintaan, koska he kokivat, että yhdistyksellä ei ole heille mitään annettavaa. Saatettiin sanoa myös, että koska biseksuaalisuus ei ole omassa elämässä kovin keskeinen asia, ei sen perusteella katsottu tarvittavan yhdistyskontakteja (Sari, 1972; Minna, 1975; Mira, 1976), tai että yhdistystoimintaa sinällään ei pidetty kiinnostavana (Aino, 1975; Mikko, 1976).

Setan keskusteluryhmissä käyneet olivat kokeneet keskusteluryhmät antoisiksi. Ajatusten jakaminen toisten biseksuaalien ja toisten ei-heteroseksuaalien kanssa oli koettu vapauttavaksi ja kasvattavaksi. Ryhmissä oli saatu myös vahvistusta omalle identiteetille. Haastateltavat olivat käyneet paitsi biseksuaaleille tarkoitettussa ryhmässä, myös vain naisille suunnatussa ryhmässä ja sadomasokistien ryhmässä.

Vaikka Seta yhdistyksenä on avoin ja suvaitsevainen, jotkut haastateltavat kokivat kuitenkin, että monet ihmiset Setan piirissä suhtautuvat biseksuaaleihin kielteisesti tai vähättelevästi. Erityisesti Setan toiminnassa aktiivisesti mukana olevilla haastateltavilla oli aika raadollinen näkemys siitä, kuinka Setan virallinen linja ja sen piirissä toimivien ihmisten asenteet biseksuaalisuutta kohtaan eivät välttämättä kohtaa. Setassa aktiivisesti toimiva Tanja (s. 1969) olikin pyrkinyt tuomaan biseksuaalien asiaa enemmän esille yhdistyksessä.

Kyllähän Setan sisällä edelleenkin on valitettavasti vähän, ei kaikilla, mutta se, että sun identiteettikehitys on kesken ja että lesbohan sää oot, mutta sä haluat pitää ton takaportin, jos sattuu ikävästi. Et ei ainakaan [Pikkukaupungissa] toimi bi-ryhmä, meillon parisataa jäsentä ja bi-ryhmä ei toimi, koska ihmiset ei uskalla tai viitti määritellä itseensä biseksuaaliksi, vaikka mä tiedän, että niiton paljon. [...] Onhan siitä vähä, ei hyvät kaverit mitenkään, mut välillä kuulee joiltakin ihmisiltä, että no, sehän on se meidän hetero[aktiivi] tai se on se bisarinainen, että miesten kanssahan toi aina liikkuu tai jotain, vähän semmonen väheksyvä [asenne]. (Tanja, 1969.)

Vaikka Seta esiintyykin kaikkien seksuaalivähemmistöjen puolestapuhujana, monet haastateltavat valittivat, että Seta keskittyy lähinnä homojen ja lesbojen mielenkiinnon kohteisiin, ja että esimerkiksi Z-lehdessä ei biseksuaalisuus nouse tarpeeksi selkeästi esille (Sirpa, 1970; Jani, 1970; Pirkko, 1970; Kepa, 1973; Heli, 1979). Saija (s. 1971) mainitsi myös, että Setan toiminnassa naiset jäävät usein varjoon, ja toiminta tapahtuu miesten ehdoilla sukupuolisesta suuntautumisesta riippumatta.

Virallinen linjahan on se, että kaikki ollaan tässä samanlaisia, oli homo tai lesbo tai bi tai sit on transihmiset ja on sadomasokistit ja kaikki muut. Se mua pikkusen häiritsee, että kaikki, jotka ei oo heteroita sitten niputetaan samaan laariin, jonka otsikko pistetään että "poikkeavat", koska mun mielestä esimerkiksi transvestiitit ei oo poikkeavia, siinä oo mitään kummallista, et joku halua pukeutua naisten vaatteisiin, siitäki on tehty vaan joku kummallinen poikkeavuus. Mun mielestä biseksuaalisuus on sellanen niin sanotusti normaaliolotila, et siinon vaan se huono puoli, et jos määrittelee jonku normaaliksi, ni sillon pitää myöski määritellä mikä on epänormaalia. (Saija, 1971.)

Vaikka Setan toiminta oli haastateltavista sinänsä tärkeää, niin kaikkien seksuaalisten ja sukupuolisten eroavaisuuksien niputtamista samaan nippuun pidettiin pikemminkin heteroseksismiä vahvistavana kuin sitä purkavana asiana. (Pirkko, 1970; Saija, 1971; Mikko, 1976.) Myös Setan seksuaalikeskeisyyttä pidettiin jossain määrin negatiivisena. (Veli, 1975.)

Seta, tottakai se on seksuaalikeskeinen, koska sehän ajaa seksuaalista tasa-arvoa, onhan se nyt väistämätöntä, että siellä sitten unohtuu välillä se, se et mistä ihmisyydessä oikeesti onkaan kyse. (Veli, 1975.)

Haastateltavat kuitenkin pitivät Setaa tärkeänä yhteiskunnallisena toimijana ja vaikuttajana, vaikka kritisoivatkin sitä, miten Setassa toimivat ihmiset puhuvat biseksuaalisuudesta, ja sitä, kuinka biseksuaalisuus jää Setassa näkymättömäksi. Setassa aktiivisille haastateltaville Seta kuitenkin tarjosi sekä yhteisön että yhteiskuntaan vaikuttamisen kanavan, jonka kautta hakea näkyvyyttä sekä biseksuaalisuudelle että seksuaalisille vähemmistöille yleensä. Riitta (s. 1969) jopa puhui omasta "Seta-identiteetistään", sillä hänelle Setassa toimiminen oli lähes yhtä tärkeää kuin oma biseksuaalisuus.

8.5.3. Biyhteisön mahdollisuus?

Merkittävä ero haastattelemini suomalaisten biseksuaalien ja amerikkalaisten biseksuaalien kokemuksissa oli se, että Yhdysvalloissa on olemassa selkeä biyhteisö, jollaista Suomessa ei ainakaan vielä ole. Yhdysvaltalainen biseksuaalien yhteisö alkoi syntyä jo 1970-luvun alussa ja muodostui bi-liikkeeksi ja -yhteisöksi 80-luvun loppuun mennessä. 1990-luvulla biseksuaalisuutta käsittelevien julkaisujen ja tutkimusten määrä kasvoi valtavasti Yhdysvalloissa. Bi-liikkeen päämääränä ovat olleet mm. seksuaalisten lokeroitien purkaminen, seksuaalisen monimuotoisuuden puolustaminen, perinteisen yksiavioisen parisuhdeihanteen monipuolistaminen ja ennakkoluulojen purkaminen. Yhdysvalloissa bi-yhteisö on sirpaloitunut erillisiin pieniin ryhmiin kiinnostuksen kohteiden mukaan. Yksittäiset yhdistykset voivat olla mielenkiinnonkohteiltaan hyvinkin rajoittuneita, kuten esimerkiksi Bi Star Trekkiet tai seksuaalista ahdistelua vastustavat monikulttuuriset

biseksuaalit. Amerikkalaisella biyhteisöllä on jo suhteellisen pitkä historia takanaan, eikä sirpaloitumisen koeta uhkaavan koko biyhteisöä ja -liikettä. (Hutchins 1996, 243-246, 254; Udis-Kessler 1996, 52-59.) Suomessa tällaista sirpaloitunutta biyhteisöä voisi tuskin koskaan syntyä, jo senkin vuoksi, että Suomen väkiluku on niin pieni.

Yhdysvalloista ovat lähtöisin erilaiset kansainväliset biseksuaalisuutta käsittelevät tapahtumat ja konferenssit. Ensimmäinen bikonferenssi pidettiin Yhdysvalloissa 1990, ja ensimmäinen eurooppalainen bi-konferenssi pidettiin kesällä 2001 Rotterdammassa. (Hutchins 1996, 248; Kangasvuori, 2002.) Konferenssit ovat olleet luomassa kansainvälistä biyhteisöä ja tietoisuutta biseksuaalisuudesta, mutta suomalaisesta näkökulmasta niillä on ollut suhteellisen pieni merkitys: konferensseissa on ollut mukana vain muutamia suomalaisia.

Myöskään Ruotsissa ei varsinaista organisoitunutta biliikettä ole, vaan bitoiminta on verrattavissa suomalaiseen bitoimintaan. RFSL:n, suomalaista Setaa vastaavan ruotsalaisjärjestön, toimintaan on kuulunut biseksuaalien keskusteluryhmän ylläpitäminen 1990-luvun alusta, samaan tapaan kuin Seta on Suomessa ylläpitänyt vastaavanlaista biryhmää. Ruotsin puolella bitoimintaa on myös Internetissä postituslistan ja keskustelukanavan eli chatin muodossa kuten Suomessakin. (Bertilsson 1999, 13.)

Suurin osa haastateltavista sanoi, että he eivät olleet Suomessa törmänneet minkäänlaiseen biyhteisöön, saati että olisivat olleet osa sitä. Biyhteisön puuttuminen voitiin kokea ongelmallisena siinä mielessä, että biseksuaaleilla ei ole mitään näkyvää ihmisryhmää, johon voisi samastua. Jotkut arvelivat, että biseksuaalien yhteisö muodostuu kaikista niistä ihmisistä, jotka tiedostavat oman biseksuaalisuutensa, mutta yhteisöä ei määritelty sen tarkemmin (Aino, 1975). Popmusiikkiin liittyvä alakulttuuri mainittiin kuitenkin yhtenä mahdollisena biyhteisön paikkana, mutta haastateltavat eivät olleet siinä kuitenkaan itse osallisina (Pirkko, 1970; Kepa, 1973; Anna, 1976). Kansainväliseen biyhteisöön sanottiin suomalaisten biseksuaalien pääsevän kiinni Internetin kautta (Ilkka, 1970; Ella, 1975). Myös parinvaihtopiirit mainittiin mahdollisina biyhteisöinä, vaikka parinvaihtolakulttuuria sanottiinkin "heteroiden keksimäksi" (Ritva, 1957; Raimo, 1957).

Ehkä jokainen bi on tietämättään ja tahtomattaan osa alakulttuuria. Toisaalta bi-ihmiset luokitellaan homo- ja lesbokulttuuriin tai valtakulttuuriin (heterot) kuuluviksi (seksuaalisten tekojensa perusteella). Joka tapauksessa, mielestäni jokainen biseksuaali joutuu muodostamaan oman kulttuurinsa ihan itse, yksin. (Heli, 1979.)

Haastateltavani sanoivat, etteivät he välttämättä tarvitse selkeästi rajattavaa biyhteisöä. Useimmat haastateltavat eivät olleet kiinnostuneita erityisen biyhdistyksen tai vastaavan perustamisesta. Jos erityisiä biyhdistyksiä tai -tapaamispaikkoja olisi, monet haastateltavat

pitäisivät niiden olemassaoloa myönteisenä ja todennäköisesti kävisivät niissä silloin tällöin, mutta he eivät kokeneet asiaa niin tärkeäksi, että haluaisivat itse organisoida bitoimintaa. Jotkut sanoivat biyhteisön tai biyhdistyksen perustamisen olevan sinänsä hyvä ajatus, mutta yhteisön käsitteen he ajattelivat perustuvan yhteisön ulko- ja sisäpuolen rajan määrittelylle, minkä he kokivat kielteisenä (Leena, 1958; Derek, 1965; Elisa, 1979). Jotkut haastateltavat eivät mielestään tarvinneet mitään yhteisöjä pelkästään seksuaalisuutensa perusteella; biseksuaalisuuden sanottiin olevan niin luonnollinen ja tavallinen ilmiö, ettei mitään yhteisöä sen tukemiseksi tarvita.

Biseksuaalien nähtiin myös olevan niin heterogeeninen ryhmä, että yhteisen mielipidelinjan löytymisen ajateltiin olevan vaikeaa. Yhteenkuuluvuuden tunteen luominen pelkästään biseksuaalisuuden perusteella koettiin keinotekoiseksi. Yhteisön syntymiseen sanottiin tarvittavan muitakin intressejä kuin pelkkä biseksuaalisuus: esimerkiksi Setan perustamisen taustalla oli tarve muuttaa lainsäädäntöä ja vaikuttaa yhteiskunnan asenteisiin.

Mullon tällöinen käsitys, et ekakskin jo kaikki tällöiset homoseksuaaleille tarkoitetut yhdistykset ni se on ihan sama ku perustas yhdistyksen sinisilmäisille ihmisille tai vihreäsilmaisille ihmisille, että oletetaan että tietyn piirteen takia ne kaikki tulee hyvin toimeen keskenään. Esimerkiks näistäkin bi-ihmisistä jotka mä tiedän, hyvin harvan ihmisen kans mä haluaisin ees tutustua. (Kaisa, 1973.)

Setassa aktiivisesti toiminut Tanja (s. 1969) sanoi, että biseksuaalisuuden perusteella olisi todennäköisesti vaikeaa saada ketään kokoontumaan pääkaupunkiseudun ulkopuolella: Suomen ainoat pitempään vakituaisesti toimineet biseksuaalien keskusteluryhmät ovat Helsingissä, muilla paikkakunnilla biryhmien pito on usein jäänyt pelkäksi yritykseksi.

Mä tiedän hirveen paljon biseksuaaleja, jotka ovat tuolla normaaliheteroväestön mukana, et ne ei liity mihinkään Setaan, että niitten ei tarvi tukea sitä omaa identiteettiä tällöisen vähemmistöjärjestön kautta, eivätkä koe että heidän tarvii lähteä homobaareihin tai Setan bileisiin. (Tanja, 1969.)

Useat haastateltavat sanoivat, että tarvetta erityiselle bi-yhdistykselle ainakaan Setan ulkopuolella ei ole. He pitivät myönteisenä sitä, että Suomessa erilaiset seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt toimivat saman kattojärjestön alaisena toisin kuin monissa muissa maissa. Haastateltavat muistuttivat myös, että vaikka bi-yhdistystä ei olekaan, Setan sisällä toimii kuitenkin bi-keskusteluryhmä, ja Setan palvelimella ylläpidetään bi-sähköpostilistaa. Muutenkin Internetin kautta katsottiin olevan helpompaa ja kannattavampaa perustaa erilaisia yhteisöjä ja tapaamispaikkoja kuin yhdistysrekisterin kautta (Marita, 1955; Ilkka, 1970; Saija, 1971).

Olisihan se tietenkin sosiaalisen kanssakäymisen kannalta ihan mukava asia, mutta jos sille annettaisiin jotain syvempiä merkityksiä, niin ei se ole tarpeen, mun mielestä. Sen ei tarvitse olla mikään yhteiskunnallista

asemaa [muuttava] suuri, suuri muutosliike, kansanliike, [naurua] voi olla ihan todellakin vaan sosiaaliseen kanssakäymiseen. Pääsis sillai juttelemaan ihmisten kanssa. Ei tosiaan, mä en usko semmoseen, että siit olis hirveesti apua, jos me nyt sitten jaettas esimerkiksi Seta eri lohkoihin, se vaan heikentäis sitä alakulttuurin voimaa, koska meillähän on todellakin hirveesti vielä tehtävää tässä yhteiskunnassa. (Veli, 1975.)

Haastateltavat näkivätkin biseksuaalit osana lesbo- ja homoyhteisöjä, eikä niinkään omana, yhteisöjä muodostavana ryhmänä. Biseksuaaleilla ajateltiin olevan samanlaisia tavoitteita suvaitsevaisuuden edistämiseksi ja syrjinnän vastustamiseksi kuin homoilla ja lesboilla, joten biseksuaalien ajateltiin kuuluvan luontevasti homo- ja lesboyhteisöihin. (Sirpa, 1967; Tuire, 1970; Saija, 1971; Mira, 1976.) Tosin Mira (s. 1976) muistutti biseksuaaleilla olevan myös jossain määrin erilaisia yhteiskunnallisia tavoitteita kuin homoilla ja lesboilla siinä mielessä, että Miran mukaan biseksuaalit vastustavat lokerointia.

Must tuntuu että aika vähän [on bialakulttuuria], et eiköhän tosiaan kuuluta sinne homojen ja lesbojen sekaan sitten, et se on tavallaan yhteistä alakulttuuria niitten kans, et mitään omaa, erillistä en oikeen usko että kovin paljon olis. (Tuire, 1970.)

Monet haastateltavat sanoivat myös, että he eivät sinänsä halua tavata ihmisiä missään tiettyssä yhteisössä tai paikassa, jossa seksuaalinen suuntautuminen on selkästi pinnalla vaan törmäävät mieluiten erilaisiin ihmisiin, myös toisiin biseksuaaleihin, tavallisessa arkielämässä. (Veli, 1975; Jonna, 1975; Pia, 1976.)

Mä paljo mielummin etsin ite ihmisiä, tai tuntuu siltä, että haluais ehkä enemmänki sitä, että ne hemmetin homobaarit alkais hyväksymään muutki ihmiset. Mä en tykkää yhtään siitä, et jaotellaan miehille ja naisille eri baarit, mun mielestä se on hirveä. Musta ne vois olla kaikki tyylin avoimia ja sit kaikille avoimia. (Pia, 1976.)

Uskon johdatukseen, joo... Siksi tietoinen hakeutuminen joittenkin ihmisten pariin sen takia, että niillon tietty puoluekanta jos nyt sanotaan niin [nauraa] ei ole minun tapa toimia. Luulenpa, että se on toiminut minulle hyvin, että olen elänyt elämäni ihan niinkuin on mieli tehnyt, tuuli tuonut ja [niinpä sitten mun] elämässä on paljon bi- ja homoseksuaaleja itsestään. (Veli, 1975.)

Jotkut kuitenkin sanoivat, että erityinen biyhteisö olisi tarpeen nimenomaan siksi, että biseksuaalit ryhmänä ovat enemmän irrallaan sukupuolirooleista kuin homo- tai heteroseksuaalit eivätkä voi samalla tavalla sulautua esimerkiksi Setaan. Raimo (s. 1957) toivoi nimenomaan sellaisia tapaamispaikkoja, joissa on mahdollista etsiä seksikumppania.

Aika rankkaa seistä yksin kaikkia muita vastaan, tai siltä se tuntuu, koska asenteet on niin negatiivisia. Kyl semmonen yhteisö tai joku antaa aina tukea. Toisaalt mua ajatuksena pelottaa tällases yhteisös, et siel ois ahdasmielisyyttä. (Elisa, 1979.)

Ryhmätoiminta, yhdistykset ja tapaamispaikat joissa voi lohduttautua samankaltaisten seurassa, ovat tietysti mielestäni periaatteessa kaikinmukomin suotavia, paitsi silloin kuin niiden asialistalla ja koko kokoontumisen perusteena on muilta ihmisiltä suojautuminen, heidän eristämisensä ulkopuolisiksi ja oman erillisen minäkuvan vahvistaminen, missä piilevät fasismin ainekset, enkä melkein vaistomaisesti pidä minkään lipun tai nimikkeen alla kokoontumisesta ja yhden köyden vetämisestä. (Derek, 1965.)

Biyhteisön puutteesta huolimatta suurin osa haastateltavista tunsikin myös muita biseksuaaleja. Kysyin haastateltavilta, vastaavatko heidän tuntemiensa biseksuaalien ajatukset biseksuaalisuudesta heidän ajatuksiaan saadakseni selville, kuinka yhteisiksi biseksuaalit kokevat ajatuksensa biseksuaalisuudesta ja voidaanko sanoa, että biseksuaalit muodostavat Suomessa jonkinlaisen yhteisön. Yleistäen voidaan sanoa, että varsinkin nuorten biseksuaalien keskuudessa ajatukset ja käsitykset biseksuaalisuudesta ovat varsin samanlaisia. Yhteisten käsitysten perusteella ei voida vielä väittää, että suomalaista biyhteisöä olisi olemassa, mutta yhteiset käsitykset kuitenkin tukevat hypoteesia biseksuaalisuuden määrittelyn kulttuurisen mallin olemassaolosta. Haastateltavien tuntemat biseksuaalit eivät aina olleet täysin sama mieltä biseksuaalisuudesta haastateltavien kanssa, mutta yleislinjan suhtautumisessa biseksuaalisuuteen koettiin olevan sama. Haastateltavat myös muistuttivat, että ihmiset ovat aina erilaisia, joten mitään täysin yhtenäistä suhtautumista biseksuaalisuuteen on mahdotonta löytää.

Muitten [tuntemieni biseksuaalien] käsitykset biseksuaalisuudesta on käsittäakseni melko samanlaisia kun munkin, ainakin sen osalta, että kaikki biseksuaaleihin liitetty stereotypiat on aivan naurettavia. Käsitykset voi mennä vähän ristiin siinä vaiheessa kun keskustellaan seurustelusta jne. Mä oon ehdottoman yksiaviainen, enkä ihan aina ymmärrä (vaikka yritänkin ymmärtää) miten jollain voi olla useampi kuin yksi kumppani. Mutta tää ei nyt liity ainoastaan bi-tuttuihin vaan ihan kaikkiin tuttuihin. (Heli, 1979.)

Monille haastateltaville muiden biseksuaalien tuntemisesta ja heidän ajatuksistaan oli kuitenkin ollut apua oman biseksuaalisuuden määrittelyssä. Yhdenkin biseksuaalin tuntemisella saattoi olla suuri merkitys. Varsinkin silloin, kun myös kumppani oli biseksuaali, hänen tuellaan oli tavattoman paljon merkitystä oman biseksuaalisen identiteetin kehitykselle.

[Sannalla ja Jyrkillä] on ollu siin aika paljon vaikutusta, kun ne kuitenkin on molemmat bisejä, ja mä sitten oon niitten kans siitä puhellu ja [Sanna] on kyselly multa aina kinkkisiä kysymyksiä, mihin mä en osaa vastata ku mulle ei o tapana kysellä sellasia, määrittelyjä, tällasta. Niin et ihan sen nimen löytämiseen, ni siihen on vaikuttanu sit taas muut biset. (Mikko, 1976)

Tuolla kokoontu binaisten ryhmä, niin mä kävin siellä muutaman kerran juttelemassa biseksuaalisuudesta ja se oli tosi hyvä juttu. En olisi ikinä kuvitellu. Se kuulostaa ihan siltä niinku mul ois mielenterveysongelmia ja mun pitäs mennä johonki ryhmään keskustelemaan niistä... [nauraa] Mulloli hirveen kynnys mennä sinne. [...] Mut sit ku mä menin sinne loppujen lopuks, ni sit se oliko tosi helpottavaa, ja mä olin niin onnellinen, ku mä tulin sieltä ekakertaa, mä olin uus ja mä olin saanu kertoa nää asiat ja mä sain kuulla, et muitaki ihmisiä on. Siis, kyl mä tiesin, et niitä on pakko olla, en tuntenut olevani yksin maailmassa, mut se että oli saanu jonkun yhteyden johonkin ihmisiin, vaikka ne oli mua vanhempia, ja vaikka ne oli tiiviisti parisuhteessa tai jotain, mä olin vaan niin onnellinen, et haa, hirveen helpotus et saa kertoa jollekkin samanlaiselle niistä asioista. Se oli kauheen hyvä juttu. (Ella, 1975.)

Ne haastateltavat, jotka eivät omaa biseksuaalisuuttaan määritellesään olleet tunteneet biseksuaaleja sanoivat, että biseksuaalien — tai edes jonkun seksuaalivähemmistöön kuuluvan henkilön — tuntemisesta olisi ollut oman identiteettiprosessin aikana apua.

Varsinkin nuorille biseksuaaleille katsottiin olevan hyödyllistä tuntea myös muita biseksuaaleja — jotkut haastateltavat olivat jopa toimineet nuorten biseksuaalien tukihenkilöinä ja roolimalleina (Tanja, 1969; Kaisa, 1973; Anna, 1976; Jouni, 1980).

Jos olisi tuntenut muita biseksuaaleja, ois jotenki tajunnu sen, et ei se o mitenkään epänormaalia tai mitenkään perverssiä. Et on vaan vähän erilaisesti ajatteleva ihminen ja et se ei oookkaan mikään maailmanloppu. Koska se siinä vaiheessa tuntu jotenki sellaselta, niinku et nyt mä oon tällanen epänormaali tyyppi, et voinko koskaan elää normaalia elämää, entä jos joku saa tietää. [naurua] (Mira, 1976.)

Ahdasmielisessä ympäristössä eläneiden biseksuaalien ajateltiin tarvitsevan toisten biseksuaalien tukea erityisesti. Toisaalta jotkut haastateltavat sanoivat myös, että jokaisen ihmisen on pohdittava itse omaa biseksuaalisuuttaan, eikä omaan pohdintaan välttämättä vaikuta se, kuinka monta biseksuaalia lopulta tuntee (Heli, 1979; Johanna, 1980). Haastateltavat olivat kuitenkin yleensä sitä mieltä, että toisten biseksuaalien tuntemisesta ja heidän kanssaan ajatusten vaihtamisesta on biseksuaalille hyötyä. Lisäksi muiden biseksuaalien kanssa keskustelemista pidettiin yksinkertaisesti hauskana ja mielenkiintoisena.

Onha se hauskaa, siis ymmärtää tavallaan, et hei, noi ihmiset, niillon sama ongelma kun mulla tai siis semmonen et, koska aina joka asia on jotain ongelmia ja sit sä tajuat et se on sama ongelma, mikä on olemassa, tai sit sama joku positiivinen asia ni se on hirveen hauskaa. (Pia, 1976.)

Kyl se hirveesti helpottais ainakin sillai, et ku sais keskustella ihmisten kanssa. Mua kiinnostais kauheesti kuulla erilaisia määritelmiä, että kun ihminen sanoo et biseksuaali, et mitä se sulle tarkoittaa. Kun musta tuntuu, että tää mun oma määritelmä on vähän sellanen rajatapaus. Ja sitte se, että kun mulla on tällösiä, että no ei nyt ihan, ja kylläpäs sä nyt asetit vaikean kysymyksen, ja tälleen, et musta tuntuu et mä en o täysin avoimesti itselleni sitä määrittäny, sitä mun omaakaan, et se ois hirveen hyvä ku vois keskustella. (Anna, 1976.)

Kuitenkin jotkut haastateltavat muistuttivat, että myös lähiympäristössä olevat ei-biseksuaalit ihmiset, jotka suhtautuvat biseksuaalisuuteen myönteisesti voivat toimia identiteetin tukena. Etenkin biseksuaalisuuteen myönteisesti suhtautuvien homojen ja lesbojen tuntemista pidettiin tärkeänä. Jotkut binaiset kokivat saaneensa ja saavansa parempaa tukea lesbonaisilta kuin esimerkiksi bimiehiltä ja olevansa kiinnostuneempia lesbonaisten kuin bimiesten kokemuksista ja ajatuksista (Saija, 1971; Taru, 1978; Johanna, 1980).

Mulla oli homoystävä, jonka kanssa sit sai puhua ja pälättää ja puhua jatkista ja puhuin aika paljon kaikesta, kehityksestä ja siltä kysyny kaikkia niinku, miks, koska sä tajusit sen ja sellasta, ja sillon se oli sellanen, joka vaikutti siihen, ja kyllä auttokin varmaan. (Mikko, 1976.)

Pidän tärkeämpänä sitä, että lähiympäristöni oli avoin, en sitä, että tunsin tai tiesin joitakin biseksuaaleja. Tietysti tuntemistani/tietämistäni biseksuaaleista oli apua omassa identiteettiprosessissani, mutta omien tunteiden ja identiteetin esilletuominen on riippuvainen enemmänkin hyväksyvistä ilmapiiristä kuin toisista samanlaisista. Juuri se seikka, että kaikki biseksuaalit ovat erilaisia (kuten ihmiset yleensä), vaikuttaa siihen, ettei välttämättä tarvitse tuntea muita. Toisaalta haluaisi kuulla, että on olemassa samanlaisia ihmisiä kuin minä, muita biseksuaaleja, mutta toisaalta, ei kukaan niistä ole niinkuin minä. Periaatteessa sitä on ihan omillaan. Vaikka tuntisi vain ja ainoastaan biseksuaaleja. (Heli, 1979.)

Jotkut haastateltavista eivät sen kummemmin kaivanneet muita biseksuaaleja tai heidän tukeaan, muuten kuin mahdollisina seksikumppaneina. (Raimo, 1957; Jouni, 1981.) Ne haastateltavat, joiden tuntemat biseksuaalit olivat lähinnä parinvaihtokumppaneita, eivät yleensä keskustelleet biseksuaalisuudesta heidän kanssaan (Raimo, 1957; Tarja, 1970).

Osa haastateltavista kuitenkin painotti, että he pyrkivät ottamaan ihmiset ihmisinä, ja että heille ei ole suurta merkitystä sillä, ovatko ihmiset homo-, hetero- vai biseksuaaleja (Aino, 1975; Heli, 1979).

Tunnen joitakin biseksuaaleja. Mutta en mä yleensä tiedä onko ne muutamat mun tuntemat ihmiset homoja, lesboja, biseksuaaleja tai heteroita. Yritän jättää tän määrittelyn niille ihmisille itselleen. Enkä mä muista kuka mulle on sanonut olevansa lesbo ja kuka bi, ei sillä ole niin väliä. (Heli, 1979.)

Selkeän biyhteisön puuttuminen oli haastateltavien mukaan myös voimavara, sillä kun biseksuaaleille ei ole omaa lokeroa, he voivat liikkua vapaammin erilaisissa ryhmissä. Biseksuaalien ei myöskään tarvitse mukautua tietyn yhteisön odotuksiin ollakseen biseksuaaleja. (Leena, 1958; Ilkka, 1970; Saija, 1971.) Biseksuaalina saattoi liikkua luontevasti sekä hetero- että homoyhteisöissä, mutta silti säilyttää oman erillisen biseksuaalisen identiteettinsä.

Sinänsä se on vapauttavaa, ettei ole semmosta [biyhteisöä]. Et voi sitten ottaa osia sekä sieltä heteropuolelta, että sieltä homo- ja lesbopuolelta. Se teettää tietenkin itsellä enemmän työtä, kun pitää ottaa kummastakin puolesta sitten niitä rakenneosia, että rakentaa niistä itelleen sen tietyn identiteetin. Mutta se on varmaan ihan hyvä vaan. (Saija, 1971.)

Se kans mikä mun mielestä on biseksuaalisuudessa hyvä puoli on se, että pääsee niin kivasti liikkumaan molemmissa maailmoissa. Voi olla siellä heteromaailmassa, kun kuitenkin aika monet tietää, et mä seurustelen miehen kanssa, niin ne olettaa et mä oon hetero, niin ei tarte selitellä mitään. Sit taas on hirveen helppo mennä jonnekin homobileisiinki ja siellä tuntee olevansa ihan kotonaan. Se on silleen kauheen mukava, et vaikkei tunne kuitenkaan ihan täysin kuuluvansa kumpaakaan maailmaan, et on vähän siinä välissä ja vähän ulkopuolinen, mut kuitenkin pääsee sukkuloimaan kivasti. Et se on kauheen mielenkiintoista, näkee paljon elämää, siis enemmän. Elämä ois paljon tylsempää, jos ois pelkästään hetero, tai jos ois pelkästään lesbo, ni seki vois olla aika tylsää. Et tietää vähän paremmin mitä kaikkee tänne maapallolle mahtuu. (Saija, 1971.)

Mulla ei o esimerkiksi heteromaailmaa kohtaan niin kauheen angstinen suhde myöskään, että kun mä tunnen sellasia sanosinko sataprosenttisia homoseksuaaleja ihmisiä, niin naisii kun miehii, niin niil ihmisil on siis lähestulkoon yhtä angstinen suhde heteroseksuaalisia ihmisiä kohtaan kuin joillakin heteroseksuaaleilla ihmisillä voi olla jotakin homoseksuaalist ihmistä kohtaan, et se angsti on melkein samanlaista. Mut et mul itellä on sillee että must tuntuu et mä pystyn niinkun, et et, ikäänku mun ulkopuolella oleva maailma olis jaettu kahtia, mut mä kuljen kahen maailman välillä. Sillä tavalla että mä kuulun millon mihinkin maailmaan, riippuen aina määrittelijästä ja must itsestäni. (Leena, 1958.)

9. Kulttuurinen malli biseksuaalisuuden määrittelyn selittäjänä

9.1. Informanttien ryhmittely

Informantit voidaan jakaa vastaustensa yleisen linjan perusteella kolmeen ryhmään, joista ensimmäinen ryhmä on suurin. Suurimman ryhmän olen nimennyt tiedostavien biseksuaalien ryhmäksi. Kahteen muuhun ryhmään kuuluu vain muutamia informanteja, mutta ryhmät ovat kuitenkin määriteltävissä vastausten perusteella. Toinen ryhmistä on parinvaihtajien ryhmä — tämä ryhmä koostuu muutamista eri-ikäisistä informanteista. Toinen puolestaan on ongelmaisten ryhmä, johon kuuluu lähinnä 50-luvulla ja 60-luvun alussa syntyneitä informanteja. Taulukkoon 1. olen koonnut haastateltavien jaottelun ryhmiin.

Taulukko 6. Informanttien ryhmittely

Tiedostavat	30
Ongelmaiset	4
Parinvaihtajat	4
Määrittelemättömät	2
Yhteensä	40
Rajatapauksia	n. 8 ~ 20%

Määritin nämä informanttiryhmät sen perusteella, millainen informanttien vastausten yleinen linja oli, en yksittäisen piirteen perusteella. Täten kaikki biseksuaalisuuden ongelmista puhuneet eivät kuulu ongelmaisten ryhmään eivätkä kaikki parinvaihtoa harrastaneet automaattisesti parinvaihtajien ryhmään. Informanttien vastausten yleinen linja on määritelty sen mukaan, mitä asioita informantit painottivat haastatteluissa. Ongelmaisten ryhmässä painopisteenä oli yleensä biseksuaalisuuden ongelmallisuus ja parinvaihtajien ryhmässä keskeiseksi nousi nimenomaan biseksuaalisuuden seksielämää piristävä vaikutus. Tiedostavien biseksuaalien vastaukset taas painoutuivat toisaalta biseksuaalisuuden ja biseksuaalisen identiteetin määrittelyyn ja toisaalta biseksuaalisuuteen liitettyihin käsityksiin ja niiden dekonstruointiin. Tiedostavien biseksuaalien haastattelut olivat myös rönsyilevämpiä ja pidempiä kuin kahden muun ryhmän haastattelut.

Valtaosa haastateltavistani oli naisia, mutta haastatteleman miehet eivät muodostaneet vastaustensa perusteella mitään yhtenäistä ryhmää. Lähes kaikki haastatteleman miehet olivat nuoria ja kuuluivat tiedostavien biseksuaalien ryhmään, mutta joukossa oli myös muutamia miespuolisia informantteja, jotka häilyvät eri ryhmien välillä.

Tiedostavat biseksuaalit ovat varsin nuoria, suurin osa ryhmään kuuluvista on syntynyt 70-luvulla jo informanttien ikäjakauman vuoksi, mutta joukkoon kuuluu myös muilla vuosikymmenillä syntyneitä. He ovat yleensä koulutettuja, hyvin tietoisia erilaisista seksuaalisista vähemmistöistä ja ovat yleensä olleet tekemisissä myös Setan kanssa. He myös pitävät itseään avoimina, suvaitsevina ja tiedostavina myös muuten kuin suhtautumisessaan seksuaaliin vähemmistöihin. He ovat yleensä myös poliittisesti valveutuneita seksuaalisten vähemmistöjen suhteen: heille mm. seksuaalisia vähemmistöjä koskeva suomalainen lainsäädäntö ja sen lähihistoria on tuttua.

Tiedostavat biseksuaalit ovat määritelleet itsensä biseksuaaliksi varsin nuorella iällä, yleensä jo murrosikäisenä, joskus aiemminkin. Biseksuaalisen identiteetin muodostaminen on tavallisesti ollut ongelmaton. Nekin, joilla on ollut jonkinlaisia identiteetin muodostamisongelmia, ovat kuitenkin olleet huomattavasti vähemmän ahdistuneita omasta biseksuaalisuudestaan kuin ongelmaisten ryhmään kuuluvat informantit. He pitävät biseksuaalista identiteettiään vahvana ja he sanovat tietävänsä, että ovat biseksuaaleja eivätkä mitään muuta. He myös korostavat biseksuaalisuuttaan ja heille biseksuaalisuuden suhteen avoin elämäntapa on ihanne, vaikka kaikki eivät avointa elämäntapaa voikaan noudattaa.

Tiedostavat biseksuaalit ovat myös ottaneet selvää biseksuaalisuudesta kirjojen, lehtien, tv-ohjelmien ja Internetin kautta. He ovat pohtineet biseksuaalisuutta ja sen merkitystä itselleen ja heillä on selkeä käsitys siitä, mitä biseksuaalisuus juuri heidän kohdallaan tarkoittaa ja mitä asioita heidän biseksuaalisuuteensa liittyy ja mitä ei. He ovat keskustelleet biseksuaalisuudesta muiden biseksuaalien kanssa, vähintään Internetin välityksellä. Heidän sosiaaliseen ympäristöönsä kuuluu yleensä myös muita biseksuaaleja — joko läheisinä ystävinä, kumppanina tai ainakin puolittuina. Tiedostavat biseksuaalit muistuttavat, että biseksuaalisuus on monimuotoinen ilmiö ja varovat tekemästä biseksuaalisuutta koskevia yleistyksiä, mutta siitä huolimatta he haastatteluissa ovat määritelleet biseksuaalisuuden kutakuinkin yhtenäisesti ja liittäneet biseksuaalisuuteen samanlaisia asioita.

Tiedostavien biseksuaalien joukkoon luen myös ne muutamat nuoret informantit, jotka ovat teini-iässä muodostaneet lesboidentiteetin, ja muutamaa vuotta myöhemmin todenneetkin olevansa biseksuaaleja. Tähän ryhmään kuuluvat informantit ovat jossain

määrin epävarmempia biseksuaalisen identiteettinsä suhteen kuin tiedostavien biseksuaalien ryhmään kuuluvat muut informantit, mutta heidän käsityksensä biseksuaalisuudesta ovat hyvin samanlaisia kuin muidenkin tiedostavien biseksuaalien. Lisäksi tiedostavien biseksuaalien ryhmään kuuluvat informantit ovat yleisesti ottaen sitä mieltä, että seksuaalinen identiteetti on muuttuva ja dynaaminen ilmiö, minkä ne haastateltavat, jotka olivat teini-iässä lesboja, todistavat omalla elämällään.

Oletan, että tiedostavien biseksuaalien suuri määrä informanttieni joukossa johtuu siitä, että he ovat biseksuaalisuutensa suhteen avoimia, sitä pohtineita ja myös valmiita kertomaan biseksuaalisuudestaan. Tiedostavat biseksuaalit pitivät omasta biseksuaalisuudestaan kertomista ja tutkimuksen avustamista tärkeänä, jopa velvollisuutenaan. Monilla haastateltavilla oli myös selkeä käsitys siitä, mitä he haluavat haastattelussa sanoa biseksuaalisuudesta.

Tiedostavien biseksuaalien ryhmään kuuluvat haastateltavat ovat varsin nuoria, ja onkin mielenkiintoista nähdä, miten tähän ryhmään kuuluvien ihmisten käsitykset biseksuaalisuudesta muuttuvat heidän elämänsä aikana — vai muuttuvatko.

Parinvaihtajille biseksuaalisuus on ennen kaikkea seksuaalinen piirre. He kokevat biseksuaalisuuden lähinnä seksielämän mausteena, koska se mahdollistaa erilaiset fantasiat, parinvaihdon, ryhmäseksin ym. Parinvaihtajien mielipiteissä ei ole täysin selkeää yhtenäisyyttä, vaan mielipiteissä on yhteneväisyyksiä sekä ongelmaitten että tiedostavien biseksuaalien kanssa. Parinvaihtajat eivät ole yleensä pohtineet biseksuaalisuuttaan muuten kuin seksuaaliselta kannalta, ja he sanovatkin, että haluavat elää tavallista heteroelämää parisuhteessa vastakkaista sukupuolta olevan ihmisen kanssa, vaikka mielellään piristävätkin parisuhteen arkea fantasioiden tai parinvaihdon kautta. Heille ajatus samaa sukupuolta olevasta elämänkumppanista on mahdoton. Parinvaihtajien mielipiteet biseksuaalisuudesta ovat ympäröivämpiä ja vastaukset lyhyempiä kuin tiedostavien biseksuaalien ja monet, esimerkiksi identiteettiä koskevat kysymykset, joihin tiedostavat biseksuaalit vastasivat laajastikin, olivat parinvaihtajien mielestä merkityksettömiä tai vaikeita. Parinvaihtajat eivät myöskään olleet olleet tekemisissä muiden biseksuaalien kanssa muuten kuin parinvaihtotilanteissa. Myöskään Setan toiminnassa he eivät olleet yleensä olleet mukana. Heillä ei välttämättä ollut mielestään biseksuaalista identiteettiä, vaan heille biseksuaalisuus on ilmiö, joka tulee esiin tietyissä seksuaalisissa tilanteissa, ei muuten.

Parinvaihtajiksi luokittelemiani oli haastateltavien joukossa vain muutamia, ja olisikin mielenkiintoista tutkia parinvaihtoa ja ryhmäseksiä harrastavien käsityksiä

biseksuaalisuudesta enemmän. Luultavasti suurin osa parinvaihtoa ja ryhmäseksiä harrastavista ihmisistä pitää itseään tavallisina heteroina, joilla on jännittäviä seksitapoja eivätkä niinkään biseksuaaleina, vaikka parinvaihto ja ryhmäseksi sisältäisikin myös seksuaalisia suhteita samaa sukupuolta olevien ihmisten kanssa. Tästä syystä ne ihmiset, joille biseksuaalisuus merkitsee ensisijaisesti seksitapojen kirjoa, voivat jäädä biseksuaalisuutta identiteettinä painottavassa tutkimuksessa varjoon.

Ongelmaisten ryhmään kuuluu lähinnä 50-luvulla ja 60-luvun alussa syntyneitä ihmisiä, joille biseksuaalisuus on pääsääntöisesti ollut ongelmallinen ja hankala asia. Seksuaalinen identiteetti on saattanut tuottaa heille ongelmia vuosikymmeniä. Muistettakoon, että 50-luvulla syntyneet ovat eläneet lähes puolet elämästään aikana, jolloin homoseksuaaliset teot olivat rikos ja homoseksuaalisuus sairaus, mikä ei ole voinut olla vaikuttamatta informanttien suhtautumiseen omaan biseksuaalisuuteensa. Ongelmaisten ryhmään kuuluvat eivät yleensä ole avoimia biseksuaalisuudestaan, vaan haluavat salata sen — joskus jopa pelkäävät sen paljastumista. Ongelmaisten ryhmä elää yleensä ulkoisesti heteroa elämää. Silloinkin, kun ongelmaisten ryhmään kuuluvat informantit elivät avoimesti biseksuaaleina, heidän haastattelunsa olivat ongelmakeskeisiä. Ongelmaisten ja tiedostavien biseksuaalien ryhmien rajalla on myös joitakin nuorimpia informantteja, jotka ovat käsitelleet biseksuaalisuutta ongelmakeskeisesti, mutta jotka puhuvat biseksuaalisuudesta kuitenkin hyvin samanlaisin sanoin kuin tiedostavat biseksuaalit. Heille biseksuaalisuus määrittyy ongelmallisena ehkä vielä kesken olevan identiteetin rakentamisen vuoksi.

Painotan, että ryhmien rajat eivät ole täysin selkeät, vaan kyse on yleistyksistä. Monet informantit häälyvät eri ryhmien rajalla, joskus jopa kaikkien kolmen. Joukossa on myös joitakin informantteja, joita ei voi määritellä mihinkään ryhmään kuuluvaksi.

Haastattelemistani biseksuaaleista suurin osa oli varsin nuoria, koulutettuja ja biseksuaalisuudestaan ylpeitä ja siihen tyytyväisiä. Katson, että olen työssäni tuonut monipuolisesti esiin tämän tietyn biseksuaalien ryhmän ajatuksia ja kokemuksia, joskin myös parinvaihtajilla ja biseksuaalisuuteen ongelmana suhtautuvilla oli työssäni oma sivuäänensä. Varjoon jäivät kuitenkin sellaiset biseksuaalit, joille biseksuaalisuudesta puhuminen on vaikeaa ja jotka salaavat biseksuaalisuutensa täysin. Työssäni biseksuaalisuus ja biseksuaalisena eläminen näyttäytyy varsin positiivisessa ja ongelmattomassa valossa — suurimmat ongelmat olivat paikannettavissa yhteiskunnan suhtautumiseen ja ennakkoluuloihin biseksuaalisuudesta. Luultavasti työni olisi ollut aivan toisenlainen, jos

olisin hakenut haastateltaviani esimerkiksi seksuaaliterapeuttien ja Setan puhelinpäivystyksen avulla tai vaikkapa pornolehtien kautta.

Siten tutkielmani kertoo nimenomaan niistä biseksuaaleista, jotka ovat nuoria, koulutettuja ja avoimia biseksuaalisuudestaan. Tämä biseksuaalien ryhmä saattaa olla tällä hetkellä myös näkyvin ryhmä — parinvaihtajat kertovat biseksuaalisuudestaan harvoin muille kuin parinvaihtokumppaneilleen ja biseksuaalisuutta ongelmana pitävät eivät välttämättä kerro siitä kenellekään. Nuoret ja koulutetut biseksuaalit ovat myös se ryhmä, joka kaikkein todennäköisimmin puhuu biseksuaalisuudesta julkisesti ja on muodostamassa biseksuaalien keskusteluryhmiä, kokoontumisia, konferensseja ja mahdollisia yhdistyksiä. On siis perusteltua tuoda nimenomaan tämän biseksuaalien ryhmän ajatuksia ja kokemuksia esille, vaikka näkyvyyden perusteella ei voidakaan tehdä oletuksia siitä, onko biseksuaalisuus yleisempää nuorten ja koulutettujen keskuudessa kuin muissa kansanryhmissä.

9.2. Biseksuaalisuuden määrittelyn kulttuurinen malli

9.2.1. Biseksuaalisuuden määrittelyn kulttuurisen mallin muodostaminen

Roger Keesing (2000 (1987), 382-383) huomauttaa, että kulttuurisen mallin käsitettä käytettäessä tulee olla tietoinen siitä, että mallia ei välttämättä ole olemassakaan ennen kuin antropologin tapa haastatella ja kysyä ohjaa informantit luomaan sen. Informantti ei välttämättä ole tiedollisesti käsitellyt tutkimuksen kohteena olevaa asiaa, vaan tutkimustilanteessa pyrkii tutkimusaiheen tiedollisen käsittelyn sijaan toimimaan sosiaalisesti hyväksytyllä tavalla. Keesing kysyy, luovatko tutkija ja informantti mallit yhdessä, yhteisymmärryksessä siitä, millaisia kysymyksiä kenttätyöksi nimetyssä sosiaalisessa tilanteessa on sopivaa kysyä ja millaisia vastauksia kysymyksiin on sopivaa antaa.

Keesingin pohdinta on omalle työlleni olennainen: onhan tutkimuskohteeni, biseksuaalisuus, valtakulttuurissa varsin näkymätön ja tuntematon. Haastateltavani olivat kuitenkin pohtineet biseksuaalisuutta ja oman biseksuaalisuutensa merkitystä ja sisältöä varsin tarkkaan jo ennen haastatteluani. He olivat luoneet oman biseksuaalisuuskäsityksensä osana identiteettityötään, eivätkä tutkimukseen osallistumisen vuoksi. Haastateltavilleni biseksuaalisuus on henkilökohtaisesti hyvin tärkeä asia — tärkeämpi kuin esimerkiksi lämpöpatterin termostaatin toiminta tai onnea kuvaavat sananlaskut, joita Keesing käyttää tutkimusteemaesimerkkeinä. Biseksuaalisuuden määrittelyn kulttuurinen malli on

formaalinen esitys siitä, miten biseksuaalit määrittelevät itselleen merkityksellistä biseksuaalisuuden käsitettä.

Olen muodostanut biseksuaalisuuden määrittelyn kulttuurisen mallin pääosin tiedostaviksi biseksuaaleiksi nimeämäni ryhmän vastausten perusteella. Tämä siksi, että tiedostavien biseksuaalien ryhmä oli suurin ja heidän käsityksensä biseksuaalisuudesta olivat siinä määrin yhteneväisiä, että niiden perusteella voidaan luoda yhtenäinen biseksuaalisuuden määrittelyn kulttuurinen malli. Siten muodostamani biseksuaalisuuden määrittelyn kulttuurinen malli päteekin nimenomaan nuoriin, biseksuaalisen identiteettinsä selkeästi tiedostaviin biseksuaaleihin, joilla on vahva käsitys siitä, mitä biseksuaalisuus on ja mitä se ei ole. Luultavasti malli pätee myös paremmin naisiin kuin miehiin, vaikka tiedostavien binaisten ja bimiesten ajatusten välillä ei suuria eroja ollutkaan.

Kulttuurisen mallin muodostamisen apuna ovat olleet myös kansainväliset biseksuaalien käsityksiä koskevat tutkimukset. Kansainväliset tutkimukset ovat monessa kohdin tukeneet haastateltavieni esittämiä käsityksiä biseksuaalisuudesta ja vahvistaneet ajatustani siitä, että biseksuaalisuutta määrittelevät ja koskevat käsitykset ovat laajasti jaettuina ja osin kansainvälisiä käsityksiä.

Olen valinnut tarkastelun kohteeksi nimenomaan biseksuaalien itsensä tekemät biseksuaalisuuden määrittelyt sekä ne ennakkoluulot, jotka tulivat haastatteluissa keskeisimmin esiin. Malli kuvaa sitä, kuinka haastateltavat määrittelevät biseksuaalisuutta ja miten he kokevat ei-biseksuaalien määrittelevän biseksuaalisuutta. Keskeistä on se, millaisessa suhteessa biseksuaalien tapa määritellä biseksuaalisuus on siihen, miten biseksuaalit kokevat ympäröivän kulttuurin määrittävän biseksuaalisuutta. Korostan, että tällöin ei ole kyseessä ei-biseksuaalien ja ympäröivän yhteiskunnan todellinen biseksuaalisuuden määrittely, vaan biseksuaalien itsensä kokemus siitä. En tarkastele sitä, miten *yhteiskunta* suhtautuu biseksuaalisuuteen, vaan sitä, miten *biseksuaalit kokevat yhteiskunnan* suhtautuvan biseksuaalisuuteen.

Keskeinen on myös se ristiriita, joka syntyy biseksuaalien itsensä muodostaman biseksuaalisuuden määrittelyn ja ennakkoluulojen välille. Syy sille, että olen ottanut ennakkoluulojen tarkastelun keskeiseksi osaksi biseksuaalisuuden kulttuurista mallia, on se, että haastateltavani pitivät tärkeänä ennakkoluulojen pohtimista ja purkamista. Ennakkoluulot toimivat vertailukohtana omaa biseksuaalista identiteettiä rakennettaessa, ja siksi ne olivat monilla haastateltavilla keskeinen puheenaihe. Mallissa ennakkoluulot korostuvat, mikä ei tarkoita sitä, että biseksuaalit joutuisivat arkielämässään kohtaamaan erityisen paljon

enemmän ennakkoluuloja kuin muut ei-heteroseksuaalit. Ennakkoluulojen korostuminen mallissa kuvaa pikemminkin sitä, että biseksuaalisuutta määritellään myös ennakkoluulojen kautta. Ennakkoluulot ovat pääosin selitettävissä länsimaisen seksuaalisuuden dikotomisisuuden avulla.

Vaikka biseksuaalit eivät varsinaisesti muodostakaan selvästi rajattavaa yhteisöä, haastattelemillani biseksuaaleilla on varsin yhtenäinen käsitys biseksuaalisuudesta. Biseksuaalisuutta määrittelevät ensisijaisesti biseksuaalit itse — määrittelyt syntyvät toisaalta oman pohdinnan ja toisaalta muiden biseksuaalien avulla.

Varsinaisesti tietoo mä en o saanu. Et sillan sitä rupes itte ettimään, ja osittain tietysti se on sitä, että jos joku sanoo, että biseksuaalisuus on tätä, niin sit mä rupeen väittään vastaan, et eipä ole, tai ei ainakaan mulle. Ei ollu tietoo. Sit sen muodosti ittellensä, ja nyt se biseksuaalisuuskuva, mikä mulla on, ni se on pitkälle itte muodostettu, mihin on tietysti vaikuttanu paljon muut ihmiset puheillansa ja tälläsella, mutta haluaisin ainakin aatella, että mä oon sitä aika paljon itte rakentanu. Just sen oman kokemuksen takia, et ku itte on bise, ni sen on tehny ittellensä sen identiteetinkin. (Mikko, 1976.)

Muita biseksuaaleja, biseksuaalien yhteisöä, edustavat toisaalta konkreettiset biseksuaaliset henkilöt, ystävät, tuttavat, Setan biryhmä ynnä muut, joiden kanssa haastateltavani olivat keskustelleet biseksuaalisuudesta. Toisaalta yhteisöä edustavat myös tekstit eli lehtiartikkelit, Internetsivut, uutisryhmäkirjoittelu ja ylipäänsä sellainen biseksuaalien kirjoittama aineisto, joka on kohtuullisen helposti muiden biseksuaalien saatavilla. Näistä Internet on 90-luvulla noussut ehkä merkittävimmäksi yhteisön luojaksi, ainakin haastateltaville — monet mainitsivat hankkineensa tietoa biseksuaalisuudesta nimenomaan verkosta ja löytäneensä muita biseksuaaleja keskustelukumppaneiksi irc-kanavilta, uutisryhmistä ja chat-palveluista. Vaikka ihmisten välinen kommunikaatio verkossa ei olekaan kasvokkain tapahtuvaa, se on kuitenkin biseksuaalisuuden määrittelyssä olennaista kommunikaatiota.

Toisaalta biseksuaalisuutta määrittelevät kokemukset biseksuaalisen ihmisryhmän ulkoa tulevasta biseksuaalisuuden kielteisestä määrittelystä, joka kiteytyy kahteen oletukseen; ensinnäkin oletukseen, että biseksuaalisuutta ei ole ja toiseksi oletukseen, että biseksuaalisuus on vain yksi seksuaalisen hillittömyyden muoto. Nämä oletukset manifestoituvat ennakkoluuloissa, joista ennakkoluulot biseksuaalisuudesta kehitysvaiheena ja muoti-ilmiönä liittyvät oletukseen biseksuaalisuuden olemattomuudesta ja ennakkoluulot biseksuaaleista uskottomina, yksiavioisuuteen kykenemättöminä ja seksihurjastelijoina liittyvät oletukseen biseksuaalisuudesta yliseksuaalisuutena.

Luonnollisestikaan oletukset biseksuaalisuuden olemattomuudesta ja yliseksuaalisuudesta eivät ole ainoat biseksuaalien kokemat ryhmän ulkopuolelta tulevat määrittelyt — myös ei-biseksuaalit voivat määrittellä biseksuaalisuutta samoin kuin biseksuaalit. Olemattomuuden ja yliseksuaalisuuden oletukset ovat kuitenkin keskeisimpien ennakkoluulojen ytimessä, ja ennakkoluuloja kohdatessaan biseksuaalit kohtaavat ryhmän ulkopuoliset määrittelyt kaikkein kouriintuntuvimmin. Tässä tilanteessa ennakkoluuloihin ja ulkopuolisiin määrittelyihin suhtaudutaan niitä purkavasti. Kuitenkin ryhmän sisäiseen biseksuaalisuuden määrittelyyn kuuluu hyvin keskeisesti ajatus biseksuaalisuudesta monimuotoisena ilmiönä. Tällöin ennakkoluuloja ja ryhmän ulkopuolelta tulevia määritelmiä ei haluta kaataa täydellisesti, vaan ne halutaan kieltää vain omalla kohdalla — muita biseksuaaleja koskevia yleistyksiä ei haluta tehdä edes ennakkoluulojen purkamiseksi.

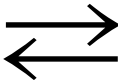
Haastateltavat määrittelivät biseksuaalisuutta sekä ennakkoluuloista irrallaan että niihin liittyneinä. Kaaviossa 3. esitetyn mallin A-osa kuvaa biseksuaalisuuden määrittelyä yhteisön sisällä, ennakkoluuloista riippumattomana ja B-osa biseksuaalisuuden määrittelyä ennakkoluulojen kautta. Mallin A- ja B-osat, yhteisön sisäinen biseksuaalisuuden määrittely ja biseksuaalisuuteen liitettyjen ennakkoluulojen tarkastelu, ovat siis jatkuvassa vuorovaikutuksessa keskenään.

Olen muokannut biseksuaalisuuden määrittelyn kulttuurisen mallin skeemojen muotoon. Mallikokonaisuus muodostuu viidestä bi-yhteisön sisäisestä biseksuaalisuutta määrittelevästä skeemasta ja kahden keskeisen ennakkoluulon skeemasta. Osa mallin skeemoista voisi muodostaa kulttuurisen mallin jo yksinään ja itsenäisenä kokonaisuutena, kuten esimerkiksi ensimmäinen, biseksuaalisuuden ydinmäärittelyn sisältämä skeema. Toiset puolestaan toimivat vain osana mallia.

Korostan, että väittämät kuvaavat haastattemieni biseksuaalien käsitystä itsestään ja biseksuaalisuudesta, eivät sitä, millainen tilanne todellisuudessa on. Skeemat on ryhmitelty kahteen ryhmään, biseksuaalisuuden käsitettä määritteleviin ja biseksuaalisuuteen liitettyjä ennakkoluuloja tarkasteleviin. Biseksuaalisuutta määrittelevät skeemat kuvaavat haastateltavien omia määrittelyjä biseksuaalisuudelle, ennakkoluuloja tarkastelevat skeemat puolestaan kuvaavat suhtautumista biseksuaalisuudesta esitettyihin ennakkoluuloihin. Myös ennakkoluuloja arvioivat ja tulkitsevat skeemat määrittelevät biseksuaalisuutta välillisesti, mutta ensisijaisesti ne kuvaavat haastateltavien ajatuksia ja kokemuksia ennakkoluuloista, joita he ovat joutuneet kohtaamaan. Voidaan siis sanoa, että biseksuaalisuutta määrittelevien skeemojen ryhmä kuvaa haastateltavien sisäsyntyistä käsitystä biseksuaalisuudesta,

ennakkoluuloja tarkastelevien skeemojen ryhmä puolestaan kuvaa haastateltavien reaktioita ulkoa tuleviin ennakkoluuloihin.

Mallin selitysosassa kappaleissa 9.2.1. ja 9.2.2. olen kuvittanut mallia sitaateilla haastateltavilta.

A. Biseksuaalisuutta määrittelevät skeemat		B. Ennakkoluuloja tarkastelevat ja tulkitsevat skeemat
1. Määrittelyn ydinskeema 2. Kategorioiden haastamisen skeema 3. Monimuotoisuuden skeema 4. Tiedostamisen ja tunnustamisen skeema 5. Vapauden skeema		1. Biseksuaalisuuden olemattomuuden skeema • Kehitysvaihe-ennakkoluulo • Muoti-ilmiö-ennakkoluulo 2. Yliseksuaalisuuden skeema • Yliseksuaalisuus-ennakkoluulo • Uskottomuus-ennakkoluulo

Kaavio 3. Biseksuaalisuuden määrittelyn kulttuurinen malli.

9.2.2. Biseksuaalisuutta määrittelevät skeemat

Mallin A-osa kuvaa sitä, kuinka biseksuaalit määrittelevät biseksuaalisuutta.

Biseksuaalisuuden määrittelyn ydinskeema kuvaa tiivistetysti sitä, mitä biseksuaalisuus sanana haastateltavien mukaan tarkoittaa. Biseksuaalisuus tarkoittaa kykyä rakastaa eri sukupuolten edustajia tai ihmisiä sukupuolesta riippumatta. Se on pintatason määritelmä, joka ei sinänsä sisällä mitään arvoarvostelmia. Abstrakti sana 'rakastaa' yhdistää sekä seksuaaliset että romanttiset tunteet.

Mulle riittää tällöinen jonkinlainen kiinnostus... Mun mielestä se käy siitä aika kivasti ilmi, ainakin mulla, että jos on fantasioita molempiin suuntiin, niin silloin vois aika helposti ajatella olevansa biseksuaali. (Jani, 1970.)

Ihmisen sukupuoli ei ole se ensisijainen asia, mikä siitä tekee kiinnostavan, elikkä mä voin kiinnostua miehistä tai naisista sen perusteella et ne on mielenkiintoisia persoonia, sillei oo ensisijaisesti väliä, onks se mies vai nainen. (Saija, 1971.)

Kategorioiden haastamisen skeema liittyy biseksuaalisuuden luonteeseen. Haastateltavien mukaan yhteiskunta on voimakkaasti sekä sukupuolisesti että seksuaalisesti dikotominen. Ihmiset jaetaan Miehiin ja Naisiin, Homoihin ja Heteroihin. Biseksuaalisuus haastaa seksuaaliset ja sukupuoliset kategoriat. Haastateltavat kokevat biseksuaalisuuden olemukseen liittyvän, että se haastaa kategoriat, mutta myös juhlii eroja. Koska biseksuaali voi kiinnostua sekä miehistä että naisista, hän omalla toiminnallaan kokee kyseenalaistavansa Homo-Hetero -jaon. Nainen-Mies -jako purkaantuu sillä, että haastateltavat kokevat olevansa sekä feminiinisten että maskuliinisten piirteidensä kanssa tasapainossa — tämä implikoi ajatusta siitä, että haastateltavien mielestä ei-biseksuaalit eivät sitä ole.

Niin tosiaan, mä en usko tämmösiin kategorisointeihin, mut ehkä ehkä siinä just ollaankin sitten tässä mun biseksuaalisuuden ytimessä, tai siis niin sanotun biseksuaalisuuden ytimessä. (Veli, 1975.)

Haastateltavat kokevat, että biseksuaalisuus uhkaa heteroseksismiä ja sukupuolisia dikotomioita, jolloin yhteiskunta vastaa uhkaan tekemällä biseksuaalisuudesta näkymättömän. Biseksuaalisuus on yhteiskunnassa näkymätön ilmiö, koska biseksuaalisuus purkaa heteroseksismiä, hetero-olettamusta ja seksuaalisuuden dikotomisuutta ja on siksi uhkaava. Tämä ei tarkoita sitä, että haastateltavat kokisivat biseksuaalisuuden näkymättömyyden yhteiskunnassa tietoiseksi hyökkäykseksi biseksuaalisuutta kohtaan, vaan pikemminkin rakenteelliseksi ilmiöksi, joka liittyy asenteisiin ja ennakkoluuloihin.

Luulen että vaikeneminen ja bissejen näkymättömyys jopa homoihin ja lesboihin verrattuna johtuu siitä, että se on mies/nainen-, musta/valkea-, hetero/homo- kaksijakoiselle yhteiskunnallemme vaikea ja pelottava pala. Biseksuaalisuus tuo poikkeavuuden mahdollisuuden liian lähelle perusheteroa. Sitä vastaan ei enää riitä se, että on tehnyt kaikki oikeat asiat, mennyt naimisiin ja pyöräyttänyt kaksi mukulaa. Se ehkä todistaa, että et ole homo, mutta ei sitä, ettet olisi bisse. (Pirkko, 1970.)

Skeema kertoo siitä, että haastateltavat asettavat biseksuaalisuuden erilaisten dikotomioiden ulkopuolelle — ensisijaisesti nimenomaan Homo-Hetero -dikotomian ulkopuolelle ja toissijaisesti myös Mies-Nainen -dikotomian ulkopuolelle. Haastateltavat kokevat jaon purkamisen aiheuttavan yhteiskunnallista ahdistusta. Biseksuaalisuus siis asettuu haastateltavien kokemuksissa Zygmunt Baumanin (1996, 50-59) kuvailemalle häilyväisyyden ja muukalaisuuden alueelle. Baumanin mukaan asioita määrittelevät niiden vastakohtat, ystävää vihollinen, homoa hetero, miestä nainen. Muukalaiset ovat määrittelyvastakohtien ulkopuolella olevia ilmiöitä ja siten määrittelemättömissä olevia. Määrittelemättömissä olemisen ja ulkopuolisuus uhkaavat dikotomioita.

Monimuotoisuuden skeema kertoo siitä, kuinka haastateltavat kokevat biseksuaalisuuden ennen kaikkea yksilölliseksi ilmiöksi, kunkin biseksuaaliksi tunnustautuvan määriteltävissä olevaksi. Biseksuaalisuus on monimuotoinen ja muuttuva ilmiö, ja biseksuaalisuuden määrittelee jokainen biseksuaali itse. Biseksuaalisuuden monimuotoisuutta ja muuttuvuutta korostetaan jopa paradoksaalisesti: haastateltavat kuitenkin yleensä määrittelevät biseksuaalisuuden varsin tarkasti ja sen, mitä siihen kuuluu, mitä ei. Mallin tämä kohta liittyy yksilöllisyyttä ja valinnanvapautta korostavaan postmoderniin maailmankuvaan.

Miks ihmeessä pitäis olla joku määritelmä, miehen ja naisen ja ihan sama jonku ulkonäön kanssa, et minkä ihmeen takia pitäis luoda jotkut sellaset puitteet, mistä tulee joku ihminen, minkä takii se ei voi olla vaan niinku avoin ovi. (Pia, 1976.)

Tiedostamisen ja tunnustamisen skeema määrittelee sen, milloin ja miten ihmisestä tulee biseksuaali. Ollakseen biseksuaali ihmisen täytyy tiedostaa biseksuaalisuutensa ja tunnustaa se. Haastateltavat antavat määrittelyvallan ihmiselle itselleen: biseksuaali on biseksuaali sanoessaan olevansa biseksuaali. Määrittelyvallasta huolimatta biseksuaalin on toteutettava tietty sarja akteja, eli tiedostettava ja tunnustettava biseksuaalisuus, ainakin itsekseen ja itselleen. Itsen biseksuaaliseksi nimeäminen luo biseksuaalisen identiteetin.

Biseksuaalinen identiteetti edellyttää siis mielestäni oman biseksuaalisuuden tunnistamista ja tunnustamista, biseksuaalista elämäntapaa (mitä se sitten onkin). Biseksuaalisuus on mahdollista ilman bi-identiteettiä. Identiteettiin liittyy mielestäni vahvasti tieto ja tuntemus siitä, että on biseksuaali ja hyväksyy itsensä ja haluaa elää ja olla biseksuaalina. (Heli, 1979.)

Vapauden skeema kuvaa ajatusta, jonka mukaan biseksuaalisuus on vapautta. Skeema on epämääräinen — biseksuaalisuus on vapautta mistä tai mihin? Skeema korostaa kuitenkin biseksuaalisuuteen liitettyjä ihanteellisia ajatuksia. Tällöin olennaista ei olekaan se, mistä tai mihin biseksuaalisuus vapauttaa, vaan se, että biseksuaalisuuteen liitetään olennaisesti ajatus vapaudesta ja vapauttavuudesta. Vapaus biseksuaalisuuteen liitettynä käsitteenä määritellään informanttien sanoin vapaudeksi rooliodotuksista, vapaudeksi olla oma itsensä, vapaudeksi seksiin, vapaudeksi rakastaa, valinnanvapaudeksi. Käsite 'vapaus' luonnehtii sellaisenaan haastateltavien vastauksissa biseksuaalisuutta.

Biseksuaalisuus on vapautta. Rakastamisen vapautta, valinnan ja tunteiden vapautta. Biseksuaalisuus on mielestäni elämäntapa, vähän niinkuin ideologia, joka on kuitenkin aina ollut olemassa jossain syvällä sisällä. (Heli, 1979.)

9.2.3. Ennakkoluuloja tarkastelevat ja tulkitsevat skeemat

Mallin B-osa kuvaa biseksuaalisuuteen liitettyjä ennakkoluuloja ja informanttien kokemuksia niistä. Ne tietyt ennakkoluulot, jotka olen kerännyt osaksi kaaviota 4, esiintyvät informanttien vastauksissa usein ja lähes samalla tavoin käsiteltyinä. Haastateltavat eivät pyrkineet kumoamaan kaikkia ennakkoluuloja, vaan pohtivat niitä ja antoivat niille erilaisia luonnehdintoja. Olennaista oli, että vaikka ennakkoluulot usein pyrittiin kumoamaan omalla kohdalla, mitään lopullista ennakkoluulojen kaatamista ei yleensä haluttu suorittaa. Ennakkoluulojen vain osittainen kumoaminen liittyy biseksuaalisuuden määrittelyyn monimuotoiseksi asiaksi, jolloin täydellinen ennakkoluulojen kumoaminen on jo biseksuaalisuuden määrittelyn vastaista.

B-osa	1. Olemattomuuden skeema		2. Yliseksuaalisuuden skeema	
<i>Ennakkoluulot</i>	Kehitysvaihe-ennakkoluulo	Muoti-ilmiö-ennakkoluulo	Yliseksuaalisuus-ennakkoluulo	Uskottomuus-ennakkoluulo
<i>Ennakkoluuloja tarkasteleva osa</i>	"Biseksuaalisuus VOI olla jonkun ihmisen kohdalla myös kehitysvaihe..."	"JOS biseksuaalisuus on muotia, se on POSITIIVISTA koska biseksuaalisuus saa näkyvyyttä, ja NEGATIIVISTA koska biseksuaalisuus mitätöityy pelkäksi muoti-ilmiöksi." "Biseksuaalisuus VOI olla muotia..."	"Biseksuaalit EIVÄT ole yliseksuaalisia seksihurjastelijoita..."	"Biseksuaalit EIVÄT ole uskottomia ja yksiavioisuuteen kykenemättömiä..."
<i>Ennakkoluuloja tulkitseva osa</i>	..MUTTA minun kohdallani ei."	...MUTTA minä en ole biseksuaali trendisyydestä."	...MUTTA biseksuaalit ovat seksuaalisuuden suhteen avoimia ja suhtautuvat seksuaalisuuteen luontevasti ja estottomasti."	...MUTTA biseksuaalit voivat kyseenalaistaa yksiavioisen parisuhdeihanteen ja löytää uusia yhdessäelämisen muotoja."

Kaavio 4. Biseksuaalisuuden määrittelyn kulttuurisen mallin B-osan jakautuminen olemattomuuden ja yliseksuaalisuuden skeemoihin ja ennakkoluuloina manifestoituvien skeemojen tarkastelu ja tulkitseminen.

Havainnollistan haastattelemini biseksuaalien suhtautumista ennakkoluuloihin kaaviolla 4. Kaaviossa on kaksi osaa, ennakkoluuloja arvioiva ja tulkitseva osa. Arvioiva osa toteaa ennakkoluulon ja antaa arvion ennakkoluulosta — onko se mahdollisesti totta vai ei. Tulkitseva osa toimii operatiivisena osana, jonka avulla ennakkoluulot sijoitetaan osaksi

biseksuaalisuuden määrittelyä ja jonka avulla myös omaa suhdetta ennakkoluuloihin määritellään. Ennakkoluuloja tulkitseva osa kuvaa siis myös tapaa, jolla ennakkoluuloja käytetään itsemäärittelyssä ja identiteetin rakentamisessa.

Olemattomuuden skeema kuvaa haastateltavien kokemusta oletuksesta, että biseksuaalisuutta ei ole olemassa. Skeema juontuu länsimaisen seksuaalisuuden dikotomisuuteen, oletukseen siitä, että ihmiset ovat yksiselitteisesti jaettavissa homoihin ja heteroihin, miehiin ja naisiin. Olemattomuuden skeemaan kiteytyvät kaksi keskeistä haastateltavien kuvaamaa ennakkoluuloa eli ennakkoluulot biseksuaalisuudesta kehitysvaiheena ja ennakkoluulo biseksuaalisuudesta muoti-ilmiönä.

Kehitysvaihe-ennakkoluuloa arvioiva osa kuvaa haastateltavien arviota ennakkoluulosta: "Biseksuaalisuus VOI olla jonkun ihmisen kohdalla myös kehitysvaihe..." Tulkitseva osa kuvaa ennakkoluulon kiistämistä omalla kohdalla: "...MUTTA minun kohdallani ei". Väite biseksuaalisuudesta kehitysvaiheena haluttiin itsen suhteen kaataa, mutta sitä ei kuitenkaan kiistetty täysin. Ennakkoluulon kaataminen nimenomaan omalla kohdalla on välttämätöntä oman identiteetin vahvistamiseksi, sillä jos biseksuaalisuuden myöntäisi itsen kohdalla kehitysvaiheeksi, oma biseksuaalisuus kyseenalaistuisi.

En itseasiassa omalta kohdaltani kyllä usko siihen [että biseksuaalisuus olisi kehitysvaihe], koska se on just, eihän se nyt oo enää mikään kehitysvaihe jos se on, mitä, kohta herrajumala kaksyt vuotta, no suurin piirtein varmaan sen kestänyt. Mut et voihan se, siis eihän tohon voi sanoo ehdotonta eitäkään, koska onhan niitä ku ihmiset miettii tai nuoret varsinkin miettii joskus teini-iäs et mitä ne on ja kenen kanssa. (Sirpa, 1967.)

Muoti-ilmiö-ennakkoluulo on haastateltavien kokemuksissa kaikkein ristiriitaisin biseksuaalisuuteen liitetty ennakkoluulo. Ennakkoluuloa arvioiva osa kuvaa haastateltavien pidättyvää asennetta ennakkoluuloon: "Biseksuaalisuus VOI olla muotia..." Tulkitseva osa kuvaa haastateltavien oman biseksuaalisuuden suhdetta ennakkoluuloon: "...MUTTA minä en ole biseksuaali trendisyistä" samaan tapaan kuin kehitysvaihe-ennakkoluulon skeemassa. Muoti-ilmiö-ennakkoluulon skeemassa on myös ennakkoluulon arvoa arvioiva osa: "JOS biseksuaalisuus on muotia, se on POSITIIVISTA koska biseksuaalisuus saa näkyvyyttä, ja NEGATIIVISTA koska biseksuaalisuus mitätöityy pelkäksi muoti-ilmiöksi". Ennen kaikkea haastateltavat sanoivat, että itse eivät ole biseksuaaleja trendisyistä, mutta suhtautuminen ennakkoluuloon vaihteli. Monet eivät edes kokeneet sitä pelkkänä ennakkoluulona, vaan sanoivat, että ennakkoluulo pitää paikkansa: biseksuaalisuus on muotia. Biseksuaalisuudella muoti-ilmiönä koettiin olevan sekä positiivisia että negatiivisia vaikutuksia. Muodikkuuden katsottiin antavan biseksuaalisuudelle näkyvyyttä ja lisäävän avoimuutta — ja toisaalta sen

koettiin mitätöivän kaikkien biseksuaalien biseksuaalisuuden erikoisuudentavoitteluksi ja trenditietoisuudeksi.

On trendikästä olla vapaamielinen, ja sitten sitä kautta on trendikästä kokeilla tällaisia, tai sanoo, eikä siinä mun mielestä mitään pahaa. Must se on ihan sama se syy, minkä varjolla ihmiset kokeilee, kunhan ne vaan menee ja tekee sen, koska ihan varmasti siel ei montaa sellast o, jotka aattelee, et koska tää nyt on trendikästä, mun on pakko tehdä tätä, [naurahuksia] vaikei mua pätäkääkään kiinnostaa. Vaan useimmiten taatusti kyse on siitä, et se asia kiinnostaa jo alunperin ja silloin tarvitaan vaan joku syy, millä sen uskaltaa tehdä, ja se on sitten se, että sen mielestä on muodikasta, niin siitä vaan. Kuhan vaan kokeilee ja kattoo et onks se hyvä juttu. (Sirpa, 1967.)

Yliseksuaalisuuden skeema näkyy haastateltavien kokemuksissa ennakkoluuloista biseksuaalisuudesta seksuaalisena hillittömyytenä ja biseksuaaleista uskollisuuteen ja yksiavioisuuteen kykenemättöminä ihmisinä. Myös yliseksuaalisuuden skeema mitätöi biseksuaalisuutta, ja siten se on vahvasti sidoksissa olemattomuuden skeemaan.

Yliseksuaalisuus-ennakkoluuloa arvioiva osa kuvaa sitä, että haastateltavat kiistävät ennakkoluulon: "Biseksuaalit EIVÄT ole yliseksuaalisia seksihurjastelijoita..." Tulkitseva osa kuvaa kuitenkin yliseksuaalisuuden ennakkoluulon positiivista tulkintaa: "...MUTTA biseksuaalit ovat seksuaalisuuden suhteen avoimia ja suhtautuvat seksuaalisuuteen luontevasti ja estottomasti". Ennakkoluulo biseksuaalisuudesta yliseksuaalisuutena ja seksihurjasteluna on yleinen, ja se pyrittiin kaatamaan joskus hyvinkin aggressiivisesti. Joskus ennakkoluulo kuitenkin käännettiin ympäri syytökseksi koetusta väitteestä biseksuaalisuutta positiivisesti määritteleväksi väitteeksi. Tällöin ennakkoluulon esittäjien itsensä sanottiin olevan estyneitä ja seksuaalisesti tyytymättömiä, jolloin ennakkoluulon esittäjät kokevat avoimet ja suvaitsevat biseksuaalit yliseksuaalisiksi.

Yhdellä [www-]sivulla oli hirveen hyvä listaus tällaisista yleisistä myyteistä mitä liitetään bisseihin, eli just sitä, että kaikki kelpaa, ja kuka tahansa ku vastaan tulee, ni ei ku sänkyyn vaan ja kuin monta yhdessä vaan, samaan aikaan ni se käy, ja voi seurustella vaikka kuinka monen ihmisen kans yhtäkaa, ja kauheen alitis pettämään, ja kaikkee muuta tällaista. Mä en sitä liittäny itseeni, mä aattelin et kyllä mä nyt edelleen oon rehti ja rehellinen ihminen, vaikka mä nyt sattuisin kiinnostumaan kummastakin sukupuolesta. (Saija, 1971.)

Uskottomuus-ennakkoluulo on haastateltavien kokemuksissa myös keskeinen. Ennakkoluuloa arvioiva kaavion osa kuvaa haastateltavien väitettä: "Biseksuaalit EIVÄT ole uskottomia ja yksiavioisuuteen kykenemättömiä..." ja tulkitseva osa väitettä: "...MUTTA biseksuaalit voivat kyseenalaistaa yksiavioisen parisuhdeihanteen ja löytää uusia yhdessäelämisen muotoja". Biseksuaalien parisuhteisiin liittyviä ennakkoluuloja ja niihin suhtautumista luonnehtiva väittämä kertoo negatiivisten määrittelyjen purkamisesta. Uskottomuus ja yksiavioisuuteen kykenemättömyys ovat negatiivisia ennakkoluuloja, jotka

haastateltavat kielsivät. Toisaalta kyseenalaistettiin myös yksiavioinen parisuhdeihanne ja sen asema yhteiskunnallisesti hyväksyttävimpänä parisuhteen muotona.

Me tällä hetkellä eletään monogaamisessa liitossa, ja ollaan biseksuaaleja, ja siinei oo mitään ristiriitasta, meille riittää toisemme, aivan mainiosti. (Jani, 1970.)

Sitä on niinku miettiny itekki, että mikä se on se uskollisuudenkin käsite ja miten näitä ihmissuhteita. [...] Kyllä varmaan haaveena olis semmonen hyvä parisuhde, tämmönen tavallaan yksavioinen, mutta mä en tiä että onnistuukse sitten käytännössä, mä en oo varma tällä hetkellä. [nauraa] Että oon miettiny jopa semmosta mahdollisuutta, että olis tämmönen jonkinlainen... emmä tiä voiko sitä nyt sanoo ryhmäavioliitoks, tai jonkinlainen semmonen sopimussuhde, että siinä vois olla sitten vaikka kolme ihmistä tai en tiedä onnistuisko, mut sitä on miettiny sillai ajatusten tasolla, että oisko se mahdollinen. (Niina, 1974.)

Kuten muokkaamastani mallista käy ilmi, kulttuurisen mallin osat ja skeemat voivat olla myös ristiriidassa keskenään. Esimerkiksi monimuotoisuuden skeema on periaatteellisessa ristiriidassa monien muiden skeemojen kanssa — monimuotoisuuden korostamisesta huolimatta informantit määrittivät tarkkaan mitä biseksuaalisuus on ja mitä se ei ole. Monimuotoisuuden skeema on kuitenkin keskeinen siinä mielessä, että nimenomaan biseksuaalisuuden määrittely monimuotoiseksi estää ennakkoluulojen täydellisen kiistämisen ja kieltämisen. Ristiriidat mallin skeemojen välillä ovatkin osa mallin osien ja skeemojen välistä vuorovaikutusta. Monimuotoisuuden skeema määrittelee paitsi biseksuaalisuuta, myös ennakkoluuloja kuvaavia skeemoja, ennakkoluuloja kuvaavat skeemat puolestaan monimuotoisuuden skeemaa.

Muodostamani malli ei luonnollisestikaan ole lopullinen totuus biseksuaalisuudesta edes nuorten, koulutettujen ja tiedostavien biseksuaalien keskuudessa. Toisenlaisella aineistolla ja toisenlaisilla kysymyksenasetteluilla mallistakin olisi tullut toisenlainen, vaikka uskonkin, että mallin ydinjyvät olisivatkin olleet samanlaisia. Olisin myös tässä työssä voinut rajata mallin toisin — sisällyttää mallin osaksi useampia väittämiä, skeemoja, tai karsia nykyisiä. Jo pelkästään mallin ensimmäinen skeema, joka on kirjoitettavissa auki muotoon "Biseksuaalisuus tarkoittaa kykyä rakastaa eri sukupuolten edustajia tai ihmisiä sukupuolesta riippumatta" olisi itsessään voinut muodostaa mallin, jos olisin työssäni keskittynyt nimenomaan siihen, kuinka biseksuaalisuus sanana määritellään. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteikö keräämäni aineiston perusteella muodostamani malli olisi sinällään pätevä kuvaus siitä, mitä nuoret tiedostavat biseksuaalit biseksuaalisuudesta ajattelevat ja miten sen kokevat. Kulttuurisen mallin määritelmään kuuluu se, että mallit ovat ristiriitaisia, päällekkäisiä eivätkä samanlaisia jokaisen kulttuurin jäsenen tajunnassa.

9.3. Mallin muodostumisen pisteitä

Kuvasin aika tarkkaan, millainen on biseksuaalien käsitys itsestään, millaisia kokemuksia heillä on, millaisia ovat heidän tarinansa. Haastattelemieni biseksuaalien ajatukset ja kokemukset biseksuaalisuudesta olivat siinä määrin yhteneväisiä, että niiden perusteella saattoi muodostaa biseksuaalisuuden määrittelyn kulttuurisen mallin, joka kuvaa biseksuaalien määrittelyä biseksuaalisuudesta.

Biseksuaalisuuden käsite on haastateltavien identiteettityössään luoma ja jäsentämä käsite, ja onkin kiinnostavaa, että heidän käsityksensä ovat kyllin yhtenäiset kulttuurisen mallin jäljittämiseksi. Miten on mahdollista, että biseksuaaleilla on näinkin yhtenäinen käsitys biseksuaalisuudesta, vaikka biseksuaalisuudesta on vallalla niin paljon väärinkäsityksiä ja ennakkoluuloja? Ennakkoluulot ja väärinkäsitykset ovat epäilemättä vaikuttaneet haastateltavien kokemuksiin ja ajatuksiin, ja ennakkoluulojen tarkastelua kuvaava mallin B-osan syntymisen tarve on helposti ymmärrettävissä, mutta miten on muodostunut se biseksuaalisuuden määrittely, jota biseksuaalisuuden määrittelyn kulttuurisen mallin A-osa kuvaa? Biseksuaaleilla ei ole Suomessa ainakaan selkeää yhteisöä, jonka kautta biseksuaalisuuden määrittelyn kulttuurinen malli voisi levitä.

Se, miten biseksuaalit määrittelevät biseksuaalisuutta, ei kuitenkaan ole täysin ristiriidassa sen kanssa, miten biseksuaalisuus määritellään valtakulttuurissa. Kulttuurisen mallin ydinskeemana oleva määritelmä biseksuaalisuudesta sekä miehiin että naisiin kohdistuvana seksuaalisena haluna kuvaa myös kulttuurissamme vallitsevaa yleistä biseksuaalisuuden määritelmää. Tämä ydinskeema on johtotähti sille, miten haastateltavat määrittelevät biseksuaalisuuttaan. Ydinskeeman kautta he määrittävät itsensä biseksuaaleiksi, ja havaitessaan, etteivät ennakkoluulot heidän kohdallaan pidä paikkaansa, he kiistävät ne omien kokemuksien kautta. Kulttuurisen mallin rakennusosat tulevatkin haastateltavien omista kokemuksista, biseksuaalisuuden yleisistä määrittelyistä ja biseksuaalisuuden ennakkoluulojen ja stereotyyppien kiistämisestä.

Mallin A-osan muodostumisen pisteinä ovat haastateltavien omat ajatukset, identiteettityö ja keskustelut muiden biseksuaalien kanssa. A-osan keskeinen muodostumispaikka on myös dikotominen sukupuoli-järjestelmämme, jolle biseksuaalisuuden voi sanoa muodostavan uhan, kuten sekä haastateltavani että Beth Firestein (1996) ja Hanna Bertilsdotter (1999, 2002) esittävät. Biseksuaalisuus voidaan nähdä vastareaktiona dikotomisuudelle ja toisaalta merkinä dikotomisuuden murtumisesta. Mallin muodostumista

edesauttavat myös biseksuaalisuutta käsittelevät www-sivut, postituslistat, lehdet, kirjat ja muut kulttuurituotteet, joiden kautta biseksuaalit saavat tietoa biseksuaalisuudesta. Yhdysvaltalainen bi-liike on tarpeeksi institutionalisoitunut tuodakseen esiin suhteellisen selkeän ja yhteisen näkemyksen biseksuaalisuudesta, ja yhdysvaltalaisen bi-liikkeen järjestäytymisen jälkeen ilmestyneet julkaisut ovat suomalaistenkin biseksuaalien saatavilla. Pelkästään yhdysvaltalaisen bi-liikkeen vaikutus ei kuitenkaan selitä suomalaisten biseksuaalien yhteisiä ajatuksia ja kokemuksia biseksuaalisuudesta.

Ennakkoluulot ovat vaikuttaneet merkittävästi kulttuurisen mallin B-osan muodostumiseen, sillä mallin B-osa perustuu nimenomaan ennakkoluulojen arvioinnille ja uudelleentulkinnalle. Ennakkoluuloihin perustuva mallin osa on muodostunut niistä ennakkoluuloista johtuvista kokemuksista, joita biseksuaalit kohtaavat lähipiirissään ja koko yhteiskunnassa. Omalla tavallaan on itsestäänselvää, että biseksuaalit ovat lähteneet purkamaan biseksuaalisuudesta esitettyjä ennakkoluuloja, sillä biseksuaalisuuteen liitetyt ennakkoluulot ovat yleensä kielteisiä meidän kulttuurissamme: parisuhdeihanne on yksiavioinen, yliseksuaalisuutta pidetään sairaalloisena, kehitysvaihe-ennakkoluulo mitätöi koko biseksuaalisuuden olemassaolon ja sekä muodin mukana kulkemista että erikoisuudentavoittelua pidetään typeränä. Ennakkoluulot ovat eräänlaisia syytöksiä, joita vastaan biseksuaalit puolustautuvat. Puolustautumiskeinoista tärkein on tietenkin syytösten osoittaminen vääriksi eli ennakkoluulojen purkaminen. Toinen puolustuskeino on ennakkoluulojen kääntäminen nurin. Ennakkoluulojen arviointi muodostui keskeiseksi osaksi biseksuaalisuuden määrittelyn kulttuurista mallia nimenomaan siksi, että haastateltavat kokivat ennakkoluulojen tulkinnan tärkeäksi.

Loppujen lopuksi kysymys siitä, *miten* biseksuaalisuuden määrittelyn kulttuurinen malli on muodostunut, jää vaille vastausta. Se, *miksi* malli on syntynyt, on selitettävissä kulttuurimallin käsitteen kautta: kulttuurisen mallin tarkoitus on jäsentää ihmisen ajattelua ja maailmankuvaa, toimia oppaana kaaoksessa. Biseksuaalisuuden määrittelyn kulttuurinen malli on muodostunut, jotta biseksuaalit voisivat ymmärtää omaa biseksuaalisuuttaan ja toimia järkevästi kulttuurissa, jossa seksuaalisuus on kuitenkin yhä edelleen voimakkaan dikotomisesti jakautunut. Biseksuaalisuuden määrittelyn kulttuurisen mallin avulla haastateltavat selittävät itsellen, mitä biseksuaalisuus tarkoittaa silloin, kun heidän käsityksensä biseksuaalisuudesta ei jäsenny kulttuurissa vaikuttavan biseksuaalisuuden yleisen kuvan mukaisesti.

Biseksuaalisuuden määrittelyn kulttuurinen malli seuloo kuitenkin esiin varsin kaavamaisen käsityksen biseksuaalisuudesta. Malli kertookin nimenomaan tiivistetysti biseksuaalien ajatuksista, ja kaikki biseksuaalit eivät välttämättä ole mallin osista samaa mieltä. Kyse on teoriapohjaisesta yleistyksestä. Uskon kuitenkin, että biseksuaalit voivat mallia tarkastellessaan löytää itselleen tuttuja käsityksiä ja ajatuksia. Mallin kaavamaisuudesta huolimatta haluan korostaa, että ihmisen toiminta ja ajattelu itsessään ei ole kaavamaista, vaan osin ristiriitaista, osin johdonmukaista, sekä tunteisiin että järkeen pohjautuvaa.

Biseksuaalisuuden määrittelyn kulttuurisen mallin rakentuminen on dynaaminen tapahtuma, jossa vaikuttavat biseksuaalit itse, ympäristön käsitykset ja biseksuaalien tekemät tulkinnat ja uudelleentulkinnat omista kokemuksistaan. Biseksuaalisuuden määrittelyn kulttuurinen malli on muodostunut biseksuaalien kokemuksista sellaisina ihmisinä, joiden halu ei jäsennyt dikotomisessa sukupuolijärjestelmässä yleisimmin ymmärretyin tavoin homo- tai heteroseksuaaliseksi. Se on muodostunut toisaalta seksuaalisen halun ja kokemusten ristiriidasta oletettuihin ja yleisesti hyväksyttyihin seksuaalisuuden tapoihin nähden. Se on syntynyt ennakkoluulojen kohtaamisesta ja niiden kiistämisestä, itsen ja biseksuaalisuuden vertailusta homo- ja heteroseksuaalisuuteen, populaarikulttuurin biseksuaalisuuden representaatioihin ja tieteellisen diskurssin esittämiin käsityksiin biseksuaalisuudesta. Biseksuaalisuuden määrittelyn kulttuurisen mallin avulla biseksuaalit hakevat paikkaansa dikotomisessa sukupuolijärjestelmässä ihmisinä, jotka eivät dikotomiseen sukupuolijärjestelmään yksiselitteisesti asetu. Biseksuaalisuuden kulttuurimalli ei olekaan tiedostamaton, vaan biseksuaalien identiteettityöllään aktiivisesti muokkaama ja ylläpitämä.

10. Biseksuaalisuuden määrittelyn kulttuurisen mallin ja biseksuaalisuuden diskurssien kosketuskohtia

Lähtiessäni tutkimaan suomalaista biseksuaalisuutta ensimmäisenä tavoitteenani oli kuvata suomalaisten biseksuaalien ajatuksia ja kokemuksia. Tutkielmani varsin laajassa etnografisessa osuudessa annan äänen ihmisryhmälle, joka on ennen tätä tutkimusta jäänyt suurelta osin homo- ja heteroseksuaalien varjoon. Haastattelut antavat kirjavan ja elävän kuvauksen elämästä dikotomisen sukupuolijärjestelmän rajoilla.

Haastatteluissa keskeisimpänä teemana nousi esiin se, miten biseksuaalisuutta määritellään, ja tämä teema kiteytyikin tärkeimmäksi analyysini kohteeksi. Biseksuaalisuus asetettiin vertailukohdaksi homo- ja heteroseksuaalisuudelle ja siihen liitettyjä konnotaatioita tulkittiin. Kulttuurisen mallin käsite osoittautui oivaksi metodiseksi työkaluksi, jolla pohtia biseksuaalisuuden käsitteen muodostumista. Biseksuaalisuutta käsittelevät lehtiartikkelit puolestaan muodostavat aineiston, jonka kautta on mahdollista saada käsitys kulttuurissamme yleisesti vallalla olevista biseksuaalisuuskäsityksistä. Diskurssianalyysin avulla seuloin esiin yleisimmät näkökulmat, joista käsin biseksuaalisuutta tarkastellaan.

Biseksuaalisuuden määrittelyn kulttuurinen malli ja biseksuaalisuudesta puhuttaessa ja kirjoitettaessa käytetyt diskurssit vertautuvat kiinnostavalla tavalla toisiinsa. Biseksuaalisuuden määrittelyn kulttuurinen malli muodostuu kahdesta osasta eli biseksuaalisuutta määrittelevästä osasta ja ennakkoluuloja tarkastelevasta osasta. Nämä näkökulmat — ennakkoluulojen tarkastelu ja biseksuaalisuuden selittäminen — toistuivat myös biseksuaalisuutta käsittelevissä lehtiteksteissä.

En analysoinut haastatteluja diskurssianalyysin avulla, mutta osa lehtiteksteistä nousseista näkökulmista rinnastuu haastateltavien käyttämiin näkökulmiin. Haastatteluissa biseksuaalisuuden määrittely ja selittäminen korostui. Sekä lehtiteksteissä että haastatteluissa biseksuaalisuuden määrittelyn ja selittämisen tarve oli itsestäänselvää — kukaan haastateltavistani ei esimerkiksi ihmetellyt sitä, miksi tutkin biseksuaalisuutta tai pitänyt sitä niin arkipäiväisenä ja itsestäänselvänä ilmiönä, että sitä ei tarvitse mitenkään kuvailla ja pohtia.

Lehtiteksteissä käytetty selittävä näkökulma vertautuu kulttuurisen mallin biseksuaalisuutta määrittelevään osaan. Lehtiteksteissä käytettiin samoja selitystapoja ja argumentteja biseksuaalisuuden kuvaamiseen ja selittämiseen kuin haastateltavat käyttivät. Keskeisin ero lehtitekstien ja haastateltavien biseksuaalisuuden selityksissä oli kuitenkin se,

että lehtiteksteissä biseksuaalisuuden selittäjäksi ja määrittäjäksi nostettiin ensisijaisesti asiantuntijat ja vasta toissijaisesti biseksuaalisiksi määrittyneet haastateltavat. Haastateltavat puolestaan määrittelivät biseksuaalisuutta omakohtaisten kokemusten kautta. Huolimatta siitä, että haastateltavien biseksuaalisuuden määrittelyn kokemuslähtöisyydestä ja monimuotoisuuden painottamisesta, haastateltavat kuitenkin käyttivät yleistä biseksuaalisuuden selittämiseen.

Vähättelevässä näkökulmassa biseksuaalisuus mitätöityy vaiheeksi tai muoti-ilmiöksi. Vähättelevä näkökulma edustaakin sellaista biseksuaalisuudesta puhumisen tapaa, johon haastateltavat reagoivat ennakkoluulot haastamalla ja niitä uudelleentulkitsemalla. Biseksuaalisuuden olemattomuuteen liittyvät ennakkoluulot, joita kuvataan biseksuaalisuuden määrittelyn kulttuurimallin B-osassa, manifestoituvat vähättelevässä näkökulmassa. Haastateltavat määrittelevät biseksuaalisuutta tällaista näkökulmaa vasten arvioimalla ja tulkitsemalla ennakkoluuloja. Vähättelevässä näkökulmassa ennakkoluulot korostuvat ja ennakkoluuloja refleктоimalla haastateltavien oma määritelmä biseksuaalisuudelle täsmentyy. Siten vähättelevä näkökulma toimii biseksuaalisuuden määrittelyn välineenä — ennakkoluuloja käytetään negaation kautta biseksuaalisuuden määrittelyyn.

Puolustava näkökulma, joka nousi lehtiteksteissä esiin erityisesti biseksuaalien haastatteluotteissa, oli myös paikannettavissa omissa haastatteluissani. Lehtiteksteissä puolustava näkökulma oli verrattain maltillinen, kun taas haastateltavat puolustivat biseksuaalisuutta joskus hyvinkin tunteenomaisesti. Selittävä ja puolustava näkökulma edustavatkin neutraalin ja tunteenomaisen, objektiivisen ja subjektiivisen välistä liikettä sekä lehtiteksteissä että haastatteluissa.

Tirkistelevä näkökulma poikkeaa muista näkökulmista siten, että sillä ei ole selkeää vastaavuutta biseksuaalisuuden määrittelyn kulttuurisessa mallissa. Selittävä näkökulma ja puolustavan ja vähättelevän näkökulman välinen vastakkaisuus olivat läsnä sekä haastatteluissa että lehtiteksteissä, mutta tirkistelevä näkökulma oli selkeästi nähtävissä vain lehtiteksteissä. Tirkistelevä näkökulma ei ole mukana edes yliseksuaalisuuden ennakkoluuloa arvioivassa ja tulkitsevassa kulttuurisen mallin osassa, jossa pohditaan seksuaalisuuden ja seksuaalisen vapaamielisyyden merkitystä biseksuaalisuudelle. Haastateltavat kokivat, että biseksuaalisuuteen liitetty yliseksuaalisuus miellettiin ei-biseksuaalien parissa ensisijaisesti kielteiseksi asiaksi, joka tekee biseksuaaleista uskottomia, sairaalloisen seksiriippuvaisia ja homo- ja lesboyhteisön pettureita. Niinpä yliseksuaalisuuden ennakkoluulosta puhuessaan haastateltavat pyrkivät kääntämään sen nurin, myönteiseksi. He puhuivat varsin vähän siitä,

että ei-biseksuaalit voivat olla kiinnostuneita biseksuaalisuudesta sen yliseksuaalisten konnotaatioiden vuoksi, ja mieltää biseksuaalisuuden kiihottavaksi.

Jotkut naispuoliset haastateltavat olivat kuitenkin kokeneet, että biseksuaalisuuteen liitetty yliseksuaalisuuden ennakkoluulo aiheutti sen, että biseksuaalisuutta ja binaisia pidettiin heteroseksuaalisten miesten parissa erityisen kiinnostavina. Tirkistelevä näkökulma kiteyttää tavan suhtautua biseksuaalisuuteen — ja biseksuaaliin naisiin — ensisijaisesti seksuaalisina olentoina. Naispuoliset haastateltavat kuitenkin puhuivat heteromiesten kiinnostuksen kohteeksi joutumisestaan varsin vähän verrattuna siihen, kuinka paljon he puhuivat muista biseksuaalisuuteen liitetystä ennakkoluuloista.

Tirkistelevälle näkökulmalle on ominaista se, että kirjoittajan/lukijan ja biseksuaalisuuden välillä säilyy etäisyys. Biseksuaalisuus määrittyy eroottiseksi ja jännittäväksi katsomisen ja ajattelun kohteeksi, viihdykkeeksi — ei ilmiöksi jonka voisi suoraan liittää itseen. Tirkistelevästä näkökulmasta katsottuna biseksuaalisuus on ekshibitionistinen näytelmä, jolle katsojan olemassaolo on välttämätöntä. Tirkistelevässä näkökulmassa biseksuaalisuuden havaitsijan ja biseksuaalisuuden välinen etäisyys on välttämätön. Koska haastateltaville biseksuaalisuus oli keskeinen osa itseä, he eivät luultavasti havaitse tirkistelevää näkökulmaa mielekkäänä tapana suhtautua biseksuaalisuuteen. Haastateltavat eivät mieltäneet itseään ja omaa biseksuaalisuuttaan tirkistelyn kohteeksi. Koska tirkistelevässä näkökulmassa korostuu katsojan ja katsotun välinen suhde, tirkistelevällä näkökulmalla ei haastatteluissa ole paikkaa.

Haastatteluissa biseksuaalisuus määriteltiin sisäistettynä identiteettinä, jossa omat henkilökohtaiset kokemukset ja ajatukset ovat olennaisia. Biseksuaalisuuden näkyvyyttä pohdittiin sosiaalisena ja yhteiskunnallisena ilmiönä, jossa keskeisenä olivat kokemukset siitä, miten haastateltavien läheiset suhtautuivat biseksuaalisuuteen ja toisaalta yhteiskunnassa ja kulttuurissa vallitsevat asenteet biseksuaalisuutta kohtaan. Biseksuaalisuus näytöksenä tai eroottisena viihteenä oli haastateltavien kannalta vähämerkityksinen tapa tarkastella (ja tirkistellä) biseksuaalisuutta.

Biseksuaalisuuden määrittelyn kulttuurinen malli ja lehtiteksteissä käytetyt näkökulmat kuvaavat välittömästi sitä, miten biseksuaalisuutta määritellään suomalaisessa kulttuurissa ja välillisesti sitä, mikä on biseksuaalisuuden paikka suomalaisessa seksuaalikulttuurissa ja dikotomisessa seksuaalijärjestelmässä. Vaikka sanan "biseksuaalisuus" määrittely on suomalaisessa kielenkäytössä selvä, biseksuaalisuuden asema sukupuolijärjestelmässä on häilyvä. Biseksuaalisuutta käsittelevistä lehtiteksteistä kuvastuu hämmennys: tulisiko

biseksuaalisuus sijoittaa samaan kategoriaan muiden seksuaalivähemmistöjen kanssa vai luonnehtia sitä erikoiseksi seksitavaksi? Biseksuaalisesti identifioituvat haastateltavat kokivat biseksuaalisuuden paikantumattomuuden konkreettisesti etsiessään asemaansa sekä lesbo- ja homoyhteisöissä että heteronormatiivisessa valtakulttuurissa.

Biseksuaalisuuden häilyvä asema saattaakin kertoa sukupuolijärjestelmän muutoksesta dikotomisuuista korostavasta moninaisemmaksi. Muutostilanteessa selkeitä vastauksia ei ole, ja biseksuaalisuuden paikkaa sukupuolijärjestelmässä vielä haetaan. Joustavuuteen nojaavan biseksuaalisen identiteetin mahdollistuminen kuvaa suomalaisen seksuaalikulttuurin muutosta: postmoderni yhteiskuntatilanne sallii erilaiset yksilöllisyyden muodot eikä edellytä yksilöltä pysyvää sitoutumista tiettyihin kategorioihin ja olettaa identiteetin olevan tilannesidonnainen ja liukuva. Kulttuurissa on kuitenkin yhtä aikaa läsnä erilaisia seksuaalisuuskäsityksiä, joiden kanssa yksilöt käyvät neuvotteluja. Siten biseksuaalisuuden asema vaihtelee sen mukaan, missä ja milloin biseksuaalisuudesta puhutaan ja kirjoitetaan. Eri tilanteissa biseksuaalisuuteen liitetyt määritteet saavat erilaisia painotuksia.

Biseksuaalien haastattelujen pohjalta rakennettu kulttuurimalli ja lehtiartikkeleiden perusteella muodostetut diskursiiviset näkökulmat ovat kiinnostavassa valtasuhteessa toisiinsa. Molemmissa on kyse siitä, kenellä on valta määrittellä biseksuaalisuus ja millä ehdoin. Biseksuaalisuuden määrittelyn kulttuurimallissa biseksuaalisuuden määrittelyvalta on biseksuaaleilla itsellään, ja määrittely sinällään antaa mahdollisuuden rakentaa biseksuaaleista yhtenäinen sosiaalinen ryhmä. Lehdistön diskursseissa käytetty valta on yhtä lailla määrittelyvaltaa, mutta tällöin biseksuaalit ovat vallankäytön kohteina — eivät määrittelijöinä. Olen myös tietoinen siitä, että tehdessäni tutkimusta biseksuaalisuudesta, toimin myös itse vallankäyttäjänä: tutkijana määrittelen ja yleistän biseksuaalisuutta ja väistämättä myös rajaan sitä.

Mikä sitten on oman tutkimukseni asema? Yksinkertaisimmillaan tutkimukseni kuvaa aiemmin tutkimuksellisesti varjoon jäänyttä seksuaalisuuden aluetta, biseksuaalisuutta. Olisi kuitenkin naiivia ajatella, että tutkimukseni olisi täysin neutraali ja puolueeton kuvaus tutkimuskohteesta. Tutkimalla biseksuaalisuutta myös väistämättä määrittelen ja rajaan sitä, vaikka voin piiloutua haastateltavieni taakse ja sanoa, että tutkimukseni kertoo heistä, ja että kuvaukseni biseksuaalisuudesta on täysin riippuvainen aineistostani. Biseksuaalisuuden määrittely tarkoittaa väistämättä myös sen rajaamista, sillä ilman rajausta käsitteellä ei ole minkäänlaista selitysarvoa.

Tutkimus ei koskaan ole pelkkää ulkokohtaista observointia, vaan tutkimuksen tekeminen muuttaa todellisuutta. Mikrotasolla tutkimukseni sai haastateltavani miettimään biseksuaalisuutta tarkemmin ja syvällisemmin kuin he ilman tutkimustani olisivat tehneet. Makrotasolla tutkimukseni tuo biseksuaalisuuden esiin ja korostaa sen erillisyyttä homo- ja heteroseksuaalisuudesta, vaikka tämä ei varsinaisesti ollut tavoitteeni.

Osa biseksuaalisuuden tutkijoista (esim. Garber 1997; Klein 1993) tunnustaa suoraan, että heidän tavoitteenaan on saada biseksuaalisuudelle näkyvyyttä ja hyväksyntää ja näkyvyyden kautta luoda biseksuaalien yhteisöä ja identiteettiä. Ensimmäisen tavoitteen allekirjoitan itsekini: näkyvyyden ja hyväksynnän saaminen toteuttavat myös monien haastateltavieni toiveet.

En kuitenkaan ole lainkaan varma siitä, onko mielekästä luoda yhtenäistä, selkeästi rajattua ihmisryhmää, jonka eteen voi laittaa kyltin, jossa lukee "biseksuaalisuus". Tavoiteltavampaa olisi mielestäni kyseenalaistaa kaikenlaisia kategorioita, jotka rajoittavat ihmisten elämää ja edistää sellaista maailmaa, jossa ihmisillä on mahdollisuus toteuttaa omaa persoonallisuuttaan, lahjakkuuttaan ja seksuaalisuuttaan ilman, että heidän täytyisi rajoittua miehen, naisen, homon, lesbon, heteron tai biseksuaalin kategorioihin.

Lähteet

Informantit

Tarkat viittausmerkinnät tekstistä haastatteluihin saatavissa tarvittaessa tekijältä.

Informanttilistassa on mainittu informanttien asuinpaikka, opiskelupaikka tai ammatti, nykyinen suhdetilanne ja uskonnollinen tausta, silloin kuin ne ovat tiedossa, sekä haastattelutapa. Informantit on järjestetty iän mukaan, nuorimmasta alkaen. Nimet ovat peitenimiä.

Niko, 1981, Oulu. Lukiossa, seurustelee naisen kanssa. Henkilöhaastattelu.

Johanna, 1980, Vantaa. Lukiossa, ev.lut, seurustelee miehen kanssa. Henkilöhaastattelu.

Katja, 1980, Tampere. Lukiossa, ev.lut, seurustelee naisen kanssa. Sähköpostihaastattelu, jonka tukena kirjoitelma.

Jouni, 1980, Kuopio. Opiskelija, uskonnoton, sinkku. Sähköpostihaastattelu.

Elisa, 1979, Espoo. Ylioppilastutkinto, uskonnoton ev.lut, avioliitossa miehen kanssa, etsii muita suhteita. Henkilöhaastattelu, jonka tukena kirjoitelma.

Heli, 1979, Espoo. Opiskelee ammattikorkeakoulussa sosiaaliaa, ev.lut, seurustelee naisen kanssa. Sähköposti- ja kirjehaastattelu.

Venla, 1977, Helsinki. Sosiaaliasvattajan ja seksuaalineuvojan tutkinto, sihteeri, ev.lut, avioliitossa miehen kanssa. Henkilöhaastattelu.

Mikko, 1976, Helsinki. Viestintätekniikan insinööri, ateisti ja vapaa-ajattelija, sinkku. Henkilöhaastattelu.

Anna, 1976, Tampere. Opiskelee yliopistossa humanistisia aineita, ev.lut, seurustelee naisen kanssa. Henkilöhaastattelu.

Pia, 1976, Tampere. Iltalukiossa, tapahtumajärjestäjä, sinkku. Henkilöhaastattelu.

Mira, 1976, Espoo. Opiskelee teknillisessä korkeakoulussa, uskonnoton, seurustelee miehen kanssa. Henkilöhaastattelu.

Satu, 1976, Tampere. Opiskelee teknillisessä korkeakoulussa, uskonnoton, seurustelee naisen kanssa. Henkilöhaastattelu.

Aino, 1975, Helsinki. Opiskelee yliopistossa tietojenkäsittelytiedettä, työssä uusmedia-alalla, uskonnoton, avioliitossa miehen kanssa. Henkilöhaastattelu.

Veli, 1975, Oulu. Opiskelee yliopistossa humanistisia aineita, uskonnollinen ev.lut, sinkku. Henkilöhaastattelu.

Hanna, 1975, Vaasa. Puutarhuri, ev.lut. Kirjehaastattelu jonka tukena kirjoitelma.

Jonna, 1975, Oulu. Toimistotekniikan merkantti, ev.lut, sinkku. Henkilöhaastattelu.

Ella, 1975 ja Taru, 1978, Helsinki. Ella opiskelee yliopistossa oikeustiedettä ja on projektipäällikkö, ev.lut, Taru on graafinen suunnittelija, ortodoksi, avioliitossa keskenään. Henkilöhaastattelu.

Niina, 1974, Oulu. Opiskelee ammattikorkeakoulussa sosiaaliaa, sinkku. Henkilöhaastattelu.

Kaisa, 1973, Lahti. Opiskelee ammattikorkeakoulussa sosiaaliajaa, ev.lut, avoliitossa naisen kanssa. Henkilöhaastattelu.

Sari, 1972 ja Minna, 1975, Helsinki. Molemmat opiskelevat yliopistossa humanistisia aineita, ev.lut, seurustelevat keskenään. Henkilöhaastattelu.

Saija, 1971, Tampere. Opiskelee yliopistossa teknistä alaa, uskonnoton, seurustelee miehen kanssa, etsii suhteita naisten kanssa. Henkilöhaastattelu.

Ilkka, 1970, Helsinki. Opiskelee teknistä alaa, ev.lut, sinkku. Henkilöhaastattelu.

Tuire, 1970, Vantaa. FM, uskonnoton, avioliitossa miehen kanssa. Henkilöhaastattelu.

Pirkko, 1970 ja Kepa, 1974, Vantaa. Pirkko on taiteen maisteri, Vapaakirkkoon kuuluva ateisti, ja Kepa on graafinen suunnittelija, uskonnoton ev.lut., avoliitossa keskenään. Henkilöhaastattelu, Pirkolla myös kirjehaastattelu.

Meri, 1977 ja Jani, 1970, Jyväskylä. Meri on ylioppilas ja Jani opiskelee yliopistossa psykologiaa, uskonnottomia, avoliitossa keskenään. Henkilöhaastattelu.

Tarja, 1970, Jyväskylä. Opiskelee yliopistossa humanistisia aineita, kirjastovirkailija, uskonnoton, avoliitossa miehen kanssa. Sähköpostihaastattelu, jonka tukena kirjoitelma.

Riitta, 1969, Espoo. FM, kääntäjä, uskonnollinen ev.lut, seurustelee naisen kanssa. Henkilöhaastattelu.

Tanja, 1969, Oulu. Perushoitaja, sinkku. Henkilöhaastattelu.

Sirpa, 1967, Lahti. Merkonomi, aikuiskouluttajayrittäjä, ev.lut, sinkku. Henkilöhaastattelu.

Anu, 1966, Helsinki. Terveystieteiden opiskelija, uskonnoton, avioliitossa miehen kanssa (eronnut, 2 lasta). Sähköpostihaastattelu.

Derek, 1965, Helsinki/New York. Ammattimalli, ev.lut, sinkku, Suomessa vuosikymmeniä asunut amerikkalainen. Kirjehaastattelu, jonka tukena kirjoitelma.

Maria, 1963, Espoo. Konsultti, uskonnoton, seurustelee miehen kanssa (eronnut, yksi lapsi), suomenruotsalainen. Sähköpostihaastattelu.

Leena, 1958, Helsinki. Nuoriso-ohjaaja, ev.lut, sinkku. Henkilöhaastattelu.

Ritva, 1957, Tampere. Toimittaja-tuottaja, yksityisyrittäjä, uskonnollinen ev.lut, avoliitossa naisen kanssa (eronnut, yksi lapsi). Henkilöhaastattelu.

Raimo, 1957, Pohjois-Suomi. Kiinteistöhuoltaja, ortodoksi, kihloissa naisen kanssa, irtosuhteita miesten kanssa (eronnut, kaksi lasta). Henkilöhaastattelu.

Marita, 1955, Helsinki. Vaatturi, ortodoksi, avoliitossa miehen kanssa (yksi lapsi). Henkilöhaastattelu, jonka tukena kirjoitelma.

Kirjallisuus

Tutkimusaineisto

Hiltunen, Pekka ja Lähteenmäki Miira 1997: Sekä että. *Helsingin Sanomien kuukausiliite* 21.1.1997: 50-56. Sanoma Osakeyhtiö, Helsinki

Kolsi, Eeva-Kaarina 2000: Nuoret tytöt kokeilevat rajojaan ja esittävät vaikkapa biseksuaalia. Sama maa, sama valuutta? Tutkija: Biseksuaalisuus on trendi. *Ilta-Sanomat* 21.1.2000: 24-25. SanomaWSOY, Helsinki.

Kunto Plus 1993: Kaikilla on omaan sukupuoleen liittyviä fantasioita: Seksiä puolin toisin. Biseksuaaliset fantasiat ja todellisuus. *Kunto Plus* 7/1993: 32-35. Bonnier, Helsinki.

Lähteenmäki, Leila ja Vasama, Aurora 1992: Epäluotettavat biseksuaalit. *Seta-lehti* 2/1992: 23. Seta ry, Helsinki.

Lager, Maria 1999: Trendistä toiseen. Wanna be bi? *Turun ylioppilaslehti* 13/1999, 7.5.1999: 21. Turun yliopiston ylioppilaskunta, Turku.

Painamattomat lähteet

Bertilsson, Hanna 1999: Det tveeggade svärdet — monosexism eller bifobi, en studie av bisexuella kvinnor i Skåne. B-uppsats. Lunds universitet, Sociologiska institutionen. <http://www.gaystudenterna.se/upload/uppsatser/monosexism.pdf>. Tarkistettu 7.12.2006.

Honkamäkilä, Hanna 2000: Biseksuaalisuuden käsite Sigmund Freudin ja Wilhelm Fliessin ajattelussa 1893-1906. Julkaisematon pro gradu -työ. Oulun yliopisto, Historian laitos.

Kangasvuori, Jenny 2001: Vapautta, kärsimystä ja mahtava etuoikeus. Suomalaisten biseksuaalien määrittelyt biseksuaalisuudesta vuosituhannen vaihteessa kulttuurimalliteorian avulla tarkasteltuna. Julkaisematon pro gradu -työ. Oulun yliopisto, Taideaineiden ja antropologian laitos.

Koski, Markku 1990: Sipsuttelevat miehet ja tyhmät naiset. Näkökulmia homoseksuaalisuuteen sekä sisällönanalyttinen ekskursio suomalaisen homokuvan piirteisiin. Julkaisematon pro gradu -työ. Turun yliopisto, Kulttuurien tutkimuksen laitos.

Lahti, Annukka 2006: Parisuhde diskurssina ja performatiivina – samuuden ja eron strateginen tuottaminen muihin bi-naisten ja kumppaneiden parisuhdehaastattelussa. Julkaisematon pro gradu -työ. Jyväskylän yliopisto, Psykologian laitos.

Lausas, Tarja 1996: Äidin kasvot. Äitiyden tarkastelua kulttuuristen mallien avulla 1990-luvun Suomessa. Julkaisematon pro gradu -työ. Oulun yliopisto, Taideaineiden ja antropologian laitos.

Mizilienska, Joanna 2006: Queering Moominland: The Problems of Translating Queer Theory Into a Non-American Context. Suomen Queer-tutkimuksen Seuran Lehti 1/2006, vol 1. http://www.helsinki.fi/jarj/sqs/sqs_contents.htm. Tarkistettu: 1.11.2006.

Rutgers, Heleen 2001: Same preferences, different lifestyles. Opening speech of the first European Bisexual Conference, Rotterdam, 22.6.2001.

Painetut lähteet

Bauman, Zygmunt 1996: Postmodernin lumo. Vastapaino, Tampere.

Beck, Ulrich — Giddens, Anthony — Lash, Scott 1995: Nykyajan jäljillä. Vastapaino, Tampere.

- Beemyn, Brett — Eliason, Mickey 1996: *Queer Studies. A Lesbian, Gay, Bisexual and Transgender Anthology*. New York University Press, New York ja Lontoo.
- Berenson, Carol 2002: What's in a Name? Bisexual Women Define Their Terms. *Journal of Bisexuality* 2-3/2002, vol 2: 11-21. Harrington Park Press, New York.
- Bertilsdotter, Hanna 2001: Biidentitet/er. Presentation av en bistudie. *Lambda Nordica* 1-2/2001, vol 5: 26-43. Lambda nordica förlag, Lund.
- Bertilsdotter, Hanna 2003: "Bisexuella" relationsformer utanför heteronormen. *Farväl heteronormativitet. Papers presented at the conference Farewell to Heteronormativity, University of Gothenburg, May 23rd through 25th, 2002. Lambda nordica* 3-4/2002, vol 6: 23-37. Lambda nordica förlag, Lund.
- Bi Academic Intervention (toim.) 1997: *The Bisexual Imaginary. Representation, Identity and Desire*. Cassell, Lontoo.
- Bower, Jo — Gurevich, Maria — Mathieson, Cynthia 2002: (Con)Tested Identities: Bisexual Women Reorient Sexuality. *Journal of Bisexuality* 2/3 2002, vol 2: 23-52. Harrington Park Press, New York.
- Bryld, Mette — Lykke, Nina 2000: *Cosmodolphins. Feminist Cultural Studies of Technology, Animals and the Sacred*. ZED Books, Lontoo.
- Bucholtz, Mary 2001: Reflexivity and Critique in Discourse Analysis. *Critique of Anthropology* 2/2001, vol 21: 165-183. Sage Publications, London, Thousand Oaks, New Delhi.
- Bristow, Joseph 1997: *Sexuality*. Routledge, Lontoo, New York.
- Butler, Judith 1990: *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity*. Routledge, Lontoo, New York.
- Butler, Judith 1993: *Bodies that matter, on the discursive limits of sex*. Routledge, Lontoo, New York.
- Charpentier, Sari 2001: Sukupuoliusko. Valtta, sukupuoli ja pyhä avioliitto lesbo- ja homoliittokeskustelussa. Nykykulttuurin tutkimuskeskus, Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- D'Andrade, Roy — Strauss, Claudia 1997 (Toim.): *Human Motives and Cultural Models*. Cambridge University Press, Cambridge.
- D'Andrade, Roy 2001: A Cognitivist's View of the Units Debate in Cultural Anthropology. *Cross-Cultural Research*, 2/2001, vol 35: 242-257. Sage Publications, London, Thousand Oaks, New Delhi.
- Davis, D. L. — Whitten R. G. 1987: The Cross-Cultural Study of Human Sexuality. *Annual Review of Anthropology* 1987, vol 16: 69-98. Annual Reviews Inc, Palo Alto.
- Denny, Dallas — Green, Jamison 1996: Gender Identity and Bisexuality. Teoksessa Firestein, Beth A. (Toim.): *Bisexuality. The Psychology and Politics of an Invisible Minority*: 84-102. Sage Publications, Thousand Oaks.
- van Dijk, Teun A. 1997a (Toim.): Discourse as Structure and Process. Discourse Studies 1. A Multidisciplinary Introduction. Sage Publication, Thousand Oaks.
- van Dijk, Teun A. 1997b (Toim.): Discourse as Social Interaction. Discourse Studies 2. A Multidisciplinary Introduction. Sage Publication, Thousand Oaks.
- van Dijk, Teun A. 1997c: The Study of Discourse. Teoksessa van Dijk, Teun A. (Toim.): *Discourse as Structure and Process. Discourse Studies 1. A Multidisciplinary Introduction*: 1-34. Sage Publication, Thousand Oaks.
- Dollimore, Jonathan 2001: *Sex, Literature and Censorship*. Polity Press, Cambridge.

- Däumer, Elisabeth D. 1999 (1992): Extract from *Queer Ethics; or, the Challenge of Bisexuality to Lesbian Ethics*. Teoksessa Storr, Merl (Toim.): *Bisexuality: a Critical Reader*: 153-161. Routledge, Padstow, Lontoo, New York.
- Ellis, Henry Havelock 1999 (1897 ja 1915): Extract from *Studies in the Psychology of Sex*, Volume I: *Sexual Inversion* (1897) and from *Studies in the Psychology of Sex*, Volume II: *Sexual Inversion* (1915). Teoksessa Storr, Merl (Toim.): *Bisexuality: a Critical Reader*: 15-19. Routledge, Padstow, Lontoo ja New York.
- Fairclough, Norman 1997: *Miten media puhuu*. Tampere: Vastapaino.
- Fairclough, Norman — Wodak, Ruth 1997: *Critical Discourse Analysis*. Teoksessa: van Dijk, Teun A. (Toim.): *Discourse as Social Interaction. Discourse Studies 2. A Multidisciplinary Introduction*: 258-284. Sage Publication, Thousand Oaks.
- Firestein, Beth A. 1996a (Toim.): *Bisexuality. The Psychology and Politics of an Invisible Minority*. Sage Publications, Thousand Oaks.
- Firestein, Beth A. 1996b: *Bisexuality as Paradigm Shift. Transforming Our Disciplines*. Teoksessa Firestein, Beth A. (Toim.): *Bisexuality. The Psychology and Politics of an Invisible Minority*: 263-291. Sage Publications, Thousand Oaks.
- Foucault, Michel 1998: *Seksuaalisuuden historia*. Gaudeamus, Tampere.
- Fox, Ronald C. 1996: *Bisexuality in Perspective. A Review of Theory and Research*. Teoksessa Firestein, Beth A. (Toim.): *Bisexuality. The Psychology and Politics of an Invisible Minority*: 3-52. Sage Publications, Thousand Oaks.
- Freud, Sigmund 1971 (1905): *Seksuaaliteoria*. Gummerus, Jyväskylä.
- Garber, Marjorie 1997: *Vice Versa. Bisexuality and the Eroticism of Everyday Life*. Penguin Books, London.
- Geertz, Clifford 1983: *Local Knowledge. Further Essays on Interpretative Anthropology*. Basic Books, New York.
- Geertz, Clifford 1993 (1973): *The Interpretation of Cultures*. Fontana Press, Lontoo, Glasgow.
- Geertz, Clifford 1994 (1977): *Uskonto kulttuurijärjestelmänä*. Teoksessa Pentikäinen, Juha (Toim.): *Uskonto, kulttuuri ja yhteiskunta*: 88-138. Gaudeamus, Helsinki.
- Geller, Thomas 1990 (Toim.): *Bisexuality. A Reader and Sourcebook*. Times Change Press, Ojai, Novato, California.
- Giddens, Anthony 1991: *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age*. Polity Press, Cambridge.
- Giddens, Anthony 1993: *Transformation of Intimacy. Sexuality, Love & Eroticism in Modern Societies*. Polity Press, Cambridge.
- Giddens, Anthony 1995: *Elämää jälkitraditionaalisessa yhteiskunnassa*. Teoksessa Beck, Ulrich — Giddens, Anthony — Lash, Scott: *Nykyajan jäljillä*: 83-152. Vastapaino, Tampere.
- Gramsci, Antonio 1979 (1975): *Vankilavihkot, valikoima*. Kansankulttuuri oy, Helsinki.
- Gramsci, Antonio 1982 (1975): *Vankilavihkot, valikoima 2*. Kansankulttuuri oy, Helsinki.
- Grosz, Elisabeth 1998: *Bodies-Cities*. Teoksessa: Nast, Heidi J. — Pile, Steve (Toim.): *Places Through the Body*: 42-51. Routledge, London and New York.

Gustavson, Malena 2002: Bisexuella trekanter och tvetydigheter. *Farväl heteronormativitet. Papers presented at the conference Farewell to Heteronormativity, University of Gothenburg, May 23rd through 25th, 2002. Lambda Nordica* 3-4/2002, vol 6: 39-44. Lambda nordica förlag, Lund.

Gustavson, Malena 2001: Till tygellöst leverne — En bisexuell kritik av tvåsamhetens hegemoni. *Lambda Nordica* 1-2/2001, vol 5: 12-25. Lambda nordica förlag, Lund.

Haasjoki, Pauliina 2003: Yliviivattuna syntynyt nimi — biseksuaalisuus luettuna ja lukemattomana. *Naistutkimuslehti* 1/2003, vol 15: 30-44. Suomen Naistutkimuksen Seura, Tampere.

Hakala, Juha 1997: Mieli ja kulttuuri. Katsaus eräisiin kognitiivisen antropologian teorioihin ja niistä käytävään keskusteluun. *Suomen Antropologi* 3/1997, vol 22: 31-47. Suomen antropologinen seura, Helsinki.

Hall, Stuart 1999: Identiteetti. Vastapaino, Tampere.

Hapuli, Ritva 1989: Naisia rakastavat naiset. Lesbolaisuuden ja siihen liittyneenä homoseksuaalisuuden määrittäminen Euroopassa vuosien 1880-1930 välisenä aikana. Sosiaali- ja terveysministeriön tasa-arvojulkaishu, Sarja D: Naistutkimusraportteja 1/1989. Sosiaali- ja terveysministeriö, Helsinki.

Hatakka, Mari 1996: Rakasta, kärsi ja unhoita. Teoksessa Kinnunen, Eeva-Liisa — Koski, Kaarina — Penttilä, Riikka — Pietilä, Minttu (Toim.): *Vitsistä videoon. Uusia kirjoituksia nykyperinteestä*: 64-84. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki.

Hautamäki, Antti (Toim.) 1988: Kognitiotiede. Gaudeamus, Helsinki.

Heiskala, Risto 1996: Kohti keinotekoista yhteiskuntaa. Gaudeamus, Helsinki.

Hekanaho, Pia Livia 1993: Genderblendarit. *Image* 1/1993: 18-19. Helsinki.

Hekanaho Pia Livia 2006: Sukupuoli ja seksuaalisuus butch-femme-kulttuurissa. Teoksessa: Puuronen, Anne — Kinnunen, Taina (Toim.): *Seksuaalinen ruumis*: 215-231. Gaudeamus, Helsinki.

Herkman, Juha 2002: Audiovisuaalinen mediakulttuuri. Vastapaino, Tampere.

Hemmings, Clare 1996: Bisexual Theoretical Perspectives: Emergent and Contingent Relationships. Bi Academic Intervention (toim.): *The Bisexual Imaginary. Representation, Identity and Desire*: 14-37. Lontoo: Cassell.

Hemmings, Clare 2002: Bisexual Spaces. A Geography of Sexuality and Gender. Routledge, New York and London.

Holland, Dorothy — Quinn, Naomi (Toim.) 2000 (1987): Cultural Models in Language and Thought. Cambridge University Press, Cambridge.

Hutchins, Loraine 1996: Bisexuality. Politics and Community. Teoksessa Firestein, Beth A. (Toim.): *Bisexuality. The Psychology and Politics of an Invisible Minority*: 240-262. Sage Publications, Thousand Oaks.

Inness, Sherrie A. — Lloyd, Michele E. 1996: G.I. Joes in Barbie Land: Recontextualizing Butch in Twentieth-Century Lesbian Culture. Teoksessa Beemyn, Brett & Eliason, Mickey (toim.): *Queer Studies. A Lesbian, Gay, Bisexual and Transgender Anthology*: 9-34. New York University Press, New York.

Ivalahti, Seppo 1997: Vanhempien suhtautuminen lastensa homoseksuaalisuuteen. Teoksessa Lehtonen, Jukka — Nissinen, Jussi — Socada, Maria (Toim.): *Hetero-olettamuksesta moninaisuuteen*: 111-125. Edita, Helsinki.

- James, Christopher 1996: Denying Complexity: The Dismissal and Appropriation of Bisexuality in Queer, Lesbian, and Gay Theory. Teoksessa Beemyn, Brett — Eliason, Mickey (Toim.): *Queer Studies. A Lesbian, Gay, Bisexual and Transgender Anthology*: 217-240. New York University Press, New York, Lontoo.
- Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi ja Suoninen, Eero 2000 (1993): Diskurssianalyysin aakkoset. Vastapaino, Tampere.
- Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi ja Suoninen, Eero 1999: Diskurssianalyysi liikkeessä. Vastapaino, Tampere.
- Juvonen, Tuula 1993: Kurittomat kokemukset. Queer Studies lesbotutkimuksen haasteena. *Tiede & edistys* 4/1993, vol 18: 277-283. Suomen tutkijaliitto ja Gaudeamus kirja, Helsinki.
- Juvonen, Tuula 1997: Normatiivisen hyvän harhat. Teoksessa Lehtonen, Jukka — Nissinen, Jussi — Socada, Maria (Toim.): *Hetero-olettamuksesta moninaisuuteen*: 11-17. Edita, Helsinki.
- Juvonen, Tuula 2004: Nyt se näkyy, nyt taas ei. Heteronormatiivisuus ja homoseksuaalisuuden esillepano Helsingin Sanomissa. *Tiedotustutkimus* 2/2004, vol 27: 34-55. Tiedotusopillinen yhdistys ry, Tampere.
- Järvinen, Katriina 1994: Kulttuuriset mallit mielenterveystyöntekijöiden itsemurhaselityksissä. Stakes raportteja 138. Stakes sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus, Jyväskylä, Helsinki.
- Kamppinen, Matti 1989: Cognitive Systems and Cultural Models of Illness. Suomalainen tiedeakatemia, Helsinki.
- Kamppinen, Matti 1994: Kaaos & kosmos, osa 1: Kognitiivisen kulttuurintutkimuksen perusteet. Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja A:29. Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskus, Turku.
- Kamppinen, Matti — Jokinen, Mikko — Saarimaa, Riikka 2001: Kognitio ja kulttuuri. Teoksessa Saariluoma, Pertti — Kamppinen, Matti — Hautamäki, Antti (Toim.): *Moderni kognitiotiede*: 173-202. Gaudeamus, Helsinki.
- Kangasvuo, Jenny 2002: Pinkkiä shamppanjaa biseksuaalisuudelle. *Z-lehti*, 1/2002, vol : 13. Seta ry, Helsinki.
- Kangasvuo, Jenny 2006: Joustolesbot identiteettihississä. Teoksessa: Puuronen, Anne — Kinnunen, Taina (Toim.): *Seksuaalinen ruumis*: 198-214. Gaudeamus, Helsinki.
- Karkulehto, Sanna 2004: Salonkikelpoiset queerit? Queer chic, heteronostalgia ja Sinkkuelämää. *Lähikuva* 4/2004, vol 18: 54-59. Lähikuva-yhdistys ry, Tampere.
- Karkulehto, Sanna 2006: Seksuaalisuuden teorian. Teoksessa Puuronen, Anne — Kinnunen, Taina (Toim.): *Seksuaalinen ruumis*: 44-70. Gaudeamus, Helsinki.
- Kaskisaari, Marja 1996: Kyseenalainen teoria — homo- ja lesbotutkimuksen tila. *Sosiologia* 2/1996, vol 33: 114-121. Westermarck-seura, Turku.
- Katz, Jonathan Ned 1996: The Invention of Heterosexuality. Penguin Books & Plume, New York.
- Keesing, Roger M. 2000 (1987): Models, "folk" and "cultural". Paradigms regained? Teoksessa Holland, Dorothy — Quinn, Naomi (Toim.): *Cultural Models in Language and Thought*: 369-394. Cambridge University Press, Cambridge.
- Keesing, Roger M. — Strathern, Andrew J. 1998: Cultural Anthropology. A Contemporary Perspective. Harcourt Brace College Publishers, Orlando.

- Kekki, Lasse — Ilmonen, Kaisa (Toim.) 2004: Pervot pidot. Homo-, lesbo- ja queer-näkökulmia kirjallisuudentutkimukseen. Like, Helsinki, Jyväskylä.
- Kekki, Lasse 2006: Pervon puolustus. *Kulttuurintutkimus* 3/2003, vol 23: 3-18. Kulttuurintutkimuksen verkosto, Jyväskylä.
- Kinnunen, Eeva-Liisa — Koski, Kaarina — Penttilä, Riikka — Pietilä, Minttu (Toim.) 1996: Vitsistä videoon. Uusia kirjoituksia nykyperinteestä. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Rauma, Helsinki.
- Kinsey, Alfred C. — Pomeroy, Wardell B. — Martin, Clyde E. 1948: Sexual Behavior in the Human Male. W.B. Saunders Company, Philadelphia ja Lontoo.
- Kinsey, Alfred C. — Pomeroy, Wardell B. — Martin, Clyde E. — Gebhard, Paul H. 1954: Naisen sukupuoli käyttäytyminen. Valo-Kirjat, Helsinki, Helsinki.
- Klein, Fritz 1993: The Bisexual Option. Haworth Press, Binghamton, USA.
- Klemettinen, Pasi 1997: Mellastavat pirut. Tutkimus kansanomaisista paholais- ja noituuskäsityksistä Karjalan kannaksen ja Laatokan Karjalan tarinaperinteessä. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki.
- Klesse, Christian 2005: Bisexual Women, Non-Monogamy and Differentialist Anti-Promiscuity Discourses. *Sexualities* 4/2005, vol 8: 445-464. Sage Publications, London, Thousand Oaks, New Delhi.
- Koivunen, Anu — Liljeström, Marianne (Toim.) 1996: Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen. Vastapaino, Tampere.
- Kulick, Don 1993: Homosexuellt beteende inom antropologisk teori och på Nya Guinea. Teoksessa Kulick, Don (Toim.) *Från kön till genus. Kvinnligt och manligt i ett kulturellt perspektiv*: 60-73. Carlssons, Borås.
- Lappalainen, Päivi 1996: Seksuaalisuus. Teoksessa Koivunen, Anu — Liljeström, Marianne (Toim.): *Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen*: 207-224. Vastapaino, Tampere.
- Lakoff, George 1987: Women, Fire and Dangerous Things. What Categories Reveal about the Mind. The University of Chicago Press, Chicago, London.
- Latokangas, Pirjo 1995: Tie hämmennyksestä sitoutumiseen. Homomiehen identiteettikehitys. Seksuaalinen tasavertaisuus Seta ry, Helsinki.
- de Lauretis, Teresa 1991: Queer Theory: Lesbian and Gay Sexualities. An Introduction. *Differences — A Journal of Feminist Cultural Studies*, 2/91 vol 3 : iii-xviii. Duke University Press.
- Lehtonen, Jukka — Nissinen, Jussi — Socada, Maria (Toim.) 1997: Hetero-olettamuksesta moninaisuuteen. Edita, Helsinki.
- Lehtonen, Jukka 1997: Seksuaalisuuden ja sukupuolen monimuotoisuus. Teoksessa Lehtonen, Jukka — Nissinen, Jussi — Socada, Maria (Toim.): *Hetero-olettamuksesta moninaisuuteen*: 18-33. Edita, Helsinki.
- Lehtonen, Jukka 1998: Nuoret ei-heteroseksuaaliset miehet ja homoidentiteetin mallit. *Psykologia* 6/98, vol 33: 421-429. Suomen psykologinen seura, Helsinki.
- Liebkind, Karmela 1988: Me ja muukalaiset — ryhmärajat ihmisten suhteissa. Gaudeamus, Helsinki.
- Liljeström, Marianne 1996: Sukupuolijärjestelmä. Teoksessa Koivunen, Anu — Liljeström, Marianne (Toim.): *Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen*: 111-138. Vastapaino, Tampere.

- Löfström, Jan 1992: Sexuality at stake: The essentialist and constructionist approaches to sexuality in anthropology. *Suomen antropologi* 3/1992, vol 17: 13-27. Suomen antropologinen seura, Helsinki.
- Löfström, Jan 1993: Identiteettipolitiikan loppu. Homo- ja lesbopolitiikka vuoden 2000 kynnyksellä. *Tiede & edistys* 4/1993, vol 18: 284-297. Suomen tutkijaliitto ja Gaudeamus, Helsinki.
- Löfström, Jan 1996: Homoseksuaalisuus suomalaisessa perinteessä ja muistitiedossa. *Suomen antropologi* 1/1996, vol 21: 2-14. Suomen antropologinen seura, Helsinki.
- Löfström, Jan 1999: Sukupuoliero agraarikulttuurissa. "Se nyt vaan on semmonen". Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 757. Suomen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Malinowski, Bronislaw 1932: The Sexual Life of the Savages in North-Western Melanesia. George Routledge & Sons Ltd, London.
- Mead, Margaret 1953: Sex and Temperament in Three Primitive Societies. The New American Library, New York.
- Moore, Jerry D. 1997: Visions of Culture. An Introduction to Anthropological Theories and Theorists. Altamira Press, Walnut Creek, London, New Delhi.
- Moore, Arwyn 1997: Bisexuality: beyond the Walls of Gender. Teoksessa Witt, Lynn — Thomas, Sherry — Marcus, Eric (toim.): *Out in All Directions. A Treasury of Gay and Lesbian America*: 404-405. Warner Books, New York.
- Morris, Rosalind C. 1995: All Made Up: Performance Theory and the New Anthropology of Sex and Gender. *Annual Review of Anthropology* 1995, vol 24, 593-616. Annual Reviews Inc, Palo Alto.
- Mustola, Kati 1997: Mikä ihmeen lesbotutkimus? *Naistutkimus* 1/1997, vol 10: 69-71. Suomen naistutkimuksen seura, Tampere.
- Månsson, Ulf 1984: Synti, rikos, ihmisoikeus — oikeustaistelun historiaa ja nykypäivää. Rakkauden monet kasvot. Homoseksuaalisesta rakkaudesta, ihmisoikeuksista ja vapautumisesta. Weilin+Göös, Helsinki.
- Nast, Heidi J. — Pile, Steve (Toim.) 1998: Places Through the Body. Routledge, London and New York.
- Nathanson, Jessica 2002: Pride and Politics: Revisiting the Northampton Pride March 1989-1993. *Journal of Bisexuality* 2-3/2002, vol 2: 143-161. Harrington Park Press, New York.
- Nissinen Martti 1992: Seksuaalisuus ja raamatuntulkinta. Naisia Raamatussa. Yliopistopaino, Helsinki.
- Nissinen, Martti 1994: Homoerotiikka Raamatun maailmassa. Yliopistopaino, Helsinki.
- Nisula, Tapio 1997: Näköaloja kulttuureihin — antropologian historiaa ja nykysuuntauksia. Gaudeamus ja Suomen antropologinen seura, Tampere.
- Ochs, Robyn 1996: Biphobia: It Goes More Than Two Ways. Teoksessa Firestein, Beth A. (Toim.): *Bisexuality. The Psychology and Politics of an Invisible Minority*: 217-239. Sage Publications, Thousand Oaks.
- Ortner, Sherry B. — Whitehead, Harriet (Toim.) 1986: Sexual Meanings. The Cultural Construction of Gender and Sexuality. Cambridge University Press, Cambridge, New York, Melbourne.
- Palin, Tutta 1996: Ruumis. Teoksessa Koivunen, Anu — Liljeström, Marianne (Toim.): *Avainsanat. 10 askelta feministiseen tutkimukseen*: 225-244. Vastapaino, Tampere.
- Pentikäinen, Juha (Toim.) 1994: Uskonto, kulttuuri ja yhteiskunta. Gaudeamus, Helsinki.

- Phillips, Louise ja Jørgensen, Marianne 2002: *Discourse Analysis as Theory and Method*. Sage Publications, Thousand Oaks, Lontoo.
- Pietikäinen, Sari 2000: Kriittinen diskurssintutkimus. Teoksessa Sajavaara, Kari — Piirainen-Marsh, Arja (Toim.) *Kieli, diskurssi & yhteisö*: 191–218. Soveltavan kielentutkimuksen keskus, Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- Pälli, Pekka 2003: Ihmisryhmä diskurssissa ja diskurssina. *Acta Universitatis Tamperensis* 910. Tampereen yliopisto, kieli- ja käännöstieteiden laitos, Tampere.
- Queen, Carol 1996: Bisexuality, Sexual Diversity, and the Sex-Positive Perspective. Teoksessa Firestein, Beth A. (Toim.): *Bisexuality. The Psychology and Politics of an Invisible Minority*: 103-126. Sage Publications, Thousand Oaks.
- Queen, Carol 2002: Lesbian Love in the Swingin' Seventies: A Bisexual Memoir. *Journal of Bisexuality* 2/3 2002, vol 2: 193-203. Harrington Park Press, New York.
- Quinn, Naomi — Holland, Dorothy 2000 (1987): Culture and cognition. Teoksessa Holland, Dorothy — Quinn, Naomi (Toim.): *Cultural Models in Language and Thought*: 3-42. Cambridge University Press, Cambridge.
- Ronkainen, Suvi 1997: Biseksuaalinen kokemus ja biseksuaalinen identiteetti. Teoksessa Lehtonen, Jukka — Nissinen, Jussi — Socada, Maria (Toim.): *Hetero-olettamuksesta moninaisuuteen*: 34-47. Edita, Helsinki.
- Roseneil, Sasha 2000: Postmoderneja seksuaalisuuden muutoksia: queer viitekehyksenä ja vaikuttena. *Naistutkimus* 2/2000, vol 13: 28-42. Suomen Naistutkimuksen Seura, Turku.
- Rossi, Leena-Maija 2003: Heterotehdas. Televisiomainonta sukupuolituotantona. Gaudeamus, Helsinki, Tampere.
- Rubin, Gayle 1984: Thinking Sex. Teoksessa Vance, Carole (Toim.): *Pleasure and Danger. Exploring Female Sexuality*: 267–319. Routledge, Boston.
- Ruohonen, Ilkka — Laitila, Teuvo 1997: Tulkintojen ja symbolien ytimessä: geertziläinen näkökulma kulttuureihin. Teoksessa: Nisula, Tapio (Toim.): *Näköaloja kulttuureihin — antropologian historiaa ja nykysuuntauksia*: 116-135. Gaudeamus, Suomen antropologinen seura, Tampere.
- Rust, Paula C. 1996a: Managing Multiple Identities. Diversity Among Bisexual Women and Men. Teoksessa Firestein, Beth A. (Toim.): *Bisexuality. The Psychology and Politics of an Invisible Minority*: 53-83. Sage Publications, Thousand Oaks.
- Rust, Paula C. 1996b: Monogamy and Polyamory. Relationships Issues for Bisexuals. Teoksessa Firestein, Beth A. (Toim.): *Bisexuality. The Psychology and Politics of an Invisible Minority*: 127-148. Sage Publications, Thousand Oaks.
- Rust, Paula C. 1996c: Sexual Identity and Bisexual Identities: The Struggle for Self-Description in the Changing Sexual landscape. Teoksessa Beemyn, Brett — Eliason, Mickey (Toim.): *Queer Studies. A Lesbian, Gay, Bisexual and Transgender Anthology*: 64-86. New York University Press, New York, Lontoo.
- Rust, Paula C. 1997: "Coming Out" in the Age of Social Constructionism: Sexual Identity Formation Among Lesbian and Bisexual Women. *Journal of Lesbian Studies* 1/1997, vol 1: 25-54. Haworth Press, New York.
- Rust, Paula C. 2001: Two Many and Not Enough. The Meanings of Bisexual Identities. *Journal of Bisexuality* 1/2001, vol 1: 31-68. Harrington Park Press, New York.

- Saariluoma, Pertti 1988: Historiallinen johdatus kognitiotieteeseen. Teoksessa Hautamäki, Antti (Toim.): *Kognitiotiede*: 15–42. Gaudeamus, Helsinki.
- Saariluoma, Pertti 2001: Moderni kognitiotiede. Teoksessa Saariluoma, Pertti — Kamppinen, Matti — Hautamäki, Antti (Toim.): *Moderni kognitiotiede*. Gaudeamus, Helsinki.
- Saariluoma, Pertti — Kamppinen, Matti — Hautamäki, Antti (Toim.) 2001: Moderni kognitiotiede. Gaudeamus, Helsinki.
- Sharonrose, Danahy 1997: Myths/Realities of Bisexuality. Teoksessa Witt, Lynn — Thomas, Sherry — Marcus, Eric (toim.): *Out in All Directions. A Treasury of Gay and Lesbian America*: 402-404. Warner Books, New York.
- Sivenius, Pia 1993: Nimeksi. *Naistutkimus* 1993/1, vol 6: 38-42. Suomen Naistutkimuksen Seura, Helsinki.
- Sorainen, Antu 1996: Kyseenalaistettuja sukupuoliä ja seksuaalisuuksia. Queer- ja lesbotutkimuksen suhteita antropologiaan. *Suomen antropologi* 4/1996, vol 21: 15-26. Suomen antropologinen seura, Saarijärvi, Helsinki.
- Sorainen, Antu 1999: Foreign Theories and Our Histories. The Emergence of the Modern Homosexual and Local Research in Same-Sex Sexualities. *Suomen antropologi* 3/1999, vol 24: 61-74. Suomen antropologinen seura, Saarijärvi, Helsinki.
- Storr, Merl (Toim.) 1999a: Bisexuality: a Critical Reader. Routledge, Padstow, Lontoo ja New York.
- Storr, Merl 1999b: Postmodern Bisexuality. *Sexualities* 3/1999, vol 2: 309-326. Sage Publications, Lontoo, Thousand Oaks.
- Strauss, Claudia 1997: Models and Motives. Teoksessa D'Andrade, Roy — Strauss, Claudia (Toim.): *Human Motives and Cultural Models*: 1-20. Cambridge University Press, Cambridge.
- Strauss, Claudia — Quinn, Naomi 1999: A Cognitive Theory of Cultural Meaning. Cambridge University Press, Cambridge, Cambridge.
- Stålström, Olli 1997: Homoseksuaalisuuden sairausleiman loppu. Gaudeamus, Tampere.
- Sullivan, Nikki 2003: A Critical Introduction to Queer Theory. Edinburgh University Press, Edinburgh.
- Taub, Jennifer 2003: What Should I Wear? A Qualitative Look at the Impact of Feminism and Women's Communities on Bisexual Women's Appearance. *Journal of Bisexuality* 1/2002, vol 3: 9-22. Harrington Park Press, New York.
- Tierney, William G. 1997: Academic Outlaws. Queer Theory and Cultural Studies in the Academy. Sage Publications, Thousand Oaks, London, New Delhi.
- Totman, Richard 2003: The Third Sex. Kathoey: Thailand's Ladyboys. Souvenir Press, London.
- Turunen, Vesa (Toim.) 1996: Se vaan on näin. Syrjäntä, asenteet, lainsäädäntö. Seta-julkaisuja 10, Seksuaalinen Tasavertaisuus Seta ry, Helsinki.
- Udis-Kessler, Amanda 1996: Identity/Politics: Historical Sources of Bisexual Movement. Teoksessa Beemyn, Brett — Eliason, Mickey (Toim.): *Queer Studies. A Lesbian, Gay, Bisexual and Transgender Anthology*: 52-63. New York University Press, New York, Lontoo.
- Udis-Kessler, Amanda 1999 (1992): Notes on the Kinsey Scale and other Measures of Sexuality. Teoksessa Storr, Merl (Toim.): *Bisexuality: a Critical Reader*: 49-56. Routledge, Padstow, Lontoo ja New York.

- Valtonen, Sanna 2003: Hyvä, paha media. Diskurssianalyysi kriittisen mediatutkimuksen menetelmänä. Kantola, Anu — Moring, Inka — Väliverronen, Esa (Toim.): *Media-analyysi. Tekstistä tulkintaan*: 93-121. Helsingin yliopiston tutkimus- ja koulutuskeskus Palmenia, Helsinki.
- Väliverronen, Esa 2003: Mediatekstistä tulkintaan. Kantola, Anu — Moring, Inka — Väliverronen, Esa (Toim.) *Media-analyysi. Tekstistä tulkintaan*: 13-39. Helsingin yliopiston tutkimus- ja koulutuskeskus Palmenia, Helsinki.
- Wager, Maaret 1996: Kuka minä olen? Identiteetti teoreettisena ja empiirisenä tutkimuskohteena. *Psykologia* 2/1996, vol 31: 91-97. Suomen psykologinen seura, Helsinki.
- Weeks, Jeffery 1995: *Sexuality*. Routledge, New York.
- Weinberg, Martin S. — Williams, Colin J. — Pryor, Douglas W. 1994: *Dual Attraction. Understanding Bisexuality*. Oxford University Press, Oxford, New York.
- Weston, Kath 1993: Lesbian/Gay Studies in the House of Anthropology. *Annual Review of Anthropology* vol 22: 339-367. Annual Reviews Inc, Palo Alto, California.
- Whisman, Vera 1996: *Queer by Choice. Lesbians, Gay Men, and the Politics of Identity*. Routledge, New York, London.
- Whitney, Elisabeth 2002: Cyborgs among us: Performing Liminal States of Sexuality. *Journal of Bisexuality* 2/3 2002, vol 2: 109-128. Harrington Park Press, New York.
- Witt, Lynn — Thomas, Sherry — Marcus, Eric 1997: *Out in All Directions. A Treasury of Gay and Lesbian America*. Warner Books, New York.
- Wood, Linda A. ja Kroger, Rolf, O. 2000: *Doing Discourse Analysis. Methods for Studying Action in Talk and Text*. Sage Publications: Thousand Oaks, Lontoo.
- Woodward, Kathryn 1997 (Toim.): *Identity and difference*. Sage Publications, Lontoo, Thousand Oaks.
- Worthman, Carol M. 1995: Hormones, Sex, and Gender. *Annual Review of Anthropology* 1995, vol 24: 593-616. Annual Reviews Inc, Palo Alto. Liite 1.

Liite 1. Teemahaastattelun runko

Taustatietosi: sukupuoli, syntymävuosi, koulutustaso ja/tai ammatti, asuinpaikka, uskonnollinen tausta, perhesuhteet. Mistä sait tietää tutkimuksesta?

Miten määrittelet biseksuaalisuuden? Miten tärkeä osa biseksuaalisuutta nimenomaan seksuaalisuus on? Mitä biseksuaalisuus merkitsee sinulle henkilökohtaisesti? Miten ilmennät ja teet näkyväksi omaa biseksuaalisuuttasi? (esim. käytätkö pinssejä, missä tilanteessa sanot olevasi bi jne.)

Koska olet ensimmäistä kertaa saanut tietoa biseksuaalisuudesta? Kuullut ensimmäistä kertaa mainittavan sanan biseksuaalisuus? Millaisessa tilanteessa ja millaisessa muodossa? Mitä mieltä olit tiedosta? Puhuttiinko koulussa biseksuaalisuudesta?

Koska olet alkanut määritellä itsesi biseksuaaliksi? Mikä johti itsen biseksuaaliseksi määrittelemiseen? Millainen itsemäärittelyn prosessi oli ja millä keinoilla itsemäärittely tapahtui? (Esim. tiedonhaku, ihastumiset ja suhteet kumpaankin sukupuoleen, osallistuminen Setan toimintaan.)

Onko sinulla omasta mielestäsi biseksuaalinen identiteetti? Mitä biseksuaalinen identiteetti sinulle merkitsee? Onko biseksuaalisuudella ja biseksuaalisella identiteetillä eroa? Vaikuttaako biseksuaalisuus omaan mieheyteesi tai naiseuteesi?

Millaisia suhteita sinulla on ollut eri sukupuoliin? (Esim. ystävyysuhteet, seksisuhteet, romanttiset suhteet, yhden yön suhteet, parisuhteet, avo- ja avioliitot.) Miten olet kokenut nämä suhteet? Oletko kokenut suhteet miehiin ja naisiin erilaisina? Jos, niin miksi? Tarvitseko biseksuaali suhteita sekä miehiin että naisiin? Miten biseksuaalisuus vaikuttaa parisuhteessa?

Miten lähiympäristö on suhtautunut biseksuaalisuuteesi — keille olet kertonut biseksuaalisuudestasi? Jos olet kertonut vanhemmillesi, miten nämä suhtautuivat? Jos olet parisuhteessa, tietääkö kumppanisi? Jos sinulla on lapsia, oletko kertonut ja miten he suhtautuivat, jos olet kertonut? Aiotko kertoa tulevaisuudessa läheisillesi biseksuaalisuudestasi? Onko sinulla ollut ongelmia biseksuaalisuudestasi? Onko sinulla ollut etua biseksuaalisuudestasi?

Miten mielestäsi biseksuaalisuuteen suhtaudutaan yhteiskunnassamme ja kulttuurissamme?

Millaisia asioita mielestäsi kulttuurissamme ja yhteiskunnassamme liitetään biseksuaalisuuteen? Tunnistatko biseksuaalisuuteen liitettyjä stereotypioita? (Esim. kaksineuvoisuus, uskottomuus, AIDSin levittäminen, yliseksuaalisuus, biseksuaalisuus kehitysvaiheena, biseksuaalisuus muoti-ilmiönä.) Mitä mieltä olet stereotypioista? Onko sinulle esitetty näitä stereotypioita suoraan? (Esim. Kasvat biseksuaalisuudesta kyllä yli tai Yrität vain olla erikoinen.) Miten mielestäsi yhteiskunnan ja kulttuurin tulisi suhtautua biseksuaalisuuteen?

Tunnetko muita biseksuaaleja? Vastaavatko muiden tuntemiesi biseksuaalien käsitykset omia käsityksiäsi biseksuaalisuudesta?

Oletko osallistunut Setan tai vastaavien järjestöjen toimintaan? Miten mielestäsi näissä järjestöissä suhtaudutaan biseksuaalisuuteen? Oletko ollut mukana biseksuaalien ryhmätoiminnassa esim. Setan sisällä?

Pitäisikö biseksuaaleilla olla omia yhdistyksiä, yhteisöjä ja tapaamispaikkoja? Tarvitsevatko biseksuaalit muiden biseksuaalien seuraa ja tukea? Tunsitko muita biseksuaaleja määritellessään itsensä biseksuaaliksi? Jos tunsit, oliko näistä apua identiteettiprosessissa? Onko olemassa biseksuaalien alakulttuuria? Millaista?

Mitä muuta haluat sanoa biseksuaalisuudesta? Haluatko kommentoida haastattelua?

Liite 2. Lehti-ilmoitus

Lehti-ilmoitukseni julkaistiin Z-lehdessä, Pohjolan Sanomissa, Ilkassa, Savon Sanomissa ja Keski-suomalaisessa. Samansisältöinen ilmoitus julkaistiin myös Setan serverillä toimivilla sapfo-sähköpostilistalla, bi-sähköpostilistalla ja Setan yleisellä keskustelu-sähköpostilistalla. Lisäksi ilmoitus julkaistiin useissa suomenkielisissä uutisryhmissä kuten sfnet.keskustelu.ihmissuhteet, sfnet.keskustelu.seksi ja sfnet.keskustelu.homo-lesbo-bi.

Biseksuaalisuus Suomessa?

Teen Oulun yliopistossa pro gradu -tutkielmaa biseksuaalisuudesta Suomessa. Jos sinulla on muistitietoja, ajatuksia ja mielipiteitä biseksuaalisuudesta ja biseksuaalisista ihmisistä, olisin hyvin kiitollinen jos kirjoittaisit niistä. Taustatiedoksi tarvitsen syntymävuotesi, sukupuolesi ja asuinpaikkasi. Kirjoitelmia käsitellään luottamuksellisesti. Ota yhteyttä myös, jos itse olet biseksuaali, ja suostut haastateltavaksi. Lähetä kirjoitelmasi lokakuun loppuun mennessä joko postitse osoitteella Jenny Kangasvuo, Oulun yliopisto, Taideaineiden ja antropologian laitos, PL 1000, 90401 Oulu, tai sähköpostitse osoitteella jek@mail.student oulu.fi